

Міністерство внутрішніх справ України
Київський інститут Національної гвардії України

Адміністративно-правове забезпечення державної безпеки

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
О. Г. Комісарова*

Навчальний посібник

Київ • 2024

УДК 342.9:340.131(477)(07)

А 31

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Київського інституту Національної гвардії України
(протокол від 2 грудня 2024 р. № 5)*

Авторський колектив: **О. Г. Комісаров** – доктор юридичних наук, професор (підрозділи 1.1, 1.4, 1.5 у співавторстві з Т. І. Ковальовою; підрозділ 2.2 у співавторстві з С. О. Островським, підрозділ 2.3); **О. Ф. Кобзар** – доктор юридичних наук, професор (підрозділ 3.2 у співавторстві з А. В. Дашковським); **Т. І. Ковальова** – кандидат юридичних наук, доцент (підрозділи 1.1, 1.4, 1.5 у співавторстві з О. Г. Комісаровим; підрозділи 3.4, 3.5; підрозділ 4.5); **Н. О. Комісарова** – кандидат юридичних наук, доцент (підрозділи 2.1, 2.5; підрозділ 3.1 у співавторстві з А. В. Дашковським, підрозділ 4.4); **В. В. Мальцев** – кандидат юридичних наук, старший дослідник (підрозділ 2.4; підрозділ 4.3); **С. О. Островський** – кандидат юридичних наук, доцент (підрозділ 2.2 у співавторстві з О. Г. Комісаровим; підрозділ 3.3; підрозділ 4.6); **О. В. Ткаченко** – кандидат юридичних наук, старший дослідник (підрозділ 3.4; підрозділи 4.1, 4.2, 4.7); **А. В. Дашковський** – викладач кафедри держаної безпеки Київського інституту Національної гвардії України (підрозділи 1.2, 1.3; підрозділ 3.1 у співавторстві з Н. О. Комісаровою, підрозділ 3.2 у співавторстві з О. Ф. Кобзарем).

Рецензенти:

Собакар Андрій – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права і процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Мердова Ольга – кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ.

А 31 **Адміністративно-правове забезпечення державної безпеки:** навчальний посібник / О. Г. Комісаров, О. Ф. Кобзар, Т. І. Ковальова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Комісарова. – Київ: КІ НГУ, 2024. – 260 с.

ISBN 978-617-8361-26-6

Навчальний посібник присвячено всебічному аналізу правових основ національної безпеки України, зокрема розгляду системи державних органів безпеки і оборони, їх повноважень та принципів функціонування відповідно до Закону України «Про національну безпеку України».

Навчальний посібник може бути використано здобувачами вищої освіти в освітньому процесі, ад'юнктами, викладачами навчальних закладів, науковцями, представниками органів публічної влади.

Він стане в пригоді під час підготовки до вступних випробувань для складання ЗНО до магістратури, а також у підготовці до відповідних кваліфікаційних іспитів кандидатів на посади працівників правоохоронних органів.

ISBN 978-617-8361-26-6

© Київський інститут
Національної гвардії України, 2024
© Автори, 2024

ПЕРЕДМОВА	5
Розділ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ	7
1.1. Поняття та суть адміністративно-правових режимів забезпечення державної безпеки. Предмет, метод, принципи та соціальне призначення адміністративного права України.....	7
1.2. Адміністративно-правові норми: структура, класифікація та їх реалізація....	17
1.3. Адміністративно-правові відносини у різних адміністративно-правових режимах забезпечення державної безпеки: поняття, особливості та їх класифікація.	34
1.4. Форми публічного адміністрування у сфері забезпечення національної (державної) безпеки.....	43
1.5. Методи публічного адміністрування у сфері забезпечення національної (державної) безпеки	55
Розділ 2. ФОРМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ	70
2.1. Поняття, властивості та принципи адміністративного процесу у різних адміністративно-правових режимах забезпечення національної (державної) безпеки.....	70
2.2. Юрисдикційні адміністративні провадження у різних адміністративно-правових режимах забезпечення національної (державної) безпеки	80
2.3. Неюрисдикційні адміністративні провадження у різних адміністративно-правових режимах забезпечення національної (державної) безпеки.....	97
2.4. Дисциплінарні провадження у різних адміністративно-правових режимах забезпечення національної (державної) безпеки.	102
2.5. Провадження в справах про адміністративні проступки у різних адміністративно-правових режимах забезпечення національної (державної) безпеки.....	124

Розділ 3. АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО У РІЗНИХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ РЕЖИМАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ.....	134
3.1. Загальні положення адміністративного судочинства.	134
3.2. Організація адміністративного судочинства у різних адміністративно-правових режимах забезпечення національної (державної) безпеки.....	143
3.3. Адміністративна юрисдикція і підсудність адміністративних справ.....	151
3.4. Учасники адміністративного судочинства у різних адміністративно-правових режимах забезпечення національної (державної) безпеки.....	167
3.5. Проведення в суді першої інстанції.....	171
3.6. Перегляд судових рішень в адміністративному судочинстві.	181
Розділ 4. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОКРЕМИХ СФЕР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	190
4.1. Адміністративно-правове забезпечення національної (державної) безпеки.....	190
4.2. Адміністративно-правове забезпечення воєнної безпеки	201
4.3. Адміністративно-правове забезпечення громадської безпеки та цивільного захисту.....	211
4.4. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної та кібербезпеки безпеки.	221
4.5. Адміністративно-правове забезпечення діяльності із запобігання корупції.....	226
4.6. Адміністративно-правове забезпечення екологічної безпеки, біобезпеки та біологічного захисту.....	236
4.7. Адміністративно-правове забезпечення боротьби з тероризмом.	253

ПЕРЕДМОВА

Повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони визначаються та розмежовуються законом України «Про національну безпеку України». Ним також створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони.

Національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Загрози національній безпеці України – явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України. Загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України.

Сектор безпеки і оборони – система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України.

Сили безпеки – правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України.

Сили оборони – Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави.

Оборонне планування – складова частина системи державного стратегічного планування, що здійснюється з метою забезпечення обороноздатності держави шляхом визначення пріоритетів і напрямів розвитку сил оборони, їх спроможностей, озброєння та військової техніки, інфраструктури, підготовки військ (сил), а також розроблення відповідних концепцій, програм і планів з урахуванням

реальних і потенційних загроз у воєнній сфері та фінансово-економічних можливостей держави.

В умовах воєнного або надзвичайного стану, в особливий період, а також у разі виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України, Рада національної безпеки і оборони України координує діяльність органів виконавчої влади, розглядає пропозиції щодо застосування відповідно до закону спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів.

Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності;

суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку;

держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності;

території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій.

Основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є:

1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання заasad демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;

2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

Фундаментальними національними інтересами України є:

1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;

2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;

3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами.

Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями.

Розділ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Поняття та суть адміністративно-правових режимів забезпечення державної безпеки. Предмет, метод, принципи та соціальне призначення адміністративного права України

Історичний аспект

Становлення адміністративно-правових режимів забезпечення державної безпеки слід пов'язувати з усвідомленням суспільної значущості правової регламентації адміністративно-правового забезпечення державної безпеки як окремої функції державної влади. У розвитку адміністративно-правових режимів забезпечення державної безпеки та адміністративного права України як галузі загального права можна виділити кілька періодів:

– *Період Київської Русі*

Так, у часи Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, тобто **в княжу добу**, основним завданням влади було забезпечення зовнішнього і внутрішнього миру, а її функції майже повністю зводилися до військової, судової і фінансової діяльності. Найвідоміша правова пам'ятка того часу – *Руська Правда*, якщо не рахувати кількох приписів фінансово-правового характеру про розподіл судових та інших зборів, жодним чином не стосувалася відносин адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

Проте існували окремі норми (в звичаєвому праві, договорах Русі з Візантією, князівських уставах і уроках), які регулювали військову організацію, порядок стягнення податків, торгівлю, будівництво шляхів та мостів тощо. Їх можна певною мірою вважати прообразом норм майбутніх адміністративно-правових режимів забезпечення державної безпеки.

– *Польсько-Литовський період*

В наступну, так звану литовсько-польську, добу, в ході розвитку шляхетської демократії і станово-представницьких установ набула поширення ідея обмеження влади володаря правовими рамками. На українських землях основним джерелом права став *Литовський Статут*.

На цьому етапі право ще виступає як єдине ціле, без чіткого поділу на галузі, але вже зароджується тенденція виокремлення інститутів, властивих сучасним адміністративно-правовим режимам забезпечення державної безпеки. Зокрема, у Статуті виразно простежуються обриси інституту військової служби, передбачено норми про ненадання високих державних посад простолюдинам, іноземцям та деякі інші вимоги щодо державної служби загалом.

Згідно зі Статутом караються штрафом різноманітні правопорушення в галузі охорони природного середовища, хоча ця відповідальність має не стільки публічний (адміністративний), скільки приватний (цивільно-правовий) характер і розрахована передусім на захист майнових інтересів власника відповідної землі, лісу або озера.

Друге за ступенем поширеності на українських землях джерело права цього періоду – *магдебурзьке феодальне міське право* – теж містить низку норм адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, що стосуються як відносин

усередині самоврядної міської громади, так і відносин між громадою та центральною і місцевою адміністрацією.

Іншими нормативно-правовими актами закріплювалися основи державного регулювання сільськогосподарського виробництва («Устава на волоки» 1557 р.), торгівлі, ремісництва тощо.

– *Період козацтва*

У козацько-гетьманську добу на українських землях як традиційні джерела права продовжували діяти *Литовський статут* і *магдебурзьке право*.

Законодавче регулювання дістали лише деякі відносини адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Так, найдосконаліша пам'ятка козацької правової культури «*Права, за якими судиться малоросійський народ*» 1743 р. містить глави «Про службу військову, про магістрат, суди, посадових осіб, про торги, купецькі контракти тощо», які переважно включали норми адміністративно-правового характеру.

– *Україна у складі Російської та Австрійської імперії*

Проте поступове обмеження правової автономії України, яке почалося з переходом її під юрисдикцію московського царя, врешті-решт завершилося **наприкінці першої половини XIX ст.** припиненням дії магдебурзького права і Литовського Статуту, поширенням на українські землі *Зводу законів Російської імперії*. Водночас на українських землях в Австро-Угорщині внаслідок централізаторської політики теж запанувало загальноімперське законодавство.

Інтеграція в правові системи Росії і Австрії мала для України і деякі позитивні наслідки адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Зокрема, з другої половини XVIII ст. у цих країнах набула розвитку (принаймні зовнішнього) політика освіченого абсолютизму, що, поміж іншим, передбачала визнання обов'язку монарха дбати про безпеку і добробут своїх підданих в дусі тогочасної доктрини «поліцейської держави». Проблеми раціональної організації адміністративно-правового забезпечення державної безпеки починають посідати дедалі більше місце в державно-правовій теорії й практиці.

За Петра I у Росії було здійснено реформу державного апарату, яку закріпили «Статут військовий» 1716 р., «Генеральний регламент» 1720 р. та інші акти, що містили переважно адміністративно-правові приписи. За Катерини II з'явився «Статут благочинства, або поліцейський», що остаточно утвердив наявність у законодавстві нової, цілісної, внутрішньо узгодженої галузі – поліцейського (а пізніше – адміністративного) права. Надалі цей статут, який діяв і на українських землях, трансформувався у «Статут попередження та припинення злочинів». Останній можна вважати своєрідним аналогом сучасного Кодексу України про адміністративні правопорушення. Він мав три редакції (1842, 1857 та 1876) і був чинний аж до повалення російського самодержавства.

– *Україна у XX ст.*

Початковим етапом радянського періоду розвитку українського адміністративно-правового забезпечення державної безпеки було заснування 5 травня 1918 р. *Державної академії наук* у Києві. В складі академії був створений Відділ соціальних наук, який для подальшого розвитку академічної юридичної науки визначив 9 кафедр, серед яких і кафедри державного, адміністративного і міжнародного права. До найважливіших питань цієї кафедри було віднесено теорію управління і вичення адміністративних актів.

У цей період найбільш вагомим внеском у розвиток науки адміністративного права слід вважати створення *Адміністративного кодексу УРСР*. Зміст Адміністративного кодексу УРСР охоплював практично всі існуючі на той час інститути адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

Подальший розвиток адміністративно-правового забезпечення державної безпеки в Україні не можна (в силу відомих причин того часу) назвати продуктивним. Йдеться насамперед про репресії щодо вчених цієї галузі у 1932–1940 рр. та у 1946–1952 рр.

У період з 1950 до середини 60-х років дослідження проблем адміністративно-правового забезпечення державної безпеки зводилися, як правило, до вивчення організаційної діяльності місцевих органів влади УРСР.

Більш плідним етапом у розвитку адміністративно-правового забезпечення державної безпеки в Україні можна вважати період з 1965 по 1980 р. Виокремлення цих часових рамок обумовлено трьома підставами.

По-перше, це роки безпосередньої участі представників науки адміністративного права, поряд з державознавцями та дослідниками проблем державного будівництва, в підготовці законів про місцеві Ради УРСР.

По-друге, активно розроблялася проблема адміністративно-правового забезпечення державної безпеки з боку виконавчо-розпорядчих органів.

По-третє, саме в ці роки досліджувалася наукова спадщина 20-х років ХХ ст., безпосередньо пов'язана з вивченням і запровадженням в життя досягнень у галузі соціального управління, наукової організації праці, зокрема управлінської праці, з метою їх впровадження в практичну діяльність державних органів, насамперед виконавчо-розпорядчих з адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

– Адміністративне право України в роки незалежності

3 грудня 1991 року починається новий етап в історії вітчизняного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

Адміністративне право України з набуттям державою незалежності почало розвиватися переважно на базі власних наукових шкіл. Змінився вектор стратегічного розвитку цієї важливої правової галузі, сутність якого чітко викладено в нормах статті 3 Конституції України. Вони проголошують, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

На сучасному етапі становлення адміністративно-правового забезпечення державної безпеки проблема структури його змісту, що так і не була належним чином розв'язана на початку минулого століття, знову стає актуальною. Її позитивне вирішення залежить від успіху адміністративної реформи та реформи адміністративного права України.

Поняття адміністративного права.

Співвідношення адміністративного права з іншими галузями права

Адміністративне право є однією з найбільших галузей права України, оскільки воно регулює величезну кількість різноманітних суспільних відносин. Практично немає такої сфери суспільного життя, яка виявилася б поза межами дії норм адміністративного права.

Адміністративне право є однією з найважливіших галузей права України, оскільки воно регламентує діяльність органів виконавчої влади та частково органів місцевого самоврядування, які є складовими публічної влади.

Саме адміністративне право здійснює захист не тільки управлінських суспільних відносин, але й інших правовідносин (земельних, житлових, екологічних, фінансових, трудових та ін.). Одночасно, адміністративне право не тільки захищає такі правовідносини, але і виступає в ролі їх регулятора. Зокрема, саме норми адміністративного права визначають систему органів і порядок здійснення контролю за дотриманням екологічного законодавства, податкового законодавства, митного законодавства; правові та організаційні засади здійснення підприємницької діяльності та ін.

Адміністративне право – це така система правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у зв'язку з організацією та функціонуванням органів державного управління, державним управлінням сферами суспільного життя, функціонуванням адміністративної юстиції та притягненням до адміністративної відповідальності.

З'ясування співвідношення адміністративного права з іншими правовими галузями відіграє істотну роль для уточнення його соціальної природи і призначення, особливостей змісту, а також визначення місця в правовій системі.

Найтісніше адміністративне право взаємодіє з **конституційним правом**. Конституційне право закріплює основи організації і функціонування суб'єктів публічної влади, їхнє місце в державному механізмі; права і свободи людини.

Адміністративне право деталізує і конкретизує норми конституційного права. Така деталізація і конкретизація полягає в тому, що адміністративне право визначає юридичний механізм реалізації громадянами своїх прав і свобод; компетенцію структур публічної влади; адміністративно-правові засоби захисту відповідних відносин; форми і методи виконавчо-розпорядчої діяльності публічної адміністрації; основи її галузевої, міжгалузевої, регіональної і місцевої організації.

Адміністративне право тісно взаємодіє з **цивільним правом**. Як і цивільне, адміністративне право регулює певну частку відносин майнового характеру (наприклад, вилучення товарів з обігу, вилучення за митними правилами). Однак норми цивільного права регулюють ті відносини, у яких сторони рівноправні, а норми адміністративного права – відносини, що будуються на юридичній підвладності однієї сторони іншій стороні.

Взаємозв'язок між адміністративним і **трудовим правом** спостерігається у сфері регулювання службових відносин. Норми трудового права визначають статус службовців як учасників трудового процесу (умови праці, охорону праці, розгляд трудових суперечок). Норми ж адміністративного права регулюють державно-службові відносини: умови надходження на службу, порядок її проходження, правила користування службовими документами, повноваження посадових осіб по організації трудового процесу тощо.

Адміністративне право тісно пов'язане з **фінансовим правом**. Власне фінансове право своїм народженням зобов'язане державному, адміністративному і частково – цивільному праву. Фінансове право регулює відносини в сфері фінансової діяльності держави, насамперед у діяльності щодо акумулювання і розподілу коштів, що становлять національний дохід держави. Для регулювання виникаючих тут

відносин використовується адміністративно-правовий метод. Однак фінансове право визнане самостійною галуззю, тому що регулювання мобілізації, розподілу і використання коштів у державних інтересах має велике значення і відрізняється специфічними особливостями.

Таким чином, коли йдеться про розподіл фінансів – це фінансове право; коли про організацію роботи фінансових органів – це адміністративне право. Межі норм кримінального й адміністративного права визначаються характером і спрямованістю відповідних заборон.

Взаємодіє адміністративне право і з такими галузями, як земельне, природоохоронне, сільськогосподарське, митне, підприємницьке право та іншими. Однак їх розмежування ускладнюється тим, що до предмета названих галузей включені відносини, що регулюється нормами адміністративного права і властивим йому методом.

Поняття і сутність предмета адміністративно-правового забезпечення державної безпеки

Предмет адміністративно-правового забезпечення державної безпеки являє собою певні суспільні відносини, які віднесені до предмету **адміністративного права** та виникають у сфері забезпечення державної безпеки.

Предмет адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, в редакції предмета адміністративного права, яка використовується в даний час майже у всіх підручниках з адміністративного права, був визначений в ході дискусії 1938–1941 рр. Саме тоді було встановлено, що *предмет адміністративного права* – це суспільні відносини у сфері державного управління.

До предмета адміністративно-правового забезпечення державної безпеки також належать так звані «*класичні управлінські відносини*», тобто суспільні відносини, що виникають під час здійснення державного управління у сферах економіки, соціально-культурної та адміністративно-політичної діяльності.

Важливо відзначити, що до предмета адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, окрім зовнішніх, належать і *внутрішньо-організаційні управлінські відносини*, що складаються в процесі внутрішньої організації та діяльності апаратів суб'єктів забезпечення державної безпеки, а також в адміністраціях державних підприємств, установ і організацій. Як наголошується в теорії адміністративного права, така внутрішньо-організаційна діяльність є допоміжною щодо основної діяльності.

Крім вищеназваних, складовою частиною предмета адміністративно-правового забезпечення державної безпеки є *управлінські відносини*, пов'язані з реалізацією функцій і повноважень виконавчої влади, делегованих державою органам місцевого самоврядування, громадським організаціям та іншим недержавним інстанціям.

Важливим і новим елементом предмета адміністративно-правового забезпечення державної безпеки виступають *суспільні відносини*, пов'язані з наданням громадянам різноманітних безпекових управлінських послуг.

До предмета адміністративно-правового забезпечення державної безпеки відносяться також суспільні відносини, що виникають у зв'язку з організацією та діяльністю адміністративних судів, тобто у сфері адміністративної юстиції.

І, нарешті, до предмета адміністративно-правового забезпечення державної безпеки належать суспільні відносини, які виникають у зв'язку із застосуванням

заходів адміністративного примусу та адміністративної відповідальності до фізичних і юридичних осіб. Важливо відзначити, що це та частина суспільних відносин, яка раніше охоплювалася поняттям предмета «поліцейське право», на основі якого і виникло адміністративне право та адміністративно-правове забезпечення державної безпеки.

На підставі вищевикладеного, можна зробити висновок, що **предмет адміністративно-правового забезпечення державної безпеки** – це сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі організації та функціонування органів державного управління, здійснення державного управління сферами національної безпеки, функціонування адміністративної юстиції та притягнення до адміністративної відповідальності.

Метод адміністративно-правового забезпечення державної безпеки

Під методом адміністративно-правового забезпечення державної безпеки розуміють сукупність правових засобів і способів здійснення адміністративно-правового регулювання суспільних відносин.

Особливості адміністративно-правового забезпечення державної безпеки проявляються в методах адміністративно-правового регулювання.

Серед методів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки виділяють загальні методи, які характерні для всіх галузей права: **імперативний** і **диспозитивний**. Особливість полягає в пріоритетності цих методів щодо регулювання управлінських суспільних відносин для даної галузі права. Для адміністративно-правового забезпечення державної безпеки основним був і залишається **імперативний метод**, тобто метод владних приписів, коли в об'єкта управління немає вибору варіанту поведінки і він повинен діяти лише так, як йому наказано. Даний метод є основним щодо управління сферою національної безпеки та військовою справою.

Разом з цим необхідно відзначити, що цей метод поступово «віддає» частину свого впливу методу **диспозитивному**. Цей метод характеризується тим, що об'єкт управління має певну свободу вибору варіанту поведінки, виходячи зі своїх інтересів.

Вищеназвані методи реалізуються шляхом:

- а) використання приписів (прямий обов'язок вчинити певні дії);
- б) встановлення заборон (прямий обов'язок не вчиняти певні дії);
- с) надання дозволів (право здійснювати певні дії на власний розсуд).

Крім загальних методів правового регулювання, адміністративно-правовому забезпеченню державної безпеки притаманні і спеціальні методи, зокрема: *субординації, координації, реординації, адміністративного договору, реєстрації стимулювання, інвестицій* та ін.

Метод субординації є одним з провідних методів адміністративно-правового регулювання. Без застосування цього методу в регулюванні суспільних відносин неможливо налагодити чітку життєздатну систему управління. Цей метод встановлює, що у відносинах між керованим об'єктом і керівним суб'єктом закріплюється положення підпорядкованості, що й означає субординацію між ними.

Метод координації полягає в закріпленні можливостей узгодження управлінських дій між кількома органами одного структурного рівня для досягнення загальної мети (наприклад, Рада національної безпеки і оборони України координує

діяльність органів виконавчої влади, розглядає пропозиції щодо застосування відповідно до закону спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів.).

Відносно новим є **метод реордінації**, який полягає в тому, що керованому об'єкту надається право вимагати від керівного суб'єкта створення необхідних умов для своєї діяльності (матеріальних, організаційних, фінансових).

Метод адміністративного договору має місце, наприклад, тоді, коли органи виконавчої влади делегують ряд своїх повноважень ВА та ВЦА, або ж коли сили безпеки беруть під охорону об'єкти державної власності та наділяються за договором правом затримувати співробітників, що порушують правила внутрішнього трудового розпорядку, громадського порядку або підозрюються у вчиненні дрібного розкрадання.

Співвідношення адміністративно-правового забезпечення державної безпеки і адміністративного законодавства

Від адміністративно-правового забезпечення державної безпеки слід відрізнити адміністративне законодавство, яке є складовим елементом законодавства України. Якщо адміністративно-правове забезпечення державної безпеки – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини в сфері національної безпеки, то під адміністративним законодавством мається на увазі система правових актів, в яких ці норми знаходять свій зовнішній вираз.

Адміністративно-правове забезпечення державної безпеки – це галузева наука адміністративного права, сукупність знань, наукових поглядів, концепцій про систему національної безпеки, яка регулює відносини, які виникають в результаті здійснення виконавчої влади, надання її органами управлінських послуг, а також відповідальності за адміністративні правопорушення.

Тести для самоконтролю

1. Які періоди можна виділити в розвитку адміністративно-правових режимів забезпечення державної безпеки в Україні?

- Київська Русь, козацтво, Україна у складі Російської імперії.
- Київська Русь, Галицько-Волинське князівство, Гетьманщина.
- Київська Русь, Польсько-Литовський період, Період козацтва, Україна у складі Російської та Австрійської імперій, Україна у XX ст., Україна в роки незалежності.
- Литовсько-польська доба, козацько-гетьманська доба, радянський період.

2. Яка правова пам'ятка Київської Русі згадується в тексті?

- Литовський статут.
- Руська Правда.
- «Права, за якими судиться малоросійський народ».
- «Статут благочинства, або поліцейський».

3. Який метод адміністративно-правового регулювання є основним для сфери національної безпеки?

- Диспозитивний.
- Імперативний.
- Координації.
- Реордінації.

4. Що з перерахованого НЕ належить до предмета адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?

- a) Суспільні відносини, що виникають під час здійснення державного управління у сферах економіки.
- b) Внутрішньо-організаційні управлінські відносини суб'єктів забезпечення державної безпеки.
- c) Цивільно-правові відносини між громадянами.
- d) Суспільні відносини, пов'язані з наданням громадянам безпекових управлінських послуг.

5. Який документ можна вважати аналогом сучасного Кодексу України про адміністративні правопорушення?

- a) «Статут попередження та припинення злочинів».
- b) «Генеральний регламент».
- c) Звід законів Російської імперії.
- d) Адміністративний кодекс УРСР.

6. Що таке метод реординації в адміністративному праві?

- a) Встановлення підпорядкованості між керівним суб'єктом та керованим об'єктом.
- b) Узгодження управлінських дій між кількома органами одного структурного рівня.
- c) Право керованого об'єкта вимагати від керівного суб'єкта створення необхідних умов для діяльності.
- d) Делегування органами виконавчої влади ряду своїх повноважень.

7. Яка стаття Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я є найвищою соціальною цінністю?

- a) Стаття 1.
- b) Стаття 3.
- c) Стаття 5.
- d) Стаття 21.

8. Чим відрізняється адміністративне право від адміністративного законодавства?

- a) Адміністративне право – це сукупність норм, а адміністративне законодавство – це система правових актів.
- b) Адміністративне право регулює лише державне управління, а адміністративне законодавство – всі сфери суспільного життя.
- c) Адміністративне право є галуззю права, а адміністративне законодавство – це наука.
- d) Між ними немає різниці.

9. Які суспільні відносини НЕ належать до предмета адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?

- a) Відносини, що виникають у зв'язку з організацією та діяльністю адміністративних судів.

- b) Відносини, що виникають у зв'язку із застосуванням заходів адміністративного примусу.
- c) Сімейні відносини.
- d) Відносини, що виникають під час здійснення державного управління у сфері адміністративно-політичної діяльності.

10. Що характеризує метод субординації?

- a) Делегування повноважень між органами виконавчої влади.
- b) Встановлення підпорядкованості між керованим об'єктом і керівним суб'єктом.
- c) Надання об'єкту управління свободи вибору, варіанту поведінки.
- d) Надання керованому об'єкту права вимагати створення деяких умов для своєї діяльності.

Задачі до підрозділу

Задача 1

Громадянин Петренко, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, намагався пройти на територію військової частини. Його було затримано військовою службою правопорядку.

Які норми адміністративного права порушив Петренко?

Які адміністративно-правові режими забезпечення державної безпеки були порушені?

Які заходи адміністративного примусу можуть бути застосовані до Петренка?

Задача 2

Під час масових заворушень група осіб пошкодила огорожу та намагалася проникнути на територію об'єкта критичної інфраструктури – електростанції. Їх було затримано правоохоронними органами.

Кваліфікуйте дії правопорушників з точки зору адміністративного права.

Які адміністративно-правові режими забезпечення державної безпеки були порушені?

Яке соціальне призначення адміністративного права проявилось в даній ситуації?

Задача 3

Капітан поліції Сидоренко під час виконання службових обов'язків застосував фізичну силу до громадянина, який відмовився пред'явити документи та чинив опір.

Чи правомірні дії капітана Сидоренка?

Які принципи адміністративного права мають бути враховані при оцінці дій поліцейського?

Які адміністративно-правові засоби забезпечення державної безпеки можуть бути застосовані в подібних ситуаціях?

Задача 4

Міська рада прийняла рішення про встановлення карантинних обмежень у зв'язку з епідемією інфекційного захворювання. Громадянин Іваненко публічно закликав до недотримання карантинних заходів.

Які норми адміністративного права порушив Іваненко?

Які адміністративно-правові режими забезпечення державної безпеки можуть бути встановлені під час епідемії?

Яке значення має дотримання громадянами адміністративно-правових норм для забезпечення державної безпеки в цій ситуації?

Задача 5

Начальник відділу поліції відмовився надати журналісту інформацію про кількість зареєстрованих правопорушень у районі, посилаючись на те, що ця інформація є службовою таємницею.

Чи правомірна відмова начальника відділу?

Які принципи адміністративного права були порушені?

Який безпекознавчий погляд можна застосувати до аналізу даної ситуації?

Додаткові питання для обговорення

1. Яке значення має адміністративне право для забезпечення державної безпеки?
2. Які основні завдання адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?
3. Як взаємопов'язані поняття «державна безпека» та «адміністративно-правове забезпечення»?
4. Охарактеризуйте роль адміністративно-правових режимів у забезпеченні державної безпеки.
5. Наведіть приклади адміністративно-правових режимів (надзвичайний стан, воєнний стан, карантин тощо) та розкрийте їх сутність.
6. Які органи державної влади відповідають за забезпечення державної безпеки в Україні?
7. Як здійснюється контроль за дотриманням адміністративно-правових норм у сфері державної безпеки?
8. Які проблеми існують в адміністративно-правовому забезпеченні державної безпеки в Україні?
9. Які шляхи вдосконалення адміністративно-правового забезпечення державної безпеки ви можете запропонувати?
10. Розкрийте сутність предмета адміністративного права.
11. Які суспільні відносини регулює адміністративне право в контексті забезпечення державної безпеки?
12. Чим відрізняється предмет адміністративного права від предмета інших галузей права (конституційного, кримінального, цивільного)?
13. Як впливає на предмет адміністративного права розвиток інформаційних технологій та глобалізаційні процеси?
14. Що таке метод адміністративного права?
15. Які особливості методу адміністративного права в сфері забезпечення державної безпеки?
16. Охарактеризуйте імперативний та диспозитивний методи адміністративно-правового регулювання.
17. Наведіть приклади спеціальних методів адміністративного права (субординації, координації, адміністративного договору).
18. Які основні принципи адміністративного права?

19. Як принципи адміністративного права забезпечують державну безпеку?
20. Розкрийте сутність таких принципів, як законність, верховенство права, дотримання прав і свобод людини і громадянина.
21. У чому полягає соціальне призначення адміністративного права?
22. Як адміністративне право сприяє захисту прав і свобод людини і громадянина в контексті забезпечення державної безпеки?
23. Яка роль адміністративного права у формуванні правової держави та громадянського суспільства?
24. Як безпекознавчі теорії та концепції впливають на розуміння адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?
25. Які безпекові ризики та загрози враховуються при розробці адміністративно-правових норм?
26. Як адміністративне право може бути використане для протидії гібридним загрозам та інформаційним війнам?

Рекомендована література

1. Бандурка О.М., Тищенко М.М. Адміністративне право України: Підручник. – Київ: Ліра-К, 2021.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Введений в дію Постановою Верховної Ради Української РСР від 07 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР – 1984. – додаток до № 51. – Ст. 1122.
3. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 2009. – 80 с.
4. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 39, Ст. 351.
5. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року № 1550-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 23, Ст. 176.
6. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст. 250.
7. Колпаков В.К. Адміністративне право України: Підручник. – Київ: Юрінком Інтер, 2018 – 544 с.
8. Кузьменко О.В. Адміністративно-правове забезпечення державної безпеки України: Монографія. – Київ: НАВС, 2017 – 568 с.
9. Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції: навчальний посібник / кол. авторів; за заг. ред. Ю.С. Назара. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. – 396 с.

1.2. Адміністративно-правові норми: структура, класифікація та їх реалізація.

В системі будь-якої держави адміністративно-правові норми займають особливе місце. Це обумовлюється колом суспільних відносин, які підлягають упорядкуванню, охороні та розвитку у відповідності з об'єктивними потребами, тобто предметом регулювання адміністративно-правових норм. Цим предметом є й суспільні відносини адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

Адміністративно-правове забезпечення державної безпеки як одна з форм діяльності держави – це відносно самостійна організаційно-владна, розпорядча

діяльність органів виконавчої влади та її уповноважених в особі адміністрацій, державних підприємств і установ, які здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України щодо практичної організації завдань і функцій держави.

Об'єктом адміністративно-правових норм є лише ті відносини адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, які об'єктивно потребують правового регулювання і можуть бути врегульовані правовою нормою.

Значна частина суспільних відносин, що виникають у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, регламентується іншими правовими способами: індивідуальними актами (правозастосовними актами), адміністративними угодами, актами реалізації прав і обов'язків, деякі відносини – діловими звичаями, адміністративними прецедентами.

Зрозуміло, кожен елемент цієї системи регулювання адміністративно-правового забезпечення державної безпеки виконує свої завдання та функції. Провідне місце займає правова норма, оскільки вона встановлює загальну програму поведінки учасників у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки шляхом надання їм суб'єктивних прав і встановлення відповідних юридичних обов'язків. Вона забезпечує організованість, стабільність, визначеність відносин у важливій сфері суспільного життя – у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, в тій сфері, яка побудована на основі принципу «влада-підпорядкування».

За допомогою адміністративно-правової норми створюється режим адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, який виключає будь-яку можливість свавілля у діях суб'єкта носія владних повноважень. Він діє тільки в межах правової можливості, встановленої правовою нормою.

Встановлене адміністративно-правовою нормою правило поведінки не може бути змінено за згодою сторін. Воно обов'язкове для виконання як суб'єктом адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, так і керованим ним об'єктом. Тому при всій значущості інших способів регулювання відносин адміністративно-правового забезпечення державної безпеки норма адміністративного права є основним засобом забезпечення міцного правового режиму адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Однак цим значущість адміністративно-правової норми не обмежується. Вона виступає не тільки як регулятор відносин, які виникають у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, але і як регулятор суспільних відносин, тією чи іншою мірою пов'язаних з адміністративно-правовим забезпеченням в інших сферах національної безпеки й суспільного життя. У літературі справедливо зазначається, що немає таких секторів суспільного життя, які б випадали цілком зі сфери адміністративно-правового контролю. Тому норми адміністративного права досить часто є складовою частиною інших галузей права, особливо це стосується так званих «комплексних галузей права» – підприємницького, екологічного, морського та інших.

Адміністративно-правова норма – це встановлене, санкціоноване або ратифіковане правило поведінки у сфері державного управління з метою організації та регулювання суспільних відносин (або сприяння цій меті), які забезпечують умови реалізації учасниками цих відносин своїх прав та виконання покладених на них обов'язків.

Адміністративно-правові норми є різновидом правових норм і, відповідно, похідними від соціальних; їм притаманні загальні, тобто однакові для всіх правових норм ознаки, і специфічні, обумовлені особливостями суспільних відносин, які вони регулюють.

До спільних (загальних) ознак адміністративно-правових норм необхідно віднести такі:

- норма адміністративного права – це насамперед правило, зразок, модель поведінки у певній ситуації. Встановлення таких зразків та правил має на меті внести впорядкованість та організованість в наявні суспільні відносини. Тобто норма має регулятивний характер;

- загальнообов'язковий характер, адже дія положень, що містяться у нормі, розповсюджується на кожного учасника суспільних відносин, щодо яких здійснює свій регулятивний вплив ця норма. Виконання викладених у нормі положень (вказівок, приписів) є обов'язковим і забезпечується силою державного примусу;

- формальна визначеність, тобто викладення норми адміністративного права у тексті певного нормативно-правового документу: законі, указі, постанові, статуті тощо. Саме завдяки формальній визначеності норма права відображається у реальному житті. І тому, власне, право в об'єктивному розумінні (чисто юридично-му) є системою чинних нормативно-правових актів;

- наявність спеціального порядку створення та залучення норм адміністративного права. Цей порядок включає компетенцію певного органу публічної адміністрації щодо створення тієї чи іншої норми права і відповідного нормативно-правового акта, та, власне, процедуру її створення та залучення;

- виконання норм адміністративного права гарантується та забезпечується силою державного впливу аж до примусу. Тобто держава в особі своїх органів та посадових осіб має право застосувати до суб'єктів, які відмовляються у добровільному порядку виконувати положення норми права (як правило, зобов'язального характеру), заходи та засоби переконання і спонукання, а в разі необхідності – примусового характеру. Перелік таких заходів, засобів, способів тощо передбачається законами чи підзаконними нормативно-правовими актами.

До особливих ознак адміністративно-правових норм у сфері забезпечення державної безпеки необхідно віднести те, що вони:

- регулюють суспільні відносини, пов'язані з функціонуванням органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, інших суб'єктів, уповноважених на здійснення функцій адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Причому зазначені відносини потребують такої регламентації, яка, з одного боку, забезпечить ефективність діяльності суб'єктів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, а з іншого створить умови для реалізації об'єктами адміністративно-правового забезпечення державної безпеки своїх прав і надасть можливості останнім протистояти зловживанням з боку владних структур мають імперативний характер. Більшість адміністративно-правових норм має саме імперативний характер. Ці норми, як правило, мають наказовий характер і містять чіткі вказівки не те, які саме дії в цій ситуації необхідно вчинити, а від яких потрібно утриматися. Навіть адміністративно-правові норми, що містять дозволи, передбачають конкретно визначений перелік дій, які може вчинити суб'єкт. Це суттєво

відрізняє адміністративно-правові норми від норм приватного права, яким притаманний диспозитивний (дозвільний) метод регулювання;

– мають оперативний характер. Цю ознаку необхідно розглядати з двох боків. З одного боку, ця оперативність полягає у спрощеній процедурі розробки, прийняття та залучення адміністративно-правових норм, адже значна їх кількість має підзаконний характер, оскільки видається органами адміністративно-правового забезпечення державної безпеки під час їх безпосередньої діяльності. А з іншого враховуючи спрощену процедуру їх прийняття, а також більшу наближеність органів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки до наявних проблемних питань та інших аспектів суспільно-державного життя, адміністративно-правові норми здатні швидше реагувати на нагальні запити суспільства та ефективніше вирішувати виниклі проблемні чи суперечливі ситуації.

Структура адміністративно-правової норми

Адміністративно-правова норма, як і норми інших галузей права, має свою структуру.

Структура – це внутрішня побудова норми, яка об'єктивно обумовлена потребами правового регулювання. Загальновизнано, що норма повинна мати три елементи: гіпотезу, диспозицію, санкцію. Таку ж структуру має й адміністративно-правова норма, але на відміну від норм інших галузей права, норми адміністративного права значно впливають не тільки на повноваження органу, який повинен застосувати цю норму, а й на обов'язки осіб, які перебувають у сфері впливу цього органу. Такого роду зв'язки між правозастосовним органом і особою, яка перебуває у сфері компетенції цього органу, що передбачено адміністративно-правовою нормою (тієї чи іншої структурної частини) у правовій системі України (а також в інших країнах) немає.

Гіпотеза – це такий елемент адміністративно-правової норми, в якому зазначаються умови, обставини у сфері управління, з настанням яких норма (її диспозиція) здійснюється.

Диспозиція – основна частина норми, в якій визначаються права або обов'язки учасників державноуправлінських відносин.

Санкція – це така частина норми, якою визначаються заходи адміністративно-правового примусу в разі невиконання обов'язків (а в деяких випадках і прав) учасниками відносин адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

Органи адміністративно-правового забезпечення державної безпеки (їх посадові особи) зобов'язані мати оперативну самостійність, тобто в межах закону і з урахуванням ситуації здійснювати свої повноваження шляхом вибору найбільш ефективних форм впливу на учасників відносин адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Таку можливість їм надає невизначена гіпотеза.

Деякі норми мають абсолютно певну гіпотезу. Особливо це стосується норм, що регулюють процес проходження державної (військової) служби – чітко певний вік для закінчення терміну служби у зв'язку з виходом на пенсію; норми, що забороняють спільну діяльність родичів в державному органі тощо. Але більшість норм має відносно визначену гіпотезу.

Залежно від складу адміністративно-правові гіпотези можуть бути простими або складними. Найчастіше зустрічається перший вид гіпотез.

Характерна ознака адміністративно-правової диспозиції – це імперативність, оскільки правило поведінки не може бути змінено за згодою учасників відносин адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, значна частина диспозицій має відсильний характер. Так, у ст. 168–1 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачається, що виконання робіт, надання послуг громадянам-споживачам, що не відповідають вимогам стандартів, норм і правил, тягне за собою адміністративну відповідальність. Тому прийняття постанови про відповідальність правопорушника пов'язано з аналізом стандартів, вимог і т.п.

Взагалі, стандарти, вимоги та інші технічні нормативи часто формулюються як диспозиції адміністративно-правових норм, тому їх слід вважати «нормами з технічним змістом».

Існування норм такого виду обумовлено роллю, що виконується адміністративно-правовим забезпеченням державної безпеки, оскільки воно має забезпечити реалізацію загальнодержавних інтересів, з урахуванням галузевих, регіональних, міжгалузевих інтересів окремих організацій і т.п.

В окремих випадках адміністративно-правова норма може мати й дозвільну диспозицію – коли законодавець дозволяє учасникам відносин домовитись щодо правил взаємодії поведінки у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Таким чином регулюються відносини при договорі на управлінські послуги.

Як правило, диспозиція адміністративно-правової норми в нормативних актах має абстрактну форму, хоча зустрічається і казуїстична форма, коли зміст диспозиції розкривається шляхом переліку дій, ознак і тому подібного (наприклад, ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення, в якій міститься перелік дій, які складають дрібне хуліганство).

Санкції адміністративно-правових норм мають три особливості:

По-перше, загальнообов'язкові норми передбачають санкції у вигляді заходів адміністративного стягнення – попередження, штраф, адміністративний арешт і т.п.; внутрішньоапаратні, як правило, забезпечуються заходами дисциплінарного стягнення – попередження, догана, сувора догана і т.п. (У деяких випадках за порушення загальних норм адміністративного права також застосовуються заходи дисциплінарного стягнення. Наприклад, військовослужбовці та деякі державні службовці, службова дисципліна яких регламентується дисциплінарними статутами за порушення митних правил, правил рибного вилову, полювання і за деякі інші провини, зазначені законодавцем в Кодексі про адміністративні правопорушення, притягуються до адміністративної відповідальності шляхом застосування до них дисциплінарних стягнень);

По-друге, санкція у вигляді заходів адміністративного стягнення має універсальний характер, бо вони можуть застосовуватися за порушення норм інших галузей права, наприклад, за порушення норм законодавства про працю, за порушення норм екологічного права та ін.;

По-третє, санкції у вигляді заходів адміністративного стягнення застосовуються чітко визначеними законодавством колом державних органів і посадових осіб; в той час, коли за порушення вимог організаційних норм дисциплінарні стягнення застосовуються невизначеним колом посадових осіб, інакше кажучи, керівниками будь-якого державного органу (прокуратури, суду, органу виконавчої влади і т.п.).

Структура адміністративно-правової норми охоплює внутрішню побудову, первинний порядок взаємозв'язку, взаємообумовленості її складових, елементів норми, внутрішньоструктурну організацію нормативного матеріалу.

Залежно від складу адміністративно-правової гіпотези можна виокремити прості та складні гіпотези. Найчастішими є прості гіпотези.

Класифікація адміністративно-правових норм

Класифікація адміністративно-правових норм дає можливість більш глибоко вивчити їх юридичні властивості, а також їх ефективність в перетворенні дійсності, що має велике практичне значення в процесі їх виконання і застосування. Класифікація норм адміністративного права може бути здійснена залежно від різних критеріїв.

По-перше, залежно від характеру правил поведінки, здійснюється поділ норм на норми що зобов'язує, забороняє й уповноважує (дозвільні). Така класифікація має не тільки теоретичне, а й практичне значення. Від того, яка група норм домінує в регулюванні управлінських відносин, залежить і характер режиму у сфері державного управління.

Практичне значення має також поділ норм адміністративного права за джерелами їх походження. На жаль, чинне адміністративне законодавство України містить норми різноманітного походження (норми, що діють з часів СРСР; норми, що діють з початку ринкових перетворень в Україні; міжнародні договори, конвенції, угоди і т.п.). Така еkleктика важливої галузі права не сприяє її внутрішній єдності. Адміністративне право, як і інші галузі права кожної держави, має бути внутрішньо єдиним, базуватися на єдиних загальних основах. Тому створення адміністративної галузі українського права потребує заміни норм, які прийшли із законодавства інших країн з іншим соціальним порядком, іншою політичною організацією, нормами, які б відповідали сучасному періоду розвитку Української держави.

В залежності від території дії норми адміністративного права належить ділити на міжнародні та національні.

У відповідності до змісту норми адміністративного права поділяються на матеріальні і процесуальні. Перші закріплюють права та обов'язки суб'єктів адміністративного права, другі встановлюють порядок застосування матеріальних норм відповідними органами виконавчої влади. Залежно від мети норми поділяються на регулятивні і правоохоронні, або адміністративно-деліктні. Перші в своїй сукупності створюють розділ управлінського права, другі – адміністративно-деліктні – створюють розділ адміністративно-деліктного права.

Залежно від сфери дії норми належить поділяти на норми загальної дії і внутрішньоапаратні. Перші – це, наприклад, норми, що встановлюють адміністративну відповідальність за скоєні вчинки, внутрішньоапаратні – це ті, які регламентують відносини, що виникають між співробітниками органу держави. Однак і останні також можуть ділитися на норми загальноапаратні та відомчі.

Практичну значущість також має розподіл норм залежно від рівня узагальненості. У цьому випадку слід відрізняти норми загальні та спеціальні. Останні – виняток із загального правила, але відповідно до законодавства при регулюванні деяких видів суспільних відносин діють спеціальні, а не загальні.

Реалізація адміністративно-правових норм

Для втілення норм адміністративного права в життя необхідно забезпечити безумовну відповідність поведінки суб'єктів адміністративного права (тобто майбутніх учасників відносин адміністративно-правового забезпечення державної безпеки) вимогам правової норми. Тому правомірні дії суб'єктів, які відповідають приписам норм адміністративного права і складаються у використанні права, виконанні або дотриманні юридичних обов'язків у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, визначають реалізацію цих норм.

Реалізація таких норм здійснюється у чотирьох формах: використання, виконання, дотримання, застосування.

Використання – це така форма реалізації, яка полягає в активній поведінці учасників сфери державного управління з реалізації своїх суб'єктивних прав, передбачених правовою нормою, що здійснюється ними за їх власним бажанням.

Виконання – полягає в активних діях, відносинах суб'єктів щодо виконання приписів, які передбачені адміністративно-правовою нормою, здійснюваної незалежно (а інколи і всупереч) їх власним бажанням.

Реалізація в формі дотримання полягає в пасивній поведінці суб'єктів (також незалежно від бажання цих суб'єктів).

Застосування – це організаційно-правова діяльність компетентних державних органів, уповноважених на це громадських об'єднань або їх посадових осіб. Вона полягає у встановленні піднормативних формально-обов'язкових індивідуальних правил поведінки персоніфікованих суб'єктів з метою створення умов, необхідних для реалізації ними певних норм. Застосування, на відміну від використання, виконання, дотримання є державно-владною діяльністю, яка не може бути пов'язана з бажанням уповноваженого суб'єкта, на її здійснення, а повинна бути реалізована ним в обов'язковому порядку з появою певних умов, обставин.

Головне завдання застосування адміністративно-правової норми полягає саме у втіленні її приписів щодо суб'єктів відносин адміністративно-правового забезпечення державної безпеки залежно від характеру життєвої ситуації, в яку потрапляють учасники цих відносин.

Держава доручає уповноваженому органу (командиру) право оцінки ситуації й порівняння її з умовами, передбаченими в гіпотезі нормами і при їх збігу – пред'явити суб'єкту, який знаходиться у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, припис щодо його оптимально-обов'язкової поведінки в конкретній життєвій ситуації за допомогою встановлення (зміни, скасування) його прав чи обов'язків. Цим приписом є акт застосування.

Акт застосування норми адміністративного права – встановлює правило поведінки індивідуального характеру, тому він належить до індивідуальних актів, але не всі індивідуальні акти є правозастосовними. Серед індивідуальних актів правозастосовні займають особливе місце: вони встановлюють, змінюють, скасовують права й обов'язки конкретних суб'єктів у конкретній життєвій ситуації. Тому службовим призначенням актів застосування адміністративно-правових норм є організація відносин адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

У процесі реалізації норм адміністративного права правові приписи реалізуються всіма суб'єктами (сторонами) врегульованих суспільних відносин, але роль

кожного суб'єкта у цьому процесі визначається відповідно до їх адміністративно-правового статусу.

В юридичній літературі існує кілька підходів до визначення форм реалізації (способів) адміністративно-правових норм. На нашу думку, переконливішим є виокремлення таких форм реалізації адміністративно-правових норм: виконання, використання, застосування і додержання норм.

Норми адміністративного права здебільшого реалізуються шляхом виконання та застосування.

Застосування норм адміністративного права, на відміну від інших форм реалізації, має активний публічно-владний характер і здійснюється в установленому законом порядку.

Суть застосування адміністративно-правових норм виявляється у діяльності органів публічної влади, посадових осіб щодо конкретного факту, який має юридичне значення, і підведення його під певну адміністративну норму.

Внаслідок застосування норми адміністративного права виникають, змінюються або припиняються відповідні адміністративно-правові відносини.

Такі зміни відбуваються у результаті дії суб'єкта, який застосовує норми права і своїми діями хоче досягти мети, закладеної в нормі. Правозастосовна діяльність суб'єктів адміністративного права складається із встановлення обставин справи, вибору норми права, яка регулює конкретні відносини, з'ясування її змісту та ухвалення у справі конкретного рішення.

Визначення сфери дії норм адміністративного права, тобто їх юридичної сили має важливе значення, оскільки вони діють в якості регулятора суспільних відносин у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки лише в певному просторі, часі й щодо певної категорії осіб. Таким чином, норми адміністративного права мають певні просторові та часові межі, а також можуть мати силу в відношення різного кола осіб.

Дія в просторі пов'язана з територією адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Дія більшості адміністративно-правових норм адміністративно-правового забезпечення державної безпеки обмежена територією держави. Причому, серед них належить розрізняти норми, які діють в масштабах всієї держави, а також норми локальні (це норми, прийняті місцевою державною адміністрацією, органами місцевого самоврядування). Однак є група адміністративно-правових норм, дія яких не обмежена державним кордоном. По-перше, це норми, які регламентують поведінку екіпажу і пасажирів на судах торговельного флоту та риболовецьких судах у відкритому морі, по-друге, це норми, що регламентують діяльність українських установ (дипломатичних представництв, консульств і т.п.). За кордоном, поведінка екіпажу на військових судах як у відкритому морі, так і в іноземних портах.

Дія адміністративно-правової норми в часі

Вступ адміністративно-правової норми в законну силу визначається деякими чинниками:

по-перше, це залежить від території дії норми. Набуття чинності міжнародної адміністративно-правової норми відрізняється від процесу введення в дію національної норми адміністративного права;

по-друге, це пов'язано з юридичною силою норм. Вищу силу мають закони. Набрання ними чинності передбачено Конституцією України.

Згідно ст. 94 Конституції України закон підписує Голова Верховної Ради України і невідкладно направляє його Президентові України.

Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно опубліковує або повертає закон зі вмотивованими й сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду.

У випадку, якщо Президент України протягом встановленого порядку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України й має бути підписаний та офіційно опублікований. Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. Закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування.

Дію норми закінчується тоді, коли вона скасована (або замінена на нову), або у зв'язку із закінченням того терміну, на який вона була прийнята.

Дія адміністративно-правової норми щодо кола осіб. Встановлення обсягу дії адміністративно-правової норми щодо кола осіб має, в першу чергу, значення для визначення їх адміністративно-правового статусу. Більшість адміністративно-правових норм встановлюють загальні вимоги для визначення особи (фізичної особи або колективного суб'єкта), не звертаючи уваги на громадянство цієї особи, посаду, а також не звертаючи уваги на форму власності колективного суб'єкта, його підпорядкованість і т.п. Ці норми ставляться до норм загальної дії. Так, наприклад, всі особи, які перебувають на території України, мають право на оскарження дій органів виконавчої влади у разі порушення ними прав особи.

Але існують інші групи норм, що встановлюють розширені права та обов'язки суб'єкта, особливі умови їх відповідальності й т.п. Тому при колізії норм загальних і особливих діють особливі норми. Залежно від кола осіб, стосовно яких діють адміністративно-правові норми, норми поділяються на ті, які визначають адміністративно-правовий статус колективних суб'єктів права та окремих осіб.

У свою чергу, перша група норм поділяється на норми, що регламентують статус органів виконавчої влади, громадських об'єднань і т.п.; норми другої групи регламентують адміністративно-правовий статус:

- а) громадян України;
- б) іноземців;
- в) біженців і т. п.

Особливе місце займають норми, дія яких поширюється на посадових осіб. З одного боку – посадова особа – це індивід, який підпадає під дію норм, що встановлюють адміністративно-правовий статус особи; з іншого – посадова особа має повноваження як представник того чи іншого органу (організації). Тому він повинен нести відповідальність не тільки за порушення тих обов'язків, які зобов'язана виконати будь-яка особа, але й за порушення обов'язків, які покладаються на нього як посадова особа того чи іншого органу.

Адміністративно-правові норми в доктрині адміністративного права визнаються одним з елементів механізму адміністративно-правового регулювання, об'єктивно виражені в законах та інших нормативних актах. При цьому саме вони

вважаються найважливішим засобом (або елементом структури) цього механізму, адже з їхньою допомогою, по-перше, регулюється поведінка суб'єктів адміністративного права, а відтак охороняються права фізичних та юридичних осіб (за сучасним розумінням у доктрині адміністративного права, – «осіб приватного права»), встановлений в державі правопорядок, а по-друге, завдяки адміністративно-правовим нормам виникають адміністративні правовідносини, в яких статус конкретних суб'єктів реалізується.

«Радянському періоду» розвитку доктрини адміністративного права, так само як і доктрини права загалом, були притаманні доволі узагальнені дефініції норм адміністративного права, які загалом були схожими на визначення «норма права» в загальній теорії права. Схожим у побудові доктринальних дефініцій був початок – «правила поведінки, встановлені або санкціоновані державою», а також вказівка на особливий предмет регулювання цих норм (на той період розвитку доктрини адміністративного права – державноуправлінські відносини), що було зрозумілим, адже йшлося про галузеві норми. Саме щодо цієї частини надалі у зв'язку з трансформацією уявлень про предмет цієї галузевої науки й відбувались суттєві зміни, що пов'язано з ускладненням та розширенням кола суспільних відносин, які до нього включаються.

Загалом побудова дефініцій «норми адміністративного права» в попередні періоди розвитку доктрини адміністративного права була пов'язана з такими аспектами:

- *мета прийняття* відповідних галузевих норм (пов'язувалась зі сферою регулювання адміністративного права). Часто в дефініції просто вказувалось на специфіку предмета врегулювання;
- *вказівка на «загальність» правила поведінки;*
- *вказівка на суб'єкта встановлення або санкціонування норми адміністративного права, яка, як правило, була доволі узагальненою;*
- *вказівка на охорону від порушень примусовою силою держави;*
- *підкреслення «галузевості» норм.*

Сучасні доктринальні підходи щодо вказівки в самій дефініції таких базових характеристик норм права, як суб'єкт їх встановлення (держава) та можливість охорони від порушень, яка забезпечується примусовою силою держави, майже не змінились, і це є зрозумілим. Натомість суттєвою є поступова зміна парадигми щодо розуміння того кола суспільних відносин, які відповідними нормами (адміністративно-правовими) регулюються. Так, аналіз визначень адміністративно-правових норм у хронологічній послідовності з часів проголошення незалежності до сьогодення виявив такі аспекти:

– залишилися визначення з узагальненою вказівкою «правило поведінки», що свідчить про усталеність та загальновизнаність у доктрині цього положення та, відповідно, підтверджує доцільність побудови дефініції із вказівкою на цю ознаку;

– з'явилися визначення з виокремленням значення *адміністративно-правових норм*. Питання щодо того, чи доцільно в дефініції виокремлювати значення цієї норми, є дискусійним. Звичайно, значення адміністративно-правової норми має визнаватись в якості однієї з її ознак, натомість будь-яка норма має певне значення, відтак це не є тою ознакою, що обов'язково має відобразитись у дефініції

галузевої норми, адже специфіка адміністративно-правової норми пов'язана дещо з іншими факторами, зокрема: з предметом регулювання відповідної галузевої норми, який й зумовлює значення конкретної норми для конкретного кола суспільних відносин; із суб'єктами реалізації галузевої норми тощо;

– була сприйнята ідея попередників щодо вказівки в дефініції *мети прийняття та дії* адміністративно-правової норми. Слід вказати, що тема мети норм адміністративного права в доктрині адміністративного права часто є предметом окремої характеристики. Насамперед це організація і регулювання відносин у сфері забезпечення виконавчої влади і органами місцевого самоврядування реалізації та захисту прав, свобод, законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Крім цього, згадується процес публічного адміністрування в окремих сферах (соціально-економічний, адміністративно-політичний розвиток, охорони громадського порядку). Також виокремлюється інформаційна мета, мета охорони, заохочувальна та соціально-моральна.

Продовжуючи тему виокремлення в дефініціях «адміністративно-правова норма» ознаки мети, слід вказати на наявність варіацій таких дефініцій, із формулювання яких чітко не зрозуміло, йдеться про мету чи про значення.

Щодо доцільності виокремлення в дефініції «адміністративно-правова норма» мети прийняття та дії цих норм, слід зазначити, що мета пов'язана з регулювальною функцією норми – регулюванням певних суспільних відносин, а вказівка, яких саме суспільних відносин, і є тією виокремленою ознакою, яка характеризує саме адміністративно-правову норму (як галузеву норму), тобто також пов'язана з предметом адміністративного права, і саме остання ознака (сфера регулювання норми) має «відбиватись» у дефініції, а не мета;

– *вказівка на обов'язковість* відповідного правила поведінки. Конкретизація поняття «загальнообов'язковість» або «обов'язковість» відповідного правила поведінки має неабияке значення, адже формулювання «загальне (правило поведінки)» передбачає «для всіх на певній території», а додання акценту на обов'язковості виконання підкреслює нерозривний зв'язок адміністративно-правової норми з її реалізацією;

– *вказівка на суб'єкта встановлення* відповідного обов'язкового правила поведінки – *державу; з певною конкретизацією або «компетентні органи держави»*. З наведених вище посилань вбачається лише один суб'єкт встановлення адміністративно-правової норми – держава в особі відповідних компетентних органів (на відміну від тих доктринальних підходів, які спостерігались у доктрині загальної теорії права, коли до кола суб'єктів встановлення норм права додавались і недержавні. Оскільки адміністративно-правова норма є галузевим різновидом норм права, суб'єкт її встановлення, зміни, припинення не відрізняється якимось чином від відповідного суб'єкта норми права загалом. Отже, це не є виокремленням від інших галузевих норм права ознакою, і доцільність вказівки на цю ознаку в дефініції «адміністративно-правова норма» є дискусійною. Натомість те, що є істотним, – це *суб'єкти реалізації* адміністративно-правових норм, які дещо відрізняються від суб'єктів реалізації інших галузевих норм;

– *вказівка на суб'єкта охорони* відповідного обов'язкового правила поведінки – держава. Вказане вище про *суб'єкта встановлення* норми стосується і цього аспекту. Натомість ця ознака може бути притаманна й іншим галузевим різновидам

норм, а тому вказуватись мають саме особливості забезпечення реалізації адміністративно-правових норм.

У найсучасніших доктринальних джерелах спостерігається зворотна тенденція до максимального узагальнення визначення, без вказівки на будь-які характерні саме для адміністративно-правової галузі ознаки її норм.

Відмінності полягають:

- у сфері дії норм відповідної галузі;
- в суб'єктах, на яких розрахована норма (тобто ким норма має реалізовуватись у тій чи іншій формі);
- у джерелах, в яких відповідна норма закріплюється.

Так, у приватноправовій сфері відповідні галузеві норми розраховані на осіб приватного права; сфера регулювання норм пов'язана із майновими або особистими немайновими відносинами; встановлення правила поведінки можливе не лише законодавчими актами, а й рішенням сторін відповідних відносин; забезпечення дії примусовою силою держави часто пов'язано з волею на це сторін (тобто не завжди обов'язково, а на розсуд потерпілої сторони). У публічно-правовій сфері відповідні галузеві норми закріплюються лише в законодавчих актах, а суб'єктом їх встановлення, зміни та скасування є лише держава в особі відповідних компетентних органів, норми характеризуються владним (імперативним) характером, виконання забезпечується обов'язково примусовою силою держави.

Отже, норми адміністративного права визначають межі належної, допустимої та рекомендованої поведінки людей, діяльності органів виконавчої влади, їх посадових осіб, а також підприємств, установ, організацій і трудових колективів у сфері виконавчої влади. Норми адміністративного права встановлюють правовий режим відносин суб'єктів державного управління і місцевого самоврядування, порядок здійснення організаційно-управлінської діяльності, визначають права й обов'язки громадян у сфері виконавчої влади та гарантії їх реалізації.

До особливостей адміністративно-правових норм відповідно можна зарахувати таке:

- в них закріплюються відносини щодо управління, державного контролю, нагляду, внутрішньоорганізаційної діяльності;
- метод впливу норм на суспільні відносини має імперативний, державно-владний характер;
- виконання приписів норм гарантується державою за допомогою системи засобів організаційно-роз'яснювального та суспільно-примусового характеру;
- системність норм адміністративного права. Цілі адміністративно-правових норм такі:
 - організація й регулювання управлінських відносин;
 - інформаційна;
 - охоронна (забезпечення законності й дисципліни в державному управлінні);
 - заохочувальна (стимулювання учасників відносин до участі в державному управлінні);
 - соціально-моральна (формування правосвідомості, ставлення до громадського порядку, безпеки тощо).

Структура адміністративно-правової норми

Структура адміністративно-правової норми – це її внутрішня будова, визначений порядок взаємозв'язку, взаємозумовленості і взаємозалежності складових частин норми.

В адміністративному праві структура норми, як правило, традиційна (стереотипна) і включає умови (гіпотезу) норми, під якими слід розуміти вказівку на юридичні факти, при наявності котрих норма може справляти дію на суб'єкти адміністративних правовідносин (тут необхідно зазначити, що норми, які передбачають адміністративну відповідальність, у більшості у своїй структурі не містять гіпотези, що пояснюється їх відсилочним характером); диспозицію, яка є центральною, головною частиною адміністративно-правової норми і яка визначає саме правило поведінки та санкцію.

Гіпотеза вказує на фактичні умови, за наявності яких слід керуватися даною нормою, її виконувати і застосовувати. Наприклад, проживання без паспорта є умовою, без якої неможливо притягти особу до адміністративної відповідальності. Більшість науковців додержуються думки, що обставини, які передбачаються гіпотезою, є юридичними фактами, що породжують адміністративні правовідносини.

Гіпотеза адміністративно-правової норми може бути абсолютно визначеною, тобто вона точно вказує факти, за наявності яких необхідно керуватися даною нормою. Наприклад, гіпотеза норми закону про загальний військовий обов'язок встановлює точний вік – 18 років, з досягненням якого громадянин України чоловічої статі повинен стати на військовий облік та з'явитися за викликом до ТЦК та СП як допризовник.

Гіпотеза норми може бути відносно визначеною, тобто містити лише загальну характеристику фактів, які дають змогу застосовувати дану норму.

Щодо **диспозиції** необхідно зазначити, що вона, крім того, що є головною частиною норми та визначає саме правило поведінки, найбільш чітко виражає сутність норми. Це частина норми, в якій сформульоване саме правило поведінки (обов'язок отримати паспорт, подати до податкової адміністрації декларацію про доходи). Саме правило поведінки зазвичай сформульоване у вигляді приписів, заборон, дозволів. У нормах адміністративної відповідальності диспозиція часто формулюється у вигляді вказівок або опису діяння, яке тягне за собою накладення стягнення. З караності діяння випливає висновок, що воно забороняється. Наприклад: пошкодження внутрішнього обладнання пасажирських вагонів, скла локомотивів і вагонів тягне за собою накладення штрафу; невиконання особами, які перебувають на повітряному судні, розпоряджень командира судна тягне за собою попередження або накладення штрафу.

Санкція адміністративно-правової норми – це її частина, в якій вказуються заходи державного або громадського впливу, що застосовуються до осіб, які порушили диспозицію. Заходи впливу можуть бути організаційного, виховного, матеріального, адміністративно-карального, адміністративно-попереджувального (заборона експлуатації транспорту, приміщень), дисциплінарного (усунення з посади), кримінального характеру (вирок суду).

Треба зазначити, що не всі норми містять санкцію. Так, норми, що регулюють управлінську діяльність, виходять з того, що відносини між вищими, нижчими адміністративно-управлінськими працівниками будуються на засадах дисциплінарної

влади. Санкції у цьому випадку містяться у нормах загального характеру, що належать інституту державної служби (дисциплінарних статутах тощо).

У науці адміністративного права відзначається, що елементом норми може бути і заохочення – частина норми, в якій визнаються заслуги особи у виконанні своїх обов'язків. Проте це питання залишається майже невизначеним, не дослідженим.

Необхідно зазначити, що класична структура норми зустрічається досить рідко, як правило, зустрічається двочленна структура норми (гіпотеза і диспозиція), а санкція передбачається в інших нормах (як правило, у КУпАП тощо).

Тести для самоконтролю

1. Що є предметом регулювання адміністративно-правових норм?

- a) Суспільні відносини в цілому.
- b) Суспільні відносини у сфері державного управління.
- c) Виключно відносини між органами державної влади.
- d) Тільки відносини між громадянами та державою.

2. Яка з наведених ознак НЕ є спільною для всіх правових норм, включаючи адміністративно-правові?

- a) Загальнообов'язковий характер.
- b) Формальна визначеність.
- c) Імперативний характер.
- d) Наявність спеціального порядку створення.

3. Яка з наведених ознак є специфічною для адміністративно-правових норм?

- a) Регулятивний характер.
- b) Оперативний характер.
- c) Забезпечення силою державного примусу.
- d) Викладення у нормативно-правових документах.

4. Який метод регулювання переважає в адміністративно-правових нормах?

- a) Диспозитивний.
- b) Імперативний.
- c) Рекомендаційний.
- d) Дозвільний.

5. Що з наведеного НЕ є формою реалізації адміністративно-правових норм?

- a) Виконання.
- b) Застосування.
- c) Глумачення.
- d) Дотримання.

6. Яка структура адміністративно-правової норми?

- a) Гіпотеза – диспозиція.
- b) Гіпотеза – санкція.
- c) Диспозиція – санкція.
- d) Гіпотеза – диспозиція – санкція.

7. Що таке гіпотеза адміністративно-правової норми?

- a) Умови, за яких норма діє.
- b) Правило поведінки.
- c) Наслідки порушення норми.
- d) Визначення понять.

8. Яка з наведених класифікацій НЕ застосовується до адміністративно-правових норм?

- a) За характером правил поведінки.
- b) За джерелами походження.
- c) За галузями права.
- d) За територією дії.

9. Які види диспозицій можуть бути в адміністративно-правових нормах?

- a) Тільки зобов'язуючі.
- b) Тільки забороняючі.
- c) Зобов'язуючі, забороняючі та уповноважуючі.
- d) Тільки уповноважуючі.

10. Які особливості мають санкції адміністративно-правових норм?

- a) Завжди передбачають кримінальну відповідальність.
- b) Можуть мати універсальний характер.
- c) Застосовуються тільки судами.
- d) Не застосовуються до посадових осіб.

Задачі до підрозділу**Задача 1**

Стаття 24 Закону України «Про Службу безпеки України» визначає обов'язок співробітників СБУ дотримуватися Конституції та законів України, не допускати порушень прав і свобод людини і громадянина.

Проаналізуйте структуру цієї адміністративно-правової норми.

До якого виду норм за характером правил поведінки вона належить?

Які можуть бути наслідки порушення співробітником СБУ цієї норми?

Задача 2

Указом Президента України затверджено Положення про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України. Це Положення містить норми, що регулюють діяльність цієї служби у сфері забезпечення державної безпеки.

До якого виду норм за джерелами походження належать норми цього Положення?

Яка територія дії цих норм?

Як здійснюється реалізація цих норм на практиці?

Задача 3

Під час проведення антитерористичної операції співробітники СБУ затримали особу, яка підозрюється у фінансуванні тероризму. Однак під час затримання було допущено ряд процесуальних порушень.

Які адміністративно-правові норми регулюють діяльність СБУ у сфері боротьби з тероризмом?

До якого виду норм за змістом вони належать?

Які наслідки можуть настати для співробітників СБУ у разі допущення ними порушень законодавства?

Задача 4

Громадянин України подав до суду позов про визнання протиправними дій СБУ, які, на його думку, порушили його право на таємницю листування.

Які адміністративно-правові норми захищають право на таємницю листування?

Які форми реалізації адміністративно-правових норм можливі у цій ситуації?

Які можливі рішення суду у цій справі?

Задача 5

Кабінет Міністрів України прийняв постанову, якою затвердив перелік інформації з обмеженим доступом у сфері державної безпеки.

До якого виду норм за рівнем узагальненості належить ця постанова?

Які органи державної влади відповідають за захист інформації з обмеженим доступом?

Які санкції можуть бути застосовані за розголошення такої інформації?

Додаткові питання для обговорення:

1. Як співвідносяться адміністративно-правові норми та норми інших галузей права у сфері забезпечення державної безпеки?

2. Які проблеми існують в Україні у сфері правового регулювання діяльності спеціальних служб?

3. Які шляхи вдосконалення адміністративного законодавства у сфері державної безпеки?

4. Яка роль адміністративно-правових норм у забезпеченні ефективності державного управління?

5. Як гіпотеза адміністративно-правової норми впливає на її застосування в конкретних ситуаціях?

6. Чому диспозиція визначається ключовим елементом адміністративно-правової норми?

7. Як санкції в адміністративно-правових нормах забезпечують дотримання правових приписів?

8. Які основні критерії використовують для класифікації адміністративно-правових норм?

9. Як загальні адміністративно-правові норми відрізняються від спеціальних?

10. Які особливості мають імперативні адміністративно-правові норми погіршені з диспозитивними?

11. Яким чином адміністративно-правові норми регулюють відносини між органами виконавчої влади та громадянами?

12. Як адміністративно-правові норми взаємодіють з іншими галузями права?

13. Які проблеми можуть виникати при реалізації адміністративно-правових норм у сучасних умовах?

14. Які механізми забезпечують ефективну реалізацію адміністративно-правових норм?
15. Як адміністративно-правові норми враховують інтереси різних груп населення?
16. Які приклади успішної реалізації адміністративно-правових норм можна навести у сфері державної безпеки?
17. Як відбувається адаптація адміністративно-правових норм до змін у суспільстві та державі?
18. Яким чином міжнародний досвід впливає на розробку та реалізацію адміністративно-правових норм в Україні?
19. Які інструменти використовують для контролю за дотриманням адміністративно-правових норм?
20. Як громадяни можуть брати участь у процесі розробки та вдосконалення адміністративно-правових норм?
21. Чому важливо, щоб адміністративно-правові норми були чіткими та зрозумілими для громадян?
22. Як цифровізація впливає на реалізацію адміністративно-правових норм?
23. Які проблеми стоять перед адміністративно-правовою наукою у контексті забезпечення ефективного правового регулювання?

Рекомендована література

1. Конституція України : подарункове видання / упоряд. : Л. І. Бірюк, Н. І. Адамчик, Є. Г. Кудлай [та ін.]. Київ : ВАІТЕ, 2021. – 324 с.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (Законодавство України) / автор: Верховна рада України. Серія книг: Законодавство України. Видавництво : Нотіс, 2024. – 352 с.
3. Адміністративне право України: Підручник / Колпаков В.К., Кузьменко О.В. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
4. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К.; Видавництво «Юридична думка», 2004. – 584 с.
5. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. – 466 с.
6. Адміністративне право України (загальна частина) : навч. посіб. / [Остапенко О.І. Ковалів М.В., Єсімов С.С. та ін.] ; [Вид. 2-е, доп.] Львів : СПОЛОМ, 2021. – 616 с.

Інформаційні ресурси

- <http://zakon1.rada.gov.ua> – Законодавство України
<http://rada.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України
<http://www.president.gov.ua> – Президент України
<http://www.kmu.gov.ua> – Урядовий портал (Кабінет Міністрів України)
<http://www.mvs.gov.ua> – Міністерство внутрішніх справ України

1.3. Адміністративно-правові відносини у різних адміністративно-правових режимах забезпечення державної безпеки: поняття, особливості та їх класифікація.

Адміністративно-правові відносини адміністративно-правового забезпечення державної безпеки є основою організації та функціонування апарату забезпечення державної безпеки, а також забезпечення правопорядку та національної безпеки. В умовах сучасних викликів і загроз національній безпеці адміністративно-правові режими набувають особливої значущості, оскільки саме вони є інструментом державного впливу на суспільство, спрямованим на захист національних інтересів. Вивчення цих відносин є актуальним, оскільки дозволяє зрозуміти механізми державного управління та роль адміністративного права у забезпеченні безпеки країни.

Поняття адміністративно-правових відносин

Адміністративно-правові відносини це вид суспільних відносин, які виникають щонайменше між двома суб'єктами та регулюються нормами адміністративного права. Визначаються як суспільні відносини, що врегульовані нормами адміністративного права та виникають у сфері державного управління. Вони характеризуються взаємодією державних органів, посадових осіб та громадян, де одна зі сторін володіє державно-владними повноваженнями. Це відносини публічного характеру, що спрямовані на реалізацію суспільно значущих цілей.

Сфера адміністративно-правових відносин забезпечення державної безпеки охоплює такі аспекти, як: державне управління (публічне адміністрування) забезпеченням державної безпеки; забезпечення правопорядку; охорона прав і свобод громадян; забезпечення національної безпеки в цілому.

Отже, правове відношення забезпечення державної безпеки – це завжди двосторонній зв'язок, оскільки сама норма права має характер надання права та покладення зобов'язання: вона завжди одних осіб уповноважує, а інших учасників адміністративно-правового забезпечення державної безпеки зобов'язує.

Так, норма адміністративного права, надаючи право посадовій особі видавати владні розпорядження, разом з тим, покладає обов'язок виконувати вказівки, що в ньому містяться на всіх осіб, яким може бути адресоване таке розпорядження (на тих, кому «має право» адресувати розпорядження уповноважена особа). Без такого обов'язку об'єктів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, котрий кореспондував би праву уповноваженої особи видавати акти адміністративно-правового забезпечення (управління) державної безпеки, розпорядження останньої не мають владного (адміністративного) характеру, а отже видання таких актів не могло б створювати адміністративні відносини забезпечення державної безпеки.

Крім того, адміністративно-правові відносини забезпечення державної безпеки є вольовими, оскільки в них через норми права відображується загальна державна владна воля, яка, у свою чергу, є підставою для можливого вираження (конкретизації) державної волі у владному акті, котрий видає уповноважена на те посадова особа.

Нарешті, адміністративно-правові відносини забезпечення державної безпеки завжди (органічно) є вольовими, оскільки навіть за наявності правової норми вони надалі не можуть бути реалізованими без волевиявлення того з його

учасників, який має право (уповноважений) видати владний акт (наказ, рішення), котрий за своєю сутністю може бути тільки вольовим.

Адміністративно-правові відносини забезпечення державної безпеки прямо зв'язані з практичною реалізацією задач, функцій і повноважень виконавчої влади у процесі забезпечення державної безпеки. Інтереси іншого роду, небайдужі для держави і суспільства, забезпечуються, якщо в них є чітко виражена специфіка, у рамках інших правовідносин.

Отже, визначальна риса адміністративно-правових відносин забезпечення державної безпеки полягає у тому, що вони складаються переважно в особливій сфері державного і громадського життя – у сфері публічного адміністрування (державного управління, керівництва) забезпеченням державної безпеки.

Адміністративно-правові режими забезпечення державної безпеки як інструмент забезпечення національної безпеки

Національна безпека держави забезпечується через систему заходів, що спрямовані на захист національних інтересів. Одним із головних інструментів забезпечення безпеки є адміністративно-правові режими забезпечення державної безпеки, які визначають спеціальні умови та правила поведінки громадян, організацій та органів влади в умовах підвищеної загрози.

Адміністративно-правовий режим – це сукупність правових норм, які регламентують порядок діяльності органів державної влади, прав і обов'язків громадян і організацій у певних умовах. Відповідно до характеру загроз і умов, в яких виникають такі загрози, адміністративно-правові режими можуть варіюватися від звичайних до надзвичайних.

Одним із ключових аспектів адміністративно-правових режимів є те, що вони впроваджуються в особливих умовах, коли стандартні правові механізми не здатні забезпечити належний рівень безпеки. В умовах дії таких режимів держава отримує розширені можливості для контролю та координації дій як державних органів, так і громадян.

Наприклад, під час надзвичайного стану держава може тимчасово обмежувати певні права та свободи громадян з метою збереження безпеки та порядку. Це включає обмеження свободи пересування, проведення масових заходів, введення додаткових заходів контролю за економічною діяльністю або заборону на поширення інформації, яка може зашкодити національній безпеці.

Такі режими також мають чітко визначені межі дії, регламентовані законами, що встановлюють правила їх введення та припинення. Основна мета цих режимів полягає в тому, щоб у критичних ситуаціях забезпечити швидке та ефективне реагування держави на загрози, мінімізуючи ризики для населення та держави в цілому.

Таким чином, адміністративно-правові режими є важливим інструментом у сфері національної безпеки, забезпечуючи можливість державі оперативно та адекватно реагувати на виклики, підтримувати громадський порядок і захищати інтереси суспільства та держави в умовах загроз.

Основними адміністративно-правовими режимами забезпечення державної безпеки, що спрямовані на забезпечення національної безпеки, є:

Надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який запроваджується у разі загрози національній безпеці, громадському порядку або при виникненні

надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру. Цей режим дозволяє тимчасово обмежувати права і свободи громадян, а також надає органам державної влади додаткові повноваження. Основними ознаками надзвичайного стану є:

- тимчасове обмеження прав громадян;
- розширені повноваження органів виконавчої влади;
- можливість залучення силових структур для відновлення порядку;
- контроль за засобами масової інформації.

Адміністративно-правові відносини забезпечення державної безпеки під час надзвичайного стану характеризуються значною концентрацією влади в руках виконавчих органів, які отримують додаткові повноваження, зокрема для боротьби з надзвичайними ситуаціями та забезпечення громадської безпеки.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що запроваджується в умовах агресії проти держави, збройного нападу або загрози його виникнення. Метою цього режиму є забезпечення обороноздатності країни та її населення.

Характерними рисами воєнного стану є:

- жорсткий контроль над усіма сферами суспільного життя;
- запровадження комендантської години;
- обмеження громадянських прав і свобод;
- мобілізація населення та ресурсів для потреб оборони;
- посилення діяльності правоохоронних органів і армії.

Адміністративно-правові відносини забезпечення державної безпеки у період воєнного стану спрямовані на управління мобілізацією ресурсів, забезпечення функціонування оборонних підприємств, взаємодію з армією та правоохоронними органами.

Правовий режим антитерористичної операції (АТО) є особливим адміністративно-правовим режимом, який встановлюється для проведення заходів боротьби з терористичною загрозою. Він визначає порядок взаємодії між державними органами, правоохоронними структурами та громадянами з метою нейтралізації терористичних загроз.

Особливостями адміністративно-правових відносин в режимі АТО є:

- координація діяльності спеціальних служб та правоохоронних органів;
- обмеження пересування осіб у зоні проведення операції;
- проведення превентивних заходів, таких як обшуки, перевірка документів тощо;
- можливість тимчасового обмеження або вилучення майна, необхідного для забезпечення проведення операції.

Режим інформаційної безпеки

Інформаційна безпека стає все більш важливою в сучасних умовах гібридних загроз, коли інформаційні війни, кібератаки та дезінформація можуть серйозно підірвати національну безпеку. Правовий режим інформаційної безпеки регулює діяльність державних органів, які забезпечують захист інформаційного простору.

Основними рисами цього режиму є:

- контроль над медіа і інтернет-ресурсами для запобігання поширенню фейкової інформації;
- захист критичної інфраструктури від кібератак;

– адміністративні заходи щодо протидії інформаційним загрозам.

Режим інформаційної безпеки в адміністративно-правових відносинах забезпечення державної безпеки є невід'ємною складовою сучасної системи національної безпеки. Ефективна реалізація цього режиму потребує комплексного підходу, що включає правове, організаційне та технічне забезпечення, а також активну взаємодію між органами публічної влади. Лише через таку інтеграцію можна забезпечити високий рівень інформаційної безпеки в державі та захистити права і свободи громадян у цифровому просторі.

Особливостями адміністративно-правових відносин забезпечення державної безпеки у режимах забезпечення національної безпеки є те, що вони мають тимчасовий і спеціальний характер. Ці відносини можуть кардинально відрізнятися від звичайних адміністративних відносин у мирний час через такі фактори:

Посилення повноважень органів влади: в умовах надзвичайного або воєнного стану органи виконавчої влади отримують додаткові повноваження, які дозволяють їм застосовувати обмежувальні заходи щодо громадян та організацій. Це може включати комендантську годину, мобілізацію ресурсів, конфіскацію майна та інші заходи, що спрямовані на забезпечення безпеки.

Обмеження прав і свобод громадян: правовий режим надзвичайного стану або воєнного часу передбачає тимчасове обмеження прав і свобод громадян з метою захисту загального блага. Наприклад, може бути введено обмеження на пересування, свободу зборів, або контроль за засобами масової інформації.

Особливий порядок вирішення спорів: адміністративні спори, що виникають у рамках надзвичайних режимів, можуть вирішуватися за спрощеною або прискореною процедурою. Це стосується як процедурної сторони (скорочені терміни розгляду), так і змістовної (обмежене право на оскарження рішень органів влади).

Посилення ролі правоохоронних органів: у режимах надзвичайного та воєнного стану значно зростає роль правоохоронних органів. Вони отримують право застосовувати примусові заходи, зокрема, затримання, обшуки та інші дії, спрямовані на захист національної безпеки.

Підвищена роль держави: В умовах адміністративно-правових режимів органи державної влади отримують розширені повноваження для оперативного реагування на загрози, що потребує швидких рішень та дій.

Адаптивність: Необхідність швидкої адаптації правових норм і процедур відповідно до змінюваних умов загрози, що може вимагати оперативних змін у законодавстві.

Класифікація адміністративно-правових відносин забезпечення державної безпеки у режимах забезпечення національної безпеки

Адміністративно-правові відносини пов'язані з суб'єктивними публічними правами, які є його основним елементом. Вони у певних випадках є наслідком, а іноді – передумовою суб'єктивного права. Про значення адміністративно-правових відносин може йтися у теоретичному та практичному ракурсах. Адміністративно-правові відносини забезпечення державної безпеки у сфері забезпечення національної безпеки можна класифікувати за різними критеріями:

За суб'єктами:

Відносини між державними органами: це відносини, що виникають між органами виконавчої влади, військовими та правоохоронними структурами під час реалізації заходів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

Відносини між державою і громадянами: Одним з найбільш принципових видів адміністративно-правових відносин є ті, що виникають між суб'єктом публічної адміністрації та приватною особою. Адміністративно-правові відносини виникають внаслідок реалізації норми адміністративного права щодо конкретного суб'єкта, ці відносини регулюють права і обов'язки громадян у період дії надзвичайних режимів, зокрема щодо дотримання обмежень і виконання обов'язків перед державою.

Відносини між державою та юридичними особами: вони визначають порядок взаємодії державних органів з підприємствами та організаціями у випадку національної загрози, наприклад, щодо мобілізації ресурсів чи зміни режиму діяльності підприємств.

За змістом:

Відносини організаційного характеру: ці відносини пов'язані з організацією управління в умовах надзвичайних ситуацій, включаючи координацію діяльності різних державних органів.

Відносини щодо обмеження прав і свобод: тут йдеться про відносини, що стосуються реалізації державою своїх повноважень щодо обмеження прав громадян і організацій у період дії надзвичайного режиму.

За правовим режимом:

Відносини у рамках надзвичайного стану: стосуються заходів, що вживаються для стабілізації ситуації в умовах надзвичайної загрози.

Відносини у воєнному стані: пов'язані з забезпеченням обороноздатності країни, мобілізацією ресурсів і координацією дій з міжнародними партнерами.

Відносини в умовах антитерористичної операції: ці відносини регулюють діяльність правоохоронних органів щодо нейтралізації терористичних загроз.

За рівнем правової регламентації:

Відносини, врегульовані загальним законодавством: це відносини, що виникають на підставі Конституції та законів про національну безпеку.

Відносини, врегульовані спеціальними законами: стосуються діяльності у рамках особливих правових режимів, таких як законодавство про воєнний та надзвичайний стан.

Система основних властивостей сучасних відносин адміністративного права України складається з таких рис:

1) відносини адміністративного права мають власний, характерний тільки для них об'єкт – публічні потреби та інтереси, реалізація яких регламентована чинними адміністративно-правовими нормами;

2) для зазначених відносин характерне багатовекторне функціональне призначення – регулятивне та охоронне;

3) адміністративно-правові відносини мають великий ступінь інтеграції з відносинами інших управлінських галузей права, займаючи основне місце на «владно-управлінському полі». Вони забезпечують повноцінне функціонування споріднених з ними суспільних відносин, що регулюються нормами фінансового, земельного, екологічного, господарчого, податкового та інших галузей права;

4) особливості змісту їхніх динамічних властивостей характеризуються наявністю матеріальних і процесуальних правових відносин, які становлять єдине ціле – предмет адміністративного права;

5) адміністративно-правові відносини виникають у сфері, безпосередньо пов'язаній з владно-управлінською діяльністю, крім окремих її ділянок, врегульованих нормами фінансового і земельного права;

6) у відносинах адміністративного права однією зі сторін обов'язково виступає структура (посадова особа), наділена повноваженнями, що стосуються функціонування владно-управлінської сфери;

7) адміністративні правовідносини можуть ініціюватися будь-яким їх суб'єктом. Згода на їх виникнення є обов'язковою під час укладання адміністративних угод;

8) характер відносин адміністративного права є владно-партнерським. Це означає, що крім ознак владності в регулятивних відносинах у певному обсязі можуть бути елементи партнерства, а у відносинах адміністративно-правової охорони переважають владні чинники;

9) спори між сторонами адміністративно-правових відносин можуть вирішуватись і у судовому, і у позасудовому (адміністративному) порядку;

10) у разі порушення норми правової охорони відносин адміністративного права винна особа несе відповідальність перед державою, від імені якої виступають державні структури і виконавчі органи місцевого самоврядування.

Роль органів публічної влади у забезпеченні адміністративно-правових режимів

Органи державної влади відіграють ключову роль в організації та реалізації адміністративно-правових режимів національної безпеки. Серед основних визначають:

Президент як гарант Конституції і захисту національних інтересів має право вводити режими надзвичайного і воєнного стану.

Кабінет Міністрів організовує виконання заходів, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки, зокрема, в економічній, інформаційній та соціальній сферах.

Міністерство внутрішніх справ та правоохоронні органи (підрозділи Національної гвардії України, Національної Поліції України тощо) відповідають за підтримання правопорядку під час запровадження спеціальних режимів.

Служба безпеки України (СБУ) виконує функції з боротьби з тероризмом та захисту державної таємниці.

Адміністративно-правові відносини забезпечення державної безпеки у різних адміністративно-правових режимах забезпечення національної безпеки є важливою компонентою системи державного управління. Вони мають свої особливості, пов'язані з тимчасовістю, обмеженням прав і свобод, а також із посиленням ролі державних органів у вирішенні кризових ситуацій. Класифікація цих відносин за різними критеріями дозволяє глибше розуміти їхню природу та ефективно використовувати правові механізми для захисту національних інтересів. Таким чином, адекватне правове регулювання адміністративно-правових відносин забезпечення державної безпеки у рамках забезпечення національної безпеки не лише сприяє підтриманню правопорядку, але і є запорукою зміцнення демократичних основ держави. Окрім того, важливо зазначити, що адміністративно-правові відносини забезпечення державної безпеки у режимах національної безпеки потребують гнучкості та адаптивності правових норм для забезпечення державної безпеки. Це забезпечує своєчасну реакцію на нові виклики та загрози, що виникають у сучасному світі.

Тести для самоконтролю

1. Що таке адміністративно-правові відносини?

- a) Будь-які суспільні відносини
- b) Відносини, врегульовані нормами адміністративного права.
- c) Відносини між фізичними особами.
- d) Відносини, що виникають тільки в умовах надзвичайного стану.

2. Яка з наведених ознак НЕ характеризує адміністративно-правові відносини?

- a) Публічний характер.
- b) Наявність державно-владних повноважень у однієї зі сторін.
- c) Спрямованість на реалізацію приватних інтересів.
- d) Виникнення у сфері державного управління.

3. Що таке адміністративно-правовий режим?

- a) Система органів виконавчої влади.
- b) Сукупність правових норм, що діють в особливих умовах.
- c) Порядок проведення виборів.
- d) Система заходів щодо захисту довкілля.

4. Яка мета адміністративно-правових режимів у сфері національної безпеки?

- a) Забезпечення економічного розвитку.
- b) Захист національних інтересів в умовах підвищеної загрози.
- c) Регулювання діяльності політичних партій.
- d) Підвищення рівня життя населення.

5. Який з наведених режимів НЕ є адміністративно-правовим режимом у сфері національної безпеки?

- a) Надзвичайний стан.
- b) Воєнний стан.
- c) Режим антитерористичної операції.
- d) Режим карантину.

6. За якими критеріями можна класифікувати адміністративно-правові відносини у сфері національної безпеки?

- a) Тільки за суб'єктами.
- b) Тільки за змістом.
- c) Тільки за правовим режимом.
- d) За суб'єктами, змістом, правовим режимом та рівнем правової регламентації.

7. Які відносини НЕ належать до адміністративно-правових відносин за суб'єктами?

- a) Відносини між державними органами.
- b) Відносини між державою і громадянами.
- c) Відносини між державою та юридичними особами.
- d) Відносини між громадянами.

8. Який орган державної влади має право вводити режими надзвичайного і воєнного стану?

- a) Верховна Рада України.
- b) Кабінет Міністрів України.
- c) Президент України.
- d) Міністерство оборони України.

9. Який орган відповідає за підтримання правопорядку під час запровадження спеціальних режимів?

- a) Служба безпеки України.
- b) Міністерство внутрішніх справ.
- c) Міністерство юстиції України.
- d) Державна прикордонна служба України.

10. Яка з наведених рис НЕ є особливістю адміністративно-правових відносин у режимах забезпечення національної безпеки?

- a) Посилення повноважень органів влади.
- b) Обмеження прав і свобод громадян.
- c) Зменшення ролі правоохоронних органів
- d) Підвищена роль держави.

Задачі до підрозділу

Задача 1

Громадянин Петренко був затриманий поліцією під час комендантської години, введеної у зв'язку із запровадженням воєнного стану. Петренко стверджує, що не знав про комендантську годину, оскільки не має доступу до офіційних джерел інформації.

Які адміністративно-правові відносини виникли в цій ситуації?

Які особливості цих відносин, враховуючи режим воєнного стану?

Чи є дії поліції правомірними?

Які права має громадянин Петренко в даній ситуації?

Задача 2

В умовах надзвичайного стану, спричиненого стихійним лихом, влада тимчасово реквізувала транспортні засоби у приватних власників для евакуації населення із зони лиха. Один із власників відмовився надати свій автомобіль, посилаючись на те, що це його приватна власність.

Які адміністративно-правові відносини виникли в даній ситуації?

Чи правомірні дії влади щодо реквізиції транспорту?

Які права та обов'язки мають громадяни в умовах надзвичайного стану?

Задача 3

Під час проведення антитерористичної операції СБУ отримала інформацію про можливе місцезнаходження терористів. Для проведення спеціальної операції було вирішено тимчасово обмежити доступ до певного району міста та провести евакуацію мешканців.

Який адміністративно-правовий режим діє в даному випадку?

Які особливості адміністративно-правових відносин під час проведення антитерористичної операції?

Чи правомірні дії СБУ щодо обмеження доступу та евакуації мешканців?

Задача 4

У зв'язку із загрозою епідемії інфекційного захворювання було запроваджено карантинні заходи. Серед іншого, було обмежено проведення масових заходів та введено обов'язкову вакцинацію для певних категорій населення. Деякі громадяни відмовилися від вакцинації, посилаючись на свої релігійні переконання.

Які адміністративно-правові відносини виникають у зв'язку із запровадженням карантинних заходів?

Чи правомірне обмеження прав громадян в інтересах захисту здоров'я населення?

Як вирішується конфлікт між правом на свободу віросповідання та необхідністю забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя?

Задача 5

В умовах воєнного стану військове командування видало наказ про залучення громадян до робіт оборонного характеру. Громадянин Сидоренко, який має бронь від мобілізації, відмовився виконувати наказ, посилаючись на наявність у нього інвалідності.

Які адміністративно-правові відносини виникли в цій ситуації?

Чи правомірне залучення громадян до робіт оборонного характеру в умовах воєнного стану?

Чи звільняє наявність броні та інвалідності від виконання такого наказу?

Додаткові питання для обговорення:

1. Як впливає гібридна війна на формування та реалізацію адміністративно-правових режимів національної безпеки?

2. Які особливості забезпечення кібербезпеки як складової національної безпеки України?

3. Які адміністративно-правові заходи вживаються для протидії дезінформації та пропаганді?

4. Як забезпечити ефективність адміністративно-правових режимів в умовах пандемії або інших глобальних загроз?

5. Які перспективи розвитку адміністративного права у сфері забезпечення національної безпеки в контексті євроінтеграції України?

6. Які особливості адміністративно-правових відносин відрізняють їх від інших видів правовідносин (цивільних, кримінальних тощо)?

7. Як співвідносяться поняття «адміністративно-правовий режим» та «адміністративно-правові відносини»?

8. Які критерії класифікації адміністративно-правових відносин є найбільш важливими для розуміння їх сутності та особливостей?

9. Як впливає запровадження різних адміністративно-правових режимів (надзвичайний стан, воєнний стан, АТО) на зміст та характер адміністративно-правових відносин?

10. Яким чином забезпечується баланс між інтересами держави у сфері національної безпеки та правами і свободами громадян в умовах дії обмежувальних режимів?

Рекомендована література

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення (Законодавство України) / автор: Верховна рада України. Серія книг: Законодавство України. Видавництво : Нотіс, 2024. – 352 с.
2. Адміністративне право України: Підручник / Колпаков В.К., Кузьменко О.В. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
3. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К.; Видавництво «Юридична думка», 2004. – 584 с.
4. Адміністративне право України : підручник / В.В. Середа, О.Л. Хитра, Ю.С. Назар, Д.І. Йосифович, Я.М. Когут та ін. ; за заг. ред. Ю.С. Назара. Львів : ЛьвДУВС, 2021. – 680 с.
5. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галунько В., Діхтєвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. – 446 с.
6. Наконечна І.В. Поняття та сутність адміністративно-правових відносин щодо забезпечення національної безпеки України в умовах євроінтеграції. – Юридичний вісник «Україна і світ» – 2022 – С. 177–184.
7. О. Дніпров Адміністративно-правові відносини в умовах трансформації предмета адміністративного права // Підприємництво, господарство і право. – 2021. – № 3. С. 175–179.

Інформаційні ресурси

<http://zakon.rada.gov.ua> – Законодавство України
<http://rada.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України
<http://www.president.gov.ua> – Президент України
<http://www.kmu.gov.ua> – Урядовий портал (Кабінет Міністрів України)
<http://www.mvs.gov.ua> – Міністерство внутрішніх справ України

1.4. Форми публічного адміністрування у сфері забезпечення національної (державної) безпеки.

Адміністративно-правове забезпечення державної безпеки передбачає не тільки чітку визначеність і детермінованість компетенції її публічної адміністрації, а й наявність чіткого механізму її реалізації у практичній діяльності, який виражається в певних діях, які сприймаються як такі, що містять владні приписи.

Вони являють собою:

- по-перше, чітко виражені в реальній дійсності вольові положення держави;
- по-друге, дії, що йдуть від конкретних суб'єктів і відображають публічні інтереси;
- по-третє, дії, які реально відчувають фізичні та юридичні особи.

Аналіз форм публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки свідчить про те, що вони є системним утворенням, компоненти якого тісно взаємодіють один з одним, проте не є взаємозамінними.

Вони відзначаються помітною самостійністю й універсальністю щодо конкретних галузей і сфер владного впливу. Саме тому, одні й ті самі форми успішно застосовуються у різних сферах суспільного життя (економічна, соціально-культурна, адміністративно-політична).

Застосування публічною адміністрацією тієї чи іншої форми адміністративно-правового забезпечення державної безпеки багато в чому визначається її компетенцією, характеристиками об'єкта впливу, поставленою метою, прагненням отримати той чи інший конкретний результат.

Форми публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, як правило, передбачені і до певної міри регламентовані адміністративно-правовими нормами. Вони найчастіше містяться у законах та підзаконних актах, що визначають компетенцію того чи іншого суб'єкта владних повноважень (положення про той чи інший орган, посадові інструкції, правила тощо).

Ступінь регламентації використання форм діяльності публічної адміністрації не перешкоджає вільному вибору тієї з них, яка в даній ситуації є доцільною, ефективною, найбільшою мірою відповідає поставленим завданням і меті адміністративно-правового забезпечення державної безпеки (наприклад, проведення інструктажів замість видання наказів).

Незважаючи на це, форми публічного адміністрування адміністративно-правового забезпечення державної безпеки повинні відповідати таким вимогам:

- не виходити за межі режиму законності й режиму забезпечення національної безпеки;
- відповідати компетенції суб'єкта адміністративно-правового забезпечення державної безпеки;
- відповідати змісту його адміністративних зобов'язань;
- відповідати змісту і характеру вирішуваних питань забезпечення державної безпеки;
- сприяти задоволенню публічного інтересу забезпечення державної безпеки;
- враховувати особливості конкретного об'єкта владного впливу.

Форми адміністративно-правового забезпечення державної безпеки прямо чи опосередковано обумовлені тими юридичними приписами, за допомогою яких держава регулює діяльність публічної адміністрації. Вони закріплюються в Конституції України (ст.ст. 85, 106 та 117), законах (наприклад, «Про Кабінет Міністрів України», «Про центральні органи виконавчої влади», «Про місцеве самоврядування») та підзаконних актах (положеннях про центральні органи виконавчої влади тощо).

Суб'єкти публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки обирають ті форми, які видаються за даних конкретних умов найбільш виправданими та ефективними. Це означає що в процесі публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки відповідні органи (посадові особи) на основі чинного законодавства самостійно встановлюють обов'язкові правила поведінки (норми права) з питань, що віднесені до їх компетенції. Якщо мова йде про органи виконавчої влади, то під час практичного виконання завдань, покладених на них, вони реалізують розпорядчі повноваження, змістом яких є виконання вимог закону шляхом прийняття більш деталізованих правових актів, а також актів правозастосування, що тягнуть за собою певні юридичні наслідки, тобто ведуть до виконання, зміни або припинення адміністративних правовідносин забезпечення державної безпеки.

Таким чином, під **формою публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки** слід розуміти зовнішньо виражену дію суб'єктів

публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, що здійснюється в рамках їх компетенції для виконання поставлених перед ними завдань та тягне за собою певні наслідки.

Ознаки форм публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки:

- є способом зовнішнього вираження діяльності публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки та її посадових осіб;
- залежать від змісту компетенції публічним забезпеченням державної безпеки;
- обумовлені реалізацією завдань і функцій суб'єктів владних повноважень (виконання адміністративних зобов'язань) в рамках їх компетенції;
- в більшості випадків вимагають юридичної регламентації;
- вибір форм адміністративно-правового забезпечення державної безпеки обумовлений специфікою поставленої мети (завдання), зумовлює найбільш ефективний варіант діяльності;
- тягнуть за собою певні наслідки.

Види форм публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки

Різноманітність форм публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, відмінності в їх характері, юридичній силі, та меті застосування роблять актуальною проблему їх класифікації.

Так, форми публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки можна класифікувати за різними підставами:

- *за ступенем юридичного вираження:*
 - а) основні (видання правових актів);
 - б) похідні базуються на них, тобто різні дії, що тягнуть визначені юридичні наслідки що мають визначену юридичну спрямованість (реєстраційні, дозвільні, наглядові, попереджувальні, забезпечувальні дії тощо);
- *за досягнутими результатами:*
 - а) позитивне регулювання (затвердження програм соціально-економічного розвитку, видання положень про органи влади тощо);
 - б) реакція на негативні явища в публічному адміністративно-правовому забезпеченні державної безпеки (застосування заходів адміністративної відповідальності);
- *за спрямованістю:*
 - а) що впливають на суспільні відносини у сфері публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки (зовнішні);
 - б) що впливають на внутрішньо управлінську діяльність структурних підрозділів публічної адміністрації забезпечення державної безпеки (внутрішні);
- *по колу осіб, на яких вони поширюються:*
 - а) загальнообов'язкові;
 - б) адресовані конкретним суб'єктам;
- *за характером і методам вирішення питань компетенції:*
 - а) процедурні (наприклад, підготовка і ухвалення управлінського рішення)
 - б) процесуальні (наприклад, в рамках адміністративно-деліктного провадження);
- *за суб'єктним складом:*
 - а) односторонні;
 - б) дво- або багатосторонні (адміністративні договори);

- за суб'єктом ініціативи:

- а) ті, що здійснюються публічною адміністрацією забезпеченням державної безпеки за власною ініціативою внаслідок вимог закріпленої за ними компетенції;

- б) ті, що застосовуються публічною адміністрацією забезпеченням державної безпеки за ініціативи інших суб'єктів (наприклад, за зверненнями (заявами, скаргами) фізичних та юридичних осіб);

- за умовами застосування:

- а) за звичайних умов громадського життя;

- б) в умовах надзвичайного стану;

- за юридичним змістом:

- а) що зобов'язують;

- б) що забороняють;

- с) що дозволяють.

В юридичній літературі існують й інші підстави класифікації форм адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, проте найбільш поширеними є дві класифікації:

по-перше, за значенням наслідків, які виникають у результаті використання тієї чи іншої форми (наявності правового ефекту);

по-друге, за ступенем правової регламентації процесу їх застосування.

За значенням наслідків, які виникають у результаті використання форм виділяють:

- а) правові форми публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки;

- б) неправові форми публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

За ступенем правової регламентації процесу використання виділяють такі форми публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки:

1. Встановлення норм права (видання нормативних актів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки).

2. Застосування норм права (видання ненормативних актів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, актів застосування норм права).

3. Укладання адміністративних договорів.

4. Здійснення реєстраційних та інших юридичне значущих дій.

5. Проведення організаційних дій.

6. Виконання матеріально-технічних операцій.

Перші чотири форми є правовими, решта – неправовими. Саме такий поділ форм публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки найбільш повно відображає діяльність публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки, її широту та специфіку.

Характеристика окремих форм публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки

1. Встановлення норм права (видання нормативно-правових актів, адміністративна правотворчість). Ця форма пов'язана зі створенням правових норм, розробкою, обговоренням і прийняттям правових актів. У рамках правотворчої форми публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки реалізується функція адміністративної правотворчості.

Дана форма діяльності публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки відрізняється достатньою складністю, оскільки вимагає тривалої процедури: розробки проекту адміністративного акту, обговорення, прийняття, опублікування та державної реєстрації. Вона характеризується також наявністю в системі адміністративно-правового забезпечення державної безпеки безлічі правотворчих процедур, які використовуються самими органами для адміністративної правотворчості, конкретизують і уточнюють завдання і функції адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, встановлені у законах. При цьому правотворча діяльність публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки завжди повинна бути заснованою на положеннях законів та інших нормативних правових актів вищої юридичної сили.

Соціальним призначенням видання правових актів є встановлення еталонів і стандартів поведінки, що відповідають публічним інтересам. Це особливий різновид діяльності, який властиві такі ознаки:

- вона здійснюється уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки в процесі нормотворення; її результатом є прийняття нормативно-правового акта;
- має організаційний характер та мету;
- охороняється та гарантується державою.

При цьому видання нормативних актів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки може мати основний та похідний характер. Основний характер проявляється у виданні правових актів вищого рівня (наприклад, законів), що визначають основні положення та загальні засади діяльності публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки з виконання адміністративних зобов'язань. Похідний – проявляється в тому, що загальні норми та правила поведінки, сформульовані в законах, інших нормативних актах, не в змозі охопити всі аспекти життя суспільства, відрегулювати суспільні відносини в усіх подробицях. Тому виникає необхідність у конкретизації та деталізації норм.

2. Застосування норм права (видання ненормативних (індивідуальних) актів, видання актів застосування норм права, адміністративне розпорядництво) – основна форма публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

Правозастосовча форма діяльності публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки пов'язана з виконанням законодавчих та інших нормативних правових актів з метою застосування норми права до конкретних життєвих обставин, тобто в рамках цієї форми відбувається розгляд і вирішення індивідуальних справ.

Ця форма діяльності включає:

- встановлення фактичних обставин справи;
- пошук спеціальної правової норми для застосування в конкретній ситуації і конкретному випадку, виявлення юридичної значущості та масштабу дій цієї правової норми, з'ясування її змісту, тлумачення норми права;
- прийняття рішення по справі, видання індивідуального акта публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки;
- виконання правового акта та здійснення контролю за його виконанням.

Юридичні акти адміністративно-правового забезпечення державної безпеки індивідуального характеру містять точно визначені і персоніфіковані юридично

владні приписи. Вони також відіграють роль юридичних фактів, з якими пов'язується виникнення, зміна, припинення адміністративно-правових відносин забезпечення державної безпеки.

Видання індивідуальних (ненормативних, адміністративних) актів є близьким до нормативних, але не тотожне йому. Акт застосування норм адміністративного права має свої ознаки:

- він має індивідуальний характер. Індивідуальність виявляється, по-перше, в тому, що він розв'язує цілком визначене й конкретне питання; по-друге, в ньому вказується конкретний адресат, який має додержуватися закріпленого в акті припису;
- акт застосування адміністративно-правової норми має юридичну природу. Він має владний характер і є обов'язковим для всіх, кому адресований. Виконання акта гарантується, а за необхідності забезпечується, примусовою силою держави;
- такі акти завжди видаються в односторонньому порядку. Вони виходять від компетентного органу (посадової особи) публічної адміністрації забезпечення державної безпеки – суб'єкта застосування норм адміністративного права. Ця обставина залишається в силі й у разі якщо акт виступає результатом погодження волі усіх учасників правовідносин. Наприклад, акти про призначення пенсії, надання відпустки, матеріальної допомоги;
- акт застосування норм адміністративного права спричиняє виникнення, зміну, припинення адміністративних правовідносин, тобто є юридичним фактом. Водночас він виконує й регулятивні функції адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

Норми адміністративного права регулюють абстрактні відносини. Ця абстрактність нормативних приписів не дозволяє використовувати їх для безпосереднього впливу. З цією метою використовуються акти застосування норм права, що стають самостійним засобом публічного адміністрування соціальних процесів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

3. *Укладання адміністративних договорів.* Проблема адміністративного договору як однієї з правових форм діяльності публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки набуває особливої актуальності в умовах зростання ролі публічного права в регулюванні суспільних відносин, а також розвитком договірних зобов'язань у публічно-правових відносинах адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Такі зобов'язання сьогодні спрямовані не тільки на традиційне зміцнення дисципліни й підвищення відповідальності у сфері діяльності публічної адміністрації, а й на створення правових механізмів для вирішення тих завдань, що реалізуються шляхом застосування договірних інструментів як на центральному, так і на місцевому рівнях адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

Адміністративний договір може перебувати в наступних відносинах до адміністративного акту:

- 1) адміністративний договір може укладатися безпосередньо на основі норм законів, прийнятих Верховною Радою України;
- 2) адміністративний договір може укладається на основі підзаконних актів нормативного характеру інших суб'єктів публічної адміністрації;
- 3) адміністративний договір може укладатися на основі та на виконання індивідуального адміністративного акта;

4) адміністративний договір може служити підставою для подальшого прийняття адміністративних актів, причому як індивідуального, так і нормативного характеру;

5) для реалізації деяких управлінських рішень на розсуд державно-владного суб'єкта може бути обраний адміністративний договір або адміністративний акт.

4. Здійснення реєстраційних та інших юридично значущих дій адміністративно-правового забезпечення державної безпеки є формою діяльності публічної адміністрації, сутність та юридична природа якої наукою адміністративного права досі ще не з'ясована. Деякі дослідники вбачають у реєстрації тільки елемент технічного обліку. Проте державна реєстрація має не лише інформаційне значення. Її роль головним чином полягає в тому, щоб підтвердити юридичні факти. Очевидно, акт реєстрації є рішенням публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки, що вказує на юридичний стан суб'єкта адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Реєстраційні дії мають юридичні наслідки.

5. Проведення організаційних заходів є однією з неправових форм публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Ці заходи здійснюються систематично, постійно і спрямовані на забезпечення чіткої та ефективної роботи публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки. Вони не пов'язані з виданням правових актів та здійсненням юридично значущих дій. За змістом організаційні форми мають внутрішньоуправлінське, внутрішньоапаратне значення, проте у загальному підсумку вони спрямовані на задоволення публічного інтересу забезпечення державної безпеки.

6. Здійснення матеріально-технічних операцій є найбільш об'ємною частиною діяльності апарату публічної адміністрації як з погляду її кількості, так і різноманітності. Матеріально-технічні операції адміністративно-правового забезпечення державної безпеки мають допоміжний неправовий характер. Їх основне призначення – обслуговування самого процесу публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Вони створюють умови для використання інших форм роботи суб'єктів владних повноважень. В узагальненому вигляді матеріально-технічні операції – це підготовка матеріалів для видання юридичних актів, проведення організаційних заходів, провадження діловодства, складання довідок, звітів і т.ін.

Правові акти публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

Неодмінним інструментом, за допомогою якого публічна адміністрація забезпечення державної безпеки здійснює діяльність щодо виконання адміністративних зобов'язань, є правові акти публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. З ними пов'язані виконання публічних функцій і розв'язання будь-якої проблеми в економічній, соціально-культурній та адміністративно-політичній сферах. Саме в них міститься переважна частина всіх наявних у державі правових приписів, які поширюються практично на всіх суб'єктів владних повноважень, інших юридичних та фізичних осіб.

Правові акти публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки становлять важливу правову форму реалізації владних повноважень щодо досягнення цілей і вирішення завдань, які ставляться перед публічною адміністрацією. Такі акти видаються органами виконавчої влади, однак вони також

приймаються і державними органами, що належать до інших гілок державної влади, – органами законодавчої та судової влади.

Ознаки правових актів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки:

- ці акти – це насамперед дії. Саме дія може братися за основу в розкритті поняття правового акта публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки;
- правові акти публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки виступають формами діяльності публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки, причому тільки формами правовими;
- вони мають вольовий характер відповідно до вольової сутності самого права;
- ці акти не тільки волевиявлення, а волевиявлення, що спричиняють правові наслідки, в ході реалізації завдань публічним забезпеченням державної безпеки;
- загальним, спонукальним мотивом прийняття будь-якого акта публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки є потреба в юридичному впливі на наявні у цій сфері відносин (публічного управління, адміністративних послуг, адміністративної відповідальності, оскарження дій та рішень суб'єктів владних повноважень);
- мають публічно-владний характер;
- підзаконність;
- правовий акт публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки може виступати варіантом її рішення;
- такий правовий акт приймається виключно повноважним суб'єктом публічної адміністрації;
- це переважно одностороннє волевиявлення повноважного суб'єкта публічної адміністрації;
- він встановлює правила належної поведінки у сфері публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки;
- правовий акт публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки може бути опротестований або оскаржений у встановленому чинним законодавством порядку (наприклад в порядку адміністративного судочинства);
- правовий акт публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки у разі недодержання вміщених у ньому юридично-владних приписів спричинює особливі юридичні наслідки – відповідальність винної сторони;
- наявність певної форми видання правового акта публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Такі акти провадяться у встановленому порядку й згідно з офіційно передбаченою процедурою.

Виходячи із зазначеного вище, **правові акти публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки** – це владні, втілені у встановлену форму волевиявлення суб'єктів публічної адміністрації, що безпосередньо впливають на правові норми й відносини з метою їх удосконалення відповідно до публічних інтересів.

Тести для самоконтролю

1. Що являють собою владні приписи в адміністративно-правовому забезпеченні державної безпеки?

- a) Дії фізичних та юридичних осіб, що відображають публічні інтереси.
- b) Чітко виражені вольові положення держави, що йдуть від конкретних суб'єктів.
- c) Дії, що йдуть від фізичних та юридичних осіб і відображають їх приватні інтереси.
- d) Вольові положення громадських організацій, спрямовані на забезпечення державної безпеки.

2. Які вимоги ставляться до форм публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?

- a) Мають виходити за межі режиму законності.
- b) Не повинні відповідати компетенції суб'єкта адміністративно-правового забезпечення.
- c) Мають враховувати особливості конкретного об'єкта владного впливу.
- d) Не повинні сприяти задоволенню публічного інтересу.

3. Які форми публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки виділяють за ступенем юридичного вираження?

- a) Основні та похідні.
- b) Зовнішні та внутрішні.
- c) Загальнообов'язкові та адресовані конкретним суб'єктам.
- d) Процедурні та процесуальні.

4. Які форми публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки є неправовими?

- a) Встановлення норм права та укладання адміністративних договорів.
- b) Застосування норм права та здійснення реєстраційних дій.
- c) Провадження організаційних дій та виконання матеріально-технічних операцій.
- d) Всі перераховані вище.

5. Що є основним інструментом публічної адміністрації для здійснення діяльності щодо виконання адміністративних зобов'язань?

- a) Матеріально-технічні операції.
- b) Правові акти.
- c) Організаційні заходи.
- d) Реєстраційні дії.

6. Які ознаки характерні для правових актів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?

- a) Вони є неправовими формами діяльності публічної адміністрації.
- b) Вони не мають вольового характеру.
- c) Вони мають публічно-владний характер.
- d) Вони не можуть бути опротестовані або оскаржені.

7. Яка форма публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки пов'язана зі створенням правових норм?

- a) Застосування норм права.
- b) Укладання адміністративних договорів.
- c) Встановлення норм права.
- d) Здійснення реєстраційних дій.

8. Що таке адміністративне розпорядництво?

- a) Встановлення норм права.
- b) застосування норм права.
- c) Укладання адміністративних договорів.
- d) Здійснення реєстраційних дій.

9. Яка роль державної реєстрації в адміністративно-правовому забезпеченні державної безпеки?

- a) Підтвердження юридичних фактів.
- b) Технічний облік.
- c) Застосування норм права.
- d) Видання нормативних актів.

10. Яке призначення матеріально-технічних операцій в публічному адміністративно-правовому забезпеченні державної безпеки?

- a) Встановлення норм права.
- b) Застосування норм права.
- c) Обслуговування процесу публічного адміністративно-правового забезпечення.
- d) Укладання адміністративних договорів.

Задачі до підрозділу

Задача 1

Міська рада прийняла рішення про заборону проведення масових заходів у центрі міста на період підвищеної терористичної загрози. Група громадян вирішила провести не санкціонований мітинг, ігноруючи рішення міської ради.

Які форми адміністративно-правового забезпечення державної безпеки були застосовані міською радою?

Які адміністративно-правові норми порушили громадяни, що організували мітинг?

Які заходи адміністративного примусу можуть бути застосовані до організаторів та учасників не санкціонованого мітингу?

Задача 2

Начальник обласного управління поліції видав наказ про встановлення особливого режиму в'їзду та виїзду з області у зв'язку з епідемією небезпечного інфекційного захворювання.

Яка форма адміністративно-правового забезпечення державної безпеки була застосована начальником управління поліції?

Чи правомірні дії начальника управління?

Які адміністративно-правові режими можуть бути встановлені під час епідемії?

Задача 3

Співробітники Служби безпеки України провели обшук у квартирі громадянина, підозрюваного у зберіганні незаконної зброї. Під час обшуку було виявлено та вилучено вогнепальну зброю та боєприпаси.

Які форми адміністративно-правового забезпечення державної безпеки були застосовані співробітниками СБУ?

Чи дотримано принципу законності під час проведення обшуку?

Які адміністративно-правові норми регулюють діяльність правоохоронних органів у сфері боротьби зі злочинністю?

Задача 4

Державна прикордонна служба України відмовила громадянину іноземної держави у в'їзді на територію України через наявність у нього заборгованості за сплатою адміністративного штрафу.

Яка форма адміністративно-правового забезпечення державної безпеки була застосована прикордонною службою?

Чи правомірна відмова у в'їзді?

Які адміністративно-правові норми регулюють питання перетину державного кордону України?

Задача 5

Кабінет Міністрів України прийняв постанову про затвердження Порядку проведення антитерористичних операцій.

Яка форма адміністративно-правового забезпечення державної безпеки була застосована Кабінетом Міністрів?

Які органи державної влади залучаються до проведення антитерористичних операцій?

Які адміністративно-правові норми регулюють проведення антитерористичних операцій?

Додаткові питання для обговорення

1. Які форми адміністративно-правового забезпечення державної безпеки є найбільш поширеними в Україні?

2. Як співвідносяться форми адміністративно-правового забезпечення державної безпеки з методами адміністративного права?

3. Які фактори впливають на вибір форми адміністративно-правового забезпечення державної безпеки у конкретній ситуації?

4. Яке значення має дотримання законності при застосуванні форм адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?

5. Як громадяни можуть захистити свої права у разі неправомірного застосування форм адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?

6. Які види нормативно-правових актів використовуються для встановлення норм права у сфері забезпечення національної безпеки?

7. Які вимоги ставляться до змісту та форми нормативно-правових актів у сфері забезпечення національної безпеки?

8. Як здійснюється контроль за дотриманням нормативно-правових актів у сфері забезпечення національної безпеки?

9. Які види індивідуальних актів використовуються для застосування норм права у сфері забезпечення національної безпеки?

10. Які вимоги ставляться до процедури прийняття індивідуальних актів у сфері забезпечення національної безпеки?

11. Як здійснюється оскарження індивідуальних актів, прийнятих у сфері забезпечення національної безпеки?

12. Які види адміністративних договорів використовуються у сфері забезпечення національної безпеки?

13. Які особливості укладання та виконання адміністративних договорів у сфері забезпечення національної безпеки?

14. Які правові наслідки порушення умов адміністративного договору у сфері забезпечення національної безпеки?

15. Які види реєстраційних дій застосовуються у сфері забезпечення національної безпеки?

16. Які організаційні заходи проводяться для забезпечення національної безпеки?

17. Яке значення мають матеріально-технічні операції для забезпечення національної безпеки?

18. Які види правових актів використовуються у сфері забезпечення національної безпеки?

19. Які вимоги ставляться до форми та змісту правових актів у сфері забезпечення національної безпеки?

20. Як здійснюється контроль за законністю правових актів у сфері забезпечення національної безпеки?

Рекомендована література

1. Судова влада в Україні. Особливості організації та здійснення в умовах воєнного стану. Під заг. ред. Копотуна І. М. Київ. ВД «Професіонал», 2022. 634 с.

2. Режим воєнного стану: правове регулювання. М.Г. Коротюк, О.В. Коротюк. – К.: ОВК. 2024. – 50 с.

3. Чернишова Н.В., Судова влада в Україні. Навчальний посібник. Київ, «Центр учбової літератури», 2022. 103 с.

4. Молдован В.В. Молдован А.В. Судоустрій України: Навч. посібник. 5-те вид., доповн. і переробл. К.: Алерта. 2015. 320 с.

5. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник. М.А. Макаров, А.С. Симчук, М.Й. Кулик, Ю.В. Терещенко, С.В. Харченко. Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2022. – 656 с.

6. Тертишник В.М. Права і свободи людини. Підручник. Видавництво «Правова єдність» Київ. 2022. 432 с.

7. Семерак О.С., Семерак І.О. Судоустрій, правоохоронні та правозахисні органи України. навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. 278 с.

8. Організація судових та правоохоронних органів. Підручник. І.Є. Марочкін, Л.М. Москвич, П.М. Каркач та ін.; за заг. ред. І.Є. Марочкіна. – Х.: Право. 2013. – 448 с.

9. Адміністративний процес України: підручник / за заг. ред. Д.І. Йосифовича. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 500 с.

10. Журавльов Д.В., Чижмарь К.І. Адміністративне судочинство. Процесуальні документи. Практичний коментар та зразки, 2020. ЦУЛ. 152 с.

11. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України, 1996. № 30. ст. 141.

12. Про судоустрій і статус суддів від 02.06.2016 року № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради, 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

13. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22.12.2005 року № 3262-IV. Відомості Верховної Ради України, 2006. №15. Ст. 128.

14. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова № 9 від 01.11.1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text>.

1.5. Методи публічного адміністрування у сфері забезпечення національної (державної) безпеки

Категорії форми та методу публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки необхідно розглядати в нерозривному зв'язку. Якщо форму діяльності публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки можна додати ясно продемонструвати, показати її правовий зміст і основне призначення, то її методи характеризуються меншим ступенем правової регламентації.

Методи публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки застосовуються владними суб'єктами адміністративного права (публічною адміністрацією).

Форма є первинною щодо методу. Вона показує, що конкретні дії публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки здійснюються шляхом оформлення їх, наприклад, у правовий акт, що тягне за собою юридичні наслідки. Метод, своєю чергою, дає можливість побачити характер взаємовідносин між суб'єктом і об'єктом впливу. Він обов'язково знаходить своє вираження у формі публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Інакше кажучи, якби не було форми публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, методи публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки втратили будь-який сенс.

Методами публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки є певні способи практичного виконання суб'єктами публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки своїх адміністративних зобов'язань, що відповідають характеру й обсягу наданої їм компетенції.

Особливості методів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки:

- у методах знаходить своє вираження публічний інтерес;
- вони реалізуються в процесі публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки;
- вони виражають упорядкований вплив публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки на поведінку суб'єктів суспільства та становлять зміст цього впливу;
- у методах публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки завжди міститься керівна воля держави, яка проявляється у юридично владних приписах публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки;

• вони використовуються суб'єктами публічного забезпечення державної безпеки як засіб реалізації закріпленої за ними компетенції. Це означає, що юридична сила методів завжди знаходиться в межах повноважень того органу (суб'єкта забезпечення національної безпеки), який їх використовує;

• методи, як і будь-який зміст, мають свою форму, своє зовнішнє вираження. Для методів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки засобом зовнішнього вираження є форми публічного адміністрування (правові і неправові) забезпеченням державної безпеки;

• вибір конкретних методів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки знаходиться у прямій залежності не тільки від особливостей організаційно-правового статусу суб'єктів забезпечення національної безпеки, а насамперед – від особливостей об'єкта впливу (індивідуальний чи колективний, форма власності, адміністративно-правовий статус тощо).

Таким чином, *за своїми ознаками метод публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки є засобом цілеспрямованого владного впливу на суспільство.*

Методи публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки переважно індивідуалізовані. Не всі вони є правовими.

Головним критерієм розмежування є:

метод правового регулювання – функція адміністративного права;

метод публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки – функція суб'єкта адміністративного права, причому не будь-якого, а лише того, який одночасно є суб'єктом владних повноважень (публічна адміністрація).

Метод публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, будучи способом безпосереднього владного впливу з боку публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки на певний об'єкт, несе у своєму змісті юридично владні повноваження, сукупність яких безпосередньо обумовлена змістом адміністративно-правового регулювання.

Проблема адміністративно-правових методів забезпечення державної безпеки надзвичайно актуальна щодо забезпечення національної безпеки. Вона загострена в цей час у зв'язку з суттєвими змінами в механізмі публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки і в організаційно-правовому статусі багатьох його суб'єктів воєнного часу і, що особливо важливо, об'єктів (військовозобов'язані, мобілізовані чи мобілізаційний ресурс, у т.ч. національної економіки). Під впливом цих змін ставиться питання про межі використання як метод публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки односторонніх юридично владних розпоряджень військової (військово-цивільної) адміністрації, посилюється зворотний вплив об'єктів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки на його суб'єктів тощо.

Види методів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки

Сукупність методів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки розподіляється на види за різними критеріями:

1) залежно від форми вираження:

• правові – містяться в нормативних та індивідуальних правових актах і тягнуть юридичні наслідки;

• неправові характеризуються здійсненням суб'єктом публічної адміністрації певних дій організаційного характеру (наради, інструктажі тощо);

2) залежно від правових властивостей:

• нормативні – застосовуються з метою прийняття нормативних правових актів;
 • індивідуальні – застосовуються з метою прийняття індивідуального адміністративного акта;

3) за ступенем владного впливу на об'єкти:

• імперативні – містять владні приписи, які зобов'язують до вчинення необхідних дій або належної поведінки;
 • що уповноважують – дозволяють здійснювати певні дії (наприклад, приймати правові акти публічного адміністрування);
 • заохочувальні – реалізуються за допомогою встановлення стимулів до правомірної поведінки суб'єктів адміністративного права;
 • рекомендаційні – містять рекомендації щодо здійснення певних дій необов'язкового характеру;

4) за суб'єктним складом:

• одноосібні (єдиноначальні);
 • колегіальні.

Найбільш поширеним є розмежування методів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки:

1) залежно від міри використання владних повноважень публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки:

• переконання;
 • заохочення;
 • примус.

2) залежно від ступеня врахування у владному впливі інтересів і правових можливостей його об'єктів:

• адміністративні;
 • економічні.

Правильне застосування методів переконання, заохочення й примусу в процесі здійснення публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки забезпечує найбільшу ефективність цієї діяльності, її максимальну ефективність, раціональне функціонування всіх адміністративно-правових інститутів, непохитність правових основ у державі. Ці методи є визначальними, повинні розумно поєднуватись, тобто не протистояти один одному, а доповнювати, підпорядковуватись публічним інтересам.

Метод **переконання** використовується у процесі вжиття роз'яснювальних, виховних, заохочувальних та інших заходів з метою дотримання вимог чинного законодавства. Він спрямований на те, щоб об'єкти (підлегли) самі виконували вимоги, виражені в правових актах волю публічної адміністрації. Завдяки цьому методу досягається єдність волі законодавця і громадян, керівника і колективу, начальника і підлеглих, яка є необхідною умовою єдності дій.

Переконання – це процес послідовно здійснюваних дій правового та неправового характеру, який включає такі елементи, як заволодіння увагою, прищеплення, вплив на свідомість, емоції, створення інтересу та ін. Громадяни добровільно підпорядковуються юридичним актам, якщо розуміють цілі й завдання владної

діяльності, схвалюють їх, свідомо, активно беруть участь в їх здійсненні. Це означає, що за допомогою заходів переконання держава досягла бажаного впливу на свідомість і волю людей і у них сформувалися необхідна увага, внутрішня переконаність у доцільності юридичних приписів, дій адміністрації.

Переконання є пріоритетним методом впливу публічної адміністрації забезпечення державної безпеки щодо забезпечення національної безпеки (**на основі військового обов'язку**), оскільки використовується систематично, забезпечує добровільне виконання приписів, що сприяє здійсненню правомірної поведінки громадянами. Цьому сприяє розвинута за останні роки система інформування, за допомогою якої здійснюється оперативне оповіщення громадян про прийняті правові акти, проведені заходи, роз'яснюється їх зміст. Крім цього, використання методу переконання не вимагає суттєвих матеріальних витрат (є економічно вигідним), на відміну від застосування заходів адміністративного примусу.

До заходів переконання відносять:

- навчання;
- пропаганду, рекламу, агітацію з метою підвищення рівня правової свідомості та правової культури громадян (пояснення сутності законів, правової політики держави);
- роз'яснення завдань і функцій публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки;
- виховання;
- інструктажі;
- обмін передовим досвідом.

Метод **заохочення** сприяє забезпеченню законності й дисципліни (зокрема військової) як у діяльності публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки, так і у її відносинах з громадянами за допомогою впливу на їх свідомість та інтерес через використання моральних і матеріальних заходів з метою стимулювання їх до правомірної поведінки.

За допомогою заохочення публічна адміністрація забезпеченням державної безпеки здійснює цілеспрямований вплив на інтереси осіб, формує їхню зацікавленість у здійсненні позитивних дій, чим спонукають громадян активізувати свої можливості.

У національному законодавстві існує велика кількість норм конституційного, адміністративного, трудового та інших галузей права, що регулюють питання заохочення. Поняття заохочення, зокрема, закріплено у Законі України «Про Дисциплінарний статут ЗСУ».

Чинними правовими актами закріплюються види заохочення, підстави їх застосування, повноваження публічної адміністрації у цій сфері. Так, відповідно до Закону України «Про державні нагороди» державні нагороди України є вищою формою відзначення громадян за видатні заслуги у розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери, захисті Вітчизни, охороні конституційних прав і свобод людини, державному будівництві та громадській діяльності, за інші заслуги перед Україною. Державні нагороди встановлюються виключно законами України.

Державними нагородами є:

- 1) звання Герой України – присвоюється, громадянам України за здійснення визначного героїського вчинку або визначного трудового досягнення. Герою

України вручається орден «Золота Зірка» за здійснення визначного геройського вчинку або орден Держави – за визначні трудові досягнення;

2) ордени:

- орден Свободи – для відзначення видатних та особливих заслуг громадян в утвердженні суверенітету та незалежності України, консолідації українського суспільства, розвитку демократії, соціально-економічних та політичних реформ, обстоювання конституційних прав і свобод людини й громадянина;

- орден князя Ярослава Мудрого I, II, III, IV, V ступеня – для нагородження громадян за видатні заслуги перед Україною в галузі державного будівництва, зміцнення міжнародного авторитету України, розвитку економіки, науки, освіти, культури, мистецтва, охорони здоров'я, за визначні благодійницьку, гуманістичну та громадську діяльність;

- орден «За заслуги» I, II, III ступеня – для відзначення видатних заслуг громадян в економічній, науковій, соціально-культурній, військовій, державній, громадській та інших сферах суспільної діяльності;

- орден Богдана Хмельницького I, II, III ступеня – для нагородження громадян України за особливі заслуги у захисті державного суверенітету, територіальної цілісності, у зміцненні обороноздатності та безпеки України;

- орден «За мужність» I, II, III ступеня – для відзначення військовослужбовців, працівників правоохоронних органів та інших осіб за особисті мужність і героїзм, виявлені при рятуванні людей, матеріальних цінностей під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, у боротьбі зі злочинністю, а також в інших випадках при виконанні військового, службового, громадянського обов'язку в умовах, пов'язаних з ризиком для життя;

- орден княгині Ольги I, II, III ступеня – для відзначення жінок за визначні заслуги в державній, виробничій, громадській, науковій, освітянській, культурній, благодійницькій та інших сферах суспільної діяльності, вихованні дітей у сім'ї;

- орден Данила Галицького – для нагородження військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, осіб рядового і начальницького складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також державних службовців за значний особистий внесок у розбудову України, сумлінне та бездоганне служіння Українському народу;

- орден «За доблесну шахтарську працю» I, II, III ступеня;

3) медалі.

4) відзнака «Іменна вогнепальна зброя» встановлюється для нагородження офіцерського складу Збройних Сил України, Державної прикордонної служби України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, органів Міністерства внутрішніх справ України, а також Державної спеціальної служби транспорту та державних службовців, які мають офіцерське звання, за визначні заслуги у забезпеченні обороноздатності України, недоторканності її державного кордону, підтримці високої бойової готовності військ, зміцненні національної безпеки, боротьбі зі злочинністю, захисті конституційних прав і свобод громадян, за бездоганну багаторічну

службу, зразкове виконання військового та службового обов'язку, виявлені при цьому честь і доблесть;

- 5) почесні звання України.
- 6) державні премії України.
- 7) президентські відзнаки.

Конкретні заохочення визначаються також нормативними актами, що регулюють діяльність того чи іншого суб'єкта публічної адміністрації.

Ознаками використання методу заохочення в діяльності публічної адміністрації є такі:

- підставою його застосування є заслуга, діяння, що позитивно оцінюється суб'єктом публічної адміністрації;
- пов'язано з оцінкою як вже вчинених діянь, так із заохоченням суб'єктів до їх вчинення;
- застосовується як до індивідуальних, так і до колективних суб'єктів;
- його зміст полягає в моральному схваленні, наділенні додатковими правами, пільгами, іншими матеріальними цінностями.

Зростання свідомості, організованості громадян робить методи переконання й заохочення дедалі ефективнішими в діяльності публічної адміністрації, а отже, звужується сфера застосування примусових засобів впливу.

Метод **примусу** є обов'язковою та необхідною ознакою будь-якої організованої спільноти людей, в тому числі держави. Публічна адміністрація і примус настільки взаємопов'язані, що в загальнотеоретичній літературі ці поняття розглядаються неодмінно разом. Будь-яке визначення норми права як основного регулятивного та правоохоронного засобу впливу на поведінку людей містить вказівку на те, що її виконання забезпечується державним примусом.

Державний примус – це психологічний або фізичний вплив публічної адміністрації на осіб з метою спонукати, примусити їх виконувати правові норми з метою досягнення відповідності їх поведінки нормативним установам. Він застосовується тоді, коли вичерпано інші засоби впливу до тих осіб, які не дотримуються чи порушують вимоги законів та інших нормативних актів.

Поняття та ознаки адміністративного примусу.

Метод примусу належить до найбільш жорстких засобів впливу, в діяльності публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки він застосовується, як правило, у поєднанні з іншими методами та засобами.

До видів державного примусу відносять: кримінальний примус, цивільноправовий примус, дисциплінарний примус, адміністративний примус.

В юридичній літературі систему різновидів державного примусу, виділяючи їх специфіку та співвідношення, схематично окреслюють таким чином:

- 1) кримінальний примус – кримінальна санкція – покарання – кримінальна відповідальність;
- 2) цивільноправовий примус – цивільноправова санкція – заходи забезпечення виконання зобов'язань – цивільноправова відповідальність;
- 3) дисциплінарний примус – дисциплінарна санкція – дисциплінарне покарання – дисциплінарна відповідальність;
- 4) адміністративний примус – адміністративно-правова санкція (стягнення) – адміністративна відповідальність, інші санкції, що застосовуються за

адміністративні правопорушення, які не зумовлюють настання адміністративної відповідальності, – інші примусові заходи, які не забезпечуються санкціями, не тягнуть настання адміністративної відповідальності.

Серед видів державного примусу адміністративний примус виділяється високою мобільністю і здатністю адаптуватися до сучасних умов життєдіяльності суспільства. В нормах адміністративного права закріплено широке коло заходів примусового впливу. Розглядуваний вид примусу охороняє не тільки адміністративно-правові норми, а й норми цивільного, трудового, земельного та інших галузей права, реалізацію яких покликана забезпечити публічна адміністрація.

Адміністративний примус – це вид державного примусу, що застосовується уповноваженими на те суб'єктами публічної адміністрації до фізичних та юридичних осіб з метою попередження, припинення правопорушень та притягнення винних у їх скоєнні до відповідальності.

Адміністративний примус у системі адміністративно-правового забезпечення державної безпеки характеризується такими ознаками:

1) це вид державного примусу, якому притаманні всі ознаки останнього (це правозастосовча діяльність, що покликана забезпечити захист правопорядку, реалізується в рамках правоохоронних відносин та ін.);

2) на відміну від інших видів державного примусу, які за своєю сутністю, як правило, рівнозначні відповідному виду юридичної відповідальності (наприклад, кримінально-правовий примус практично цілком збігається з кримінальною відповідальністю), адміністративна відповідальність за змістом вужча і є однією зі складових адміністративного примусу;

3) адміністративний примус застосовується в сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, відносини якого регулюються, переважно, нормами адміністративного права та поширюються на сферу публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, адміністративного судочинства, застосування заходів відповідальності за порушення нормативно-правових актів та інші;

4) він застосовується на підставі норм як матеріального, так і процесуального права, закріплених у законах та численних підзаконних актах різного рівня (наприклад, Кодексі України про адміністративні правопорушення);

5) застосування заходів адміністративного примусу є формою реалізації владних повноважень;

6) застосовувати заходи адміністративного примусу правоможні не всі представники публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки, а лише ті, за якими таке право закріплене нормативно;

7) він застосовується широким колом представників публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки, де особливе місце з найбільш широкими повноваженнями посідають органи виконавчої влади. Водночас, заходи адміністративного примусу застосовуються й іншими державними органами, а також недержавними утвореннями та їх представниками. Тому для заходів адміністративного примусу характерний переважно позасудовий порядок їх застосування;

8) він застосовується суб'єктами не дисциплінарної, а функціональної влади за відсутності відносин службового підпорядкування;

9) цей примус застосовується як до фізичних, так і юридичних осіб, інших колективних суб'єктів, обмежуючи права і свободи громадян і організацій у випадках, безпосередньо передбачених чинним законодавством. При цьому заходи адміністративного примусу застосовуються як до конкретних громадян або підприємств, так і неперсоніфікована;

10) адміністративний примус реалізується за допомогою заходів психічного, фізичного, матеріального або іншого визначеного нормою права впливу на свідомість і поведінку громадян, а також організаційного впливу на юридичних осіб;

11) у більшості випадків адміністративний примус має свою процесуальну форму й здійснюється за допомогою правозастосовчих актів;

12) адміністративний примус переслідує різні цілі, такі як: запобігання правопорушень і шкідливих наслідків різноманітних надзвичайних ситуацій, припинення вчиненого адміністративного правопорушення, а іноді і злочину; забезпечення притягнення винної особи до відповідальності із застосуванням відповідних санкцій тощо.

Види заходів адміністративного примусу

Заходи адміністративного примусу в адміністративно-правовому забезпеченні державної безпеки досить різноманітні, відрізняються один від одного метою, підставами та порядком застосування, правовим регулюванням і юридичними наслідками. Юридичні підстави з метою застосування заходів адміністративного примусу слід враховувати весь комплекс факторів, що впливають на їх застосування: характер юридичних фактів, що породжують правовідносини, мета застосування примусового заходу, спосіб захисту правопорядку та інші.

Відповідно до цих підстав заходи адміністративного примусу поділяються на три групи:

а) заходи адміністративного попередження;

б) заходи адміністративного припинення;

в) заходи відповідальності за порушення нормативно-правових установлень.

Досить часто в юридичній літературі цю групу заходів зводять лише до накладення адміністративних стягнень, що не відповідає сучасному стану та тенденціям адміністративно-деліктного законодавства.

Заходи адміністративного попередження застосовуються публічною адміністрацією забезпеченням державної безпеки, по-перше, коли факт вчинення правопорушення відсутній, але є реальні підстави вважати, що воно може бути скоєне і потрібно його не допустити, по-друге, коли потрібно запобігти настанню шкідливих наслідків при надзвичайних ситуаціях.

Вони становлять комплекс заходів впливу морального, матеріального, фізичного, організаційного та іншого характеру, які дають змогу запобігати правопорушенню, забезпечувати належний громадський порядок і громадську безпеку. Заходи адміністративного попередження можна поділити залежно від мети їх застосування на такі групи:

1) заходи, які застосовуються для попередження чи виявлення конкретних правопорушень та для забезпечення громадського порядку і громадської безпеки;

2) заходи, які застосовуються для запобігання негативним наслідкам надзвичайних ситуацій;

До заходів **першої групи** належать:

- перевірка документів. Вона здійснюється з метою визначення особистості конкретної особи; якісних характеристик товарів, виробів, послуг; належності документа його пред'явнику; обґрунтованості й законності застосовуваних дій; справжності пред'явленого документа. Таке право публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки закріплено нормативно;

- огляд (обстеження). Його видами є: огляд товарів і транспортних засобів, особистий огляд, огляд зброї й боєприпасів, обстеження різноманітних об'єктів з приводу відповідності їх різним вимогам. В усіх цих випадках головною метою застосування зазначеного заходу в адміністративно-правовому забезпеченні державної безпеки є попередження та виявлення правопорушень;

- безперешкодний вхід до житлових приміщень громадян, у т.ч. тих, які знаходяться під адміністративним наглядом;

- вилучення для проведення аналізу проб продукції, яка призначена для реалізації населенню;

- заборона або обмеження в установленому порядку руху транспорту і пішоходів на окремих ділянках вулиць і автомобільних доріг;

- тимчасова заборона (обмеження) доступу громадян на окремі ділянки місцевості або об'єкти;

- використання транспортних засобів і засобів зв'язку, які належать підприємствам, установам, організаціям і громадянам;

- інші.

Заходи адміністративного припинення, як і адміністративно-попереджувальні, досить різноманітні і здійснюються різними суб'єктами публічної адміністрації забезпеченням державної безпеки.

Заходи адміністративного припинення не відвертають, а безпосередньо припиняють протиправні діяння, що вчиняються, тобто правопорушення вже розпочалося (або закінчилось) і необхідно з'ясувати обставини справи, встановити особу порушника, створити умови для подальшого застосування до нього заходів адміністративної відповідальності. На відміну від попереджувальних заходів, вони мають більш детальну правову регламентацію.

Заходи адміністративного припинення мають більш складну структуру, оскільки застосовуються з метою:

- припинення протиправної поведінки (переважно адміністративних проступків, рідше злочинів);

- усунення їх шкідливих наслідків;

- створення умов для можливого подальшого притягнення винних до відповідальності.

При цьому таким заходам (як, до речі, і заходам відповідальності) також притаманні функції запобігання вчиненням нових правопорушень, недопущення настання шкідливих наслідків тощо, про що зазначається у юридичній літературі, але вони мають додатковий характер. Крім цього, не всі заходи адміністративного припинення однаковою мірою сприяють запобіганню правопорушенням.

До заходів адміністративного припинення належать:

- вимога припинити протиправну поведінку;

- вимога усунення негативних наслідків протиправної поведінки;

• застосування заходів спеціального призначення:

а) заходи фізичного впливу, в тому числі способи боротьби (застосування фізичної сили);

б) спеціальні засоби (кайданки, гумові кийки, засоби зв'язування, сльозогінні речовини, світлозвукові пристрої відволікаючої і приголомшуючої дії, пристрої для відкриття приміщень і примусової зупинки транспорту, водомети, бронемашини та інші спеціальні і транспортні засоби), використання службових собак;

с) вогнепальну зброю, озброєння, бойову техніку, у т.ч. у формі бойових зіткнень;

• привід (доставлення);

• затримання осіб, не пов'язане зі здійсненням провадження в справах про адміністративні, кримінальні проступки та злочини;

• зупинка транспортних засобів;

• заборона чи зупинення певних робіт або експлуатації різних об'єктів (наприклад дозвільної системи, автотранспорту тощо);

• вилучення з реалізації небезпечних для здоров'я хімічних та радіоактивних речовин, біологічних матеріалів у порядку, що встановлюється законодавством, та інші заходи.

Окрему частину заходів адміністративного припинення, що застосовуються з метою **створення умов для можливого подальшого притягнення винних до відповідальності**, становлять заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення. Застосування цих заходів може здійснюватися окремо від інших заходів або паралельно з ними.

Заходи відповідальності за порушення нормативно-правових положень становлять найбільш чітко виражену групу заходів адміністративного примусу. Це примусові заходи впливу, які містяться в адміністративно-правових санкціях і застосовуються публічною адміністрацією забезпеченням державної безпеки як наслідок вчинення адміністративних правопорушень з дотриманням встановленої процедури.

Обов'язковою умовою застосування даної групи заходів є здійснення адміністративного провадження і прийняття рішення про застосування відповідного заходу адміністративного примусу в установлених законом формі та порядку.

Адміністративним законодавством передбачені такі заходи відповідальності:

1) накладення адміністративних стягнень на фізичних осіб за вчинення адміністративних правопорушень.

2) накладення дисциплінарних стягнень на фізичних осіб за вчинення адміністративних правопорушень.

3) застосування до фізичних осіб за вчинення адміністративних правопорушень заходів впливу, які не визначаються законодавцем як адміністративні стягнення.

4) накладення на юридичних осіб за порушення адміністративно-правових установлень стягнень, які не визначаються законодавцем як адміністративні (притягнення до відповідальності в адміністративному порядку).

5) застосування до юридичних осіб за порушення адміністративно-правових установлень заходів адміністративного впливу, які не визначаються законодавцем як стягнення.

Тести для самоконтролю

1. Що є методами публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?

- a) Способи виконання суб'єктами публічної адміністрації своїх зобов'язань.
- b) Правові акти, що регулюють діяльність публічної адміністрації.
- c) Організаційні заходи, спрямовані на забезпечення державної безпеки.
- d) Всі перераховані вище.

2. Які особливості характерні для методів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?

- a) Вони не виражають упорядковуючий вплив публічної адміністрації.
- b) Вони не містять керівну волю держави.
- c) Вони використовуються суб'єктами публічної адміністрації як засіб реалізації своєї компетенції.
- d) Їх вибір не залежить від особливостей об'єкта впливу.

3. Які види методів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки виділяють залежно від форми вираження?

- a) Нормативні та індивідуальні.
- b) Імперативні та уповноважуючі.
- c) Правові та неправові.
- d) Одноосібні та колегіальні.

4. Які методи публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки містять владні приписи, що зобов'язують до певних дій?

- a) Уповноважуючі.
- b) Заохочувальні.
- c) Рекомендаційні.
- d) Імперативні.

5. Який метод публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки є пріоритетним?

- a) Примус.
- b) Заохочення.
- c) Переконання.
- d) Адміністративний.

6. Які заходи належать до методів переконання?

- a) Застосування фізичної сили.
- b) Накладення штрафів.
- c) Проведення інструктажів.
- d) Арешт.

7. Що таке державний примус?

- a) Психологічний або фізичний вплив з метою спонукання до виконання правових норм.

- b) Добровільне виконання вимог закону.
- c) Заохочення за дотримання правопорядку.
- d) Всі перераховані вище.

8. Які види державного примусу існують?

- a) Кримінальний, цивільноправовий, дисциплінарний, адміністративний.
- b) Переконавання, заохочення, примус.
- c) Нормативний, індивідуальний.
- d) Правовий, неправовий.

9. Які ознаки характерні для адміністративного примусу?

- a) Він застосовується лише до фізичних осіб.
- b) Він застосовується лише судами.
- c) Він може застосовуватися недержавними утвореннями.
- d) Він не має процесуальної форми.

10. Які види заходів адміністративного примусу виділяють?

- a) Заходи адміністративного попередження, припинення, відповідальності.
- b) Переконавання, заохочення, примус.
- c) Нормативні, індивідуальні.
- d) Правові, неправові.

Задачі до підрозділу

Задача 1

Під час патрулювання вулиці міста поліціанти помітили громадянина, який розпивав алкогольні напої у громадському місці. Поліціанти зробили йому усне зауваження, але громадянин проігнорував їх та продовжив розпивати алкоголь.

Який метод публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки застосували поліціанти спочатку?

Який метод вони повинні застосувати далі, враховуючи поведінку громадянина?

Які можливі правові наслідки для громадянина за порушення громадського порядку?

Задача 2

Військовослужбовець проявив героїзм та мужність під час виконання бойового завдання, за що командуванням було прийнято рішення про його нагородження державною нагородою.

Який метод публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки був застосований у цьому випадку?

Які ще види заохочення можуть бути застосовані до військовослужбовців за зразкове виконання службових обов'язків?

Яке значення має застосування методів заохочення для зміцнення обороноздатності держави?

Задача 3

У зв'язку з загрозою виникнення надзвичайної ситуації (пожежі в лісі) місцева державна адміністрація організувала інформаційну кампанію серед населення щодо правил поведінки у разі виникнення пожежі.

Який метод публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки був застосований у цьому випадку?

Які ще заходи можуть бути вжиті для попередження надзвичайних ситуацій?

Яке значення має інформування населення для забезпечення громадської безпеки?

Задача 4

Під час проведення масового заходу (футбольного матчу) співробітники поліції затримали групу вболівальників, які порушували громадський порядок та чинили опір правоохоронцям.

Які методи публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки були застосовані поліцією?

Які заходи адміністративного примусу можуть бути застосовані до правопорушників?

Які правові акти регулюють діяльність поліції під час проведення масових заходів?

Задача 5

Державна фіскальна служба провела перевірку підприємства на предмет дотримання податкового законодавства. В результаті перевірки було виявлено порушення, за які до підприємства були застосовані фінансові санкції.

Який метод публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки був застосований у цьому випадку?

Які ще заходи адміністративного примусу можуть бути застосовані до підприємств за порушення законодавства?

Яке значення має контроль за дотриманням законодавства для забезпечення економічної безпеки держави?

Додаткові питання для обговорення

1. Які етичні аспекти слід враховувати при застосуванні методів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?

2. Як забезпечити баланс між інтересами державної безпеки та правами і свободами людини і громадянина при застосуванні цих методів?

3. Як впливають сучасні технології (штучний інтелект, big data тощо) на методи публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?

4. Які міжнародні стандарти в галузі прав людини необхідно враховувати при застосуванні методів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?

5. Як здійснюється громадський контроль за застосуванням методів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?

6. Які інноваційні підходи можна використовувати для підвищення ефективності методу переконання в сучасних умовах?

7. Яка роль освіти та виховання у формуванні правової свідомості громадян та забезпеченні державної безпеки?

8. Як використовувати соціальну рекламу для пропаганди законності та правопорядку?

9. Які нематеріальні форми заохочення можуть бути ефективними для стимулювання громадян до правомірної поведінки?

10. Чи достатньо в Україні розвинена система державних нагород та відзнак?
11. Як уникнути зловживань при застосуванні методу заохочення?
12. Які проблеми існують в законодавстві України щодо застосування адміністративного примусу?
13. Як забезпечити пропорційність та доцільність застосування заходів адміністративного примусу?
14. Які механізми контролю за застосуванням заходів адміністративного примусу є найбільш ефективними?
15. Як мінімізувати негативні наслідки застосування адміністративного примусу для прав і свобод громадян?
16. Які нові заходи адміністративного попередження можуть бути впроваджені з урахуванням сучасних викликів та загроз?
17. Чи завжди застосування заходів адміністративного припинення є виправданим та пропорційним?
18. Як уникнути зловживань при застосуванні заходів адміністративного попередження та припинення?
19. Звичайно, ось додаткові питання для обговорення на тему «Методи публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки»:
20. Які етичні аспекти слід враховувати при застосуванні методів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?
21. Як забезпечити баланс між інтересами державної безпеки та правами і свободами людини і громадянина при застосуванні цих методів?
22. Як впливають сучасні технології (штучний інтелект, big data тощо) на методи публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?
23. Які міжнародні стандарти в галузі прав людини необхідно враховувати при застосуванні методів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?
24. Як здійснюється громадський контроль за застосуванням методів публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?
25. Які інноваційні підходи можна використовувати для підвищення ефективності методу переконання в сучасних умовах?
26. Яка роль освіти та виховання у формуванні правової свідомості громадян та забезпеченні державної безпеки?
27. Як використовувати соціальну рекламу для пропаганди законності та правопорядку?
28. Які нематеріальні форми заохочення можуть бути ефективними для стимулювання громадян до правомірної поведінки?
29. Чи достатньо в Україні розвинена система державних нагород та відзнак?
30. Як уникнути зловживань при застосуванні методу заохочення?
31. Які проблеми існують в законодавстві України щодо застосування адміністративного примусу?
32. Як забезпечити пропорційність та доцільність застосування заходів адміністративного примусу?
33. Які механізми контролю за застосуванням заходів адміністративного примусу є найбільш ефективними?

34. Як мінімізувати негативні наслідки застосування адміністративного примусу для прав і свобод громадян?
35. Як нові заходи адміністративного попередження можуть бути впроваджені з урахуванням сучасних викликів та загроз?
36. Чи завжди застосування заходів адміністративного припинення є виправданим та пропорційним?
37. Як уникнути зловживань при застосуванні заходів адміністративного попередження та припинення?

Рекомендована література

1. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» від 3 квітня 2003 року № 661-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 27, ст. 208.
2. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40–41, ст.379.
3. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 27, ст. 382.
4. Бандурка О.М., Тищенко М.М. Адміністративне право України: Підручник. – Київ: Ліра-К, 2021.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Введений в дію Постановою Верховної Ради Української РСР від 07 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР – 1984. – додаток до № 51. – Ст. 1122.
6. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 2009. – 80 с.
7. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 39, Ст.351.
8. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року № 1550-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 23, Ст. 176.
9. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст. 250.
10. Колпаков В.К. Адміністративне право України: Підручник. – Київ: Юрінком Інтер, 2018 – 544 с.
11. Кузьменко О.В. Адміністративно-правове забезпечення державної безпеки України: Монографія. – Київ: НАВС, 2017 – 568 с.
12. Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції: навчальний посібник / кол. авторів; за заг. ред. Ю.С. Назара. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. – 396 с.
13. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галунько В., Діхтєвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Видання друге. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 520 с.
14. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.

Розділ 2. ФОРМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Поняття, властивості та принципи адміністративного процесу у різних адміністративно-правових режимах забезпечення національної (державної) безпеки.

Поняття «процес» зазвичай пов'язують з реалізацією норм матеріального права (законів, положень, правил, статутів, регламентів). Процес є формою життя закону; матеріальне право має притаманні йому процесуальні форми.

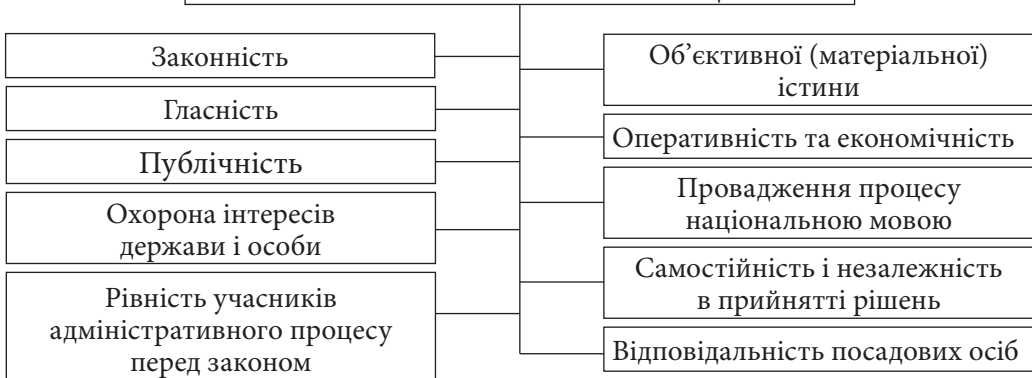
Оскільки реалізація приписів правових норм здійснюється, переважно, діями певних посадових осіб, остільки процес розуміють як певного роду діяльність суб'єкта забезпечення державної безпеки, спрямовану на досягнення тих юридичних результатів, які передбачались диспозицією цієї норми матеріального права. Це є процесуальна діяльність.

Адміністративно-процесуальна діяльність із адміністративно-правового забезпечення державної безпеки здійснюється в рамках виконавчої та розпорядчої діяльності, є одним з її практичних проявів. Відповідно, адміністративний процес в адміністративно-правовому забезпеченні національної безпеки, зазвичай, пов'язують з діяльністю командирів (посадових осіб). Звідси очевидним є те, що адміністративний процес ґрунтується на тих самих підвалинах, на яких будується і практично здійснюється власне виконавча і розпорядча діяльність органів виконавчої влади – суб'єктів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

Адміністративний процес, у широкому розумінні цього слова, слід розуміти як процес виконавчої та розпорядчої діяльності органів виконавчої влади.

Адміністративний процес – врегульована адміністративно-процесуальними нормами діяльність органів виконавчої влади, їх посадових осіб, інших уповноважених суб'єктів, спрямована на реалізацію матеріальних норм адміністративного, а також інших галузей права в ході здійснення проваджень щодо розгляду і вирішення індивідуально конкретних справ

СИСТЕМА ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ

Поняття «адміністративний процес» поєднує два поняття «адміністративно-юрисдикційний процес» та «адміністративно-процедурний процес».

Під адміністративно-юрисдикційним процесом слід розуміти діяльність уповноважених командирів, органів виконавчої влади (посадових осіб) з вирішення спірних питань застосування норм матеріального адміністративного права, з оцінки правомірності поведінки тих чи інших осіб, а також щодо з необхідності, в обумовлених законом випадках, застосування заходів адміністративного примусу.

Адміністративно-процедурний процес – це форма застосування норм матеріального адміністративного права при реалізації командирами, органами виконавчої влади (посадовими особами) їх компетенції. Проте, межі адміністративно-процесуальної діяльності в такому розумінні значно ширші, тому що у цьому порядку проходить реалізація приписів не тільки адміністративно-правових норм, а й правових норм інших галузей права (фінансового, житлового та ін.).

В окремих, передбачених законодавством випадках, діяльність адміністративно-процесуального характеру, може здійснюватись як уповноваженими командирами, органами виконавчої влади, так і судовими органами, іншими суб'єктами, наділеними юридично-владними повноваженнями.

Адміністративно-правове забезпечення державної безпеки здійснюється у певній послідовності. Ця послідовність вчинення управлінських дій і складає процес адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Порядок вчинення управлінських дій регламентується правовими нормами.

Управлінські процесуальні дії регулюються адміністративно-процесуальними нормами. Відповідно, адміністративний процес у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки – це врегульована адміністративно-процесуальними нормами діяльність командирів, органів виконавчої влади (посадових осіб) по вирішенню індивідуальних конкретних справ у визначеній сфері національної безпеки.

Адміністративний процес скерований на забезпечення правильної реалізації матеріальних адміністративно-правових та інших норм права

Розглянемо, якими спільними властивостями наділений процес як юридична категорія.

1) Процес – це певне відображення державно-владної діяльності. Інакше кажучи, процес – це специфічний спосіб здійснення державної й військової влади. Нерозривний зв'язок з державою та її структурами – одна з найважливіших властивостей процесу. Звичайно, процес передбачає участь у його здійсненні й громадських організацій, проте основу його становить саме діяльність компетентних державних органів.

Відбувається тісний зв'язок усіх трьох видів процесу (цивільного, адміністративного та кримінального) з такими формами діяльності держави, як судочинство і державне управління. Зв'язок цей проявляється в тому, що судочинство як форма діяльності держави реалізується через кримінальний і цивільний процеси, державне управління – через адміністративний процес.

2) Процес – це динамічне поняття, що означає діяльність відповідних державних органів. Кожен вид процесу – цивільний, кримінальний чи адміністративний – є діяльністю певних державно-владних органів, завдяки якій вирішуються задачі судочинства і державного управління. Оскільки завдання вказаних вище норм

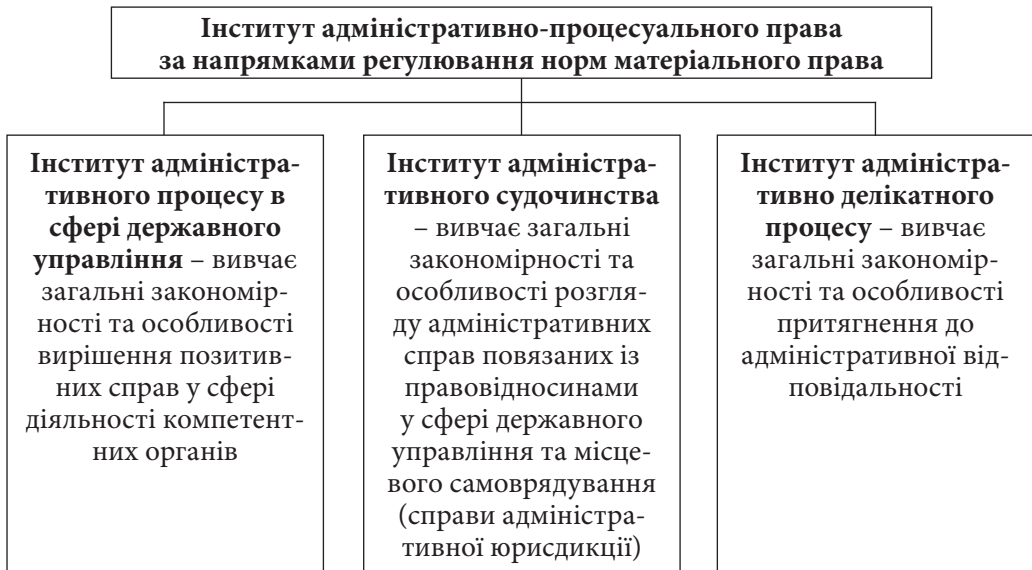
різні, то й способи їх здійснення через той чи інший вид процесу відрізняються певною специфікою.

3) Основна властивість процесу полягає в тому, що це не будь-яка діяльність, а виключно юридична діяльність. Відповідно, є підстави розглядати конкретний вид процесу як зовнішнє правове відображення певної форми діяльності держави. Правова природа процесу проявляється, передусім, у його соціальному призначенні, у тому, щоб забезпечити реалізацію матеріальних норм різних галузей права. Кожен вид процесу – це певний порядок здійснюваних послідовно дій, що мають на меті практичне втілення в життя норм матеріального права.

4) Процес є юридично-результативною діяльністю адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, тільки завдяки якій і може бути досягнутий необхідний в ході вирішення індивідуально-конкретних справ юридичний результат.

Таким чином, адміністративний процес – це порядок вирішення індивідуально-конкретних справ у сфері державного управління виконавчо-розпорядчими органами (а в передбачених законом випадках й іншими суб'єктами); це діяльність, в ході здійснення якої виникають суспільні відносини, що регулюються нормами адміністративно-процесуального права.

Зустрічається й інше визначення: **адміністративний процес** – це врегульована адміністративно-процесуальними нормами правоустановча і правозастосовна діяльність органів виконавчої влади, а в передбачених законом випадках – й інших органів та їх посадових осіб, громадських організацій і їх представників по реалізації норм адміністративного права і вирішенні індивідуально-конкретних справ, що виникають з відносин управлінського (службового) підпорядкування.

Характерні риси адміністративного процесу з адміністративно-правового забезпечення державної безпеки такі:

а) адміністративний процес пов'язаний з адміністративно-правовим забезпеченням державної безпеки. Проте до змісту адміністративного процесу належить

не вся управлінська діяльність виконавчо-розпорядчих органів державної влади, а лише її суто юридичні види, що реалізуються у правових формах;

б) адміністративний процес пов'язаний із матеріальним адміністративним правом. Цей зв'язок проявляється в тому, що в ході реалізації завдань адміністративного процесу вирішуються індивідуальні конкретні справи, які виникають у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Вирішити індивідуально-конкретну справу – це застосувати відповідні норми матеріального права до певного випадку, можливість виникнення якого передбачена цією нормою.

Таким чином, адміністративний процес одночасно є відображенням адміністративно-правового забезпечення державної безпеки з боку виконавчо-розпорядчих органів державної влади й формою реалізації норм матеріального адміністративного права.

с) застосування норм матеріального адміністративного права здійснюється в порядку, врегульованому нормами адміністративно-процесуального права. Відповідно до цих норм, органи виконавчої влади вирішують підвідомчі їм справи.

Наприклад, адміністративно-процесуальні норми регулюють порядок розгляду пропозицій, заяв і скарг громадян, порядок вирішення організаційних справ в апараті адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, порядок застосування заходів адміністративного примусу.

д) адміністративний процес – це не тільки визначена процедура застосування відповідних норм матеріального права у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, але і діяльність, в ході якої виникають відносини, врегульовані нормами адміністративно-процесуального права. Під впливом таких норм зазначені відносини набувають властивих ознак адміністративно-процесуальних відносин. Таким чином, адміністративний процес, подібно до цивільного і кримінального процесів, складається з двох елементів, які однаковою мірою регулюються нормами адміністративно-процесуального права – діяльності органів виконавчої влади по вирішенню підвідомчих справ і відносин, що виникають між учасниками цієї діяльності.

Для більш повної характеристики адміністративного процесу, його слід порівняти з двома іншими видами процесу – цивільним і кримінальним.

Спільне між трьома видами процесу полягає у їх єдиній соціальній суті, а також юридичній природі. Остання обставина означає, що кожен вид процесу є врегульованим відповідними процесуальними нормами порядком реалізації матеріальних норм різних галузей права.

Відмінності між адміністративним процесом з одного боку і цивільним і кримінальним – з другого, полягають у такому:

– адміністративний процес має специфічний зміст, тому що він є юридичною частиною управлінської діяльності, а відповідно, певною мірою – організаційною діяльністю; адміністративний процес відрізняється своїми завданнями, серед яких правоохоронні функції не є основними, тоді як саме ці функції складають основне завдання цивільного і кримінального процесів;

– на відміну від процесів цивільного і кримінального, які реалізують винятково правозастосовні функції, адміністративний процес значною мірою пов'язаний із правотворчою діяльністю компетентних органів держави;

– специфічна і структура адміністративного процесу, для якого характерне паралельне розміщення складових його проваджень, що не завжди вимагає другої інстанції, існування якої обов'язкове для інших видів процесу;

– адміністративний процес здійснюється виконавчо-розпорядчими органами державної влади, тоді як цивільний і кримінальний процеси здійснюються тільки виключно судовими органами. Можна навести й інші відмінності, наприклад, щодо способів і заходів, які використовуються при розгляді підвідомчих справ та ін.

Розглянемо основні принципи адміністративного процесу з адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Як органічна частина адміністративно-правового забезпечення державної безпеки адміністративний процес базується на загальних принципах адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Щодо адміністративного процесу – ці загальні принципи конкретизуються, набувають специфічних відтінків.

Принципи адміністративного процесу:

1) **принцип законності** полягає не тільки в суворому і належному виконанні законів і підзаконних актів, а і в належному застосуванні цих актів. Остання обставина має першочергове значення для адміністративного процесу, в якому якраз і відбувається застосування норм матеріального права;

2) **принцип зацікавленості** громадян у здійсненні й результатах адміністративного процесу – це конкретизація більш загального принципу широкої участі громадян в адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Принцип зацікавленості громадян створює сприятливі умови для використання різних форм допомоги суб'єктам адміністративно-правового забезпечення державної безпеки з боку громадськості. Згідно з цим принципом, кожна зацікавлена особа має право залучитись до процесу, якщо цього вимагає захист інтересів особи або суспільства;

3) **принцип швидкоплинності** процесу. У цьому принципі відображається оперативність адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. З іншого боку, цей принцип є певною юридичною гарантією реалізації суб'єктивних прав і законних інтересів учасників процесу. Тому чинне законодавство встановлює чіткі

строки, протягом яких має бути виконане провадження по тій чи іншій адміністративній справі. Наприклад, строки розгляду скарг громадян, строки розгляду справ про дисциплінарні проступки або про адміністративні правопорушення тощо;

4) **принцип охорони** інтересів держави й особи в адміністративному процесі націлений передусім проти різних проявів формалізму при вирішенні адміністративних справ;

5) **принцип гласності** процесу передбачає ознайомлення громадян з рішеннями, що приймаються компетентними органами держави з тих чи інших питань; надає можливість сторонам адміністративного процесу безперешкодно знайомитися з усіма матеріалами по справі, документами й т.п., що є однією із суттєвих умов правильного розгляду і вирішення адміністративних справ;

6) **принцип об'єктивної істини** передбачає таке провадження в справі, яке дозволяє встановити об'єктивну істину; відповідальність між встановленими й реальними фактичними обставинами справи. Закон зобов'язує орган, що розглядає адміністративну справу, використати всі наявні можливості для виявлення і залучення доказів, що мають значення для справи, врахувати й правильно їх оцінити, повністю виключити односторонній, упереджений підхід щодо оцінки доказів і, відповідно, до прийняття рішення;

7) **принцип рівності сторін** перед законом полягає в тому, що на кожного громадянина, посадову особу, дія норм закону поширюється однаковою мірою. Зміст цього принципу знаходить своє відображення в закріпленні певного правового статусу сторін, визначенні їх адміністративно-процесуальних прав і обов'язків. Не слід змішувати принцип рівності сторін перед законом і юридичну нерівність сторін в адміністративно-правовому регулюванні;

8) **національна мова** адміністративного процесу. Цей принцип надає також можливість учасникам адміністративного процесу, які не володіють національною мовою, користуватися рідною мовою, безперешкодно користуватися послугами перекладача;

9) **принцип самостійності й незалежності** прийняття рішення при розгляді адміністративних справ. Самостійність у прийнятті рішень з тих справ, що входять до кола його повноважень – обов'язок органу або посадової особи. Звідси виходить, що, по-перше, вищий орган без особливої на те потреби не повинен втручатись у діяльність нижчих органів чи посадових осіб щодо розгляду адміністративних справ, а по-друге, органи чи посадові особи не можуть перекладати свої обов'язки з вирішення підвідомчих справ на вищі інстанції;

10) **наявність двох рівнів** адміністративного процесу передбачає можливість оскарження будь-яких процесуальних дій органу чи посадової особи, що розглядає адміністративну справу. Скарга може подаватись або вищому органу, або в суд. Постанова суду по адміністративній справі про накладення адміністративного стягнення є остаточною і оскарженню в порядку провадження в справах про адміністративні правопорушення не підлягає;

11) **принцип відповідальності** посадових осіб за неналежне ведення процесу передбачений адміністративно-процесуальними актами. Порушення процедури розгляду і прийняття рішення по конкретній справі є підставою визнання такого рішення недійсним і тягне за собою певну відповідальність щодо винної у порушенні посадової особи.

Адміністративний процес є системою проваджень, що співвідносяться з ним як категорії загального та особливого

Адміністративний процес має складну структуру, що обумовлено його значним обсягом. Адміністративний процес охоплює численні сфери адміністративно-правового забезпечення державної безпеки й різні категорії індивідуально-конкретних справ. Адміністративний процес поділяється на окремі види адміністративних проваджень, які є його різновидами, складовими частинами.

Адміністративне провадження – це врегульований правом порядок вчинення процесуальних дій, що забезпечує винесення законного й об'єктивного рішення по індивідуальних адміністративних справах, об'єднаних спільністю предмета (наприклад, порядок розгляду скарг громадян).

Критерієм поділу адміністративного процесу на окремі види проваджень є наявність своєрідних субструктурних процедур дотримання яких є обов'язковим в конкретному провадженні, а також характер індивідуально-конкретних справ адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, що показує їх найбільш суттєві властивості і особливості. Цей критерій обумовлює особливості того чи іншого виду провадження, оскільки кожне провадження має на меті встановлення чіткого порядку розгляду й вирішення конкретної категорії справ адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

Наприклад, порядок розгляду звернень громадян суттєво відрізняється від дисциплінарного провадження і т.п.

Кожне адміністративне провадження з адміністративно-правового забезпечення державної безпеки є системою норм, що регламентують порядок розгляду і вирішення тих чи інших груп справ адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Таким чином, воно є дещо самостійним адміністративно-процесуальним правовим інститутом.

Види адміністративних проваджень:

- 1) провадження щодо підготовки та прийняття нормативних актів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки;
- 2) провадження щодо звернень громадян, звернення організацій, підприємств, установ по реалізації належних їм прав у сфері державного управління;
- 3) провадження в справах про заохочення у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки;
- 4) провадження в справах про дисциплінарні проступки, які вирішуються адміністрацією підприємства, установи, організації;
- 5) реєстраційне провадження;
- 6) провадження в справах про адміністративне правопорушення;
- 7) провадження на відшкодування матеріальної шкоди.

СТАДІЇ ПРОВАДЖЕННЯ
1) порушення справи про дисциплінарний проступок
2) службове розслідування
3) розгляд справи
4) прийняття рішення по справі, його оголошення
5) оскарження рішення в дисциплінарній справі
6) виконання прийнятого рішення

СТАДІЇ ПРОВАДЖЕННЯ
1) порушення клопотання про заохочення
2) розгляд клопотання про заохочення компетентним органом
3) прийняття рішення про заохочення
4) вручення нагороди, оголошення про заохочення

Відрізняють й інші види проваджень, такі як, наприклад, провадження по організаційних справах в апараті адміністративно-правового забезпечення державної безпеки; провадження на вирішення господарських спорів; провадження на застосування адміністративно-попереджувальних заходів та ін.

Тести для самоконтролю

1. Назвіть основні принципи адміністративного процесу та їхні характерні особливості.
2. Схарактеризуйте основні етапи адміністративного провадження.
3. Означте завдання адміністративного процесу.
4. Порівняйте категорії «адміністративний процес» та «адміністративне судочинство».
5. Схарактеризуйте систему адміністративних судів в Україні.

6. На які спори поширюється компетенція адміністративних судів?
7. Визначте види підсудності адміністративних справ в Україні.

Додаткові питання для обговорення

1. На підставі аналізу що існує в адміністративно-правовій науці доктрин дайте поняття адміністративного процесу та його сучасних основних концепцій.

2. З урахуванням сукупності тих чи інших адміністративних проваджень визначте сутність вузької (юрисдикційної), широкої (управлінської) та адміністративно-судочинної концепцій щодо розуміння поняття та сутності адміністративного процесу.

3. Аналізуючи дефініцію адміністративного процесу, назвіть основні ознаки цього різновиду юридичного процесу, які узагальнюють його основні положення.

4. На основі порівняння окремих критеріїв вкажіть на відмінності адміністративного процесу від кримінального та цивільного видів процесу (зокрема, з урахуванням таких критеріїв, як: нормативні та фактичні підстави здійснення, у т.ч. характер справ, що розглядаються; мета і завдання здійснення; суб'єкти здійснення; результат здійснення тощо).

5. На окремих прикладах адміністративних проваджень конкретизуйте дію певних принципів адміністративного процесу (наприклад, принцип гласності (відкритості) передбачає, як правило, відкритий розгляд будь-яких адміністративних справ, можливість для учасників процесу знайомитися з усіма матеріалами справи, завчасне попереднє повідомлення таких учасників про місце та час розгляду справи. Так, органи адміністративної юрисдикції не мають права відмовити у проханні брати участь у розгляді справи про адміністративне правопорушення зацікавленим особам (ст. 268 КУпАП).

Рекомендована література

1. Кузьменко О. В. Теоретичні засади адміністративного процесу : монографія / О. В. Кузьменко. – Київ : Атіка, 2005. – 352 с.

2. Овчарук С. С. Адміністративні процедури в умовах формування правової держави: проблеми теорії та практики реалізації : монографія / С. С. Овчарук. – Київ : НУБіП України, 2014. – 386 с.

3. Салманова О. Ю. Про виконавче провадження, адміністративний процес і правозастосування / О. Ю. Салманова // Науковий Рекомендована література 408 вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 3. – Ч. 2. – Т. 1. – С. 179–183. 43. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – Київ : Гол. ред. УРЕ, 1977. – 865 с.

4. Смокович М. І. Адміністративний процес України: теорія, практика : підручник / М. І. Смокович, В. М. Бевзенко ; за заг. ред. В. М. Бевзенка. – Київ : Дакор, 2021. – 1346 с.

5. Солонар А. В. Реєстраційне провадження: поняття, ознаки, види / А. В. Солонар // Актуальні проблеми правової системи України : матеріали наук.-тех. конф. викладачів, аспірантів та студентів юрид. ф-ту (м. Суми, 11 трав. 2012 р.). – Суми, 2012. – С. 105–106.

6. Стефанюк В. С. Судовий адміністративний процес : монографія / В. С. Стефанюк. – Харків : Консум, 2003. – 465 с.

7. Судові, правоохоронні, контрольно-наглядові та правозахисні органи України : підручник / за заг. ред. С. М. Гусарова. – Харків, 2020. – 512 с.

8. Чишко К. О. Адміністративно-правова кваліфікація правопорушень у сфері забезпечення громадського порядку та громадської безпеки : монографія / К. О. Чишко. – Харків, 2017. – 232 с.

2.2. Юрисдикційні адміністративні провадження у різних адміністративно-правових режимах забезпечення національної (державної) безпеки

Хоча більша частина проваджень, що становлять структуру адміністративного процесу, спрямована на вирішення справ «позитивного» характеру, що виникають у ході виконавчо-розпорядчої діяльності державних органів, проте значне місце в цій діяльності займає також розгляд справ про правопорушення, інші правові спори по суті та прийняття по них відповідних рішень.

У процесі адміністративно-правового забезпечення державної безпеки вирішується юридична справа, здійснюється правовий захист порушених або заперечуваних інтересів, виноситься юридично-владне рішення щодо застосування відповідної правової санкції, відновлення порушеного права. Ця діяльність має назву «адміністративна юрисдикція», яка характерна для адміністративного процесу.

Тому частина проваджень у структурі адміністративно-правового забезпечення державної безпеки характеризується як юрисдикційні адміністративні (адміністративно-юрисдикційні) провадження.

До них належать:

- провадження у справах про адміністративні правопорушення;
- провадження з розгляду скарг громадян;
- дисциплінарні провадження щодо різних категорій державних службовців.

Певне проміжне місце між неюрисдикційними та юрисдикційними видами проваджень посідають провадження у зв'язку із застосуванням заходів адміністративного примусу, зокрема адміністративного попередження і адміністративного припинення.

Для адміністративно-юрисдикційної діяльності характерні такі риси.

1. Наявність правового спору (або правопорушення). Розгляд і розв'язання юридичних справ, зумовлених позитивними обставинами, не охоплюються юрисдикційною діяльністю. Юрисдикція виникає тільки тоді, коли необхідно розв'язати спір про право або у зв'язку з порушенням чинних правових норм. Щодо адміністративної юрисдикції такі спори виникають між сторонами суспільних відносин, що регулюються адміністративно-правовими нормами, набуваючи характеру адміністративно-правових спорів.

2. Адміністративно-юрисдикційна діяльність в силу своєї суспільної значущості вимагає належного процесуально-правового регулювання. Встановлення і доведення подій і фактів, їх юридична оцінка здійснюється в рамках особливій процесуальній формі, що є важливою й обов'язковою для юрисдикції. Адміністративна юрисдикція значно відрізняється від інших видів юрисдикційної діяльності, що існують у рамках кримінального й цивільного процесів. Вона є менш деталізованою процесуальною діяльністю.

Розгляд адміністративно-правових спорів здійснюється на основі відповідних нормативно-правових актів, що закріплюють порядок розгляду скарг на

неправомірні дії або бездіяльність органів і посадових осіб, якими порушуються права і законні інтереси громадян. Що ж стосується адміністративних деліктів, то процесуальний порядок розгляду таких справ закріплено у процесуальній частині КУпАП.

3. Адміністративно-юрисдикційна, як і інші види юрисдикційної діяльності, передбачає змагальність при розгляді справи. Це означає, що сторони адміністративно-правового спору, які винні у вчиненні адміністративного правопорушення, не є пасивними спостерігачами розв'язання справи юрисдикційними органами. Вони наділені досить широкими процесуальними правами, що дає їм змогу активно захищати свої інтереси, представляти докази, заявляти клопотання, заперечувати пред'явлені докази у здійсненні адміністративного правопорушення. При цьому адміністративно-юрисдикційні органи, їх посадові особи зобов'язані сприяти здійсненню цих процесуальних прав.

4. Обов'язковість ухвалення рішення у вигляді правового акту – важлива ознака юрисдикційної діяльності. Як спосіб розв'язання правових конфліктів юрисдикція передбачає необхідність ухвалення остаточного рішення – акту застосування норм права до конкретного випадку. Юрисдикційний акт щодо конкретної адміністративної справи означає, по суті, розв'язання правового спору.

Якщо ж йдеться про правопорушення, то в такому акті можуть бути передбачені правові санкції. Їх застосування є лише одним із варіантів рішення, що ухвалюється адміністративно-юрисдикційними органами. Іншими варіантами можуть бути, наприклад, рішення про припинення провадження в справі або про застосування заходів впливу до неповнолітнього.

Як відомо, провадження в адміністративній справі вважається завершеним, коли ухвалене щодо нього рішення виконане в повному обсязі. У цьому випадку законодавець передбачає відповідну гарантію реальності рішень, ухвалених адміністративно-юрисдикційним органом. Зокрема, постанова в справі про адміністративне правопорушення є обов'язковою для виконання державними і громадськими органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами і громадянами (ст. 298 КУпАП).

5. Різноманітність суб'єктів адміністративної юрисдикції. Це зумовлено насамперед наданням можливості інстанційного оскарження дій та рішень органів і посадових осіб, якими порушуються права громадян. Тобто будь-який вищий щодо них орган зобов'язаний розглянути таке звернення й ухвалити щодо нього відповідне рішення.

Водночас особливості правопорушень в адміністративно-правовому забезпеченні державної безпеки зумовлюють наявність значної кількості органів (посадових осіб), уповноважених розглядати їх і розв'язувати по суті. У переважній більшості випадків розгляд справ про адміністративні правопорушення покладено на органи, головним завданням яких, поряд із виконанням юрисдикційних функцій, є здійснення виконавчо-розпорядчих повноважень в адміністративно-правовому забезпеченні державної безпеки.

Адміністративно-юрисдикційні функції здійснюються також органами, спеціально створеними для розгляду справ про адміністративні правопорушення. Це адміністративні комісії при виконкомах районних, міських, районних у містах рад.

6. Особливе місце в системі адміністративно-юрисдикційних органів посідають суди. При цьому слід мати на увазі, що розгляд судами справ про адміністративні

правопорушення не можна визнати окремим, самостійним видом правосуддя, оскільки суд застосовує заходи адміністративної відповідальності за тими ж правилами, що й органи виконавчої влади, і на підставі одного закону – КУпАП. У даному випадку суд здійснює адміністративну юрисдикцію «за аналогією» з адміністративним порядком притягнення до відповідальності за адміністративні правопорушення. Виходячи з цього, суд, вирішуючи справи про адміністративні правопорушення, діє як орган адміністративної юрисдикції, а не як орган адміністративної юстиції.

Отже, адміністративно-юрисдикційні провадження із адміністративно-правового забезпечення державної безпеки полягають у розгляді адміністративно-правових спорів, справ про адміністративні правопорушення (а щодо державних службовців – і про дисциплінарні проступки) у встановленій законом адміністративно-процесуальній формі спеціально уповноваженими органами (посадовими особами), які наділені правом розглядати такі спори та накладати адміністративні стягнення.

Водночас для загальної характеристики адміністративних проваджень із адміністративно-правового забезпечення державної безпеки будь-якого виду важливе значення має розуміння місця і ролі громадянина як учасника цих проваджень. Можливості громадянина брати участь в адміністративних провадженнях як учасник і виступати відтак суб'єктом адміністративного процесу визначаються змістом його адміністративно-процесуального статусу.

Судова юрисдикція визначається структурно-функціональним характером судової влади й розмежовує компетенцію її органів у межах сфери їх діяльності та чинної судової системи. Отже, **судова юрисдикція** відмежовує одні правові спори від інших правових спорів залежно від повноважень того чи іншого суду судової системи держави.

Юрисдикція визначає також діяльність судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій, а також сферу дії загальних та спеціалізованих судів¹.

Підвідомчість – це певне коло питань, розгляд і вирішення яких віднесені до повноважень тих або інших органів державної влади, органів управління підприємством, організацією, установою. Юридичне значення підвідомчості полягає в тому, що вона дозволяє розмежувати повноваження різних суб'єктів права, а щодо органів державної та публічної влади – є гарантією дотримання принципу законності у їх діяльності.

Поняття «юрисдикція» близьке до поняття «підвідомчість», але, ураховуючи сучасну юридичну літературу, «юрисдикція» розмежовує повноваження судів судової системи держави, а «підвідомчість» розмежовує повноваження різних відомств – судів, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів.

Визначення адміністративної юрисдикції пов'язане з такими **категоріями** теорії права і держави, загального адміністративного права, як:

- публічна влада;
- публічно-правовий спір;

¹ – Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : Монографія. Комаров В. В., Тертишніков В. І., Баранкова В. В., Бігун В. А. та ін. За заг. ред. професора В. В. Комарова. Х. : Харків юридичний, 2008. С. 179.

- публічно-правові відносини;
- суб'єкт владних повноважень;
- рішення, дії, бездіяльність суб'єктів владних повноважень.

Таким чином, досліджуючи природу адміністративної юрисдикції з адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, слід виходити з того, що це, зокрема, інститут адміністративного процесуального права, який ґрунтується на сучасних положеннях загального адміністративного права.

Потреба визначення й розмежування юрисдикції між адміністративними та іншими судами системи судоустрою, Конституційним Судом України обумовлена потребою формування однакової судової практики щодо спірних правовідносин, а також тим, що на основі чинного законодавства не завжди однозначно і правильно можливо визначити належність конкретного юридичного спору до відповідного суду.

У статті 124 Конституції України передбачено, що юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.

Поняття «адміністративна юрисдикція» опосередковано закріплене у ст. ст. 2, 4, 19 КАС України.

Юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори, в яких (п. 2 ч. 1 ст. 4 КАС України):

– хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, зокрема, на виконання делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку з виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій;

або

– хоча б одна сторона надає адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги винятково суб'єктам владних повноважень, і спір виник у зв'язку із наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг;

або

– хоча б одна сторона є суб'єктом виборчого процесу або процесу референдуму і спір виник у зв'язку із порушенням її прав у такому процесі суб'єктом владних повноважень або іншої особи.

Юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема (ч. 1 ст. 19 КАС України):

1) спорах фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження;

1⁻¹) спорах адміністратора за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності;

2) спорах з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби;

3) спорах між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень;

4) спорах, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів;

5) за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, коли право звернення до суду для вирішення публічно-правового спору надано такому суб'єкту законом;

6) спорах щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;

7) спорах фізичних чи юридичних осіб із розпорядником публічної інформації щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності у частині доступу до публічної інформації;

8) спорах щодо вилучення або примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності;

9) спорах щодо оскарження рішень атестаційних, конкурсних, медико-соціальних експертних комісій та інших подібних органів, рішення яких є обов'язковими для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших осіб;

10) спорах щодо формування складу державних органів, органів місцевого самоврядування, обрання, призначення, звільнення їх посадових осіб;

11) спорах фізичних чи юридичних осіб щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності державного замовника у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про оборонні закупівлі», крім спорів, пов'язаних з укладенням державного контракту (договору) про закупівлю з переможцем спрощених торгів із застосуванням електронної системи закупівель, а також зміною, розірванням і виконанням державних контрактів (договорів) про закупівлю;

12) спорах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів охорони державного кордону у справах про правопорушення, передбачені Законом України «Про відповідальність перевізників під час здійснення міжнародних пасажирських перевезень»;

13) спорах щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років»;

14) спорах із суб'єктами владних повноважень з приводу проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства;

15) спорах, що виникають у зв'язку з оголошенням, проведенням та/або визначенням результатів конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу;

16) спорах щодо здійснення державного регулювання, нагляду і контролю у сфері медіа.

Слід зауважити, що перелік спорів, визначений в ч. 1 ст. 19 КАС України, законодавцем – Верховною Радою України постійно змінюється.

Також звернемо увагу на те, що згідно із ч. 2 ст. 19 КАС України юрисдикція адміністративних судів не поширюється на справи:

1) що віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України;

2) що мають вирішуватися в порядку кримінального судочинства;

3) про накладення адміністративних стягнень, крім випадків, визначених цим Кодексом;

4) щодо відносин, які відповідно до закону, статуту (положення) громадського об'єднання, саморегулюючої організації віднесені до його (її) внутрішньої діяльності або виключної компетенції, крім справ у спорах, визначених пунктами 9, 10 частини першої цієї статті.

Крім цього, ч. 3 ст. 19 КАС України встановлює, що адміністративні суди не розглядають позовні вимоги, які є похідними від вимог у приватноправовому спорі і заявлені разом з ними, якщо цей спір підлягає розгляду в порядку іншого, ніж адміністративне, судочинства і знаходиться на розгляді відповідного суду.

Для подолання складнощів визначення адміністративної юрисдикції у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки й правильного розмежування публічно-правових відносин від решти правовідносин Пленумом Вищого адміністративного суду України свого часу так було роз'яснено критерії адміністративної юрисдикції.

Зокрема, Пленум Вищого адміністративного суду України вказав, що, визначаючи юрисдикцію адміністративних судів, суди мають враховувати, що Кодекс адміністративного судочинства України (у редакції до 15 грудня 2017 року), встановлює такі правила відмежування адміністративної юрисдикції від інших видів юрисдикції:

- понятійно-функціональне, тобто визначення адміністративної справи, подане у п. 1 ч. 1 ст. 3 КАС України;

- визначення видів публічних правовідносин (управлінські правовідносини та правовідносини, пов'язані з публічним формуванням суб'єкта владних повноважень), зазначених у ч. 1 ст. 17 КАС України;

- встановлення переліку публічно-правових спорів, що підпадають під юрисдикцію адміністративних судів (ч. 2 ст. 17 КАС України);

- встановлення переліку публічно-правових справ, що не належать до предмета адміністративної юрисдикції (ч. 3 ст. 17 КАС України).

Адміністративна юрисдикція дозволяє:

- визначити належні до повноважень адміністративних судів публічно-правові спори;

- відмежувати адміністративно-правові спори від інших юридичних спорів;

- дати відповідь на запитання: до якого суду слід звернутися із позовом за захистом порушених прав, свобод, інтересів?

Одночасне виникнення, поєднання та подібність публічних і приватних спірних правовідносин обумовлюють виникнення у сучасній судовій практиці численних спорів щодо належності таких відносин до конкретного виду судової юрисдикції.

Юридичні спори можуть виникати із таких правовідносин:

- 1) публічних – конституційних, конституційно-процесуальних, кримінальних, кримінально-виконавчих, адміністративних, адміністративно-процесуальних, інших правовідносин судового процесуального права (кримінально-процесуального, цивільно-процесуального права, господарсько-процесуального права);

- 2) приватних – цивільних, трудових, сімейних, житлових, спадкових, господарських;

- 3) публічно-приватних – правовідносин, які поєднують обидва попередніх види, наприклад, відносини, які утворюються на підставі Закону України «Про публічні закупівлі».

Отже, існує об'єктивна потреба відмежування спорів адміністративної юрисдикції від інших видів судової юрисдикції у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, яка постає з часу прийняття суб'єктом адміністративно-правового забезпечення державної безпеки рішення про звернення до суду за захистом й упродовж усього судового процесу – від подання позовної заяви до суду, відкриття провадження у справі включно до останньої стадії судового процесу – виконання судового рішення.

Загальне правило про адміністративну юрисдикцію міститься у ст.ст. 2, 4, 19 КАС України.

Стаття 4 КАС України

1. У цьому Кодексі наведені нижче терміни вживаються у такому значенні:

2) публічно-правовий спір – спір, у якому:

хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, зокрема, на виконання делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку із виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій; або

хоча б одна сторона надає адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єкта владних повноважень, і спір виник у зв'язку із наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг; або

хоча б одна сторона є суб'єктом виборчого процесу або процесу референдуму і спір виник у зв'язку із порушенням її прав у такому процесі суб'єктом владних повноважень або іншої особи;

Втім національним процесуальним законодавством передбачені винятки з правила про адміністративну юрисдикцію.

Винятки з правила про адміністративну юрисдикцію обов'язково мають враховуватися навіть у разі, якщо спір має беззаперечну (очевидну) адміністративно-правову природу.

Ці винятки передбачені Кодексом адміністративного судочинства України, Цивільним процесуальним кодексом України та Господарським процесуальним кодексом України й стосуються справ щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності органу державної виконавчої служби, приватного виконавця:

1) п. 1 ч. 1 ст. 19, ч. 1 ст. 287 КАС України;

Стаття 287 КАС України

1. Учасники виконавчого провадження (крім державного виконавця, приватного виконавця) та особи, які залучаються до проведення виконавчих дій, мають право звернутися до адміністративного суду із позовною заявою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця порушено їхні права, свободи чи інтереси, а також якщо законом не встановлено інший порядок судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності таких осіб.

Законами України, якими встановлено інший порядок судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності органу державної виконавчої служби, приватного виконавця є, Цивільний процесуальний кодекс України та Господарський процесуальний кодекс України.

2) ст. 447 Цивільного процесуального кодексу України;

Стаття 447 Цивільного процесуального кодексу України

1. Сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду з скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права чи свободи.

3) ст. 339 Господарського процесуального кодексу України;

Стаття 339 Господарського процесуального кодексу України

1. Сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду зі скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права.

Якщо узагальнити процитовані приписи Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України, отримаємо висновок, що до юрисдикції адміністративних судів із адміністративно-правового забезпечення державної безпеки належать публічно-правові (адміністративно-правові) спори, за винятком тих, що Цивільним процесуальним кодексом України та Господарським процесуальним кодексом України «вилучені» зі сфери такої юрисдикції і віднесені до цивільної й господарської судових юрисдикцій.

Таким чином, вид судової юрисдикції у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органу державної виконавчої служби, приватного виконавця залежатиме від виду процесу (цивільного, господарського, адміністративного), за результатами якого примусово виконується судове рішення.

Про належність (неналежність) конкретного публічно-правового спору адміністративно-правового забезпечення державної безпеки до юрисдикції адміністративного суду, її відмежування від інших видів судової юрисдикції можна судити за сукупної наявності зовнішніх ознак публічно-правових відносин, з яких цей спір виник. Саме такі ознаки і є критеріями адміністративної юрисдикції. Відсутність принаймні одного з критеріїв унеможливорює висновок про належність конкретного публічного-правового спору до юрисдикції адміністративного суду.

Критеріями адміністративної юрисдикції у сфері забезпечення державної безпеки є:

- 1) публічно-правові (адміністративно-правові) відносини;
- 2) рішення, дії, бездіяльність суб'єктів владних повноважень або виконання носіями публічних повноважень обов'язків, передбачених законодавством;
- 3) присутність у спірних правовідносинах суб'єкта владних повноважень, суб'єкта делегованих повноважень або носія публічних повноважень;
- 4) здійснення суб'єктом адміністративного повноваження, спір про право чи обов'язок у сфері публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки;
- 5) законодавство, яке закріплює повноваження суб'єктів у сфері публічного адміністративно-правового забезпечення державної безпеки (адміністративне законодавство чи адміністративна норма, якими врегульовано спірні правовідносини).

Ці критерії адміністративної юрисдикції – первісні відомості про спір, категорії матеріального (адміністративного) права, які належить оцінити учасникам адміністративної справи, їх представникам, адміністративному суду.

Оцінюючи належність конкретного публічно-правового спору у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки до юрисдикції адміністративного суду за критеріями адміністративної юрисдикції, до уваги обов'язково також мають братися винятки з правила про адміністративну юрисдикцію, передбачені:

п. 1 ч. 1 ст. 19, ч. 1 ст. 287 КАС України;

– ст. 447 Цивільного процесуального кодексу України;

– ст. 339 Господарського процесуального кодексу України.

Оцінка спірних правовідносин на предмет їхньої належності до адміністративної юрисдикції здійснюється у такій послідовності:

– аналіз фактів, обставин справи, змісту спірних правовідносин;

– аналіз і добір норми (норм) права, які регулюють спірні відносини;

– порівняння фактів, обставин справи, змісту спірних правовідносин із відібраними нормами права;

– аналіз критеріїв адміністративної юрисдикції у змісті спірних правовідносин;

– формулювання відповідно до проведеного аналізу висновку про наявність/відсутність адміністративної юрисдикції.

Якщо **адміністративна юрисдикція** відмежовує публічно-правові (адміністративно-правові) спори від інших юридичних спорів, які належать до юрисдикції судів судової системи, то **підсудність адміністративних справ** дозволяє визначити належність конкретного адміністративно-правового спору одному адміністративному суду системи адміністративних судів.

Отже, поняття «юрисдикція» ширше ніж поняття «підсудність» і перше охоплює останнє.

Таким чином, **підсудність** визначається колом справ у спорах, вирішення яких віднесено до юрисдикції певного суду судової системи – цивільного, господарського, кримінального чи адміністративного.

Відповідно до критеріїв підсудності адміністративних справ у Кодексі адміністративного судочинства України закріплені такі види підсудності (юрисдикції) адміністративних справ:

1) предметна юрисдикція (підсудність) адміністративних судів (ст. 20 КАС України);

Її підвид:

– підсудність пов'язаних між собою вимог (ст. 21 КАС України);

2) інстанційна юрисдикція (підсудність) (ст.ст. 22–24 КАС України);

Її підвиди:

– підсудність суду першої інстанції (ст. 22 КАСУ);

– підсудність суду апеляційної інстанції (ст. 23 КАСУ);

– підсудність суду касаційної інстанції (ст. 24 КАСУ);

3) територіальна юрисдикція (підсудність) та її підвиди:

Її підвиди:

– підсудність справ за вибором позивача (ст. 25 КАС України);

– підсудність справ за місцем проживання або місцеперебуванням відповідача (ст. 26 КАС України);

- виключна підсудність (ст. 27 КАС України);
- підсудність справ, у яких однією зі сторін є суд або суддя (ст. 28 КАС України).

Підсудність – це розмежування повноважень судів щодо розгляду справ.

Визначити підсудність у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки означає вказати, який суд буде розглядати дану справу. Ще можна сказати, що підсудність – це властивість справи бути розглянутою в тому чи іншому суді певної юрисдикції.

Підсудність адміністративних справ дозволяє визначити належність конкретного адміністративно-правового спору одному адміністративному суду системи адміністративних судів.

Підсудність адміністративних справ дає відповідь на запитання: «Який саме адміністративний суд із системи адміністративних судів зобов'язаний розглядати і вирішувати цей публічно-правовий (адміністративно-правовий) спір?».

Відповідно до положень національного законодавства (статті 124, 125 Конституції України; статті 18, 22, 26, 36, 37 Закону України «Про судоустрій і статус судів»; статті 22–24 Кодексу адміністративного судочинства України), адміністративне судочинство в Україні здійснюється адміністративними судами, які формують розгалужену горизонтально-вертикальну систему.

Стаття 125 Конституції України визначає, що Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України. Відповідно до закону, можуть діяти вищі спеціалізовані суди. З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди.

Судоустрій будується на принципах територіальності, спеціалізації та інстанційності (частина 1 статті 17 Закону України «Про судоустрій і статус судів»). Найвищим судом у системі судоустрою є Верховний Суд (частина 2 статті 17 цього Закону). Систему судоустрою складають (частина 3 статті 17 Закону):

1. місцеві суди;
2. апеляційні суди;
3. Верховний Суд.

Відповідно до пункту 3 частини 1 статті 4 Кодексу адміністративного судочинства України, **адміністративний суд** – це суд, до компетенції якого цим Кодексом віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ. Судами, уповноваженими здійснювати адміністративне судочинство в Україні (статті 22–24 КАС України), є:

- Місцеві адміністративні суди-місцеві загальні суди як адміністративні суди та окружні адміністративні суди;

- Апеляційні адміністративні суди;
- Касаційний адміністративний суд Верховного Суду;
- Велика Палата Верховного Суду.

У чинному Кодексі адміністративного судочинства України для визначення належності конкретного публічно-правового (адміністративно-правового) спору певному адміністративному суду використовуються поняття «підсудність» та «юрисдикція», які по суті ототоженні.

Об'єктивно перед особою, яка подає до адміністративного суду позовну заяву, постає завдання не лише переконатися у наявності передумов захисту в адміністративному судочинстві її прав та належності спору до адміністративної юрисдикції.

Встановивши належність спору до адміністративної юрисдикції, особі з-поміж усіх що існують адміністративних судів (місцевих загальних судів як адміністративних судів, окружних адміністративних судів, апеляційних адміністративних судів, Касаційного адміністративного суду Верховного Суду) належить правильно обрати конкретний адміністративний суд, до якого за правилами Кодексу адміністративного судочинства України має бути подана позовна заява.

Функцію визначення адміністративного суду, який має приймати рішення щодо поданої позовної заяви, виконує підсудність (юрисдикція) адміністративних справ, передбачена у ст. ст. 20–28 КАС України.

Подібно до адміністративної юрисдикції, підсудність (юрисдикція) адміністративних справ також відіграє призначення «фільтру», «розподіляючи» відповідно до критеріїв підсудності та приписів Кодексу адміністративного судочинства України усі позовні заяви всередині системи адміністративних судів.

Зважаючи на врегулювання підсудності (юрисдикції) адміністративних справ нормами Кодексу адміністративного судочинства України, виконуване призначення, її можна визначити як:

- передбачену нормами Кодексу адміністративного судочинства України сукупність його спеціальних приписів та сутнісних ознак публічно-правового (адміністративно-правового) спору (критерії), відповідно до яких визначається, яким саме адміністративним судом такий спір має розглядатися й вирішуватися;

- це належність публічно-правових (адміністративно-правових) спорів за певними критеріями певним адміністративним судам.

Обов'язок правильного визначення підсудності адміністративної справи покладається на позивача (або його представника), тоді як на адміністративний суд, до якого подано позовну заяву, покладається обов'язок перевірити правильність такого визначення (статті 160, 171 КАС України). Право заперечувати правильність визначення підсудності адміністративної справи належить відповідачу (або його представнику) (частина 9 статті 171, статті 175, 182 КАС України).

Оскільки позивач першим ініціює адміністративний процес у конкретній справі, саме він уперше приймає рішення щодо підсудності адміністративної справи. Вид підсудності, визначений позивачем на підставі аналізу критеріїв, а також обґрунтування підсудності викладаються у позовній заяві та повинні відповідати приписам статей 20–28, 160 КАС України.

Адміністративний суд, отримавши позовну заяву, на підставі приписів статті 171 КАС України перевіряє правильність визначених позивачем критеріїв та виду підсудності адміністративної справи, їх відповідність приписам статей 20–28 КАС України. Висновок адміністративного суду щодо підсудності справи оформлюється у формі ухвали.

Різноманітні за своєю сутністю критерії підсудності адміністративних справ – таких як предмет позову, вид адміністративної справи, характер спірних публічно-правових відносин, суб'єкти цих відносин, взаємозв'язок позовних вимог, місце проживання або перебування сторін – зумовлюють складність адміністративної справи, яка підлягає розгляду та вирішенню судом. Тому необхідно забезпечити належні умови для розгляду і вирішення адміністративних справ з урахуванням цих критеріїв.

Застосування певного виду підсудності адміністративної справи здійснюється з метою забезпечення:

- доступності адміністративного судочинства для населення;
- приблизно рівномірного розподілу адміністративних спорів між адміністративними судами;
- об'єктивного, кваліфікованого та неупередженого розгляду і вирішення адміністративної справи;
- зручності та оперативності розгляду і вирішення адміністративної справи.

Відповідно до критеріїв підсудності адміністративних справ, у Кодексі адміністративного судочинства України закріплені такі види підсудності (юрисдикції):

1. Предметна юрисдикція (підсудність) адміністративних судів (ст. 20 КАС України);
 2. Підвид: підсудність пов'язаних між собою вимог (ст. 21 КАС України).
- Інстанційна юрисдикція (підсудність) (статті 22–24 КАС України);
 - Підвиди:
 - Підсудність суду першої інстанції (ст. 22 КАС України);
 - Підсудність суду апеляційної інстанції (ст. 23 КАС України);
 - Підсудність суду касаційної інстанції (ст. 24 КАС України).
 - Територіальна юрисдикція (підсудність) та її підвиди:
 - Підсудність справ за вибором позивача (ст. 25 КАС України);
 - Підсудність справ за місцем проживання або місцем перебуванням відповідача (ст. 26 КАС України);
 - Виключна підсудність (ст. 27 КАС України);

Підсудність справ, у яких однією зі сторін є суд або суддя (ст. 28 КАС України).

Оскільки в одній адміністративній справі, як правило, можуть бути присутні декілька критеріїв підсудності, необхідно обов'язково перевіряти належність такої справи адміністративному суду з урахуванням усіх підвидів підсудності. Лише сукупний аналіз цих критеріїв і видів підсудності дозволить правильно визначити конкретний адміністративний суд, до якого слід звернутися з адміністративним позовом, скаргою чи заявою.

Предметна юрисдикція адміністративних судів є одним із фундаментальних понять адміністративного процесуального права, яке визначає, який саме суд уповноважений розглядати певну категорію адміністративних справ. Це поняття встановлює розподіл компетенції між різними судами першої інстанції, зокрема між місцевими загальними судами як адміністративними судами, окружними адміністративними судами та Вищим антикорупційним судом України. Такий розподіл базується на низці критеріїв, серед яких ключовими є предмет позову, вид адміністративної справи та суб'єкт спірних публічно-правових відносин.

Місцеві загальні суди як адміністративні суди спеціалізуються на розгляді певних категорій адміністративних справ, що мають особливе значення для забезпечення прав громадян на місцевому рівні. До їхньої компетенції належать справи щодо притягнення до адміністративної відповідальності, оскарження дій чи бездіяльності дільничних виборчих комісій, уточнення списків виборців, а також питання, пов'язані з перебуванням іноземців та осіб без громадянства на території України. Крім того, ці суди розглядають справи щодо оскарження рішень державних виконавців у певних категоріях справ та питання тимчасового обмеження громадян у праві керування транспортним засобом під час мобілізації. Такий підхід забезпечує доступність правосуддя для населення та сприяє оперативному вирішенню справ, що безпосередньо впливають на права та свободи громадян.

Окружні адміністративні суди є судами загальної юрисдикції в системі адміністративного судочинства та розглядають всі адміністративні справи, які не віднесені до компетенції місцевих загальних судів або Вищого антикорупційного суду. Вони займаються широким спектром питань, пов'язаних з оскарженням рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, які можуть впливати на права та інтереси як фізичних, так і юридичних осіб. Ці суди відіграють ключову роль у забезпеченні законності та контролю за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування.

Вищий антикорупційний суд України має спеціальну компетенцію та розглядає справи, пов'язані із корупційними правопорушеннями, зокрема щодо застосування санкцій відповідно до Закону України «Про санкції». Створення цього суду обумовлене необхідністю ефективної боротьби з корупцією та забезпеченням незалежного та неупередженого розгляду відповідних справ. Його діяльність спрямована на посилення довіри суспільства до судової системи та підвищення ефективності правосуддя у сфері антикорупційної діяльності.

Визначення предметної юрисдикції є критично важливим етапом у процесі підготовки та подання позовної заяви. Позивач або його представник повинні ретельно аналізувати характер спірних правовідносин, визначати предмет позову та ідентифікувати суб'єктний склад сторін. Неправильне визначення юрисдикції може призвести до низки негативних наслідків, зокрема до повернення позовної заяви, передачі справи до іншого суду або навіть до відмови у відкритті провадження. Це може суттєво затягнути процес захисту прав та інтересів позивача і спричинити додаткові матеріальні та часові витрати.

У практичній діяльності часто виникають ситуації, коли в одній позовній заяві об'єднуються кілька вимог, пов'язаних між собою, але підсудних різним адміністративним судам. Такі випадки можуть виникати, коли суб'єкти владних повноважень своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю порушують одночасно як публічні, так і приватні права та інтереси осіб. Наприклад, громадянин може оскаржувати незаконне рішення органу влади, яке порушує його конституційні права, і водночас вимагати відшкодування моральної чи матеріальної шкоди, завданої цим рішенням.

Держава, виконуючи свої публічні функції, несе відповідальність перед громадянами за свою діяльність. Це закріплено у статті 3 Конституції України, де проголошується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Таким чином, механізми захисту прав громадян у випадках порушень з боку органів державної влади є надзвичайно важливими для забезпечення верховенства права та законності.

Законодавство України передбачає спеціальні процедури та механізми для вирішення питань підсудності у випадках об'єднання пов'язаних між собою вимог:

1. Право на об'єднання вимог: Позивач має право об'єднати в одній позовній заяві кілька вимог, якщо вони пов'язані між собою. Це сприяє ефективності судового процесу, дозволяє уникнути дублювання судових розглядів та забезпечує винесення узгоджених рішень по всіх вимогах.

2. Вибір суду за позивачем: Якщо справа щодо пов'язаних вимог територіально підсудна різним місцевим адміністративним судам, позивач має право вибрати, до якого з цих судів звернутися. Це надає можливість обрати найбільш зручний суд з огляду на місце проживання або перебування, що сприяє доступності правосуддя.

3. Пріоритетність суду вищого рівня: У випадках, коли одна з вимог підсудна окружному адміністративному суду, а інша – місцевому загальному суду як адміністративному суду, справа розглядається окружним адміністративним судом. Такий підхід забезпечує концентрацію розгляду складних справ у судах з більшою компетенцією та спеціалізацією. Аналогічно, якщо одна з вимог підсудна апеляційному адміністративному суду, справа розглядається цим судом.

4. Розгляд вимог про відшкодування шкоди: Вимоги про відшкодування шкоди, завданої протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єктів владних повноважень, розглядаються адміністративним судом, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір. Якщо ж такі вимоги подані окремо, вони вирішуються судами в порядку цивільного або господарського судочинства. Це забезпечує спеціалізований підхід до вирішення питань відшкодування шкоди та захисту майнових прав осіб.

5. Обмеження на об'єднання вимог різного судочинства: Законодавство встановлює, що не допускається об'єднання в одне провадження кількох вимог, які належать розглядати в порядку різного судочинства, якщо інше не передбачено законом. Це означає, що адміністративні, цивільні та кримінальні вимоги мають розглядатися окремо відповідно до своєї процесуальної форми, що забезпечує спеціалізацію судів та чіткість правозастосування.

Треба зауважити, що оскільки в одній адміністративній справі можуть бути присутні декілька критеріїв підсудності, важливо проводити сукупний аналіз усіх цих критеріїв для правильного визначення компетентного суду. Це включає:

- аналіз предмета позову: визначення конкретного права чи інтересу, який підлягає захисту, та характеру спірних правовідносин;
- визначення виду адміністративної справи: категорія справи може впливати на компетенцію суду (наприклад, виборчі спори, справи щодо іноземців тощо);
- ідентифікація суб'єктного складу, встановлення сторін спору, зокрема чи є відповідачем суб'єкт владних повноважень, орган місцевого самоврядування, державний виконавець тощо;
- територіальна підсудність, місце проживання або знаходження сторін, місце вчинення спірних дій або прийняття рішень;
- взаємозв'язок позовних вимог, оцінка того, наскільки вимоги пов'язані між собою і чи доцільно їх розглядати в одному провадженні.

Проведення такого аналізу вимагає від позивача або його представника глибокого розуміння норм процесуального права та судової практики. Помилки на цьому етапі можуть призвести до негативних наслідків, зокрема до процесуальних затримок або відмови у розгляді справи по суті.

Правильне визначення підсудності має низку важливих наслідків:

- розгляд справи компетентним судом з першого разу запобігає затягуванню процесу та додатковим витратам;
- відповідність підсудності вимогам законодавства забезпечує право сторін на розгляд справи неупередженим та незалежним судом;

- чітке дотримання правил підсудності запобігає можливості маніпуляцій з вибором суду з метою отримання бажаного результату;
- рівномірний розподіл справ між судами різних рівнів сприяє оптимальному використанню ресурсів судової системи та зменшенню навантаження на окремі суди.

Рекомендації для позивачів та їх представників:

- у складних випадках доцільно залучати кваліфікованих юристів або адвокатів, які мають досвід у сфері адміністративного судочинства;
- ознайомлення з відповідними нормами Кодексу адміністративного судочинства України та іншими нормативно-правовими актами допоможе уникнути помилок у визначенні підсудності;
- вивчення рішень судів у схожих справах може надати корисну інформацію щодо застосування норм права на практиці;
- у позовній заяві варто детально обґрунтувати вибір суду, посилаючись на відповідні статті законодавства, що сприятиме більш швидкому та ефективному розгляду справи.

Предметна юрисдикція та підсудність адміністративних судів є ключовими елементами, що визначають порядок реалізації права на судовий захист у сфері публічно-правових відносин. Правильне застосування цих понять забезпечує ефективний захист прав та інтересів осіб, сприяє справедливості та законності судового процесу.

Забезпечення доступності адміністративного судочинства, рівномірний розподіл справ між судами та об'єктивний розгляд кожної справи є основними принципами, що лежать в основі системи адміністративного судочинства в Україні. Дотримання цих принципів можливе лише за умови чіткого та правильного визначення підсудності кожної справи.

Таким чином, уважне ставлення до питань підсудності, глибокий аналіз всіх критеріїв та норм законодавства є необхідними умовами для ефективного захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб в адміністративному судочинстві. Це сприяє підвищенню довіри до судової системи та утвердженню верховенства права в суспільстві.

Тестові завдання

1. Яка з наведених характеристик є обов'язковою для адміністративно-юрисдикційної діяльності?

- a) відсутність правового спору;
- b) застосування кримінальних санкцій;
- c) прийняття рішення у вигляді правового акту;
- d) розгляд виключно цивільних справ.

2. До яких органів належить розгляд адміністративно-правових спорів?

- a) Конституційний Суд України;
- b) органи виконавчої влади;
- c) адміністративні комісії;
- d) міжнародні судові інстанції.

3. Яке з наведених проваджень не є юрисдикційним?

- a) провадження у справах про адміністративні правопорушення;
- b) провадження щодо застосування адміністративного примусу;
- c) провадження щодо прийняття виконавчих рішень;
- d) провадження з розгляду скарг громадян.

4. Який вид підсудності визначає компетенцію конкретного суду в системі адміністративних судів?

- a) територіальна підсудність;
- b) інстанційна підсудність;
- c) предметна підсудність;
- d) виключна підсудність.

5. Що регулює ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України?

- a) поняття адміністративного судочинства;
- b) визначення публічно-правового спору;
- c) територіальну підсудність;
- d) особливості касаційного провадження.

6. Які види справ належать до адміністративної юрисдикції судів?

- a) спори між фізичними особами щодо майна;
- b) спори про адміністративні договори;
- c) спори щодо надання адміністративних послуг;
- d) спори з приводу укладання сімейних договорів.

7. Який орган здійснює адміністративну юрисдикцію за аналогією із судовими процедурами?

- a) Верховний Суд України;
- b) Конституційний Суд України;
- c) Адміністративні комісії;
- d) органи виконавчої влади.

8. Яке завдання виконує підсудність адміністративних справ?

- a) розподіляє справи між різними органами державної влади;
- b) визначає коло правовідносин, які належать до адміністративної юрисдикції;
- c) встановлює правила щодо місця розгляду справи;
- d) визначає вид адміністративних порушень.

9. Що є критерієм адміністративної юрисдикції?

- a) наявність приватного спору;
- b) залучення суду до вирішення питання;
- c) публічно-правовий характер спору;
- d) визначення відносин між фізичними особами.

Додаткові питання для обговорення:

1. У чому відмінність між адміністративною юрисдикцією та підвідомчістю?
2. Які ознаки дозволяють віднести спір до адміністративної юрисдикції?
3. Чому судова юрисдикція не охоплює всі адміністративні правопорушення?
4. Як адміністративні комісії впливають на розв'язання адміністративних правопорушень?
5. Чи достатньо врегульовані законодавством питання підсудності адміністративних справ?
6. Яка роль адміністративного суду у забезпеченні державної безпеки?
7. Як впливає інституційна розбудова адміністративних судів на ефективність правосуддя?
8. Чому важливо визначати належність справи конкретному адміністративному суду?
9. Як винятки з адміністративної юрисдикції впливають на права громадян?
10. Які труднощі можуть виникнути при розгляді справ, що поєднують приватні та публічно-правові елементи?

Задачі для самостійного розв'язання:

Задача 1

Громадянин оскаржує рішення місцевого органу влади про позбавлення його пільг на комунальні послуги. Які критерії необхідно враховувати для визначення підсудності цієї справи?

Задача 2

а) Визначте, чи належить спір між фізичною особою та суб'єктом владних повноважень щодо відмови в наданні дозволу на будівництво до адміністративної юрисдикції;

б) У якому суді має розглядатися ця справа, якщо відповідачем є міська рада?

Задача 3

а) Орган виконавчої влади притягнув підприємця до адміністративної відповідальності за порушення правил торгівлі на ринку. Чи може підприємець оскаржити це рішення в адміністративному суді?

б) Які нормативні акти регулюють порядок оскарження таких рішень?

Задача 4

Суб'єкт владних повноважень прийняв рішення про обмеження доступу до публічної інформації. Громадянин оскаржує це рішення. Чи може справа бути підсудною господарському суду? Обґрунтуйте відповідь.

Задача 5

Адміністративний суд отримав позовну заяву про визнання дій державного виконавця неправомірними. У процесі розгляду суд виявив, що справа належить до цивільної юрисдикції. Які дії повинен вчинити суд?

Рекомендована література

1. Пінчук В. Поняття, ознаки та основні форми адміністративно юрисдикційної діяльності. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 3. С. 191–195. URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/3/31.pdf>

2. Глуховець В.А. Адміністративно-юрисдикційна діяльність Національної поліції України: навчальний посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. унт. внутр. справ, 2016. 264 с.

3. Колпаков В.К. Адміністративна юрисдикція: сутність поняття. Держава і право : зб. наук. праць: юридичні і політичні. науки. Вип. 19, 2003. С. 256–258.

4. Анохіна Л.С. Адміністративна юрисдикція: поняття, сутність, зміст. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». 2006. Том 19 (58). №1. С. 172–175.

5. Мурза О.В. Адміністративна юстиція в Україні: стан та перспективи розвитку. Київ : Четверта хвиля, 2011. 136 с.

6. Гудим І.В. Сутність адміністративної юрисдикції та її місце в адміністративному процесі. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 1. С. 92–97.

7. Чернобай О. І. Теоретичні узагальнення щодо розуміння сутності поняття «адміністративна юрисдикція». Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Право. 2015. Вип. 1(2). С. 82–88.

8. Легеза Є.О. Боженко Н.В. Щодо сутності адміністративно юрисдикційних проваджень в адміністративному процесі. Право. ua. 2023. № 4. Ч. 2. С. 25–30.

2.3. Неюрисдикційні адміністративні провадження у різних адміністративно-правових режимах забезпечення національної (державної) безпеки.

Велика частина проваджень, які становлять структуру адміністративного процесу, спрямована на вирішення справ щодо відносин так званого позитивного, тобто неюрисдикційного, характеру, що виникають у ході виконавчо-розпорядчої діяльності державних органів. Коло цих проваджень значно ширше порівняно з юрисдикційними провадженнями. Це зумовлено специфікою управлінської діяльності в різних сферах життя суспільства, розмаїттям і спеціалізацією органів управління, їх повноважень.

До неюрисдикційних проваджень у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки слід віднести такі види проваджень:

- з підготовки й ухвалення нормативних правових актів;
- з підготовки й ухвалення індивідуальних правових актів;
- з укладання адміністративних договорів;
- з розгляду пропозицій і заяв громадян;
- реєстраційне і дозвільне;
- установче;
- з реалізації контрольно-наглядових повноважень;
- виконавче;
- з діловодства;
- у земельних, екологічних, фінансово-бюджетних, податкових і деяких інших справах.

У провадженнях з підготовки й ухвалення нормативних та індивідуальних правових актів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки відбувається порядок підготовки й ухвалення підзаконних актів різного рівня. Упорядкування такої адміністративно-процесуальної діяльності, введення її в чіткі процесуальні рамки є важливою гарантією законності підзаконних актів, що ухвалюються в ході виконавчо-розпорядчої діяльності.

Останнім часом дедалі частіше починають використовуватись адміністративні договори, і тому впорядкування провадження з їх укладання заслуговують на більшу увагу в ході правового регулювання адміністративно-процесуальної діяльності.

Провадження з розгляду пропозицій і заяв по суті є процесуальним забезпеченням з боку держави реальної можливості для громадянина активно декларувати свою громадянську позицію, формулювати свою думку щодо тих чи інших питань державного і громадського життя, критикувати недоліки й пропонувати шляхи їх усунення, а також ініціювати розв'язання різних питань, пов'язаних з реалізацією прав громадян і виконанням їхніх обов'язків.

Такі види адміністративних проваджень, як реєстраційне і дозвільне, спрямовані на упорядкування відносин, пов'язаних як з офіційним підтвердженням певних прав, так і з обігом об'єктів, використання яких потребує спеціального дозволу компетентних органів. Зокрема, це стосується придбання, зберігання й перевезення вогнепальної зброї, різноманітних вибухових речовин.

Водночас такі провадження можуть бути прикладом реалізації контрольно-наглядових повноважень (реєстрація транспортних засобів). В цьому випадку спостерігаємо тісний зв'язок елементів різних адміністративних проваджень, їх взаємодоповнює і що кореспондує характер.

На практиці широко реалізується такий вид адміністративного провадження, як установче. Воно являє собою процесуальну регламентацію специфічної діяльності, пов'язаної з формуванням, ліквідацією, реорганізацією або перетворенням суб'єктів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Прикладом такого провадження може бути створення різних суб'єктів підприємницької діяльності. Тут також спостерігається тісний зв'язок адміністративних проваджень. Це виявляється в тому, що окремі адміністративні провадження охоплюють своїм змістом частину інших проваджень. Так, хід установчого провадження зі створення нової державної установи передбачає як окрему ланку її реєстрацію (внесення до державного реєстру).

Результат будь-якої суспільної діяльності, в тому числі втіленої у відповідні правові форми, залежить від наявності й обсягу конкретної інформації, що забезпечує доцільність і оптимальність визначених дій і рішень. Одним зі способів одержання необхідної інформації, виявлення відповідності визначеної діяльності інтересам держави, недоліків у змісті ухвалених рішень, організації й методах роботи органів, їх посадових осіб, інших підконтрольних об'єктів, слід визнати контроль. На забезпечення реальності й ефективності регулювання суспільних відносин, утвердження належного стану справ у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки й спрямовано контрольно-наглядові провадження.

Навести вичерпний перелік неюрисдикційних (позитивних) проваджень неможливо. Адже цей перелік настільки ж динамічний, наскільки рухлива і непередбачувана сама практика адміністративно-правового забезпечення державної безпеки в різних сферах суспільного розвитку.

Серед великої кількості зазначених проваджень в наступній главі окремо висвітлюються найбільш поширені в діяльності суб'єктів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки види реєстраційних, дозвільних і контрольних проваджень.

Тести для самоконтролю

1. Що є основною характеристикою неюрисдикційного адміністративного провадження?

- a) регулюється кримінальним законодавством;
- b) не потребує участі судових органів;
- c) стосується лише приватного права;
- d) здійснюється тільки на місцевому рівні.

2. Який із видів проваджень є прикладом неюрисдикційного?

- a) провадження з підготовки нормативних актів;
- b) адміністративне судочинство;
- c) дисциплінарне провадження;
- d) кримінальне провадження.

3. Яке провадження є прикладом реалізації контрольно-наглядових повноважень?

- a) укладання адміністративних договорів;
- b) реєстрація транспортних засобів;
- c) діловодство в органах державної влади;
- d) підготовка до ухвалення нормативних актів.

4. Який із видів проваджень має на меті впорядкування відносин, пов'язаних з обігом об'єктів, що потребують дозволу?

- a) реєстраційне і дозвільне провадження;
- b) установче провадження;
- c) контрольно-наглядове провадження;
- d) провадження з діловодства.

5. Яка характеристика є основною для установчого провадження?

- a) спрямоване на виконання судових рішень;
- b) передбачає створення або реорганізацію суб'єктів;
- c) має виключно дозвільний характер;
- d) стосується лише екологічної сфери.

6. Яке провадження забезпечує реалізацію права громадян на подання заяв і пропозицій?

- a) провадження з підготовки нормативних актів;
- b) провадження з розгляду пропозицій і заяв громадян;
- c) виконавче провадження;
- d) реєстраційне провадження.

7. Який спосіб забезпечення ефективності регулювання суспільних відносин використовується у контрольно-наглядових провадженнях?

- a) видання нормативних актів;
- b) контроль за відповідністю діяльності державним інтересам;
- c) укладання адміністративних договорів;
- d) створення нових підприємств.

8. Який вид провадження спрямований на підготовку підзаконних актів?

- a) виконавче провадження;
- b) провадження з підготовки нормативних актів;
- c) реєстраційне провадження;
- d) установче провадження.

9. Що є основною особливістю реєстраційного провадження?

- a) ухвалення судових рішень;
- b) офіційне підтвердження певних прав;
- c) забезпечення дисципліни в органах влади;
- d) реалізація контрольно-наглядових функцій.

10. Чому не можна скласти вичерпний перелік неюрисдикційних проваджень?

- a) через обмеження в законодавстві;
- b) через динамічність адміністративної практики;
- c) через відсутність єдиного правового регулювання;
- d) через розширення юрисдикції судів.

Додаткові питання для обговорення:

1. Як адміністративні договори можуть забезпечити прозорість та взаємодію між суб'єктами адміністративного права?
2. Які види адміністративних проваджень можуть охоплювати частину інших проваджень? Наведіть приклади.
3. Чим реєстраційне провадження відрізняється від дозвільного?
4. Як впорядкування контрольно-наглядових проваджень сприяє зменшенню корупції у державних органах?
5. Які виклики можуть виникнути під час реалізації установчого провадження в умовах реформування державних інституцій?

Задачі для самостійного розв'язання

Задача 1

Місцевий орган виконавчої влади підготував проєкт адміністративного договору про співпрацю з комерційним підприємством у сфері забезпечення громадського порядку під час масових заходів.

- a) Які етапи має включати провадження з укладання цього адміністративного договору?
- b) Як забезпечити законність такого договору відповідно до адміністративного законодавства?
- c) Що може стати підставою для перегляду або розірвання укладеного договору?

Задача 2

Громадянин звернувся до адміністративного органу з пропозицією про оптимізацію роботи транспортної інспекції.

- a) Визначте порядок розгляду пропозиції у рамках адміністративного провадження.

б) Які заходи має вжити орган для перевірки обґрунтованості та доцільності пропозиції?

с) Які права громадянин має під час цього провадження?

Задача 3

Державний орган відмовив у видачі дозволу на використання радіоактивних матеріалів підприємству через недотримання певних технічних вимог.

а) Які етапи має включати дозвільне провадження, щоб забезпечити дотримання принципу законності?

б) Як підприємство може оскаржити рішення органу?

с) Чи може орган переглянути своє рішення без судового втручання?

Задача 4

Орган місцевого самоврядування вирішив створити новий структурний підрозділ для реалізації державних програм у сфері екологічної безпеки.

а) Окресліть основні етапи установчого провадження.

б) Які документи необхідно розробити для завершення провадження?

с) Як новий підрозділ має бути інтегрований у загальну структуру місцевого самоврядування?

Задача 5

Під час перевірки діяльності підприємства виявлено порушення правил поводження з небезпечними відходами.

а) Як контрольно-наглядове провадження повинно забезпечити усунення порушення?

б) Які адміністративно-правові інструменти може застосувати орган для запобігання подібним порушенням у майбутньому?

с) Чи може підприємство оскаржити дії органу під час провадження, і яким чином?

Рекомендована література

1. Миколенко О.І. Місце адміністративного процедурного права в системі юридичних знань та системі права України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 212 с.

2. Кузьменко О. В Адміністративно-процесуальне право України : підручник. Київ : Атіка, 2007. 416 с. Мурза О.В. Адміністративна юстиція в Україні: стан та перспективи розвитку. Київ : Четверта хвиля, 2011. 136 с.

3. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративну процедуру» / авт. колектив: Андрійко О. Ф., Бевзенко В. М. та ін.; за заг. ред. Тимошука В. П. Київ, 2023. 545 с.

4. Георгієвський Ю. Поняття та класифікація принципів розмежування компетенції органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Публічне право. 2014. № 3 (15). С. 37–43.

5. Іваненко Я. Адміністративне неюрисдикційне провадження в публічно-правових відносинах. Віче. 2010. № 14. С. 11–13.

6. Бойко І. Роль і значення адміністративної процедури у публічному адмініструванні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. № 69. 2022. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/254762>

7. Міхеєв Мих. В., Міхеєв Мик. В. Окремі аспекти правового регулювання адміністративних процедур в Україні та Європейському Союзі. Юридичний науковий електронний журнал. № 5. 2021. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2021/44.pdf

8. Миколенко О. Практичне значення положень ЗУ «Про адміністративну процедуру» (Критичний аналіз). Правова держава № 6(47).2022. с. 40–48

9. Кузьменко О.В., Гуржій Т.О. Адміністративно-процесуальне право України : підручник. Київ : Атіка, 2007. 416 с.

2.4. Дисциплінарні провадження у різних адміністративно-правових режимах забезпечення національної (державної) безпеки.

Загальні положення щодо дисциплінарних проваджень в системі адміністративного права

Поняття, ознаки та види дисциплінарних проваджень

Дисциплінарне провадження – це врегульована адміністративно-правовими нормами процедура розгляду і вирішення справ про дисциплінарні правопорушення (проступки) та застосування до винних осіб дисциплінарних стягнень.

Основні ознаки дисциплінарних проваджень:

- регулюються нормами адміністративного права;
- мають на меті забезпечення законності та дисципліни;
- здійснюються уповноваженими органами (посадовими особами);
- завершуються прийняттям дисциплінарного стягнення або рішення про його незастосування.

Види дисциплінарних проваджень:

- провадження щодо державних службовців;
- провадження щодо військовослужбовців;
- провадження щодо поліціантів;
- провадження щодо працівників державних підприємств, установ, організацій.

Нормативно-правове регулювання дисциплінарних проваджень

Дисциплінарні провадження регулюються широким колом нормативно-правових актів, основними серед яких є:

1. Кодекс законів про працю України.

Регулює загальні засади дисциплінарної відповідальності працівників.

2. Закони України:

- «Про державну службу»;
- «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України»;
- «Про Національну поліцію».

Встановлюють особливості дисциплінарних проваджень щодо відповідних категорій осіб.

3. Статути про дисципліну:

- Дисциплінарний статут Збройних Сил України;
- Дисциплінарний статут Національної поліції України.

Деталізують процедури дисциплінарних проваджень.

4. Положення про дисципліну:

- Положення про дисципліну працівників державних органів;
- Положення про дисципліну працівників державних підприємств, установ, організацій.

Регламентують порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності.

5. Інструкції, накази уповноважених органів.

Деталізують процедурні аспекти дисциплінарних проваджень.

Таким чином, нормативно-правове регулювання дисциплінарних проваджень здійснюється на різних рівнях – від загальних кодифікованих актів до спеціальних відомчих нормативно-правових актів.

Суб'єкти дисциплінарних проваджень та їх повноваження

Суб'єкти дисциплінарних проваджень – це особи або органи, які беруть участь у розгляді дисциплінарних справ, а також вживають заходів щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності. Основними суб'єктами у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки дисциплінарних проваджень є:

1. Дисциплінарні комісії або органи – спеціалізовані структури, які мають повноваження розглядати дисциплінарні справи, приймати рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності, а також призначати санкції.

2. Засуджені особи – особи, щодо яких проводяться дисциплінарні провадження. Вони мають право на захист, зокрема на оскарження рішень дисциплінарних органів.

3. Заявники (скаржники) – осіб, які ініціюють дисциплінарне провадження шляхом подання скарги або заяви про вчинення дисциплінарного проступку.

4. Юридичні особи – організації, які можуть бути суб'єктами дисциплінарної відповідальності у випадках, передбачених законодавством.

Повноваження суб'єктів дисциплінарних проваджень:

Дисциплінарні органи:

- розгляд скарг та заяв про дисциплінарні правопорушення;
- проведення засідань з метою ухвалення рішень щодо дисциплінарних справ;
- прийняття рішень про накладення дисциплінарних стягнень (наприклад, попередження, догана, звільнення тощо);
- оскарження своїх рішень у відповідні вищі органи.

Засуджені особи:

- право на захист своїх прав та законних інтересів;
- участь у розгляді справи, надання пояснень, документів та свідчень;
- право на оскарження рішення дисциплінарного органу.

Заявники (скаржники):

- право на ініціювання дисциплінарного провадження;
- право отримувати інформацію про перебіг справи та результати розгляду.

Юридичні особи:

- можливість осмислення та дотримання вимог дисциплінарного законодавства у своїй діяльності;
- взаємодія з дисциплінарними органами у разі виникнення спорів.

Дисциплінарні провадження у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки мають на меті забезпечення дисципліни, контролю за поведінкою суб'єктів та підтримання порядку у відповідних сферах.

Дисциплінарні провадження у сфері забезпечення державної безпеки

Особливості дисциплінарних проваджень щодо військовослужбовців

Дисциплінарні провадження щодо військовослужбовців мають свої специфічні особливості, які випливають з природи військової служби, вимог до дисципліни та специфіки правового регулювання у військовій сфері.

1. Законодавче регулювання

Дисциплінарні провадження у сфері військової служби регулюються рядом нормативних актів, зокрема:

- Кодекс законів про працю України (якщо стосуються цивільних осіб при виконанні службових обов'язків).
- Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» (спеціальні норми, що регулюють права та обов'язки військовослужбовців).
- Розпорядження та накази Міністерства оборони України (включаючи накази щодо дисципліни та порядку ведення справ).

2. Суб'єкти дисциплінарних проваджень

- Військовослужбовці – особи, які проходять військову службу за контрактом або за призовом.
- Командири – уповноважені особи (командири підрозділів), які мають право ініціювати дисциплінарні провадження.
- Дисциплінарні комісії – можуть бути створені для розгляду більш серйозних справ та ухвалення рішень.

3. Процедура дисциплінарного провадження

Процедура дисциплінарних проваджень для військовослужбовців має низку етапів:

1. Ініціація провадження – починається зі скарги, акта перевірок або ініціативи командира.
2. Збір доказів – включає опитування свідків, перевірку документів та об'єктивних даних про порушення.
3. Розгляд справи – може відбуватись на засіданні військової дисциплінарної комісії чи наказом командира.
4. Прийняття рішення – стосовно дисциплінарного стягнення (догана, арешт, звільнення).
5. Оскарження рішення – військовослужбовці мають право оскаржити рішення у вищих військових органах або через суд.

4. Дисциплінарні стягнення

У військових дисциплінарних провадженнях можливі такі види стягнень:

- Догана – за незначні порушення дисципліни.
- Арешт – обмеження свободи на термін до 15 діб за серйозні порушення.
- Звільнення з військової служби – за грубі або повторювані порушення дисципліни.
- Зниження у званні – в разі повторних серйозних порушень.

5. Особливості військової дисципліни

Військова дисципліна є особливою через потребу у строгому дотриманні командної дисципліни та виконання наказів. У військовій дисципліні:

- вимоги до підпорядкування і виконання наказів є більш суворими, ніж у цивільних структурах;
- порушення військової дисципліни може не тільки призводити до внутрішніх наслідків для військовослужбовця, а й нести загрози для безпеки підрозділу, а інше – й цілої держави.

6. Права військовослужбовців

Військовослужбовці мають певні права в процесі дисциплінарних проваджень:

– право на захист – можливість надати пояснення, подавати свідчення та документи на свою користь.

– право на оскарження рішення – у випадках, коли військовослужбовець вважає себе неправильно звинуваченим або покараним.

Дисциплінарна відповідальність працівників Служби безпеки України

Дисциплінарна відповідальність працівників Служби безпеки України (СБУ) є важливою частиною забезпечення правопорядку і дотримання вимог законодавства в процесі виконання ними своїх службових обов'язків. Особливість дисциплінарної відповідальності СБУ полягає в специфіці функцій та завдань служби, що істотно впливають на процедури та види стягнень.

1. Правова база

Дисциплінарна відповідальність працівників СБУ регламентується кількома основними нормативно-правовими актами:

– Закон України «Про Службу безпеки України» (від 23 березня 2018 року) – визначає основні принципи діяльності СБУ, включаючи обов'язки та права працівників.

– Кодекс України про адміністративні правопорушення – в частині, що стосується адміністративних стягнень, які можуть бути застосовані до працівників СБУ.

– Дисциплінарний статут Служби безпеки України – встановлює правила дисципліни, етики та порядок ведення справ щодо дисциплінарних порушень.

2. Підстави для дисциплінарної відповідальності

Дисциплінарна відповідальність працівників СБУ може бути застосована за:

– Порушення службових обов'язків – неналежне виконання завдань або невиконання наказів.

– Порушення дисципліни – вчинення дій, що суперечать встановленим вимогам етики, нормам носіння форми, безпеки.

– Зловживання службовими повноваженнями – використання службового становища для особистої вигоди або на шкоду державі.

3. Процедура дисциплінарного провадження

Процедура дисциплінарного провадження у СБУ включає наступні етапи:

1) Ініціація провадження – починається з факту виявлення дисциплінарного порушення, який може бути зафіксовано під час перевірок, скарг або заяв від громадян.

2) Дослідження фактів – проведення службового розслідування, де збираються та аналізуються докази, опитуються свідки.

3) Розгляд справи – проводиться дисциплінарною комісією або безпосередньо керівництвом, що має повноваження ухвалити рішення.

4) Прийняття рішення – на основі зібраних матеріалів може бути ухвалено рішення про дисциплінарне стягнення.

5) Оскарження рішення – працівник має право оскаржити рішення дисциплінарної комісії вищому керівництву або через суд.

4. Види дисциплінарних стягнень

Працівникам СБУ можуть бути застосовані такі дисциплінарні стягнення:

– Попередження – усне або письмове зауваження.

– Догана – офіційне попередження, яке фіксується у документі.

– Звільнення – за грубі або повторні порушення, що ставлять під загрозу національну безпеку або діяльність СБУ.

– Позбавлення права обіймати певні посади – внаслідок дисциплінарного проступку.

5. Права працівників СБУ

Працівники СБУ мають певні права під час дисциплінарних проваджень, що включають:

- Право на захист – можливість надати свої пояснення, документи та свідчення.
- Право оскаржити рішення дисциплінарної комісії або керівництва.
- Право на адвокатську підтримку та представництво своїх інтересів.

Провадження у справах про дисциплінарні проступки в органах Державної прикордонної служби України

Державна прикордонна служба України (ДПСУ) відповідає за охорону державного кордону, забезпечення виконання законодавства на кордоні, контроль за переміщенням через державний кордон та запобігання правопорушень. Важливим елементом забезпечення функціонування ДПСУ є належний контроль за дисципліною серед її працівників, що передбачає проведення дисциплінарних проваджень у разі вчинення дисциплінарних проступків.

1. Правова основа

Провадження у справах про дисциплінарні проступки в органах ДПСУ регламентуються такими нормативно-правовими актами:

– Закон України «Про Державну прикордонну службу України» (від 3 квітня 2003 року) – основний законодавчий акт, що встановлює засади діяльності, права та обов'язки працівників ДПСУ.

– Дисциплінарний статут Державної прикордонної служби України – регулює питання внутрішньої дисципліни й кошти стягнень.

– Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» – може містити положення, релевантні для *civil service*.

2. Підстави для дисциплінарної відповідальності

Дисциплінарна відповідальність працівників ДПСУ може бути застосована за:

– Порушення службових обов'язків – неналежне виконання службових завдань або навмисне ігнорування наказів.

– Необґрунтовану відмову у виконанні наказу або розпорядження.

– Службову недбалість – невиконання обов'язків, які можуть призвести до негативних наслідків.

– Порушення дисципліни – дії, що суперечать етичним нормам, поведінці на службі.

3. Процедура дисциплінарного провадження

Процедура дисциплінарного провадження в органах ДПСУ включає кілька основних етапів:

1) Ініціація провадження – виявлення факту дисциплінарного проступку може бути ініційоване шляхом подання спостережень, актів перевірок або скарг.

2) Проведення службового розслідування – відбувається збір доказів, опитування свідків і фіксація факту порушення.

3) Розгляд справи – побудований на основі зібраних матеріалів, справу розглядає дисциплінарна комісія або призначений керівник.

4) Прийняття рішення – на основі розгляду може бути розглянуто питання про накладення дисциплінарного стягнення.

5) Оскарження рішення – працівник має право оскаржити рішення дисциплінарного органу у рамках підлеглості або через суд.

4. Види дисциплінарних стягнень

Дисциплінарні стягнення, які можуть бути застосовані до працівників ДПСУ, включають:

- Усне зауваження – за незначні порушення.
- Догана – офіційний документ, що фіксує порушення.
- Звільнення – за грубі або повторні правопорушення, що створюють загрозу для національної безпеки або виконання обов'язків.
- Позбавлення звання – в разі серйозних дисциплінарних проступків.

5. Права працівників ДПСУ

Працівники Державної прикордонної служби мають низку прав під час дисциплінарних проваджень:

- Право на захист – можливість надання пояснень, збору доказів та свідчень, які підтверджують їхню позицію.
- Право оскаржити рішення дисциплінарної комісії чи керівництва.
- Право на представництво – можливість залучення адвоката або представника для підтримки своїх інтересів.

Дисциплінарні провадження у сфері забезпечення громадської безпеки Особливості дисциплінарної відповідальності поліціантів

Дисциплінарна відповідальність поліціантів є важливим аспектом забезпечення законності, порядку та етики в роботі правоохоронних органів. Вона охоплює регулювання дисципліни та відповідності дій поліціантів установленим нормам, а також механізми контролю за виконанням їх службових обов'язків.

1. Правова основа

Дисциплінарна відповідальність поліціантів регулюється такими основними нормативно-правовими актами:

- Закон України «Про Національну поліцію» – визначає основні принципи, завдання та організацію діяльності поліції, права та обов'язки поліціантів.
- Дисциплінарний статут Національної поліції України – встановлює правила поведінки поліціантів, основи дисципліни й порядок притягнення до відповідальності.
- Кодекс України про адміністративні правопорушення – регулює адміністративні правопорушення, пов'язані з невиконанням службових обов'язків.

2. Підстави для дисциплінарної відповідальності

Дисциплінарна відповідальність поліціантів може виникнути за різними підставами, такими як:

- порушення службових обов'язків – неналежне виконання наказів, інструкцій або некомпетентні дії;
- недотримання етики – вчинення дій, що порушують норми поведінки, які очікуються від правоохоронців;
- зловживання службовими повноваженнями – використання службового становища для особистої вигоди або шкоди іншим;
- службова недбалість – невиконання службових завдань, що призводить до негативних наслідків.

3. Процедура дисциплінарного провадження

Процедура дисциплінарної відповідальності для поліціантів є регламентованим процесом, що включає такі етапи:

- 1) Ініціація провадження – може бути викликана скаргами громадян, сигналами про правопорушення або проведенням внутрішніх перевірок.
- 2) Збір доказів – включає вивчення матеріалів справи, опитування свідків і збору документації.
- 3) Розгляд справи – здійснюється дисциплінарною комісією або уповноваженим керівником у межах статуту поліції.
- 4) Прийняття рішення – на основі розгляду дисциплінарної справи може бути ухвалене рішення про накладення стягнення.
- 5) Оскарження рішення – поліціанти мають право оскаржити рішення у вищих органах або в судовому порядку.

4. Види дисциплінарних стягнень

Дисциплінарні стягнення, які можуть бути застосовані до поліціантів, можуть включати:

- Усне зауваження – для дрібних проступків.
 - Догана – письмове попередження про недопустимість повторення порушення.
 - Арешт – дисциплінарний арешт може бути застосований за серйозні порушення (до 15 діб).
 - Звільнення з посади – за грубі або повторні порушення.
 - Позбавлення права обіймати певні посади – на термін або невизначений, залежно від характеру порушення.
5. Права поліціантів у дисциплінарних провадженнях.

Поліціанти мають певні права в рамках дисциплінарних проваджень:

- Право на захист – можливість подати пояснення і докази на свою користь.
- Право на участь у засіданні – бути присутніми під час розгляду справи.
- Право на адвокатську підтримку – можливість залучити адвоката для захисту своїх прав.
- Право на оскарження – подавати апеляцію на рішення дисциплінарної комісії.

Дисциплінарні провадження щодо посадових осіб органів місцевого самоврядування

Дисциплінарні провадження щодо посадових осіб органів місцевого самоврядування є важливим аспектом забезпечення правопорядку та добросовісного виконання обов'язків у сфері місцевого самоврядування.

Ці процедури регулюються законодавством України, зокрема законами про місцеве самоврядування та дисциплінарною практикою.

Основні аспекти дисциплінарних проваджень:

1. Підстави для дисциплінарного провадження:
 - порушення посадовими особами своїх службових обов'язків;
 - вчинення дій, що супроводжуються корупційними правопорушеннями;
 - непрофесійна або неетична поведінка, що завдає шкоди інтересам громади.
2. Суб'єкти дисциплінарного провадження:
 - посадові особи місцевого самоврядування (мери, депутати, секретарі рад тощо);

– комісії з етики або інші уповноважені органи, які можуть ініціювати провадження.

3. Процедура дисципліни:

– заява про порушення може бути подана будь-якою особою – громадянами, юридичними особами, або самими службовцями;

– розгляд справи, що включає перевірку фактів та можливих доказів;

– винесення рішення, яке може передбачати різні види покарань: догану, попередження або навіть звільнення.

4. Захист прав посадових осіб:

– посадові особи мають право на справедливий розгляд справи, що включає можливість надавати свої пояснення і захищати свої інтереси.

5. Апеляційні механізми:

– рішення, прийняті в рамках дисциплінарних проваджень, можуть бути оскаржені в установленому законодавством порядку.

Провадження у справах про дисциплінарні проступки у сфері пожежної безпеки є важливою складовою забезпечення безпеки життя та здоров'я людей, а також охорони майна. Дисциплінарні проступки в цій сфері можуть стосуватися як посадових осіб, так і працівників, відповідальних за дотримання вимог пожежної безпеки.

Основні аспекти провадження у справах про дисциплінарні проступки у сфері пожежної безпеки:

1. Підстави для дисциплінарного провадження:

– порушення норм і правил пожежної безпеки, встановлених законодавством або внутрішніми положеннями;

– неналежне виконання службових обов'язків, що відповідають за забезпечення пожежної безпеки (наприклад, недоліки у проведенні протипожежних навчань, вчасному оформленні документації тощо);

– вчинення дій, що призвели до створення небезпеки для життя чи здоров'я людей або майна внаслідок пожежі.

2. Суб'єкти провадження:

– посадові особи, відповідальні за дотримання пожежної безпеки (керівники підприємств, відповідальні особи за пожежну безпеку тощо);

– фахівці з питань пожежної безпеки, пожежники та інші працівники, залучені до охорони пожежної безпеки.

3. Процедура провадження:

– ініціація провадження може бути здійснена на підставі акта перевірки, скарги, або інших джерел інформації про порушення;

– проведення розслідування, яке включає збір доказів, опитування свідків, аналіз показників роботи служб і підрозділів;

– прийняття рішення за результатами провадження, яке може включати різні види дисциплінарних стягнень (догана, звільнення, зниження в посаді тощо).

4. Захист прав осіб:

– особи, щодо яких ведеться дисциплінарне провадження, мають право на захист – можливість надавати пояснення, подавати докази та оскаржувати рішення.

5. Апеляційні механізми:

– рішення, ухвалені в рамках дисциплінарного провадження, можуть бути оскаржені в установленому законодавством порядку.

Дисциплінарні провадження у сфері забезпечення цивільного захисту

Цивільний захист – це система заходів, що забезпечують захист життя і здоров'я населення в умовах надзвичайних ситуацій. Дисциплінарні провадження у цій сфері мають на меті забезпечення виконання обов'язків працівниками відповідних органів та установ, зокрема Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС).

Дисциплінарна відповідальність працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Дисциплінарна відповідальність працівників ДСНС України виникає у випадку недотримання ними вимог законодавства, внутрішніх правил та інструкцій, які регулюють діяльність служби. Поява підстав для дисциплінарного провадження може бути викликана:

- порушенням норм та стандартів діяльності під час ліквідації надзвичайних ситуацій;
- неправильним виконанням службових обов'язків щодо запобігання надзвичайних ситуацій;
- недотриманням правил техніки безпеки та порядку виконання робіт.

Дисциплінарні стягнення можуть включати попередження, догани, аж до звільнення з посади. Важливо, щоб такі провадження мали об'єктивний характер і забезпечували права працівників на захист.

Провадження у справах про дисциплінарні порушення у сфері техногенної та радіаційної безпеки

У сфері техногенної та радіаційної безпеки дисциплінарні порушення можуть бути пов'язані з:

- порушенням вимог щодо експлуатації небезпечних об'єктів;
- неналежним виконанням обов'язків, що призвело до загрози техногенних аварій або радіаційних катастроф;
- відсутністю контролю за дотриманням умов безпеки та інструкцій.

Процедура розгляду дисциплінарних порушень у цій сфері передбачає:

1. Прийняття заяви щодо порушення.
2. Проведення розслідування для збору доказів.
3. Розгляд справи у відповідних органах і прийняття рішення про застосування дисциплінарних заходів.

дисциплінарних заходів.

Особливості дисциплінарних стягнень, що застосовуються у сфері цивільного захисту

Дисциплінарні стягнення у сфері цивільного захисту роблять важливий вклад у підтримання порядку, забезпечення безпеки та захисту життя і здоров'я громадян. Система дисциплінарних стягнень має свої особливості, зокрема через специфіку діяльності органів і установ, що займаються цивільним захистом, а також через відповідальність, яку вони несуть.

Основні особливості дисциплінарних стягнень у сфері цивільного захисту:

1. Жорсткість та терміновість:

– через можливі серйозні наслідки порушень у сфері цивільного захисту, дисциплінарні стягнення можуть мати жорсткий характер. Це зумовлено необхідністю швидко реагувати на порушення, які можуть загрожувати життю та здоров'ю людей;

– свідоме порушення норм і правил, що регулюють діяльність у галузі цивільного захисту, може призвести до серйозних наслідків, тому більшість стягнень (від попередження до звільнення з посади) повинні розглядатися в пріоритетному порядку.

2. Визначеність норм та правил:

– дисциплінарні стягнення базуються на чіткому регламенті, що включає специфічні норми і правила, які повинні дотримуватись усіма працівниками. Це сприяє забезпеченню відповідності службових дій встановленим вимогам;

– наявність чітких інструкцій і положень (наприклад, наказів, інструкцій з пожежної безпеки, протипожежної та техногенної безпеки) значно полегшує процес доведення вини працівників.

3. Спеціалізована оцінка:

– порушення у сфері цивільного захисту часто потребують глибокого аналізу і оцінки фахівцями, адже неправильні дії можуть мати непередбачувані наслідки. Тому розгляд справ про дисциплінарні порушення може включати участь експертів;

– посадові особи, відповідальні за цивільний захист, повинні регулярно проходити підвищення кваліфікації, щоб уникнути простеження помилок і покращити свою діяльність.

4. Прозорість та підзвітність:

– провадження у справах про дисциплінарні порушення повинні проходити прозоро, щоб гарантувати об'єктивний розгляд і забезпечити довіру до системи цивільного захисту;

– кожне дисциплінарне провадження документується, що дозволяє здійснювати контроль за його проведенням та результати стягнень.

5. Можливість оскарження:

– працівники мають право на оскарження рішення, яке стосується дисциплінарного стягнення. Це забезпечує дотримання їхніх прав і надає можливість для виправлення помилок, що можуть виникати під час проведення дисциплінарних проваджень;

– це також сприяє покращенню навчального процесу і допомагає у підвищенні стандартів дисципліни.

Сутність військової дисципліни, обов'язки військовослужбовців, а також військовозобов'язаних та резервістів під час проходження навчальних (перевіркових) і спеціальних зборів щодо її додержання, види заохочень та дисциплінарних стягнень, права командирів щодо їх застосування, а також порядок подання і розгляду заяв, пропозицій та скарг визначає ДИСЦИПЛІНАРНИЙ СТАТУТ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ, затверджений Законом України від 24 березня 1999 року № 551-XIV.

Усі військовослужбовці Збройних Сил України незалежно від своїх військових звань, службового становища та заслуг повинні неухильно керуватися вимогами цього Статуту.

Положення Статуту поширюються на громадян, звільнених з військової служби у відставку або у запас з правом носіння військової форми одягу, під час носіння ними військової форми одягу.

Дія цього Статуту поширюється на військовослужбовців Служби зовнішньої розвідки України, Служби безпеки України, Державної служби спеціального

зв'язку та захисту інформації України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Управління державної охорони України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, органів спеціального призначення з правоохоронними функціями.

Військова дисципліна – це бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених статутами Збройних Сил України та іншим законодавством України. Військова дисципліна ґрунтується на усвідомленні військовослужбовцями свого військового обов'язку, відповідальності за захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, на їх вірності Військовій присязі.

Військова дисципліна досягається шляхом:

- виховання високих бойових і морально-психологічних якостей військовослужбовців на національно-історичних традиціях українського народу та традиціях Збройних Сил України, патріотизму, свідомого ставлення до виконання військового обов'язку, вірності Військовій присязі;
 - особистої відповідальності кожного військовослужбовця за дотримання Конституції та законів України, Військової присязи, виконання своїх обов'язків, вимог статутів Збройних Сил України;
 - формування правової культури військовослужбовців;
 - умілого поєднання повсякденної вимогливості командирів і начальників (далі – командири) до підлеглих без приниження їх особистої гідності, з дотриманням прав і свобод, постійної турботи про них та правильного застосування засобів переконання, примусу й громадського впливу колективу;
 - зразкового виконання командирами військового обов'язку, їх справедливого ставлення до підлеглих;
 - підтримання у військових з'єднаннях, частинах (підрозділах), закладах та установах необхідних матеріально-побутових умов, статутного порядку;
 - своєчасного і повного постачання військовослужбовців встановленими видами забезпечення;
 - чіткої організації і повного залучення особового складу до бойового навчання.
- Військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця:
- додержуватися Конституції та законів України, Військової присязи, неухильно виконувати вимоги статутів Збройних Сил України, накази командирів;
 - бути пильним, зберігати державну таємницю;
 - додержуватися визначених статутами Збройних Сил України правил взаємовідносин між військовослужбовцями, зміцнювати військове товариство;
 - виявляти повагу до командирів і один до одного, бути ввічливими і додержуватися військового етикету;
 - поводитися з гідністю й честю, не допускати самому і стримувати інших від негідних вчинків;
 - не вживати під час проходження військової служби (крім медичного призначення) наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги, а також не вживати спиртні напої під час виконання обов'язків військової служби.

За стан військової дисципліни у з'єднанні, військовій частині (підрозділі), закладі та установі **відповідає командир**. Інтереси захисту Вітчизни зобов'язують

командира постійно підтримувати військову дисципліну, вимагати її додержання від підлеглих, не залишати поза увагою жодного дисциплінарного правопорушення.

Стосовно кожного випадку правопорушення командир зобов'язаний прийняти рішення щодо необхідності притягнення винного до відповідальності залежно від обставин скоєння правопорушення, ступеня вини, попередньої поведінки порушника та розміру завданих державі та іншим особам збитків, а також з урахуванням бойового імунітету, визначеного Законом України «Про оборону України».

Діяльність командира щодо підтримання військової дисципліни оцінюється не кількістю накладених ним дисциплінарних стягнень, а виконанням обов'язків з додержанням вимог законів і статутів Збройних Сил України, повним використанням дисциплінарної влади для наведення порядку і запобігання порушенням військової дисципліни.

Кожний військовослужбовець зобов'язаний сприяти командирові у відновленні та постійному підтриманні порядку й дисципліни.

Командир, який не забезпечив додержання військової дисципліни та не вжив заходів для її відновлення, несе встановлену законом відповідальність

Застосовувати заохочення та накладати дисциплінарні стягнення можуть тільки прями командири та командири, визначені в розділі 3 цього Статуту. Дисциплінарну владу, яка надана молодшим командирам, завжди мають і старші командири.

У разі невиконання (неналежного виконання) військовослужбовцем своїх службових обов'язків порушення військовослужбовцем військової дисципліни або громадського порядку командир повинен нагадати йому про обов'язки служби, а за необхідності – накладати дисциплінарне стягнення.

За вчинення адміністративних правопорушень військовослужбовці несуть дисциплінарну відповідальність за цим Статутом, за винятком випадків, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення. За вчинення правопорушень, пов'язаних із корупцією, військовослужбовці несуть відповідальність згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення. У разі вчинення кримінального правопорушення військовослужбовець притягається до кримінальної відповідальності. Командири, які у разі виявлення ознак кримінального правопорушення не повідомили про це орган досудового розслідування, несуть відповідальність згідно із законом.

Усі дисциплінарні стягнення, крім пониження у військовому званні, пониження в посаді, звільнення з військової служби за службовою невідповідністю, накладені на військовослужбовців і не зняті до дня звільнення їх у запас чи відставку, вважаються знятими з дня виключення військовослужбовця зі списків особового складу військової частини (військового навчального закладу, установи тощо).

З метою громадського впливу на порушників військової дисципліни та громадського порядку до накладення стягнення за порушення військовослужбовців за рішенням командира (начальника) можна обговорювати:

- військовослужбовців рядового складу – на зборах особового складу;
- військовослужбовців сержантського (старшинського) складу – на зборах військовослужбовців сержантського (старшинського) складу;

– військовослужбовців офіцерського складу – на зборах військовослужбовців офіцерського складу, які мають військові звання (обіймають посади) не нижче військового звання (посади) офіцера, правопорушення якого обговорюються.

Рішення зборів є рекомендаційними для командирів.

Невиконання (неналежне виконання) службових обов'язків, що призвело до людських жертв чи інших тяжких наслідків або створило загрозу настанню таких наслідків, є підставою для усунення такого військовослужбовця від виконання службових обов'язків.

Рішення про усунення військовослужбовця від виконання службових обов'язків приймається прямим командиром (начальником). Про цей факт видається у триденний строк із дня прийняття посадовою особою такого рішення письмовий наказ про проведення службового розслідування.

Тривалість усунення від виконання службових обов'язків не повинна перевищувати тривалості службового розслідування та часу, необхідного для прийняття командиром (начальником) відповідного рішення за результатами такого розслідування. Наказ про усунення військовослужбовця від виконання службових обов'язків скасовується, якщо за результатами службового розслідування підстави для прийняття такого рішення не підтвердилися або прийнято рішення про притягнення військовослужбовця, який вчинив правопорушення, до дисциплінарної відповідальності.

У разі відмови або ухилення від обов'язкового медичного огляду, а також появи на службі у стані сп'яніння усунення військовослужбовця від виконання службових обов'язків може здійснити безпосередній або прямий начальник, про що негайно доповідається в порядку підпорядкованості із зазначенням причин і обставин усунення.

Командир (начальник), який усунув підлеглого від виконання службових обов'язків без достатніх підстав, несе за це відповідальність.

Дисциплінарні стягнення, що накладаються на військовослужбовців (ст. 48)

На військовослужбовців можуть бути накладені такі дисциплінарні стягнення:

- а) зауваження;
- б) догана;
- в) сувора догана;
- г) позбавлення чергового звільнення з розташування військової частини чи з корабля на берег (стосовно військовослужбовців строкової військової служби та курсантів вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти);
- д) попередження про неповну службу відповідність (крім осіб рядового складу строкової військової служби);
- е) пониження в посаді;
- ж) пониження у військовому званні на один ступінь (стосовно осіб сержантського (старшинського) та офіцерського складу);
- з) пониження у військовому званні з переведенням на нижчу посаду (стосовно військовослужбовців сержантського (старшинського) складу);
- и) звільнення з військової служби через службу невідповідність (крім осіб, які проходять строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації на особливий період, військову службу за призовом осіб офіцерського

складу, а також військовозобов'язаних під час проходження навчальних (перевірчих) і спеціальних зборів та резервістів під час проходження підготовки та зборів).

Права командирів (начальників) накладати дисциплінарні стягнення на підлеглих військовослужбовців

Командир відділення, головний сержант (заступник командира) взводу мають право застосовувати стягнення, передбачені пунктами «а – г» статті 48 цього Статуту.

Головний сержант роти, головний сержант (головний старшина) батальйону (корабля 3 рангу), головний сержант (головний старшина) бригади (полку, корабля 1 рангу), командир взводу мають право застосовувати стягнення, передбачені пунктами «а – г» статті 48 цього Статуту.

Головний сержант (головний старшина) з'єднання, окремого роду військ (сил), виду Збройних Сил України мають право застосовувати стягнення, передбачені пунктами «а – г» статті 48 цього Статуту.

Головний сержант Збройних Сил України має право застосовувати стягнення, передбачені пунктами «а – г» статті 48 цього Статуту.

Командир роти (корабля 4 рангу), командир батальйону (корабля 3 рангу) мають право застосовувати стягнення, передбачені пунктами «а – г» статті 48 цього Статуту.

Командир окремого батальйону (корабля 2 рангу), а також командир окремої військової частини, який користується дисциплінарною владою командира батальйону (корабля 3 рангу), має право застосовувати стягнення, визначені в пунктах «а – г» статті 48 цього Статуту (крім попередження про неповну службу відповідність осіб офіцерського складу).

Командир бригади (полку, корабля 1 рангу) має право застосовувати стягнення, передбачені пунктами «а – г», а також пунктами «д – ж» (до майстер-сержанта (майстер-старшини) включно) статті 48 цього Статуту.

Командир корпусу, командувач військ оперативного командування, командувач виду, окремого роду військ (сил) Збройних Сил України має право застосовувати стягнення, передбачені пунктами «а – г», а також пунктами «д – ж» (до підполковника включно) статті 48 цього Статуту.

Накладення дисциплінарних стягнень в особливих випадках

Начальники гарнізонів, старші морські начальники та начальники органів управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України (далі – Служби правопорядку) в гарнізонах мають право накладати дисциплінарні стягнення на військовослужбовців у таких випадках:

а) правопорушення пов'язане з порушенням правил гарнізонної або вартової служби;

б) порушення громадського порядку або військової дисципліни вчинено за межами розташування військової частини;

с) правопорушення вчинено під час перебування у відпустці, відрядженні, на лікуванні, на гауптвахті Служби правопорядку.

Порядок накладення дисциплінарних стягнень

На військовослужбовця, який порушує військову дисципліну або громадський порядок, можуть бути накладені лише ті дисциплінарні стягнення, які визначені цим Статутом і відповідають військовому званню військовослужбовця та

дисциплінарній владі командира, що вирішив накласти на винну особу дисциплінарне стягнення.

Прийняттю рішення командиром про накладення на підлеглого дисциплінарного стягнення **МОЖЕ передувати службове розслідування**. Воно проводиться з метою уточнення причин і умов, що сприяли вчиненню правопорушення, та ступеня вини.

У кожному випадку вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, інших порушень вимог Закону України «Про запобігання корупції» з метою виявлення причин та умов, що сприяли його вчиненню, службове розслідування призначається командиром самостійно або проводиться за його рішенням за поданням спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції.

Службове розслідування **призначається письмовим наказом командира** (начальника), який прийняв рішення притягти військовослужбовця до дисциплінарної відповідальності. Воно може бути проведено особисто командиром (начальником), доручено військовослужбовцю офіцерського складу, а в разі вчинення правопорушення військовослужбовцем рядового, сержантського (старшинського) складу – також військовослужбовцю сержантського (старшинського) складу.

Заборонено проводити службове розслідування особам, які є підлеглими військовослужбовця, чиє правопорушення підлягає розслідуванню, а також особам – співучасникам правопорушення або зацікавленим у наслідках розслідування. Розслідування проводиться за участю безпосереднього начальника військовослужбовця, який вчинив дисциплінарне правопорушення.

Службове розслідування має бути **завершене протягом одного місяця з дня його призначення** командиром (начальником). У необхідних випадках цей термін може бути продовжено командиром (начальником), який призначив службове розслідування, або старшим командиром (начальником), але не більш як на один місяць.

Якщо під час службового розслідування буде з'ясовано, що правопорушення військовослужбовця містить ознаки кримінального правопорушення, командир військової частини письмово повідомляє про це орган досудового розслідування. Якщо під час службового розслідування буде з'ясовано, що правопорушення військовослужбовця містить ознаки адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, чи одержано інформацію про вчинення такого правопорушення військовослужбовцем, командир військової частини зобов'язаний у межах своїх повноважень вжити заходів щодо припинення такого правопорушення та негайно письмово повідомити про його вчинення відповідному прокуророві та спеціально уповноваженому суб'єктові у сфері протидії корупції.

У разі якщо ознаки адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, встановлено під час проведення службового розслідування стосовно військовослужбовця Збройних Сил України чи одержано інформацію про вчинення ним такого правопорушення, командир військової частини зобов'язаний у межах своїх повноважень вжити заходів щодо припинення такого правопорушення та негайно письмово повідомити про його вчинення відповідному прокуророві та начальникові відповідного органу управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України.

Порядок проведення службового розслідування у Збройних Силах України визначається наказом Міністерства оборони України № 608 від 21.11.2017, в інших військових формуваннях, правоохоронних органах спеціального призначення – наказами державних органів, які мають у своєму підпорядкуванні військові формування, утворені відповідно до законів України, правоохоронних органів спеціального призначення, Державної спеціальної служби транспорту, Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Якщо вину військовослужбовця повністю доведено, командир, який призначив службове розслідування, приймає рішення про притягнення військовослужбовця до дисциплінарної відповідальності та визначає вид дисциплінарного стягнення.

Під час накладення дисциплінарного стягнення та обрання його виду враховується: характер та обставини вчинення правопорушення, його наслідки, попередня поведінка військовослужбовця, а також тривалість військової служби та рівень знань про порядок служби.

Дисциплінарне стягнення має бути накладене не пізніше ніж за 10 діб від дня, коли командирові (начальникові) стало відомо про правопорушення, а у разі проведення службового розслідування – протягом місяця від дня його закінчення, не враховуючи часу перебування військовослужбовця на лікуванні або у відпустці. Під час накладення дисциплінарного стягнення командир не має права припиняти гідність підлеглого.

Дисциплінарне стягнення не може бути накладено після шести місяців з дня виявлення правопорушення. До зазначеного строку не зараховується час проведення службового розслідування, перебування військовослужбовця на лікуванні, у відпустці, під вартою, а також час відсутності на службі без поважних причин.

Військовослужбовець, який повідомив про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», вчинених іншими особами, не може бути звільнений зі служби чи змушений до звільнення, притягнутий до дисциплінарної відповідальності у зв'язку з таким повідомленням або підданий іншим негативним заходам впливу, або загрози таких заходів впливу.

Викривачі корупції користуються також іншими правами та гарантіями захисту, встановленими Законом України «Про запобігання корупції».

Військовослужбовець, який вважає, що не вчинив правопорушення, має право протягом місяця з часу накладення дисциплінарного стягнення подати скаргу старшому командирові або звернутися до суду у визначений законом строк.

Накладення дисциплінарного стягнення на військовослужбовця, який входить до складу добового наряду (виконує бойове чергування), за правопорушення, вчинені ним під час несення служби, здійснюється після зміни з наряду (бойового чергування) чи після заміни його іншим військовослужбовцем.

Накладення дисциплінарного стягнення на військовослужбовця, який перебуває у стані сп'яніння, та отримання від нього пояснень проводиться після його протвердження.

ЗАБОРОНЕНО ЗА ОДНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ НАКЛАДАТИ КІЛЬКА ДИСЦИПЛІНАРНИХ СТЯГНЕНЬ, НАКЛАДАТИ СТЯГНЕННЯ НА ВЕСЬ ОСОБОВИЙ СКЛАД ПІДРОЗДІЛУ ЗАМІСТЬ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БЕЗПОСЕРЕДНЬО ВИННИХ ОСІБ.

Військовослужбовець, якому повідомлено про підозру у вчиненні ним кримінального правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, та/або пов'язаного зі зловживанням своїм службовим становищем, підлягає відстороненню від виконання повноважень у порядку, визначеному законом. Військовослужбовець, стосовно якого складено протокол про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, може бути відсторонений від виконання службових повноважень за рішенням командира до закінчення розгляду справи судом.

Якщо командир за тяжкістю вчиненого підлеглим правопорушення визнає надану йому дисциплінарну владу недостатньою для притягнення до дисциплінарної відповідальності військовослужбовця, він порушує клопотання про накладення стягнення на винну особу владою старшого командира.

За перевищення наданої дисциплінарної влади командир несе відповідальність відповідно до законів України.

Старший командир не має права скасовувати або пом'якшувати дисциплінарні стягнення, накладені молодшим командиром, з причини суворості стягнення, якщо останній не перевищив наданої йому влади. Старший командир має право скасовувати дисциплінарні стягнення, накладені молодшим командиром, якщо він визнає, що стягнення не відповідає тяжкості вчиненого правопорушення, та накладати своєю владою більш суворі стягнення.

Старший командир (начальник) також може скасовувати дисциплінарні стягнення, накладені молодшим командиром (начальником), якщо стягнення накладено на військовослужбовця без достатніх на те підстав або з порушенням визначених законодавством строків чи порядку притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Старший командир зобов'язаний не менш як один раз на три місяці контролювати стан дисциплінарної практики та вживати заходів щодо запобігання порушенням військової дисципліни.

Тести для самоконтролю

1. Який вид заохочення може бути застосований до працівників прокуратури за особливі заслуги в роботі?

- a) призначення на адміністративну посаду;
- b) відрядження до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів;
- c) представлення до присвоєння почесного звання «Заслужений юрист України»;
- d) преміювання в особливо великому розмірі.

2. Якій посадовій особі належить право застосування всіх заходів заохочення, передбачених Дисциплінарним статутом прокуратури України?

- a) Президенту України;
- b) Генеральному прокурору України;
- c) голові Ради прокурорів України;
- d) секретарю Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів.

3. Що не належить до видів дисциплінарних стягнень, що можуть застосовуватися за порушення дисципліни державним службовцем.

- a) зауваження;

- b) попередження про неповну службову відповідність;
- c) догана;
- d) сувора догана.

4. У якому складі діє комісія з розгляду дисциплінарних справ (дисциплінарна комісія)?

- a) три члени комісії;
- b) чотири члени комісії;
- c) не менше 6 членів комісії;
- d) дев'ять членів комісії.

5. Який строк має минути після вчинення дисциплінарного проступку, щоб державного службовця не можна було притягнути до дисциплінарної відповідальності?

- a) шість місяців;
- b) десять місяців;
- c) один рік;
- d) один місяць.

6. Протягом якого часу подається скарга після одержання державним службовцем копії наказу (розпорядження) про накладення дисциплінарного стягнення?

- a) 10 календарних днів;
- b) 15 календарних днів;
- c) одного місяця;
- d) трьох місяців.

7. Скільки дисциплінарних стягнень може бути застосовано за кожний дисциплінарний проступок?

- a) два дисциплінарних стягнення;
- b) залежно від систематичності сконання дисциплінарних проступків;
- c) вирішується дисциплінарною комісією;
- d) лише одне.

8. Який вид дисциплінарного стягнення є винятковим і може бути застосований у разі появи в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння?

- a) догана;
- b) сувора догана;
- c) штраф;
- d) звільнення;

9. Правила внутрішнього трудового розпорядку затверджуються?

- a) трудовим колективом;
- b) власником;
- c) трудовим колективом за поданням власника;
- d) власником за поданням трудового колективу.

10. Дисциплінарне стягнення застосовується:

- a) профспілковими органами;
- b) власником або уповноваженим ним органом;
- c) Радою трудового колективу;
- d) судами.

11. Військова дисципліна – це:

- a) дотримання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених командирами та начальниками.
- b) бездоганне і неухильне дотримання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених військовими статутами та іншим законодавством України
- c) дотримання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених військовими статутами та іншим законодавством України.

12. Військова дисципліна досягається шляхом:

- a) поєднання заходів примусу і переконання військовослужбовців
- b) роз'ясненням міри відповідальності військовослужбовця за скоєне порушення норм дисципліни.
- c) вихованням високих бойових і морально-психологічних якостей військовослужбовців національно-історичних традиціях українського народу та традиціях Збройних Сил України.

13. Кожний військовослужбовець зобов'язаний:

- a) докладати зусилля в боротьбі за статутний порядок
- b) не заважати командирові у відновленні та постійному підтриманні порядку й дисципліни
- c) сприяти командирові у відновленні та постійному підтриманні порядку й дисципліни

14. У випадку правопорушення командир зобов'язаний:

- a) проінформувати старшого начальника і чекати його рішення.
- b) проінформувати органи військової прокуратури.
- c) вжити заходів до відновлення порядку та запобігання правопорушень
- d) всі відповіді вірні

15. Діяльність командира щодо підтримання військової дисципліни оцінюється:

- a) кількістю накладених ним дисциплінарних стягнень.
- b) кількістю злочинів та пригод скоєних військовослужбовцями підрозділу
- c) виконанням обов'язків з додержанням вимог законів і статутів Збройних Сил України, повним використанням дисциплінарної влади для наведення порядку і запобігання порушенням військової дисципліни.

16. До рядових (матросів), сержантів (старшин) які заохочення НЕ застосовуються:

- a) нагородження військовослужбовця його фотокарткою, в якій він знятий біля розгорнутого Бойового Прапора військової частини.

- б) скорочення дійсної військової служби на 1 місяць.
- с) нагородження заохочувальними відзнаками Міністра оборони України

17. Дисциплінарні стягнення, які накладають на рядових (матросів), сержантів (старшин):

- а)
 - зауваження;
 - догана;
 - сувора догана;
 - позбавлення чергового звільнення з розташування військової частини чи корабля на берег;
 - призначення поза чергою в наряд на роботу – до 5 нарядів;
 - позбавлення військового звання старший солдат (старший матрос)
- б)
 - зауваження;
 - догана;
 - сувора догана;
 - позбавлення чергового звільнення з розташування військової частини чи корабля на берег;
 - призначення поза чергою в наряд на роботу – до 5 нарядів;
 - грошовий штраф
- с)
 - зауваження;
 - догана;
 - сувора догана;
 - позбавлення чергового звільнення з розташування військової частини чи корабля на берег;
 - призначення поза чергою в наряд на роботу – до 10 нарядів

18. За зразкове виконання службових обов'язків військовослужбовець може отримати грошову премію.

- а) Тільки військовослужбовці, які проходять службу за контрактом
- б) Ні;
- с) так

19. Заохочення до військовослужбовця може бути застосоване:

- а) тільки після зняття раніше накладеного дисциплінарного стягнення
- б) незалежно від наявності раніше накладеного дисциплінарного стягнення;
- с) зняття накладеного раніше дисциплінарного стягнення є заохоченням.

20. Військова дисципліна ґрунтується на:

- а) на усвідомленні військовослужбовцями свого військового обов'язку, відповідальності за захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, на їх вірності Військовій присязі.
- б) на усвідомленні військовослужбовцями відповідальності за захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України,

с) на усвідомленні військовослужбовцями на їх вірності Військовій присязі і виконання наказів своїх командирів та начальників.

21. Дисциплінарне стягнення має бути накладене не пізніше ніж:

- а) за 30 діб від дня, коли командирові (начальникові) стало відомо про правопорушення;
- б) за 10 діб від дня, коли командирові (начальникові) стало відомо про правопорушення;
- с) за 5 діб від дня, коли командирові (начальникові) стало відомо про правопорушення.

22. У разі вчинення злочину військовослужбовець притягається до:

- а) адміністративної відповідальності
- б) дисциплінарної відповідальності;
- с) кримінальної відповідальності.

23. На якому етапі проводиться збір доказів та опитування свідків?

- а) Прийняття рішення
- б) Ініціація провадження
- с) Розгляд справи
- д) Проведення службового розслідування

24. Які з наведених актів регулюють дисциплінарні провадження у військовій службі?

- а) Накази Міністерства охорони здоров'я України
- б) Кодекс законів про працю України
- с) Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу»
- д) Закон України «Про освіту»

25. Які з наведених актів регулюють дисциплінарні провадження у військовій службі?

- а) Накази Міністерства охорони здоров'я України
- б) Кодекс законів про працю України
- с) Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу»
- д) Закон України «Про освіту»

Додаткові питання для обговорення

1. Хто може ініціювати проведення дисциплінарного провадження?
2. Який порядок здійснення дисциплінарного провадження?
3. Як формується дисциплінарна справа?
4. Який порядок проведення службового розслідування та прийняття рішення?

Задачі для самостійного розв'язання

Задача 1

Службовець запізнився на роботу 10 разів протягом місяця, не надавши пояснень. Які рішення повинні прийняти командири по такому службовцю?

Задача 2

Працівник має 10 років стажу роботи у відомстві та раніше не мав дисциплінарних стягнень. Передав незахищений носій з конфіденційною інформацією своєму колезі без відповідного дозволу. Порухення не призвели до витоку інформації, але створили загрозу компрометації. Колега, якому передали носій, також є працівником управління, але не мав права доступу до переданої інформації. Які можливі рішення можуть бути прийняті щодо працівника котрий передав незахищений носій з конфіденційною інформацією?

Задача 3

Оперативний працівник Служби безпеки України (СБУ) здійснив порушення, передав третій стороні службову інформацію, яка підпадала під гриф «Для службового користування». Передача інформації третій стороні не призвела до прямих збитків чи витоку державної таємниці. Визначте, які суб'єкти мають право розглянути провадження у СБУ?

Задача 4

Інспектор прикордонного пункту пропуску допустив дисциплінарний проступок:

1. Виходячи за межі своїх службових повноважень, він пропустив через державний кордон групу осіб, які не мали всіх необхідних документів для перетину кордону.

2. Як виправдання своїх дій інспектор зазначив, що його знайомий з місцевої влади телефоном просив «посприяти» цим особам.

3. Інцидент був зафіксований службою внутрішньої безпеки під час проведення раптової перевірки.

4. Попередні дисциплінарні порушення у цього інспектора були відсутні, але він працює у службі лише 2 роки.

Хто має право ініціювати розгляд цієї справи? Які органи та посадові особи беруть участь у провадженні?

Задача 5

Уявіть, що працівник служби цивільного захисту не виконав свої обов'язки під час навчальної тривоги: не провів інструктаж, ігнорував сигнал тривоги та покинув місце роботи.

На які дисциплінарні стягнення він може розраховувати згідно з українським законодавством? Чим це регулюється, і як визначити міру покарання?

Рекомендована література

1. Закон України «Про державну службу» <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо перевантаження влади» <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Постанова Кабінету міністрів України від 04 грудня 2019 року № 1039 «Про затвердження Порядку здійснення дисциплінарного провадження» <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 03 березня 2016 року № 49 «Про затвердження Порядку обліку та роботи з дисциплінарними справами» <https://zakon.rada.gov.ua>

2.5. Провадження в справах про адміністративні проступки у різних адміністративно-правових режимах забезпечення національної (державної) безпеки.

Адміністративні провадження здійснюються відповідно до певних стадій з додержанням принципів адміністративного процесу.

Провадження у справах про адміністративні проступки – це нормативно врегульована діяльність уповноважених суб'єктів про застосування адміністративної відповідальності за скоєний адміністративний проступок, а також запобігати адміністративним правопорушенням.

Дане провадження має такі ознаки:

- 1) воно виникає тільки у зв'язку зі вчиненням адміністративного проступку;
- 2) для нього притаманне, встановлене законодавством, коло суб'єктів;
- 3) йому притаманна індивідуальність процесуальних актів, які приймаються в ході провадження;
- 4) застосування під час даного провадження заходів державного примусу обумовлює високий ступінь формалізації процесу;
- 5) за допомогою даного провадження реалізуються міри адміністративної відповідальності.

Завданнями провадження в справах про адміністративні правопорушення згідно зі ст. 245 КУпАП є: своєчасне, всебічне, повне й об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її згідно з законодавством, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності.

Провадження в справах про адміністративні правопорушення здійснюється на засадах суворого додержання законності й принципів презумпції невинності, згідно з якою особа, що притягається до адміністративної відповідальності, вважається невинною доти, поки протилежне не буде доведено і зафіксовано у встановленому законом порядку.

Поряд із загальними **принципами**, характерними для всього адміністративного процесу (законності, об'єктивної істини, рівності громадян перед законом, оперативності тощо), провадженню в справах про адміністративні правопорушення значною мірою більше, ніж іншим провадженням, властивий принцип економічності, що, однак, не означає, що справи повинні розглядатися поверхово.

Строки розгляду справ про адміністративне правопорушення є короткими: 15 діб, 7 діб, 5 діб, 3 доби, 1 доба. Таке становище пояснюється тим, що адміністративне правопорушення здебільшого легко встановлюється і, як правило, не потребує багато часу для розслідування і розгляду порівняно з кримінальними справами.

В той самий час строк розгляду адміністративних справ про адміністративні корупційні правопорушення зупиняється судом у разі якщо особа, щодо якої складено протокол про адміністративне корупційне правопорушення, умисно ухиляється від явки до суду або з поважних причин не може туди з'явитися (хвороба, перебування у відражденні чи на лікуванні, у відпустці тощо).

Аналіз законодавства України дає змогу виділити два **види провадження** у справах про адміністративний проступок:

Звичайне здійснюється у більшості справ і детально регламентовано чинним законодавством. Воно передбачає складання протоколу: визначає зміст, запобіжні

заходи та порядок їх застосування; права та обов'язки учасників провадження; порядок розгляду справ; факти, обставини, що є доказами.

Спрощене провадження застосовується щодо невеликої кількості правопорушень, прямо передбачених ст. 258 КУпАП. Таке провадження характеризується мінімумом процесуальних дій та їх оперативністю.

Так, **протокол не складається** в разі вчинення адміністративних проступків, спрямованих на самовільне сінокосіння і випасання худоби, самовільне збирання дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід; засмічення лісів відходами; порушення вимог пожежної безпеки в лісах; порушення правил здійснення інших видів спеціального використання об'єктів тваринного світу; знищення або пошкодження зелених насаджень або інших об'єктів озеленення населених пунктів, якщо розмір штрафу не перевищує трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; порушення правил використання об'єктів тваринного світу, якщо розмір штрафу не перевищує семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, порушення правил щодо охорони порядку і безпеки руху на залізничному транспорті; порушення правил користування засобами залізничного транспорту; порушення правил користування засобами морського транспорту; порушення правил щодо охорони порядку і безпеки руху на річковому транспорті та маломірних суднах; порушення, пов'язані з викиданням за борт річкового або маломірного судна сміття та інших предметів тощо, якщо особа не заперечує допущене порушення й адміністративне стягнення, що на неї накладається.

Протоколи не складаються і в інших випадках, коли відповідно до закону штраф накладається і стягується, а попередження оформлюється на місці вчинення правопорушення.

Уповноважений орган (посадова особа) на місці вчинення правопорушення вносить постанову у справі про адміністративне правопорушення. Якщо під час складання постанови у справі про адміністративне правопорушення особа оскаржить адміністративне стягнення, що на неї накладається, то уповноважена посадова особа зобов'язана скласти протокол про адміністративне правопорушення. Цей протокол є додатком до постанови у справі про адміністративне правопорушення. Постанова у справі про адміністративне правопорушення складається у двох примірниках, один з яких вручається особі, яка притягається до адміністративної відповідальності.

У разі виявлення адміністративного правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксованого за допомогою спеціальних технічних засобів що працюють в автоматичному режимі, які оснащені функціями фото– та кінозйомки, відеозапису, або обладнанням для фото– та кінозйомки чи відеозапису, протокол про адміністративне правопорушення не складається, а постанова у справі про адміністративне правопорушення вноситься без участі особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. Копії постанови у справі про адміністративне правопорушення та матеріалів, зафіксованих за спеціальних технічних засобів що працюють в автоматичному режимі, які оснащені функції фото– і кінозйомки, відеозапису чи засобів фото– і кінозйомки, відеозапису, надсилаються особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, протягом трьох днів з дня винесення такої постанови.

Нормативне регулювання провадження у справах про адміністративні проступки здійснюється низкою актів, основним з яких є Кодекс України про

адміністративні правопорушення. Кодекс було прийнято 7 грудня 1984 р., але, на жаль, багато його положень не відповідають вимогам часу і підлягають перегляду. Крім того, часте внесення змін і доповнень робить Кодекс дуже рухомим і ускладнює користування ним.

Крім Кодексу України про адміністративні правопорушення, який регулює загальні положення провадження, існує низка спеціальних норм, що регламентують особливості провадження з окремих категорій адміністративних проступків.

Суб'єкти провадження у справах про адміністративні правопорушення

Усіх суб'єктів провадження у справах про адміністративні проступки можна класифікувати за характером процесуального статусу на три групи:

1) **суб'єкти, що вирішують справу** (державні органи, їх посадові особи, які уповноважені розглядати та приймати рішення у справах про адміністративні проступки, їх перелік визначений ст. 213, а також статтями 218 – 244⁸ КУпАП);

2) **суб'єкти, щодо яких вирішується справа** (можуть відноситись практично будь-який суб'єкти, як органи, так і посадові особи);

3) **допоміжні учасники процесу** (свідки, постраждалі, експерти, перекладачі, адвокати).

Особлива група учасників провадження – громадські організації, товариські суди, трудові колективи, адміністрація за місцем роботи, навчання або проживання правопорушників. Вони співпрацюють з державними органами, допомагаючи їм у здійсненні виховної роботи.

У ряді випадків такі учасники провадження мають бути поінформовані про заходи адміністративного впливу, вжиті до винних. Вони можуть подавати клопотання про скорочення строку позбавлення спеціального права.

Особа, що вчинила правопорушення, може бути звільнена від адміністративної відповідальності з передачею матеріалів на розгляд товариського суду, громадської організації, трудового колективу.

Розглянемо детально зазначені групи суб'єктів провадження у справах про адміністративні проступки.

1) Суб'єкти, які вирішують справу:

а) суб'єкти, які розслідують справу і складають протокол;

б) суб'єкти, які розглядають і приймають рішення у справі.

У певних адміністративних справах зазначені суб'єкти не збігаються. Наприклад, за скоєння дрібного хуліганства у вигляді нецензурної лайки в громадських місцях (ст. 173 КУпАП) органи Національної поліції розслідують справу і складають протокол, а районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді) розглядають та приймають рішення (постанову) в адміністративній справі.

Відповідно до інших справ зазначені суб'єкти мають право як розслідувати справу, так і приймати у ній рішення.

Згідно зі ст. 213 КУпАП справи про адміністративні правопорушення розглядаються:

1) адміністративними комісіями;

2) виконавчими комітетами селищних, сільських рад;

3) районними, районними у місті, міськими чи міськрайонними судами (суддями), місцевими адміністративними та господарськими судами, апеляційними судами, вищими спеціалізованими судами та Верховним Судом України;

4) органами Національної поліції, органами державних інспекцій та іншими органами (посадовими особами), уповноваженими на це законодавчими актами України.

Рішення про накладення адміністративного стягнення може приймати колегіальний орган або посадова особа.

До перших належать адміністративні комісії, виконкоми селищних, сільських рад, суд. Що стосується посадових осіб, то вони вирішують справи від імені відповідних органів у межах наданих їм повноважень і тільки при виконанні службових обов'язків. Коло таких осіб встановлено законодавчими актами України. До них, насамперед, належать керівники відповідних публічних органів. Проте в деяких випадках, передбачених законодавством, право накладати стягнення мають і інші посадові особи. Наприклад, за правопорушення, передбачені ст. 177 і частинами 1 та 2 ст. 178 – накладати стягнення можуть дільничні інспектори (старші дільничні інспектори) міліції.

Органи (посадові особи) розглядають справи про адміністративні проступки в межах своєї підвідомчості.

Встановлення підвідомчості – це розмежування компетенції між органами (посадовими особами). Кожен орган або посадова особа має право розглядати й вирішувати тільки ті питання, які належать до їх відання. І тому, коли кажуть, що справа підвідомча якомусь органу, то мають на увазі, що саме цей орган займається цією справою, що його уповноважено вирішувати такі справи.

Встановлення підвідомчості справ – спосіб визначення компетенції. До компетенції входять також і повноваження. Повноваження визначають, що може зробити, які заходи може застосовувати орган (посадова особа), в той час, як підвідомчість окреслює межі повноважень за територією та за обсягом справ, які вирішуються.

Розрізняють два **різновиди підвідомчості** – предметну та територіальну.

Предметна (видова) підвідомчість – це нормативне вирішення питання про те, якому виду органів доручено розглядати відповідну категорію справ. Цьому в КУпАП України присвячено гл. 17. Головний критерій закріплення предметної підвідомчості – категорія адміністративних правопорушень.

Так, наприклад, законодавством встановлено, що справи про порушення правил пожежної безпеки розглядаються органами, які здійснюють державний пожежний нагляд. Для визначення предметної підвідомчості справ законодавець використовує також і додаткові ознаки.

До них належать місце вчинення правопорушення, вік правопорушника.

Під **територіальною підвідомчістю** розуміється нормативне вирішення питання про те, де (а тому і яким органом) повинна розглядатися конкретна справа. Головне правило територіальної підвідомчості – справа розглядається за місцем вчинення правопорушення. Але з цього правила є винятки: справи, підвідомчі адміністративним комісіям, розглядаються за місцем проживання правопорушників. Крім цього, з деяких категорій справ встановлена подвійна (альтернативна) територіальна підвідомчість. Так, наприклад, справи про порушення правил дорожнього руху можуть розглядатися як за місцем вчинення правопорушення, так і за місцем обліку транспортного засобу або за місцем проживання порушника.

Особливе місце серед органів адміністративної юрисдикції посідають **адміністративні комісії**.

Адміністративні комісії утворюються районними державними адміністраціями, виконкомом міських, районних у містах, селищних і сільських рад у складі голови, заступника голови, відповідального секретаря та членів комісії. Адміністративні комісії розглядають усі справи про адміністративні проступки, за винятком віднесених до компетенції інших органів (посадових осіб). Зокрема вони можуть розглядати справи про ряд правопорушень у галузі охорони праці та здоров'я населення, охорони пам'яток історії та культури, в будівництві та в галузі використання електричної та теплової енергії, в сільському господарстві, в галузі житлових прав громадян, житлово-комунального господарства, благоустрою і т. ін. В адміністративних комісіях при виконавчих органах міських рад є посада звільненого відповідального секретаря комісії.

Адміністративні комісії мають право розглядати справи про адміністративні правопорушення за наявності не менш як половини членів їх складу, а виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад – за наявності не менш як двох третин від загального складу виконавчого комітету. Адміністративні комісії при виконавчих комітетах районних у містах рад утворюються у разі надання районній у місті раді та її виконавчому комітету відповідних повноважень міською радою.

Повноваження **виконавчих комітетів селищних і сільських рад** щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення схожі до повноважень адміністративних комісій, але дещо вужчі. Компетенцію виконавчих комітетів закріплено в ст. 219 КУпАП.

Районними, районними у місті, міськими чи міськрайонними судами (суддями) розглядаються справи про найбільш серйозні адміністративні проступки, за які передбачено найсуворіші адміністративні стягнення та стягнення, які застосовуються виключно у судовому порядку, – штраф у підвищеному розмірі, оплатне вилучення транспортних засобів, конфіскація, виправні роботи, громадські роботи та адміністративний арешт, а також справи про адміністративні правопорушення, вчинені особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років (ст. 221 КУпАП) та про правопорушення, пов'язані з корупцією.

Місцеві господарські та адміністративні суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд України розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 185³ КУпАП. Постанова суду, прийнята за результатами розгляду такої справи, є остаточною та оскарженню не підлягає.

Органам Національної поліції надано право розглядати справи про порушення громадського порядку, правил паспортної системи, правил перебування в Україні і транзитного проїзду через територію України іноземців і осіб без громадянства, правил дорожнього руху, правил, що забезпечують безпеку руху транспорту, правил користування засобами транспорту, правил, спрямованих на забезпечення схоронності вантажів на транспорті, правил дозвільної системи та інші правопорушення, які посягають на громадський порядок та громадську безпеку (ст. 222 КУпАП). Повноваженнями щодо розгляду адміністративних справ у органах внутрішніх справ наділено багатьох посадових осіб.

Органи державного контролю та нагляду (державні інспекції) та деякі галузеві органи управління розглядають справи про порушення тих загальнообов'язкових

правил, нагляд та контроль за виконанням яких на них покладено. Наприклад, органи державного пожежного нагляду, органи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з нагляду за охороною праці, органи, установи та заклади державної санітарно-епідеміологічної служби, органи, які здійснюють державний пробірний контроль тощо.

2) **Суб'єкти, щодо яких вирішується справа.** Особу порушника характеризують, перш за все, ознаки, властиві суб'єктові проступку (вік, стать, службовий, соціальний стан, протиправна поведінка в минулому тощо), а також поведінка в трудовому колективі та в побуті, ставлення до сім'ї, колег по роботі, навчанню тощо. Всі ці обставини мають бути встановлені органом (посадовою особою), який розглядає справу, щоб мати повне уявлення про особу порушника.

Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, **має право:** знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, надавати докази, заявляти клопотання; при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача, якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження; оскаржити постанову у справі.

Справа про адміністративне правопорушення **розглядається в присутності особи**, яка притягається до адміністративної відповідальності. Під час відсутності цієї особи справу може бути розглянуто лише у випадках, коли є дані про своєчасне її сповіщення про місце і час розгляду справи і якщо від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи.

При розгляді справ про адміністративні правопорушення (незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах; дрібне викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати; порушення правил реалізації, експлуатації радіоелектронних засобів та випромінювальних пристроїв будь-якого виду і призначення; торгівля з рук у невстановлених місцях тощо) присутність особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, є обов'язковою. У разі ухилення від явки на виклик або судді районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду ця особа може бути піддана приводу.

Ступінь вини правопорушника залежить від форми вини, з якою вчинено проступок. Зрозуміло, що вчинення правопорушення умисно відрізняється від вчинення його з необережності. В першому випадку ступінь вини порушника вищий. Деякі правопорушення може бути вчинено тільки умисно. В цих випадках для визначення ступеня вини порушника має значення вид умислу – прямий чи непрямий. Якщо проступок вчинено з прямим умислом, то ступінь вини порушника може підвищити наявність корисливого або іншого низького мотиву.

Майновий стан правопорушника також має бути враховано при застосуванні окремих адміністративних стягнень: штрафу, конфіскації, позбавлення спеціального права (наприклад, в разі застосування позбавлення права керування транспортним засобом щодо професійного водія), виправних робіт. При цьому враховується не тільки розмір заробітної плати особи, а й всі інші види її прибутку, який підлягає оподаткуванню, а також наявність або відсутність у неї утриманців.

3) Допоміжні учасники процесу. У статтях 269–274 КУпАП вичерпно дано перелік процесуальних прав та обов'язків інших учасників провадження – потерпілого, законних представників особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, і потерпілого, адвоката, свідка, експерта і перекладача.

Так, **потерпілому**, тобто особі, якій адміністративним правопорушенням заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду, надається право знайомитися з матеріалами справи, заявляти клопотання, оскаржувати постанову у справі. Його може бути також опитано як свідка.

Законні представники (батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники) представляють інтереси особи, що притягається до адміністративної відповідальності, чи потерпілого, які є неповнолітніми або через свої фізичні чи психічні вади не можуть самі здійснювати свої права. Вони мають право знайомитися з матеріалами справи, заявляти клопотання, від імені особи, інтереси якої вони представляють, оскаржувати рішення у справі.

Адвокат чи інший фахівець у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, може знайомитися з матеріалами справи, заявляти клопотання, за дорученням особи, яка його запросила, і від її імені приносити скарги на рішення у справі. Його повноваження на участь у розгляді справи посвідчуються відповідним документом, який підтверджує право на надання правової допомоги.

Як свідок у справі про адміністративне правопорушення може бути викликана будь-яка особа, про яку є дані, що їй відомі які-небудь обставини, що підлягають встановленню у даній справі. Свідок зобов'язаний з'явитися в зазначений час на виклик органу чи посадової особи, який розглядає справу, дати правдиві пояснення, повідомити все відоме йому по справі й відповісти на поставлені запитання.

Експерт призначається органом (посадовою особою), який розглядає справу, у разі, коли виникає потреба в спеціальних знаннях. Він зобов'язаний з'явитися на виклик і дати об'єктивний висновок у поставлених перед ним питаннях. Експерт має право знайомитися з матеріалами справи, що стосуються предмета експертизи, заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів, необхідних для дачі висновку, з дозволу зазначеного органу (посадової особи) ставити особі, яка притягається до відповідальності, потерпілому, свідкам запитання, що стосуються предмета експертизи, бути присутнім при розгляді справи.

Перекладач, який також призначається, в разі необхідності, органом (посадовою особою), що розглядає справу, зобов'язаний з'явитися на виклик останнього і зробити повно і точно доручений йому переклад.

Стадії провадження в справах про адміністративні правопорушення.

Стадії провадження – це сукупність певних процесуальних дій у справах про адміністративні правопорушення, які об'єднані певною метою:

- I. порушення справи;
- II. адміністративне розслідування;
- III. розгляд та вирішення справи;
- IV. перегляд рішення;
- V. виконання рішення.

Завданнями провадження в справах про адміністративні правопорушення є:

- своєчасне, всебічне, повне й об'єктивне з'ясування обставин кожної справи,

- вирішення її відповідно до закону, забезпечення виконання винесеної постанови,
- виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень,
- запобігання правопорушенням,
- виховання громадян у дусі додержання законів,
- зміцнення законності.

Порядок провадження в справах про адміністративні правопорушення в органах (посадовими особами), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, визначається КУпАП та іншими законами України.

Провадження в справі про адміністративне правопорушення *не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю* за таких обставин:

- 1) відсутність події і складу адміністративного правопорушення;
- 2) недосягнення особою на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку;
- 3) неосудність особи, яка вчинила протиправну дію чи бездіяльність;
- 4) вчинення дії особою в стані крайньої потреби або необхідної оборони;
- 5) видання акта амністії, якщо він усуває застосування адміністративного стягнення;
- 6) скасування акта, який встановлює адміністративну відповідальність;
- 7) закінчення на момент розгляду справи про адміністративне правопорушення строків, передбачених статтею 38 КУпАП;
- 8) наявність по тому самому факту щодо особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, постанови компетентного органу (посадової особи) про накладення адміністративного стягнення, або нескасованої постанови про закриття справи про адміністративне правопорушення, а також порушення по даному факту кримінальної справи;
- 9) смерть особи, щодо якої було розпочато провадження в справі.

Розгляд справи про адміністративне правопорушення здійснюється на засадах рівності перед законом і органом (посадовою особою), який розглядає справу, всіх громадян незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови та інших обставин.

Відкритий розгляд справи про адміністративне правопорушення

Справа про адміністративне правопорушення розглядається відкрито крім випадків, коли це суперечить інтересам охорони державної таємниці.

З метою підвищення виховної і запобіжної ролі провадження в справах про адміністративні правопорушення такі справи можуть розглядатися безпосередньо в трудових колективах, за місцем навчання або проживання порушника.

Тести для самоконтролю

1. Охарактеризуйте поняття та зміст провадження в справах про адміністративні проступки.
2. Визначте принципи провадження в справах про адміністративні проступки.
3. Перелічіть основні завдання провадження в справах про адміністративні проступки.

4. Назвіть учасників провадження у справах про адміністративні проступки.
5. У яких випадках особи віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах?
6. Охарактеризуйте стадію «порушення справи» у провадженні у справах про адміністративні правопорушення (проступки).
7. Проаналізуйте етапи стадії «адміністративне розслідування» у провадженні у справах про адміністративні правопорушення (проступки).

Додаткові питання для обговорення

1. Громадянин Іванов працюючи керівником на державному підприємстві по виготовленню боєприпасів отримав інформацію про проведення мобілізаційної підготовки та переведення підприємства у роботу в особливий період. Проте Іванов жодних мобілізаційних заходів на підприємстві не здійснив. Чи підлягає Іванов адміністративній відповідальності? Які процесуальні документи будуть складені по цій справі?
2. Громадянину Пелеку виповнилось 16 років, через тиждень після дня народження він отримав виклик до призовної дільниці з встановленою датою часом явки. Проте даний виклик Пелек проігнорував та до призовної дільниці не з'явився. Чи є в діях Пелека склад адміністративного правопорушення? Які процесуальні документи будуть складені по цій справі?
3. Громадянин К. завершив військову кафедру під час навчання у вищому навчальному закладі та отримав військовий квиток. При влаштуванні на роботу у гр. К. попросили надати ксерокопію військового квитка, проте він не зміг його знайти та вимушений був звернутися до військового комісаріату про отримання його копії. Чи є підстави для притягнення гр. К. до відповідальності? Хто має право накладати стягнення на громадянина К.? Які процесуальні документи будуть складені по цій справі?
4. Господар мисливського магазину реалізовував мисливську та інші види зброї, а також боєприпаси. В результаті проведеної перевірки працівники внутрішніх справ виявили, що продаж цього виду товару здійснюється для громадян з дозволом за однією ціною, а для громадян без дозволу за дорожчою. Чи повинні притягнути господаря мисливського магазину до відповідальності? Кваліфікуйте дії господаря мисливського магазину. Хто має право притягнути до відповідальності в цьому випадку? Які процесуальні документи будуть складені по цій справі?
5. Мисливець Павло придбав гладко ствольну мисливську рушницю в спеціалізованому магазині «Зубр». Через 2 місяці Павло з'явився в районний відділ УМВС для реєстрації зброї. Однак, працівники поліції заявили, що ним пропущені встановлені законом строки реєстрації такої зброї. Павло відповів, що про такі строки йому нічого відомо не було, та що він не мав можливості з'явитися для реєстрації зброї раніше, бо перебував у відрядженні. Також Павло запевнив, що з моменту покупки зброї не використовувалася, присутні всі заводські пломби та пакування. Який порядок реєстрації мисливської зброї? Чи є в цій ситуації підстави для притягнення особи до відповідальності? За якими нормами КУпАП? Як може бути накладене стягнення в цьому випадку? Які процесуальні документи будуть складені?

Рекомендована література

1. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / Вищ. адмін. суд України ; за заг. ред. І. Х. Темкіжева. – 2-ге вид., пероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 720 с.
2. Оскарження судових рішень і ухвал в системі адміністративного судочинства України: зразки документів, судова практика, актуальне законодавство : станом на 23 верес. 2016 р. / упоряд. Н. О. Армаш [та ін.]. – К. : Центр учб. літ., 2016. – 272 с.
3. Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях : офіц. текст / упоряд.: С. А. Кузьмін, М. С. Кучеренко. – К. : Вид. Паливода А. В., 2015. – 828 с.
4. Постанови пленуму, роз'яснення та рекомендації Вищого адміністративного суду України / упоряд. Ю. І. Руснак. – К. : Центр учб. літ., 2013. – 438 с.
5. Правові позиції в адміністративному судочинстві України / Вищ. адмін. суд України ; упоряд.: М. І. Смокович, В. П. Базов ; за заг. ред. О. М. Нечитайло. – Офіц. вид. – К. : Ін Юре, 2015. – 848 с. – (Судова практика).
6. Русанова В. Б. Право на оскарження в суді постанови у справі про адміністративне правопорушення (сутність, гарантії та порядок реалізації) : монографія / В. Б. Русанова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; за заг. ред. Н. Б. Писаренко. – Х. : Право, 2016. – 148 с.
7. Смокович М. І. Визначення юрисдикції адміністративних судів та розмежування судових юрисдикцій : монографія / М. І. Смокович. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 304 с.
8. Судовий розгляд справ про адміністративні правопорушення : навч. посіб. / Запоріз. нац. ун-т ; ред.: Т. О. Коломoeць, В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 544 с.

Розділ 3. АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО У РІЗНИХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ РЕЖИМАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Загальні положення адміністративного судочинства.

Кодекс адміністративного судочинства України визначає юрисдикцію та повноваження адміністративних судів, встановлює порядок здійснення судочинства в адміністративних судах.

Завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Адміністративне судочинство здійснюється у сфері публічних правовідносин, відповідно, й у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

Критерій розмежування публічних і приватних відносин законом чітко не визначений й досі є предметом спору у правничій та іншій фаховій літературі, тому у межах нашої роботи будемо розглядати переважно публічні відносини адміністративно-правового забезпечення державної безпеки як елемент саме публічних відносин. Традиційно, публічними також вважають відносини, в яких реалізуються публічні інтереси, інтереси суспільства в цілому, які представляє держава та її органи, отже й національні інтереси (цінності). Проте, у практиці адміністративно-правового забезпечення державної безпеки публічні правовідносини – це відносини, що складаються у зв'язку з реалізацією владних повноважень суб'єктами адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, а також органами військового управління, військовими командирами. Звідси, обов'язковим учасником цих правовідносин є суб'єкт адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Це загальне, родове поняття.

Адміністративне судочинство – це форма реалізації судової влади, форма здійснення правосуддя в публічних спорах.

Завдання адміністративного судочинства визначаються через:

- мету судочинства – захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб;
- сферу судочинства – публічно-правові відносини;
- визначення порушника – орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова і службова особа, інший суб'єкт під час виконання делегованих повноважень;
- характер порушення – при здійсненні ними владних управлінських функцій;
- спосіб захисту та його якісні характеристики – шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ.

Кожне з цих понять є важливим для розкриття завдань адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

Юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема:

1) спорах фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів),

дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження;

2) спорах з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби;

3) спорах між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень;

4) спорах, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів;

5) за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, коли право звернення до суду для вирішення публічно-правового спору надано такому суб'єкту законом;

6) спорах щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;

7) спорах фізичних чи юридичних осіб із розпорядником публічної інформації щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності у частині доступу до публічної інформації;

8) спорах щодо вилучення або примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності;

9) спорах щодо оскарження рішень атестаційних, конкурсних, медико-соціальних експертних комісій та інших подібних органів, рішення яких є обов'язковими для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших осіб;

10) спорах щодо формування складу державних органів, органів місцевого самоврядування, обрання, призначення, звільнення їх посадових осіб;

11) спорах фізичних чи юридичних осіб щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності замовника у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони», за винятком спорів, пов'язаних із укладенням договору з переможцем переговорної процедури закупівлі, а також зміною, розірванням і виконанням договорів про закупівлю;

12) спорах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів охорони державного кордону у справах про правопорушення, передбачені Законом України «Про відповідальність перевізників під час здійснення міжнародних пасажирських перевезень»;

13) спорах щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років».

Захист прав, свобод та інтересів слід відрізнити від їх охорони. Охорона прав та інтересів має на меті запобігти їх порушенню. Охорона здійснюється шляхом встановлення відповідних норм права, правових стимулів, заборон тощо. Натомість, захист прав здійснюється у разі їх порушення.

З цього слідує, що під час розгляду кожної справи суд повинен встановити чи має місце порушення прав позивача, адже без цього не можна виконати завдання судочинства. Якщо позивач не довів факту порушення особисто своїх прав, то навіть у разі, якщо дії суб'єкта владних повноважень є протиправними, підстав для задоволення позову немає. Звернення до суду є способом захисту порушених суб'єктивних прав, а не способом відновлення законності

та правопорядку у публічних відносинах адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.

Водночас визначення завдання судочинства як захисту особи від суб'єкта адміністративно-правового забезпечення державної безпеки є, до певної міри, умовним. Не в кожній адміністративній справі має місце порушення з боку суб'єкта адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Так, органи Пенсійного фонду України звертаються до суду з позовами про стягнення недоїмки, задекларованої та не сплаченої платником. У таких справах порушником є не суб'єкт владних повноважень, а особа, яка прострочила сплату внесків. Відтак, звертаючись до суду, позивач захищає публічні інтереси, які полягають в отриманні відповідних платежів, а не права та інтереси особи, яка є відповідачем.

У справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень **адміністративні суди перевіряють**, чи прийняті (вчинені) вони:

1) на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України;

2) з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано;

3) обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії);

4) безсторонньо (неупереджено);

5) добросовісно;

6) розсудливо;

7) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації;

8) пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи та цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія);

9) з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення;

10) своєчасно, тобто протягом розумного строку.

Вирішуючи спір, суд може відмовити особі у задоволенні позову, що не повною мірою узгоджується з концепцією захисту прав та інтересів позивача. Виходить, що, відмовивши у задоволенні позову, суд не захистив право позивача, а, навпаки, захистив відповідача від необґрунтованих вимог. Насправді ж суд вирішив **спір**.

Якщо завданням судочинства (а отже й суду) вважати захист особи від суб'єкта владних повноважень, то постає питання про дотримання принципу рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом. Адже наперед закладається характеристика суб'єкта владних повноважень як правопорушника. Натомість рівність мала б виявлятися у відсутності упередженого ставлення суду до обох сторін.

Усе це, на нашу думку, свідчить про те, що визначення завдання судочинства через захист позивача є неправильним. Завданням адміністративного судочинства є вирішення публічно-правового спору між сторонами. **Рішення суду усуває спірність і в цей спосіб досягається захист прав та інтересів особи**. Отже, захист прав – це наслідок вирішення спору, а не завдання суду.

На підтвердження цієї думки можна навести ст. 3 КАС України, в якій **справа адміністративної юстиції** визначається як переданий на вирішення суду публічно-правовий спір, а **адміністративне судочинство** – як діяльність

адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ. Отже, судочинство – це вирішення спору.

Водночас значна кількість адміністративних справ виникають не через спір. Це справи за позовами суб'єктів владних повноважень про стягнення узгоджених сум податків та обов'язкових платежів, штрафних санкцій, припинення суб'єктів підприємницької діяльності тощо. В цих справах відповідач не виконує публічно-правових обов'язків не внаслідок спору щодо підстав виникнення таких обов'язків, а з інших причин: відсутність грошових коштів, бажання відстрочити платежі, байдужість тощо. У таких справах суд не здійснює захист прав особи (відповідача) від суб'єкта владних повноважень (позивача), але й не вирішує спір як такий. Розглядаючи такі справи, суд виконує, по суті, контрольну функцію, перевіряє чи є передбачені законом підстави для стягнення, припинення та інших дій, про які просить позивач. Завдання судочинства у цих справах полягає у недопущенні безпідставного обмеження прав особи суб'єктом владних повноважень. Відтак, йдеться про превентивну (попереджувальну) функцію судочинства. Суд фактично здійснює охорону, а не захист прав відповідача. Це не узгоджується із завданням захисту порушених прав.

З 24 лютого 2022 року, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в Україні введено режим воєнного стану.

У період воєнного стану, відповідно до статті 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» **не можуть бути припинені повноваження судів**. В умовах воєнного стану робота судів не припинена, конституційне право на судовий захист не обмежено.

Ніяких скорочених чи прискорених процедур здійснення правосуддя немає.

Всі суди, де це можливо, якщо вони не мають значних технічних пошкоджень чи не зруйновані повністю внаслідок бомбардувань та обстрілів, працюватимуть. Відповідно до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», враховуючи неможливість судами здійснювати правосуддя під час воєнного стану змінюється територіальна підсудність судових справ.

ЗАТВЕРДЖЕНО
Розпорядження Голови
Верховного Суду
від 13.03.2022 № 6/0/9–22

РЕКОМЕНДАЦІЇ

судам першої та апеляційної інстанції на випадок
захоплення населеного пункту та/або суду чи безпосередньої загрози
його захоплення

1. На випадок захоплення або загрози захоплення суду кожен голова суду і суддя мають діяти відповідно до ситуації, що склалася та умов воєнного стану, приймати розумні та ефективні рішення, усвідомлюючи, що збереження життя і здоров'я людей є їх пріоритетним завданням.

2. Якщо населений пункт, у якому знаходиться суд, є тимчасово окупованим й немає можливості виїзду з нього, суддям і працівникам апарату суду слід очікувати встановлення евакуаційних коридорів. За наявності евакуаційного транспорту

та плану евакуації суддям і працівникам апарату суду доцільно здійснити евакуацію у визначені державними органами місця. За відсутності евакуаційного транспорту залишити (в разі можливості) населений пункт самостійно. При цьому необхідно керуватися повідомленнями органів влади стосовно безпечності самостійної евакуації.

3. За умови відповідної можливості необхідно здійснити вивезення судових справ, насамперед тих, що перебувають у провадженні суддів, або хоча б здійснити вивезення найбільш важливих (резонансних) справ: матеріалів кримінальних проваджень, у яких особа тримається під вартою; проваджень щодо неповнолітніх; проваджень щодо особливо тяжких злочинів; інших справ, розгляд яких може мати істотне значення для прав учасників процесу. Якщо такої можливості немає – забезпечити зберігання таких справ у сейфах в приміщенні суду. При цьому за наявності ризику для життя чи здоров'я, пов'язаного із вивезенням судових справ, такі справи треба залишати в приміщенні суду. За можливості, перед залишенням суду, необхідно передати приміщення суду під охорону Служби судової охорони.

4. Документи, які містять державну таємницю, підлягають знищенню з одночасним оформленням відповідних актів та з дотриманням вимог нормативно-правових актів, які це регулюють. Матеріали інших судових справ знищувати не потрібно, передбачаючи можливість повернення населеного пункту під контроль органів влади України або подальшу передачу цих справ за сприяння органів влади України. Вміст серверів необхідно заздалегідь скопіювати на переносні носії та обов'язково вивезти їх за першої можливості. Перед залишенням приміщення суду необхідно унеможливити доступ із технічних засобів суду до Єдиного реєстру судових рішень.

5. У судах, розташованих у безпосередній близькості до районів ведення воєнних дій, керівникам апаратів необхідно вжити підготовчих заходів, необхідних для виконання цих рекомендацій в разі ймовірного захоплення населеного пункту та/або суду. Також у цих судах необхідно вжити заходів щодо невідкладного внесення усіх, ухвалених судом судових рішень, до Єдиного реєстру судових рішень. Крім того, необхідно здійснити оцифрування матеріалів судових справ, пріоритетно тих, ознаки яких наведено в пункті 3 цих Рекомендацій, а також підготувати до перевезення сервери з кадровою та бухгалтерською інформацією або інші переносні носії з відповідною інформацією. Переносні носії з копіями судових справ, а також з кадровою та бухгалтерською інформацією, необхідно вивезти за першої ж можливості.

6. Необхідно забезпечити схоронність і вивезення особових справ та трудових книжок суддів і працівників апарату суду; за необхідності передати ці документи суддям і працівникам апарату під підпис. Прилади з електронними цифровими підписами суддів і працівників апарату суду необхідно вивезти, а в разі неможливості – знищити.

7. Вивезені справи та вміст серверів передати до суду, якому визначено підсудність замість суду, діяльність якого припинено. Якщо це неможливо – здійснити передачу справ до іншого суду на території, що перебуває під контролем органів влади України, або до територіального управління Державної судової адміністрації України. Такому суду чи територіальному управлінню Державної судової

адміністрації України за першої можливості треба забезпечити передачу справ і матеріалів до відповідного визначеного суду.

8. Мантії та нагрудні знаки суддів за можливості необхідно вивезти до суду, якому визначено підсудність.

9. Забезпечення схоронності печаток суду покладається на голову суду й керівника апарату суду; за неможливості вивезення ці печатки потрібно знищити.

10. Про припинення роботи суду необхідно невідкладно повідомити Державну судову адміністрацію України, Верховний Суд, Раду суддів України.

11. Суд, якому визначено територіальну підсудність справ суду, діяльність якого припинено, має забезпечити прийняття, збереження таких матеріалів і подальший їх розгляд.

12. Суддям і працівникам апарату суду, що перебувають на території, окупованій російськими військами, необхідно уникати переговорів з окупантами, не погоджуватися на пропозиції співпраці, чекати створення евакуаційних коридорів.

13. Питання відрядження суддів і працівників апарату суду надалі буде вирішуватися Державною судовою адміністрацією України, Верховним Судом, Радою суддів України.

До ухвалення рішення про відрядження суддів і працівників апарату суду, діяльність якого припинено, Державній судовій адміністрації України рекомендовано продовжувати здійснювати виплати суддям і працівникам апарату суду згідно з вимогами законодавства.

Тести для самоконтролю

1. Що визначає Кодекс адміністративного судочинства України?

- a) Виключно юрисдикцію адміністративних судів.
- b) Тільки повноваження адміністративних судів.
- c) Юрисдикцію та повноваження адміністративних судів, а також порядок здійснення судочинства в адміністративних судах.
- d) Виключно порядок здійснення судочинства в адміністративних судах.

2. Яке основне завдання адміністративного судочинства?

- a) Вирішення будь-яких спорів.
- b) Справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб.
- c) Вирішення спорів виключно між фізичними особами та суб'єктами владних повноважень.
- d) Захист прав, свобод та інтересів лише юридичних осіб.

3. Що є критерієм розмежування публічних і приватних відносин?

- a) Чітко визначений законом критерій.
- b) Критерій розмежування публічних і приватних відносин законом чітко не визначений.
- c) Наявність у відносинах суб'єкта владних повноважень.
- d) Відсутність у відносинах суб'єкта владних повноважень.

4. Які відносини вважаються публічними у практиці адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?

- a) Відносини, що складаються у зв'язку з реалізацією владних повноважень суб'єктами адміністративно-правового забезпечення державної безпеки.
- b) Будь-які відносини за участю фізичних осіб.
- c) Відносини, що виникають виключно між юридичними особами.
- d) Відносини, пов'язані з комерційною діяльністю.

5. Як адміністративне судочинство реалізує судову владу?

- a) Шляхом розгляду кримінальних справ.
- b) Шляхом здійснення правосуддя в публічних спорах.
- c) Шляхом вирішення цивільних спорів.
- d) Шляхом розгляду господарських спорів.

6. Які способи захисту прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб передбачені адміністративним судочинством?

- a) Шляхом виключно скасування нормативно-правових актів.
- b) Шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ.
- c) Тільки шляхом оскарження індивідуальних актів.
- d) Виключно шляхом оскарження дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень.

7. На які справи поширюється юрисдикція адміністративних судів?

- a) На справи у публічно-правових спорах.
- b) На всі види спорів.
- c) Виключно на спори між фізичними особами.
- d) Тільки на спори між юридичними особами.

8. Які спори розглядають адміністративні суди?

- a) Спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності.
- b) Виключно спори, пов'язані з виборчим процесом.
- c) Тільки спори щодо формування складу державних органів.
- d) Лише спори фізичних чи юридичних осіб щодо оскарження рішень замовника у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони».

9. Чим відрізняється захист прав, свобод та інтересів від їх охорони?

- a) Охорона здійснюється шляхом встановлення відповідних норм права, а захист – у разі їх порушення.
- b) Охорона здійснюється тільки судом, а захист – іншими органами державної влади.
- c) Захист здійснюється шляхом встановлення відповідних норм права, а охорона – у разі їх порушення.

d) Охорона здійснюється виключно в адміністративному порядку, а захист – тільки в судовому.

10. Які функції виконує суд у справах за позовами суб'єктів владних повноважень про стягнення узгоджених сум податків та обов'язкових платежів?

- a) Виключно захист прав позивача.
- b) Тільки вирішення спору між сторонами.
- c) Контрольну функцію, перевіряє чи є передбачені законом підстави для стягнення.
- d) Вирішення спору в користь відповідача.

Задачі до підрозділу

Задача 1

Громадянин Петренко отримав відмову Служби безпеки України у доступі до публічної інформації щодо діяльності цієї служби. СБУ мотивувала відмову тим, що запитувана інформація містить державну таємницю. Петренко вважає відмову необґрунтованою та такою, що порушує його право на доступ до інформації.

Чи має право громадянин Петренко оскаржити рішення СБУ до суду?

Який суд буде розглядати цю справу?

Які аргументи може навести Петренко на підтвердження своєї позиції?

Які обставини має встановити суд для вирішення цієї справи?

Задача 2

Капітан Збройних Сил України Іванов оскаржив до суду рішення командира військової частини про накладення на нього дисциплінарного стягнення у вигляді догани. Іванов вважає, що командир перевищив свої повноваження, оскільки підстави для накладення стягнення були відсутні.

Чи підлягає ця справа розгляду в порядку адміністративного судочинства?

Які докази має надати Іванов для обґрунтування своєї позиції?

Які критерії має застосувати суд для перевірки законності рішення командира військової частини?

Задача 3

Під час проведення мітингу біля будівлі Верховної Ради України група мітингувальників намагалася прорватися через кордон охорони. Працівники поліції застосували силу для припинення протиправних дій. Деякі мітингувальники отримали тілесні ушкодження та оскаржили дії поліції до суду.

Які завдання адміністративного судочинства мають бути реалізовані судом при розгляді цієї справи?

Чи правомірним було застосування сили працівниками поліції?

Які обставини повинен з'ясувати суд для прийняття рішення?

Задача 4

Громадська організація «Захист прав військовослужбовців» звернулася до адміністративного суду з позовом до Міністерства оборони України про визнання незаконним наказу Міністра оборони, який, на думку організації, обмежує права військовослужбовців на свободу слова.

Чи має право громадська організація звертатися до суду в інтересах військовослужбовців?

Які докази має надати громадська організація для обґрунтування своєї позиції?

Які наслідки може мати рішення суду у цій справі?

Задача 5

Співробітник Служби зовнішньої розвідки України Петров був звільнений з посади за невиконання умов контракту. Петров вважає звільнення незаконним та оскаржив його до суду.

Які особливості розгляду справ щодо звільнення з посад співробітників розвідувальних органів?

Які права має Петров у цій справі?

Які наслідки може мати рішення суду для сторін спору?

Додаткові питання для обговорення

1. Розкрийте поняття та сутність адміністративного судочинства у сфері державної безпеки. Які його особливості порівняно із загальним адміністративним судочинством?

2. Схарактеризувати суб'єктів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Які органи та посадові особи належать до цієї категорії?

3. Які види публічно-правових спорів, пов'язаних із державною безпекою, розглядаються адміністративними судами? Наведіть приклади.

4. Як співвідносяться поняття «державна безпека» та «національна безпека» в контексті адміністративного судочинства?

5. Які принципи адміністративного судочинства є особливо важливими у справах, пов'язаних із державною безпекою? Обґрунтуйте свою відповідь.

6. Які особливості доказування у справах, пов'язаних із державною безпекою? Які види доказів можуть бути використані?

7. Як забезпечується захист державної таємниці під час розгляду адміністративних справ, пов'язаних із державною безпекою?

8. Які є проблеми та перспективи розвитку адміністративного судочинства у сфері державної безпеки в Україні?

9. Проаналізуйте судову практику щодо розгляду адміністративних справ, пов'язаних із державною безпекою. Які тенденції спостерігаються?

10. Чи достатньо ефективним є адміністративне судочинство в Україні для захисту прав громадян у сфері державної безпеки?

11. Які заходи можна вжити для покращення адміністративного судочинства у сфері державної безпеки?

12. Яким чином можна забезпечити баланс між захистом державної безпеки та захистом прав громадян в адміністративному судочинстві?

Рекомендована література

1. Закон України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року № 3855-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 16, ст.93

2. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» від 3 квітня 2003 року № 661-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 27, ст.208.

3. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40–41, ст.379.

4. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 27, ст.382.

5. Бандурка О.М., Тищенко М.М. Адміністративне право України: Підручник. – Київ: Ліра-К, 2021.

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Введений в дію Постановою Верховної Ради Української РСР від 07 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР – 1984. – додаток до № 51. – Ст. 1122.

7. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 2009. – 80 с.

8. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 39, Ст.351.

9. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року № 1550-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 23, Ст. 176.

10. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250.

11. Левківська В. М. Адміністративно-правове забезпечення національної безпеки. Київський часопис права. 2022. № 4. С. 83–88.

12. Колпаков В.К. Адміністративне право України: Підручник. – Київ: Юрінком Інтер, 2018 – 544 с.

13. Кобко Є. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки держави : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 336 с.

14. Кузьменко О.В. Адміністративно-правове забезпечення державної безпеки України: Монографія. – Київ: НАВС, 2017 – 568 с.

15. Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції: навчальний посібник / кол. авторів; за заг. ред. Ю.С. Назара. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. – 396 с.

16. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Видання друге. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 520 с.

17. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.

3.2. Організація адміністративного судочинства у різних адміністративно-правових режимах забезпечення національної (державної) безпеки.

Організація адміністративного судочинства у різних адміністративно-правових режимах забезпечення державної безпеки є ключовим складником правової системи, спрямованою на підтримку стабільності держави, захист прав громадян та забезпечення ефективного функціонування органів влади. У сучасних умовах, коли загрози державній безпеці мають різноманітний і динамічний характер, адміністративне судочинство виконує важливу роль у вирішенні конфліктів між державою та суспільством, сприяючи зміцненню довіри громадян до правових інститутів.

Адміністративне судочинство охоплює комплекс процедур, які дозволяють судовим органам вирішувати спори, пов'язані з правами громадян, діяльністю органів влади та законністю адміністративних актів. Кодекс адміністративного

судочинства України визначає юрисдикцію та повноваження адміністративних судів, встановлює порядок здійснення судочинства в адміністративних судах. Воно забезпечує баланс між реалізацією державних функцій у сфері безпеки та дотриманням прав і свобод людини. Основна мета адміністративного судочинства полягає у відновленні справедливості, усуненні порушень у діяльності державних органів та забезпеченні контролю за дотриманням законодавства. Завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Адміністративне судочинство здійснюється у сфері публічних правовідносин. Критерій розмежування публічних і приватних відносин законом чітко не визначений і досі є спірним у літературі. Традиційно публічними вважають відносини, в яких реалізуються публічні інтереси. Тобто інтереси суспільства в цілому, які представляє держава та її органи.

Такий контроль є особливо важливим в умовах правових режимів, що пов'язані із загрозами державній безпеці, оскільки саме через механізми адміністративної юстиції можна уникнути зловживань владою та забезпечити прозорість прийняття управлінських рішень.

Державна безпека, як базовий елемент існування держави, виступає стратегічним напрямом, у межах якого адміністративна юстиція відіграє системну роль. У зв'язку з цим, організація адміністративного судочинства повинна відповідати особливостям і викликам сучасних адміністративно-правових режимів, які можуть включати надзвичайні стани, антитерористичні операції, регулювання кібербезпеки, протидію гібридним загрозам тощо. Адміністративні суди у таких умовах функціонують не лише як інструмент вирішення спорів, але і як гарантія правової передбачуваності, що особливо актуально в періоди суспільно-політичної напруги.

Правові основи організації адміністративного судочинства охоплюють кілька рівнів регулювання. По-перше, конституційні засади, які гарантують права людини та визначають обов'язок держави забезпечувати національну безпеку, створюють фундамент для діяльності адміністративних судів. В Україні такі положення закріплені у Конституції, яка гарантує захист прав і свобод громадян навіть у виняткових умовах. По-друге, законодавче регулювання зосереджене у Кодексі адміністративного судочинства України (КАСУ), що визначає принципи, порядок та процедури розгляду справ. Особливу увагу слід звернути на специфічні процесуальні норми, що застосовуються у випадках, пов'язаних із державною безпекою, зокрема щодо конфіденційності інформації чи обмеження доступу до матеріалів справи. По-третє, міжнародні стандарти сприяють підвищенню якості адміністративного судочинства. Європейська конвенція з прав людини та інші міжнародні акти забезпечують рамкові принципи справедливого судочинства, які є орієнтирами для національних судів.

Особливості адміністративного судочинства у сфері державної безпеки обумовлені характером спорів, які виникають у цій галузі, а також необхідністю врахування суспільного інтересу. Наприклад, адміністративні суди можуть розглядати справи, пов'язані із запровадженням санкцій, депортацією іноземців, обмеженням певних прав у зв'язку із загрозами національній безпеці. Водночас такі рішення

мають прийматися на основі чітко визначених процедур та з урахуванням принципу пропорційності, щоб уникнути надмірного втручання у права людини.

Види адміністративних справ у сфері державної безпеки

До адміністративних справ у сфері державної безпеки належать спори, що стосуються рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, які мають безпосередній вплив на забезпечення національної безпеки. Зокрема:

- оскарження рішень щодо обмеження прав і свобод громадян у зв'язку із забезпеченням державної безпеки;
- справи, пов'язані із застосуванням адміністративного примусу, таких як затримання, обшук, вилучення майна;
- розгляд спорів щодо надання чи позбавлення статусу біженця, депортації, екстрадиції тощо.

Специфіка правозастосування в умовах надзвичайних станів

В умовах надзвичайних станів правозастосування набуває особливої специфіки через необхідність швидкого реагування на загрози. Надзвичайні стани можуть бути запроваджені у разі виникнення загроз національній безпеці, природних катастроф, епідемій або інших кризових ситуацій. У цих умовах адміністративні суди повинні:

- забезпечувати прискорений розгляд справ, пов'язаних з обмеженням прав і свобод громадян;
- організувати доступ до правосуддя навіть за умов обмежених ресурсів;
- враховувати специфіку доказів та процедур, які адаптуються до надзвичайних обставин.

Баланс між забезпеченням державної безпеки та захистом прав людини

Одним із центральних завдань адміністративного судочинства у цій сфері є підтримка балансу між захистом національних інтересів та дотриманням прав і свобод громадян. Це завдання потребує від судів:

- детального аналізу кожної справи з урахуванням усіх обставин і потенційних наслідків;
- прозорості та обґрунтованості судових рішень;
- дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини та національної безпеки;
- застосування принципу пропорційності, згідно з яким обмеження прав повинні бути необхідними, адекватними та виправданими метою, яку вони переслідують.

Виклики та перспективи розвитку адміністративного судочинства у сфері державної безпеки

Сучасне адміністративне судочинство стикається з низкою викликів, таких як недостатня адаптація правових процедур до кризових умов, збільшення кількості справ, що стосуються питань безпеки, та необхідність впровадження новітніх міжнародних стандартів. Перспективи розвитку цієї сфери пов'язані із впровадженням цифрових технологій, вдосконаленням законодавчої бази та забезпеченням прозорості судочинства.

Адміністративні суди у сфері державної безпеки виконують функцію неупередженого арбітра, вирішуючи питання, які стосуються обмежень прав громадян, застосування адміністративних санкцій або примусових заходів. Такі справи

нерідко пов'язані з делікатним балансом між захистом національних інтересів та забезпеченням прав і свобод людини.

Незалежність суддів: умова справедливого правосуддя

Забезпечення незалежності суддів є однією з найважливіших умов ефективного функціонування адміністративного судочинства. Судді повинні мати можливість ухвалювати рішення без політичного тиску, втручання з боку виконавчої влади або впливу інших інтересів.

Для цього необхідно:

– **Удосконалити законодавство**, яке чітко регулює гарантії незалежності суддів.

– **Запровадити незалежні механізми контролю** за випадками втручання в суддівську діяльність (наприклад, створення незалежних комісій для розгляду скарг на тиск).

– **Розвивати фахову підготовку суддів**, зокрема через тренінги з міжнародного права, методів оцінки доказів у справах державної безпеки та новітніх підходів до судового процесу.

Наприклад, тренінги можуть охоплювати практичні аспекти розгляду справ, пов'язаних із застосуванням санкцій, або аналіз рішень Європейського суду з прав людини, що стосуються прав у контексті безпеки.

Сучасні технології у судочинстві

Інновації у сфері правосуддя дозволяють зробити адміністративне судочинство більш ефективним, прозорим і доступним.

Електронне правосуддя: система електронного правосуддя України (Е-суд) дозволяє громадянам подавати документи, відстежувати справи та отримувати судові рішення в онлайн-форматі. Це значно спрощує доступ до судочинства, зменшує бюрократію та пришвидшує процес.

Використання відеоконференцій: судові засідання через відеозв'язок забезпечують можливість участі осіб, які фізично не можуть бути присутніми у залі суду. Це особливо важливо в умовах пандемій, надзвичайних станів або географічної віддаленості сторін.

Штучний інтелект: алгоритми штучного інтелекту можуть допомагати у виявленні подібних справ, аналізі судової практики та підготовці проектів судових рішень. Це дає змогу скоротити час на обробку матеріалів і зменшити навантаження на суддів.

Наприклад, у деяких країнах штучний інтелект вже використовується для оцінки ризиків у справах, пов'язаних із державою, допомагаючи швидше знаходити рішення, які відповідають стандартам права.

Виклики та шляхи вдосконалення адміністративного судочинства

Попри важливість адміністративного судочинства, система стикається з низкою викликів:

– **Недостатнє фінансування:** брак ресурсів обмежує можливості судів, зокрема в частині впровадження технологій та підвищення кваліфікації суддів.

– **Неоднорідність судової практики:** відсутність уніфікованих методик розгляду справ, пов'язаних із державною безпекою, ускладнює прогнозування результатів судових процесів.

– **Політичний вплив:** недостатній захист суддів від зовнішнього тиску.

Для подолання цих викликів необхідно:

- Забезпечити належне фінансування судів, зокрема для технічного оснащення та навчання персоналу.
- Розробити єдині стандарти розгляду справ у сфері державної безпеки, які враховують міжнародний досвід та вимоги національного законодавства.
- Впровадити прозорі механізми контролю за незалежністю суддів та забезпечити суворе покарання за втручання у судову діяльність.

Значення адміністративного судочинства для суспільства

Адміністративне судочинство є невіддільною частиною функціонування правової держави. Ефективна система судового захисту дозволяє громадянам відчувати безпеку та впевненість у тому, що їхні права будуть захищені, навіть коли держава вдається до суворих заходів у сфері безпеки.

Судова система, яка поєднує сучасні технології, професіоналізм суддів та чіткі законодавчі рамки, може стати гарантом стабільності, законності та довіри громадян до інститутів влади. Це, своєю чергою, сприятиме зміцненню національної безпеки та формуванню правової держави.

Основна мета адміністративного судочинства полягає у забезпеченні верховенства права, захисті прав громадян від неправомірних дій державних органів та підвищенні прозорості управлінських рішень. Адміністративні суди виконують регулятивну функцію, спрямовану на утвердження законності, дотримання принципів справедливості та недопущення зловживання владними повноваженнями.

Особливо важливим є завдання адміністративних судів у кризових ситуаціях, таких як воєнний або надзвичайний стан. У цих умовах суди повинні забезпечувати дотримання принципу пропорційності між необхідністю обмеження прав громадян та метою, яку переслідує держава, – забезпеченням національної безпеки.

Ефективність адміністративного судочинства

Ефективне адміністративне судочинство має вирішальне значення для:

– *Захисту прав громадян:* Адміністративні суди є гарантом того, що рішення про обмеження прав і свобод будуть ретельно перевірені, а громадяни матимуть можливість оскаржити дії держави. Наприклад, суди розглядають справи щодо заборони мирних зібрань, вилучення майна чи затримання осіб у зв'язку із забезпеченням державної безпеки.

– *Підвищення довіри до держави:* Прозорість і справедливість судових рішень сприяють зменшенню корупції, підвищують підзвітність державних органів та зміцнюють довіру громадян до влади.

– *Зміцнення правової держави:* Адміністративні суди забезпечують реалізацію принципу рівності всіх перед законом, що сприяє стабільності та розвитку демократичного суспільства.

Адміністративне судочинство є центральним елементом демократичної правової держави, спрямованим на забезпечення рівноваги між правами громадян та інтересами держави. Його роль особливо важлива у складних умовах, таких як воєнний стан або надзвичайні ситуації, коли держава змушена вдаватися до обмежувальних заходів для захисту національної безпеки.

Ефективна система адміністративного судочинства сприяє утвердженню верховенства права, підвищує довіру суспільства до судової влади та забезпечує стабільність навіть у найскладніші періоди. Інтеграція сучасних технологій,

підвищення професійного рівня суддів та гармонізація законодавства із міжнародними стандартами є важливими кроками на шляху до зміцнення цієї системи.

Таким чином, адміністративне судочинство у сфері державної безпеки є багатогранним інструментом, що захищає права громадян, контролює дії держави та забезпечує національну стабільність і розвиток.

Тести для самоконтролю

1. Яка мета адміністративного судочинства?

- a) Покарання за порушення закону
- b) Захист прав і свобод громадян та юридичних осіб
- c) Контроль за приватними правовідносинами
- d) Забезпечення тільки державних інтересів

2. Яка сфера судочинства охоплюється адміністративними судами?

- a) Приватно-правові відносини
- b) Публічно-правові відносини
- c) Відносини між приватними компаніями
- d) Тільки кримінальні справи

3. Який принцип повинен враховуватися при розгляді справ, що стосуються державної безпеки?

- a) Принцип суворого покарання
- b) Принцип таємності без жодних винятків
- c) Принцип необмеженого втручання
- d) Принцип пропорційності

4. Що є однією з основних функцій адміністративного судочинства в умовах надзвичайного стану?

- a) Прискорений розгляд справ, пов'язаних з обмеженням прав і свобод
- b) Повне обмеження прав громадян
- c) Виключення доступу до суду для окремих категорій громадян
- d) Повне скасування судового контролю

5. Що визначає Кодекс адміністративного судочинства України (КАСУ)?

- a) Основи кримінального судочинства
- b) Порядок і процедури розгляду адміністративних справ
- c) Лише права учасників виборчого процесу
- d) Норми міжнародного законодавства

6. Яка роль адміністративних судів в умовах суспільно-політичної напруги?

- a) Ухвалення рішень без обґрунтування
- b) Обмеження доступу громадян до правосуддя
- c) Гарантія правової передбачуваності
- d) Повне сприяння діям органів влади без перевірки їх законності

7. Яка система електронного правосуддя впроваджена в Україні?

- a) Е-уряд
- b) Е-суд
- c) Е-право
- d) Е-держбезпека

8. Які дії допоможуть забезпечити незалежність суддів?

- a) Зниження вимог до фахової підготовки суддів
- b) Створення незалежних комісій для розгляду скарг на тиск
- c) Посилення політичного контролю над суддями
- d) Відмова від міжнародного права у підготовці суддів

9. Які переваги надає використання відеоконференцій у судовому процесі?

- a) Забезпечує можливість участі осіб, які не можуть бути присутніми фізично
- b) Ускладнює участь сторін у процесі
- c) Виключає можливість розгляду справ під час пандемій
- d) Відповідає лише міжнародним вимогам, але не має практичного значення

10. Яка мета адміністративного судочинства у сфері державної безпеки?

- a) Лише захист прав держави
- b) Підтримка верховенства права та захист громадян від неправомірних дій держави
- c) Переважна підтримка державних інтересів без урахування прав людини
- d) Прискорення прийняття рішень за рахунок спрощення процедур

Задачі до підрозділу**Задача 1**

Органи місцевого самоврядування прийняли рішення про вилучення земельної ділянки для суспільних потреб, посилаючись на постанову Кабінету Міністрів України. Власник ділянки оскаржує це рішення в адміністративному суді.

Які адміністративно-правові норми регулюють порядок вилучення майна для суспільних потреб?

До якого виду норм за рівнем узагальненості належить постанова Кабінету Міністрів?

Яке рішення може ухвалити адміністративний суд у цій справі?

Задача 2

Під час розслідування справи про кіберзлочин співробітники органів державної влади отримали доступ до персональних даних громадян без належного судового дозволу. Громадянин звернувся до суду з позовом про захист свого права на конфіденційність.

Які адміністративно-правові норми захищають право на конфіденційність персональних даних?

Які наслідки для органів влади можуть настати у разі порушення норм про захист персональних даних?

Яке рішення може ухвалити суд у цій справі?

Задача 3

Під час воєнного стану органи місцевого самоврядування прийняли рішення про обмеження проведення мирних зібрань. Громадянин подав позов до адміністративного суду, стверджуючи, що це рішення порушує його права.

Які адміністративно-правові норми регулюють право на мирні зібрання в умовах воєнного стану?

Які принципи має врахувати суд при оцінці правомірності обмеження прав громадянина?

Яке рішення може ухвалити суд у цій ситуації?

Задача 4

Суддя адміністративного суду під час розгляду справи про депортацію іноземного громадянина за запитом СБУ заявив про політичний тиск з боку державного органу.

Які адміністративно-правові норми забезпечують незалежність суддів?

Які механізми мають бути запроваджені для захисту суддів від політичного тиску?

Які наслідки можуть настати для осіб, причетних до втручання в діяльність суду?

Задача 5

У ході антитерористичної операції було тимчасово обмежено право громадян на пересування в зоні її проведення. Один із громадян подав позов до адміністративного суду, стверджуючи, що обмеження порушує принцип пропорційності.

Які адміністративно-правові норми регулюють обмеження прав громадян у надзвичайних ситуаціях?

Як суд має оцінювати дотримання принципу пропорційності?

Яке рішення може ухвалити суд у разі підтвердження порушення прав громадянина?

Додаткові питання для обговорення

1. Які основні проблеми виникають під час визначення критеріїв розмежування публічних і приватних правовідносин?

2. Чому адміністративне судочинство є важливим для забезпечення балансу між державними інтересами та правами громадян?

3. Які ключові особливості адміністративного судочинства в умовах надзвичайних станів?

4. Як адміністративні суди можуть забезпечити прозорість і законність прийняття рішень у кризових ситуаціях?

5. Чи достатньо регулювання, передбаченого Кодексом адміністративного судочинства України, для роботи судів у кризових ситуаціях?

6. Чи повинна бути спрощена процедура адміністративного судочинства в умовах надзвичайного стану? Якщо так, то в яких аспектах?

7. Яка роль суб'єктів владних повноважень у формуванні публічно-правових відносин, і як адміністративні суди можуть контролювати їхню діяльність?

8. Яким чином цифрові технології можуть сприяти підвищенню прозорості та ефективності адміністративного судочинства?

9. Чому незалежність суддів є ключовою умовою для справедливого адміністративного судочинства?

10. Яка роль принципу пропорційності у забезпеченні балансу між правами громадян і національною безпекою?

Рекомендована література

1. Конституція України : подарункове видання / упоряд. : Л. І. Бірюк, Н. І. Адамчик, Є. Г. Кудлай [та ін.]. Київ : ВАІТЕ, 2021. – 324 с.
2. Кодекс адміністративного судочинства України (Кодекси України) / автор: Верховна рада України. Серія книг: Кодекси України. Видавництво : «Паливода», 2024. – 248 с.
3. Адміністративне право України: Підручник / В. В. Середа, О. Л. Хитра, Ю. С. Назар, Д. І. Йосифович, Я. М. Когут та ін. ; за заг. ред. Ю. С. Назара.: Львів : ЛьвДУВС, 2021. – 680 с.
4. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. – 466 с.
5. Р. Вербицький Європейські принципи правової визначеності та належного урядування в адміністративному судочинстві. – Журнал юридичного факультету – 2018 – С. 5–12.

Інформаційні ресурси

<http://zakon1.rada.gov.ua> – Законодавство України
<http://rada.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України
<http://www.president.gov.ua> – Президент України
<http://www.kmu.gov.ua> – Урядовий портал (Кабінет Міністрів України)
<http://www.mvs.gov.ua> – Міністерство внутрішніх справ України

3.3. Адміністративна юрисдикція і підсудність адміністративних справ.

Судова юрисдикція визначається структурно-функціональним характером судової влади та розмежує компетенцію її органів у межах сфери їх діяльності та діючої судової системи. Отже, **судова юрисдикція** відмежує одні правові спори адміністративно-правового забезпечення державної безпеки від інших правових спорів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки залежно від повноважень того чи іншого суду судової системи держави.

Юрисдикція визначає також діяльність судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій, а також сферу дії загальних та спеціалізованих судів.

Підвідомчість – це певне коло питань, розгляд і вирішення яких віднесені до повноважень тих або інших органів державної влади, органів управління підприємством, організацією, установою. Юридичне значення підвідомчості полягає в тому, що вона дозволяє розмежувати повноваження різних суб'єктів права, а щодо органів державної та публічної влади – є гарантією дотримання принципу законності у їх діяльності.

Поняття «юрисдикція» близьке до поняття «підвідомчість», але, урахувавши сучасну юридичну літературу, «юрисдикція» розмежує повноваження судів судової системи держави, а «підвідомчість» розмежує повноваження різних відомств – судів, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів.

Визначення адміністративної юрисдикції пов'язане з **категоріями** теорії права і держави, загального адміністративного права, такими як:

- публічна влада;
- публічно-правовий спір;
- публічно-правові відносини;
- суб'єкт владних повноважень;
- рішення, дії, бездіяльність суб'єктів владних повноважень.

Таким чином, досліджуючи природу адміністративної юрисдикції в адміністративно-правовому забезпеченні державної безпеки, слід виходити з того, що це, зокрема, інститут адміністративного процесуального права, який ґрунтується на сучасних положеннях загального адміністративного права.

Потреба визначення й розмежування юрисдикції між адміністративними та іншими судами системи судоустрою, Конституційним Судом України обумовлена потребою формування однакової судової практики щодо спірних правовідносин, а також тим, що на основі чинного законодавства не завжди однозначно і правильно можливо визначити належність конкретного юридичного спору до відповідного суду.

У статті 124 Конституції України передбачено, що юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.

Поняття «адміністративна юрисдикція» опосередковано закріплене у ст. ст. 2, 4, 19 КАС України.

Юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, в яких (п. 2 ч. 1 ст. 4 КАС України):

– хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, зокрема, на виконання делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку з виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій;

або:

– хоча б одна сторона надає адміністративні послуги з адміністративно-правового забезпечення державної безпеки на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги винятково суб'єктам владних повноважень, і спір виник у зв'язку з наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг.

Іншим прикладом, який безпосередньо не пов'язаний з адміністративно-правовим забезпеченням державної безпеки є те, що:

– хоча б одна сторона є суб'єктом виборчого процесу або процесу референдуму і спір виник у зв'язку із порушенням її прав у такому процесі суб'єктом владних повноважень або іншої особи.

Юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема (ч. 1 ст. 19 КАС України):

1) спорах фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження;

1⁻¹) спорах адміністратора за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності;

2) спорах з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби;

3) спорах між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень;

4) спорах, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів;

5) за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, коли право звернення до суду для вирішення публічно-правового спору надано такому суб'єкту законом;

6) спорах щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;

7) спорах фізичних чи юридичних осіб із розпорядником публічної інформації щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності у частині доступу до публічної інформації;

8) спорах щодо вилучення або примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності;

9) спорах щодо оскарження рішень атестаційних, конкурсних, медико-соціальних експертних комісій та інших подібних органів, рішення яких є обов'язковими для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших осіб;

10) спорах щодо формування складу державних органів, органів місцевого самоврядування, обрання, призначення, звільнення їх посадових осіб;

11) спорах фізичних чи юридичних осіб щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності державного замовника у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про оборонні закупівлі», крім спорів, пов'язаних з укладенням державного контракту (договору) про закупівлю з переможцем спрощених торгів із застосуванням електронної системи закупівель, а також зміною, розірванням і виконанням державних контрактів (договорів) про закупівлю;

12) спорах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів охорони державного кордону у справах про правопорушення, передбачені Законом України «Про відповідальність перевізників під час здійснення міжнародних пасажирських перевезень»;

13) спорах щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років»;

14) спорах із суб'єктами владних повноважень з приводу проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства;

15) спорах, що виникають у зв'язку з оголошенням, проведенням та/або визначенням результатів конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу;

16) спорах щодо здійснення державного регулювання, нагляду і контролю у сфері медіа.

Слід зауважити, що перелік спорів, визначений в ч. 1 ст. 19 КАС України, законодавцем – Верховною Радою України постійно змінюється.

Також звернемо увагу на те, що згідно із ч. 2 ст. 19 КАС України юрисдикція адміністративних судів не поширюється на справи:

- 1) що віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України;
- 2) що мають вирішуватися в порядку кримінального судочинства;
- 3) про накладення адміністративних стягнень, крім випадків, визначених цим Кодексом;
- 4) щодо відносин, які відповідно до закону, статуту (положення) громадського об'єднання, саморегулівної організації віднесені до його (її) внутрішньої діяльності або виключної компетенції, крім справ у спорах, визначених пунктами 9, 10 частини першої цієї статті.

Крім цього, ч. 3 ст. 19 КАС України встановлює, що адміністративні суди не розглядають позовні вимоги, які є похідними від вимог у приватноправовому спорі й заявлені разом з ними, якщо цей спір підлягає розгляду в порядку іншого, ніж адміністративне, судочинства і знаходиться на розгляді відповідного суду.

Для подолання складнощів визначення адміністративної юрисдикції й правильного розмежування публічно-правових відносин адміністративно-правового забезпечення державної безпеки від решти правовідносин слід врахувати роз'яснення критеріїв адміністративної юрисдикції Пленумом Вищого адміністративного суду України. Зокрема, Пленум Вищого адміністративного суду України вказав, що, визначаючи юрисдикцію адміністративних судів, суди мають враховувати, що Кодекс адміністративного судочинства України (у редакції до 15 грудня 2017 року), встановлює такі правила відмежування адміністративної юрисдикції від інших видів юрисдикції:

- понятійно-функціональне, тобто визначення адміністративної справи, подане у п. 1 ч. 1 ст. 3 КАС України;
- визначення видів публічних правовідносин (управлінські правовідносини та правовідносини, пов'язані з публічним формуванням суб'єкта владних повноважень), зазначених у ч. 1 ст. 17 КАС України;
- встановлення переліку публічно-правових спорів, що підпадають під юрисдикцію адміністративних судів (ч. 2 ст. 17 КАС України);
- встановлення переліку публічно-правових справ, що не належать до предмета адміністративної юрисдикції (ч. 3 ст. 17 КАС України).

Адміністративна юрисдикція дозволяє:

- визначити належні до повноважень адміністративних судів публічно-правові спори;
- відмежувати адміністративно-правові спори від інших юридичних спорів;
- дати відповідь на запитання: до якого суду слід звернутися із позовом за захистом порушених прав, свобод, інтересів?

Одночасне виникнення, поєднання та подібність публічних і приватних спірних правовідносин адміністративно-правового забезпечення державної безпеки обумовлюють виникнення у сучасній судовій практиці численних спорів щодо належності таких відносин до конкретного виду судової юрисдикції.

Юридичні спори можуть виникати із таких правовідносин:

- 1) публічних – конституційних, конституційно-процесуальних, кримінальних, кримінально-виконавчих, адміністративних, адміністративно-процесуальних,

інших правовідносин судового процесуального права (кримінально-процесуального, цивільно-процесуального права, господарсько-процесуального права);

2) приватних – цивільних, трудових, сімейних, житлових, спадкових, господарських;

3) публічно-приватних – правовідносин, які поєднують обидва попередніх види, наприклад, відносини, які утворюються на підставі Закону України «Про публічні закупівлі».

Отже, існує об'єктивна потреба відмежування спорів адміністративної юрисдикції від інших видів судової юрисдикції, яка постає з часу прийняття суб'єктом рішення про звернення до суду за захистом й упродовж усього судового процесу – від подання позовної заяви до суду, відкриття провадження у справі включно до останньої стадії судового процесу – виконання судового рішення.

Загальне правило про адміністративну юрисдикцію міститься у ст. ст. 2, 4, 19 КАС України.

Стаття 4 КАС України встановлює наступні терміни:

публічно-правовий спір – спір, у якому:

хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, зокрема, на виконання делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку із виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій; або

хоча б одна сторона надає адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єкта владних повноважень, і спір виник у зв'язку із наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг; або

хоча б одна сторона є суб'єктом виборчого процесу або процесу референдуму і спір виник у зв'язку із порушенням її прав у такому процесі суб'єктом владних повноважень або іншої особи;

Втім національним процесуальним законодавством передбачені винятки з правила про адміністративну юрисдикцію.

Винятки з правила про адміністративну юрисдикцію обов'язково мають враховуватися навіть у разі, якщо спір щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки має беззаперечну (очевидну) адміністративно-правову природу.

Ці винятки передбачені Кодексом адміністративного судочинства України, Цивільним процесуальним кодексом України та Господарським процесуальним кодексом України стосуються справ щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності органу державної виконавчої служби, приватного виконавця:

1) п. 1 ч. 1 ст. 19, ч. 1 ст. 287 КАС України;

2) ст. 447 Цивільного процесуального кодексу України;

3) ст. 339 Господарського процесуального кодексу України;

Якщо узагальнити процитовані нижче приписи Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України, отримуємо висновок, що до юрисдикції адміністративних судів належать публічно-правові (адміністративно-правові) спори щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, за винятком тих, що Цивільним процесуальним кодексом України та Господарським процесуальним кодексом України «вилучені» зі сфери такої юрисдикції і віднесені до цивільної й господарської судових юрисдикцій.

Стаття 287 КАС України

1. Учасники виконавчого провадження (крім державного виконавця, приватного виконавця) та особи, які залучаються до проведення виконавчих дій, мають право звернутися до адміністративного суду із позовною заявою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця порушено їхні права, свободи чи інтереси, а також якщо законом не встановлено інший порядок судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності таких осіб.

Законами України, якими встановлено інший порядок судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності органу державної виконавчої служби, приватного виконавця є, Цивільний процесуальний кодекс України та Господарський процесуальний кодекс України.

Стаття 447 Цивільного процесуального кодексу України

1. Сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду зі скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права чи свободи.

Стаття 339 Господарського процесуального кодексу України

1. Сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду зі скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права.

Таким чином, вид судової юрисдикції у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта адміністративно-правового забезпечення державної безпеки залежатиме від виду процесу (цивільного, господарського, адміністративного), за результатами якого примусово виконується судове рішення.

Про належність (неналежність) конкретного публічно-правового спору до юрисдикції адміністративного суду, її відмежування від інших видів судової юрисдикції можна судити за сукупної наявності зовнішніх ознак публічно-правових відносин, з яких цей спір виник. Саме такі ознаки і є критеріями адміністративної юрисдикції. Відсутність принаймні одного з критеріїв унеможливорює висновок про належність конкретного публічно-правового спору до юрисдикції адміністративного суду.

Критеріями адміністративної юрисдикції щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки є:

1) публічно-правові (адміністративно-правові) відносини адміністративно-правового забезпечення державної безпеки;

2) рішення, дії, бездіяльність суб'єктів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки або виконання носіями публічних повноважень обов'язків, передбачених законодавством;

3) присутність у спірних правовідносинах суб'єкта адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, суб'єкта делегованих повноважень або носія публічних повноважень;

4) здійснення суб'єктом адміністративно-правового забезпечення державної безпеки адміністративного повноваження, спір про право чи обов'язок у сфері публічного адміністрування;

5) законодавство, яке закріплює повноваження суб'єктів у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки (адміністративне законодавство чи адміністративна норма, якими врегульовано спірні правовідносини).

Ці критерії адміністративної юрисдикції – первісні відомості про спір, категорії матеріального (адміністративного) права, які належить оцінити учасникам адміністративної справи, їх представникам, адміністративному суду.

Оцінюючи належність конкретного публічно-правового спору адміністративно-правового забезпечення державної безпеки до юрисдикції адміністративного суду за критеріями адміністративної юрисдикції, до уваги обов'язково також мають братися винятки з правила про адміністративну юрисдикцію, передбачені:

- п. 1 ч. 1 ст. 19, ч. 1 ст. 287 КАС України;
- ст. 447 Цивільного процесуального кодексу України;
- ст. 339 Господарського процесуального кодексу України.

Оцінка спірних правовідносин на предмет їхньої належності до адміністративної юрисдикції здійснюється у такій послідовності:

- аналіз фактів, обставин справи, змісту спірних правовідносин;
- аналіз і добір норми (норм) права, які регулюють спірні відносини;
- порівняння фактів, обставин справи, змісту спірних правовідносин із відібраними нормами права;
- аналіз критеріїв адміністративної юрисдикції у змісті спірних правовідносин;
- формулювання відповідно до проведеного аналізу висновку про наявність/відсутність адміністративної юрисдикції.

Якщо **адміністративна юрисдикція** відмежовує публічно-правові (адміністративно-правові) спори адміністративно-правового забезпечення державної безпеки від інших юридичних спорів, які належать до юрисдикції судів судової системи, то **підсудність адміністративних справ** дозволяє визначити належність конкретного адміністративно-правового спору адміністративно-правового забезпечення державної безпеки одному адміністративному суду системи адміністративних судів.

Отже, поняття «юрисдикція» ширше ніж поняття «підсудність» і перше охоплює останнє.

Таким чином, **підсудність** визначається колом справ у спорах, вирішення яких віднесено до юрисдикції певного суду судової системи – цивільного, господарського, кримінального чи адміністративного.

Відповідно до критеріїв підсудності адміністративних справ у Кодексі адміністративного судочинства України закріплені такі види підсудності (юрисдикції) адміністративних справ:

1) предметна юрисдикція (підсудність) адміністративних судів (ст. 20 КАС України);

Її підвид:

- підсудність пов'язаних між собою вимог (ст. 21 КАС України);

2) інстанційна юрисдикція (підсудність) (ст. ст. 22–24 КАС України);

Її підвиди:

- підсудність суду першої інстанції (ст. 22 КАС України);

- підсудність суду апеляційної інстанції (ст. 23 КАС України);
- підсудність суду касаційної інстанції (ст. 24 КАС України);

3) територіальна юрисдикція (підсудність) та її підвиди:

Її підвиди:

- підсудність справ за вибором позивача (ст. 25 КАС України);
- підсудність справ за місцем проживання або місцеперебуванням відповідача (ст. 26 КАС України);

– виключна підсудність (ст. 27 КАС України);

– підсудність справ, у яких однією зі сторін є суд або суддя (ст. 28 КАС України).

Підсудність – це розмежування повноважень судів щодо розгляду справ.

Визначити підсудність означає вказати, який суд буде розглядати дану справу. Ще можна сказати, що підсудність – це властивість справи бути розглянутою в тому чи іншому суді певної юрисдикції.

Підсудність адміністративних справ дозволяє визначити належність конкретного адміністративно-правового спору одному адміністративному суду системи адміністративних судів.

Підсудність адміністративних справ дає відповідь на запитання: «Який саме адміністративний суд із системи адміністративних судів зобов'язаний розглядати і вирішувати цей публічно-правовий (адміністративно-правовий) спір адміністративно-правового забезпечення державної безпеки?».

Відповідно до положень національного законодавства (статті 124, 125 Конституції України; статті 18, 22, 26, 36, 37 Закону України «Про судоустрій і статус судів»; статті 22–24 Кодексу адміністративного судочинства України), адміністративне судочинство в Україні здійснюється адміністративними судами, які формують розгалужену горизонтально-вертикальну систему.

Стаття 125 Конституції України визначає, що Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України. Відповідно до закону, можуть діяти вищі спеціалізовані суди. З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди.

Судоустрій будується на принципах територіальності, спеціалізації та інстанційності (частина 1 статті 17 Закону України «Про судоустрій і статус судів»). Найвищим судом у системі судоустрою є Верховний Суд (частина 2 статті 17 цього Закону). Систему судоустрою складають (частина 3 статті 17 Закону):

1. місцеві суди;
2. апеляційні суди;
3. Верховний Суд.

Відповідно до пункту 3 частини 1 статті 4 Кодексу адміністративного судочинства України, адміністративний суд – це суд, до компетенції якого цим Кодексом віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ. Судами, уповноваженими здійснювати адміністративне судочинство в Україні (статті 22–24 КАС України), є:

- Місцеві адміністративні суди-місцеві загальні суди як адміністративні суди та окружні адміністративні суди;
- Апеляційні адміністративні суди;
- Касаційний адміністративний суд Верховного Суду;
- Велика Палата Верховного Суду.

У чинному Кодексі адміністративного судочинства України для визначення належності конкретного публічно-правового (адміністративно-правового) спору певному адміністративному суду використовуються поняття «підсудність» та «юрисдикція», які по суті ототоженні.

Об'єктивно перед особою, яка подає до адміністративного суду позовну заяву, постає завдання не лише переконатися у наявності передумов захисту в адміністративному судочинстві її прав та належності спору до адміністративної юрисдикції.

Встановивши належність спору до адміністративної юрисдикції, особі з-поміж усіх чинних адміністративних судів (місцевих загальних судів як адміністративних судів, окружних адміністративних судів, апеляційних адміністративних судів, Касаційного адміністративного суду Верховного Суду) належить правильно обрати конкретний адміністративний суд, до якого за правилами Кодексу адміністративного судочинства України має бути подана позовна заява.

Функцію визначення адміністративного суду, який має приймати рішення щодо поданої позовної заяви, виконує підсудність (юрисдикція) адміністративних справ, передбачена у ст. ст. 20–28 КАС України.

Подібно до адміністративної юрисдикції, підсудність (юрисдикція) адміністративних справ також відіграє призначення «фільтру», «розподіляючи» відповідно до критеріїв підсудності та приписів Кодексу адміністративного судочинства України усі позовні заяви всередині системи адміністративних судів.

Зважаючи на врегулювання підсудності (юрисдикції) адміністративних справ адміністративно-правового забезпечення державної безпеки нормами Кодексу адміністративного судочинства України, виконуване призначення, її можна визначити як:

– передбачену нормами Кодексу адміністративного судочинства України сукупність його спеціальних приписів та сутнісних ознак публічно-правового (адміністративно-правового) спору (критеріїв), відповідно до яких визначається, яким саме адміністративним судом такий спір щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки має розглядатися й вирішуватися;

– це належність публічно-правових (адміністративно-правових) спорів щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки за певними критеріями певним адміністративним судам.

Обов'язок правильного визначення підсудності адміністративної справи покладається на позивача (або його представника), тоді як на адміністративний суд, до якого подано позовну заяву, покладається обов'язок перевірити правильність такого визначення (статті 160, 171 КАС України). Право заперечувати правильність визначення підсудності адміністративної справи належить відповідачу (або його представнику) (частина 9 статті 171, статті 175, 182 КАС України).

Оскільки позивач першим ініціює адміністративний процес у конкретній справі, саме він уперше приймає рішення щодо підсудності адміністративної справи щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Вид підсудності, визначений позивачем на підставі аналізу критеріїв, а також обґрунтування підсудності викладаються у позовній заяві та повинні відповідати приписам статей 20–28, 160 КАС України.

Адміністративний суд, отримавши позовну заяву, на підставі приписів статті 171 КАС України перевіряє правильність визначених позивачем критеріїв та виду

підсудності адміністративної справи, їх відповідність приписам статей 20–28 КАС України. Висновок адміністративного суду щодо підсудності справи оформлюється у формі ухвали.

Різнноманітні за своєю сутністю критерії підсудності адміністративних справ – таких як **предмет позову, вид адміністративної справи, характер** спірних публічно-правових відносин, суб'єкти цих відносин, взаємозв'язок позовних вимог, місце проживання або перебування сторін – зумовлюють складність адміністративної справи, яка підлягає розгляду та вирішенню судом. Тому необхідно забезпечити належні умови для розгляду і вирішення адміністративних справ з урахуванням цих критеріїв.

Застосування певного виду підсудності адміністративної справи здійснюється з метою забезпечення:

- доступності адміністративного судочинства для населення;
- приблизно рівномірного розподілу адміністративних спорів між адміністративними судами;
- об'єктивного, кваліфікованого та неупередженого розгляду і вирішення адміністративної справи;
- зручності та оперативності розгляду і вирішення адміністративної справи.

Відповідно до критеріїв підсудності адміністративних справ, у Кодексі адміністративного судочинства України закріплені такі види підсудності (юрисдикції):

4. Предметна юрисдикція (підсудність) адміністративних судів (ст. 20 КАС України);

- Підвид: підсудність пов'язаних між собою вимог (ст. 21 КАС України).

5. Інстанційна юрисдикція (підсудність) (статті 22–24 КАС України);

- Підвиди:

- Підсудність суду першої інстанції (ст. 22 КАС України);
- Підсудність суду апеляційної інстанції (ст. 23 КАС України);
- Підсудність суду касаційної інстанції (ст. 24 КАС України).

6. Територіальна юрисдикція (підсудність) та її підвиди:

- Підсудність справ за вибором позивача (ст. 25 КАС України);
- Підсудність справ за місцем проживання або місцеперебування відповідача (ст. 26 КАС України);

- Виключна підсудність (ст. 27 КАС України);

- Підсудність справ, у яких однією зі сторін є суд або суддя (ст. 28 КАС України).

Оскільки в одній адміністративній справі щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, як правило, можуть бути присутні декілька критеріїв підсудності, необхідно обов'язково перевіряти належність такої справи адміністративному суду з урахуванням усіх підвидів підсудності. Лише сукупний аналіз цих критеріїв і видів підсудності дозволить правильно визначити конкретний адміністративний суд, до якого слід звернутися з адміністративним позовом, скаргою чи заявою.

Предметна юрисдикція адміністративних судів є одним із фундаментальних понять адміністративного процесуального права, яке визначає, який саме суд уповноважений розглядати певну категорію адміністративних справ. Це поняття встановлює розподіл компетенції між різними судами першої інстанції, зокрема між місцевими загальними судами як адміністративними судами, окружними

адміністративними судами та Вищим антикорупційним судом України. Такий розподіл базується на низці критеріїв, серед яких ключовими є предмет позову, вид адміністративної справи та суб'єкт спірних публічно-правових відносин.

Місцеві загальні суди як адміністративні суди спеціалізуються на розгляді певних категорій адміністративних справ щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, що мають особливе значення для забезпечення прав громадян на місцевому рівні. До їхньої компетенції належать справи щодо притягнення до адміністративної відповідальності, оскарження дій чи бездіяльності дільничних виборчих комісій, уточнення списків виборців, а також питання, пов'язані з перебуванням іноземців та осіб без громадянства на території України. Крім того, ці суди розглядають справи щодо оскарження рішень державних виконавців у певних категоріях справ та питання тимчасового обмеження громадян у праві керування транспортним засобом під час мобілізації. Такий підхід забезпечує доступність правосуддя для населення та сприяє оперативному вирішенню справ, що безпосередньо впливають на права та свободи громадян.

Окружні адміністративні суди є судами загальної юрисдикції в системі адміністративного судочинства та розглядають всі адміністративні справи, які не віднесені до компетенції місцевих загальних судів або Вищого антикорупційного суду. Вони займаються широким спектром питань, пов'язаних з оскарженням рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, які можуть впливати на права та інтереси як фізичних, так і юридичних осіб. Ці суди відіграють ключову роль у забезпеченні законності та контролю за діяльністю суб'єктів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки незалежно від їх належності до органів державної влади чи місцевого самоврядування.

Вищий антикорупційний суд України має спеціальну компетенцію та розглядає справи, пов'язані із корупційними правопорушеннями, зокрема щодо застосування санкцій відповідно до Закону України «Про санкції». Створення цього суду обумовлене необхідністю ефективної боротьби з корупцією та забезпеченням незалежного та неупередженого розгляду відповідних справ. Його діяльність спрямована на посилення довіри суспільства до судової системи та підвищення ефективності правосуддя у сфері антикорупційної діяльності.

Визначення предметної юрисдикції є критично важливим етапом у процесі підготовки та подання позовної заяви. Позивач або його представник повинні ретельно аналізувати характер спірних правовідносин, визначати предмет позову та ідентифікувати суб'єктний склад сторін.

Неправильне визначення юрисдикції може призвести до низки негативних наслідків, зокрема до повернення позовної заяви, передачі справи до іншого суду або навіть до відмови у відкритті провадження. Це може суттєво затягнути процес захисту прав та інтересів позивача і спричинити додаткові матеріальні та часові витрати.

У практичній діяльності часто виникають ситуації, коли в одній позовній заяві щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки об'єднуються кілька вимог, пов'язаних між собою, але підсудних різним адміністративним судам. Такі випадки можуть виникати, коли суб'єкти адміністративно-правового забезпечення державної безпеки своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю

порушують одночасно як публічні, так і приватні права та інтереси осіб. Наприклад, громадянин може оскаржувати незаконне рішення органу (суб'єкта) адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, яке порушує його конституційні права, і водночас вимагати відшкодування моральної чи матеріальної шкоди, завданої цим рішенням.

Держава, виконуючи свої публічні функції, несе відповідальність перед громадянами за свою діяльність. Це закріплено у статті 3 Конституції України, де проголошується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Таким чином, механізми захисту прав громадян у випадках порушень з боку органів (суб'єктів) адміністративно-правового забезпечення державної безпеки є надзвичайно важливими для забезпечення верховенства права та законності.

Законодавство України передбачає спеціальні процедури та механізми для вирішення питань підсудності у випадках об'єднання пов'язаних між собою вимог:

1. Право на об'єднання вимог: Позивач має право об'єднати в одній позовній заяві кілька вимог, якщо вони пов'язані між собою. Це сприяє ефективності судового процесу, дозволяє уникнути дублювання судових розглядів та забезпечує винесення узгоджених рішень по всіх вимогах.

2. Вибір суду за позивачем: Якщо справа щодо пов'язаних вимог територіально підсудна різним місцевим адміністративним судам, позивач має право вибрати, до якого з цих судів звернутися. Це надає можливість обрати найбільш зручний суд з огляду на місце проживання або перебування, що сприяє доступності правосуддя.

3. Пріоритетність суду вищого рівня: У випадках, коли одна з вимог підсудна окружному адміністративному суду, а інша – місцевому загальному суду як адміністративному суду, справа розглядається окружним адміністративним судом. Такий підхід забезпечує концентрацію розгляду складних справ у судах з більшою компетенцією та спеціалізацією. Аналогічно, якщо одна з вимог підсудна апеляційному адміністративному суду, справа розглядається цим судом.

4. Розгляд вимог про відшкодування шкоди: Вимоги про відшкодування шкоди, завданої протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єктів владних повноважень, розглядаються адміністративним судом, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір. Якщо ж такі вимоги подані окремо, вони вирішуються судами в порядку цивільного або господарського судочинства. Це забезпечує спеціалізований підхід до вирішення питань відшкодування шкоди та захисту майнових прав осіб.

5. Обмеження на об'єднання вимог різного судочинства: Законодавство встановлює, що не допускається об'єднання в одне провадження кількох вимог, які належать розглядати в порядку різного судочинства, якщо інше не передбачено законом. Це означає, що адміністративні, цивільні та кримінальні вимоги мають розглядатися окремо відповідно до своєї процесуальної форми, що забезпечує спеціалізацію судів та чіткість правозастосування.

Треба зауважити, що оскільки в одній адміністративній справі можуть бути присутні декілька критеріїв підсудності, важливо проводити сукупний аналіз усіх цих критеріїв для правильного визначення компетентного суду. Це включає:

- аналіз предмета позову: визначення конкретного права чи інтересу, який підлягає захисту, та характеру спірних правовідносин;
- визначення виду адміністративної справи: категорія справи може впливати на компетенцію суду (наприклад, виборчі спори, справи щодо іноземців тощо);
- ідентифікація суб'єктного складу, встановлення сторін спору, зокрема чи є відповідачем суб'єкт владних повноважень, орган місцевого самоврядування, державний виконавець тощо;
- територіальна підсудність, місце проживання або знаходження сторін, місце вчинення спірних дій або прийняття рішень;
- взаємозв'язок позовних вимог, оцінка того, наскільки вимоги пов'язані між собою і чи доцільно їх розглядати в одному провадженні.

Проведення такого аналізу вимагає від позивача або його представника глибокого розуміння норм процесуального права та судової практики. Помилки на цьому етапі можуть призвести до негативних наслідків, зокрема до процесуальних затримок або відмови у розгляді справи по суті.

Правильне визначення підсудності має низку важливих наслідків для адміністративно-правового забезпечення державної безпеки:

- розгляд справи компетентним судом з першого разу запобігає затягуванню процесу та додатковим витратам;
- відповідність підсудності вимогам законодавства забезпечує право сторін на розгляд справи неупередженим та незалежним судом;
- чітке дотримання правил підсудності запобігає можливості маніпуляцій з вибором суду з метою отримання бажаного результату;
- рівномірний розподіл справ між судами різних рівнів сприяє оптимальному використанню ресурсів судової системи та зменшенню навантаження на окремі суди.

Рекомендації для позивачів та їх представників:

- у складних випадках адміністративно-правового забезпечення державної безпеки доцільно залучати кваліфікованих юристів або адвокатів, які мають досвід у сфері адміністративного судочинства;
- ознайомлення з відповідними нормами Кодексу адміністративного судочинства України та іншими нормативно-правовими актами допоможе уникнути помилок у визначенні підсудності;
- вивчення рішень судів у схожих справах може надати корисну інформацію щодо застосування норм права на практиці;
- у позовній заяві варто детально обґрунтувати вибір суду, посилаючись на відповідні статті законодавства, що сприятиме більш швидкому та ефективному розгляду справи.

Предметна юрисдикція та підсудність адміністративних судів є ключовими елементами, що визначають порядок реалізації права на судовий захист у сфері адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Правильне застосування цих понять забезпечує ефективний захист прав та інтересів осіб, сприяє справедливості та законності судового процесу.

Забезпечення доступності адміністративного судочинства, рівномірний розподіл справ між судами та об'єктивний розгляд кожної справи є основними принципами, що лежать в основі системи адміністративного судочинства в Україні.

Дотримання цих принципів можливе лише за умови чіткого та правильного визначення підсудності кожної справи.

Таким чином, уважне ставлення до питань підсудності, глибокий аналіз всіх критеріїв та норм законодавства є необхідними умовами для ефективного захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб в адміністративному судочинстві. Це сприяє підвищенню довіри до судової системи та утвердженню верховенства права в суспільстві.

Тести для самоконтролю

1. Що визначає поняття «юрисдикція»?

- a) Розмежування компетенції судів у межах судової системи.
- b) Розподіл адміністративних справ між суддями.
- c) Встановлення порядку розгляду цивільних справ.
- d) Виключно функції Верховного Суду України.

2. Що таке «підвідомчість»?

- a) Коло питань, що віднесені до повноважень конкретних суддів.
- b) Розмежування повноважень різних відомств.
- c) Умови підсудності справ місцевим адміністративним судам.
- d) Перелік процедур судового розгляду.

3. Юрисдикція адміністративних судів поширюється на:

- a) Кримінальні справи.
- b) Спори між суб'єктами приватного права.
- c) Публічно-правові спори.
- d) Трудові спори.

4. Який з перелічених критеріїв є критерієм адміністративної юрисдикції?

- a) Трудові договори.
- b) Рішення суб'єктів владних повноважень.
- c) Спадкові правовідносини.
- d) Господарські договори.

5. Що є винятком з юрисдикції адміністративних судів?

- a) Спори щодо публічно-правових договорів.
- b) Спори між суб'єктами владних повноважень.
- c) Спори, що вирішуються в порядку кримінального судочинства.
- d) Оскарження рішень про звільнення з публічної служби.

6. Який вид юрисдикції охоплює визначення компетенції судів щодо розгляду адміністративних справ?

- a) Предметна.
- b) Територіальна.
- c) Інстанційна.
- d) Загальна.

7. Що регулює стаття 19 Кодексу адміністративного судочинства України?

- a) Підсудність справ Верховному Суду.
- b) Перелік справ адміністративної юрисдикції.
- c) Винятки з юрисдикції місцевих судів.
- d) Правила апеляційного розгляду справ.

8. Який орган має найвищу юрисдикцію в судовій системі України?

- a) Конституційний Суд України.
- b) Верховний Суд.
- c) Вищий антикорупційний суд.
- d) Апеляційний адміністративний суд.

9. Що означає термін «територіальна підсудність»?

- a) Розподіл справ між суддями.
- b) Визначення компетенції судів за територією.
- c) Розгляд справ у судах касаційної інстанції.
- d) Призначення суддів на місцевому рівні.

10. В яких випадках адміністративний суд перевіряє правильність підсудності?

- a) На стадії виконання судового рішення.
- b) При поданні позовної заяви.
- c) У касаційній інстанції.
- d) Після винесення остаточного рішення.

11. Яке законодавство регулює адміністративну юрисдикцію в Україні?

- a) Конституція України та Кримінальний кодекс України.
- b) Кодекс адміністративного судочинства України.
- c) Господарський процесуальний кодекс України.
- d) Закон України «Про місцеве самоврядування».

12. Які спори адміністративний суд не розглядає?

- a) Публічно-правові спори.
- b) Спори з питань виконання судових рішень у цивільних справах.
- c) Оскарження дій виборчих комісій.
- d) Оскарження рішень атестаційних комісій.

13. Що є основним завданням адміністративної юрисдикції?

- a) Розгляд кримінальних справ.
- b) Розподіл справ між судами різних інстанцій.
- c) Захист прав у публічно-правових спорах.
- d) Виконання функцій Конституційного Суду.

14. Який орган визначає правила адміністративного судочинства?

- a) Міністерство юстиції України.
- b) Верховна Рада України.

- c) Верховний Суд України.
- d) Конституційний Суд України.

15. Який із перелічених спорів належить до адміністративної юрисдикції?

- a) Трудовий спір про звільнення з роботи.
- b) Спір про оскарження рішення суб'єкта владних повноважень.
- c) Спадковий спір.
- d) Господарський договірний спір.

Задачі для підрозділу

Задача 1

Громадянин оскаржує рішення виконавчого органу міської ради про відмову в реєстрації земельної ділянки. Паралельно він вимагає відшкодування моральної шкоди, завданої цією відмовою. До якого суду повинен звернутися громадянин? Обґрунтуйте відповідь із посиланням на законодавство.

Задача 2

Підприємство подало позов до окружного адміністративного суду про визнання протиправним рішення Державної екологічної інспекції. Водночас виявлено, що частина вимог пов'язана з господарським договором. Як суд має діяти в цій ситуації? Відповідь обґрунтуйте.

Задача 3

Приватний підприємець оскаржує штраф, накладений суб'єктом владних повноважень. Штраф стосується порушення санітарних норм у магазині. Визначте, до якого суду має бути подано позов. Чи має суд право змінити юрисдикцію справи?

Задача 4

Суб'єкт владних повноважень подав позов про стягнення боргу за адміністративним договором. Боржник стверджує, що справа підлягає розгляду господарським судом. Визначте, як суд має вирішити питання юрисдикції.

Задача 5

Громадянин подав позов до адміністративного суду про оскарження рішень виборчої комісії щодо уточнення списків виборців. Під час розгляду справи з'ясувалося, що заявник також порушує питання про відшкодування шкоди. Чи підлягає справа розгляду адміністративним судом?

Задача 6

Оскаржується дія державного виконавця під час виконання рішення господарського суду. Який суд повинен розглянути цю справу? Які норми законодавства регулюють цю ситуацію?

Задача 7

Громадська організація подала позов до адміністративного суду про визнання незаконними рішень щодо вилучення майна для суспільних потреб. Які критерії мають бути враховані для визначення юрисдикції?

Задача 8

Громадянин звернувся до адміністративного суду з вимогою про визнання протиправними дій суб'єкта владних повноважень під час перевірки його діяльності як підприємця. Чи належить цей спір до адміністративної юрисдикції? Відповідь обґрунтуйте.

Задача 9

У справі про оскарження дій органу місцевого самоврядування суд визнав, що спір має приватно-правовий характер. Як суд має діяти в цій ситуації? Які кроки слід зробити позивачу?

Задача 10

Підприємство звернулося до суду щодо визнання протиправним рішення суб'єкта владних повноважень про анулювання ліцензії. Чи належить цей спір до адміністративної юрисдикції? Обґрунтуйте відповідь.

Рекомендована література.

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28.06.1996 року // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141.
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV// Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–36. № 37. Ст.446.
3. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / за заг. ред. Р.С. Мельника. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 1030 с.
4. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07 липня 2010 р. № 2453-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
6. Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів: Постанова Пленуму ВАС України від 20 травня 2013 р. № 8 URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

3.4. Учасники адміністративного судочинства у різних адміністративно-правових режимах забезпечення національної (державної) безпеки.

Кодекс адміністративного судочинства України визначає юрисдикцію та повноваження адміністративних судів, встановлює порядок здійснення судочинства в адміністративних судах.

Завданням адміністративного судочинства щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин адміністративно-правового забезпечення державної безпеки з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Проекту

Адміністративне судочинство здійснюється у сфері публічних правовідносин адміністративно-правового забезпечення державної безпеки. Поняття «учасника адміністративного судочинства» не визначено в адміністративно-процесуальному законодавстві, однак Кодекс адміністративного судочинства України (КАС України) оперує поняттям «учасники судового процесу», що є синонімічним у цьому випадку та окремо поділяє їх на такі групи:

- 1) учасників справи, до яких віднесено: **сторони, третіх осіб та органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб** (ст. 42 КАС України);
- 2) **представників** (ст. 55 КАС України);

3) осіб, які є **іншими учасниками судового процесу**, до яких віднесено помічника судді, секретаря судового засідання, судового розпорядника, свідка, експерта, експерта з питань права, перекладача, спеціаліста.

Для того, щоб набути статусу учасника адміністративного судочинства, особа має володіти відповідним рівнем правосуб'єктності, який характерний для учасника справи, представника чи іншого учасника справи. **Сутність правосуб'єктності** полягає у тому, що вона визначає ті юридично значущі характеристики, які перетворюють реальну (персонально індивідуалізовану) особу на носія того чи іншого статусу та детермінуються через правоздатність, дієздатність та деліктоздатність.

Адміністративна процесуальна дієздатність та деліктоздатність учасника справи щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки виникає з моменту фактичного залучення особи до конкретної адміністративної справи в якості позивача, відповідача, третіх осіб та органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Сторона, третя особа в адміністративній справі, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі **особисто (самопредставництво) та (або) через представника**.

Особиста участь у справі особи не позбавляє її права мати в цій справі представника.

Юридична особа, суб'єкт адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, який не є юридичною особою, бере участь у справі через свого керівника (командира) або члена виконавчого органу, уповноваженого діяти від її (його) імені відповідно до закону, статуту, положення (самопредставництво юридичної особи), або через представника.

Держава, територіальна громада бере участь у справі через відповідний орган державної влади, орган місцевого самоврядування відповідно до його компетенції, від імені якого діє його керівник або представник.

Права, свободи та інтереси малолітніх та неповнолітніх осіб, які не досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, а також недієздатних фізичних осіб захищають у суді їхні законні представники – батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом.

Права, свободи та інтереси неповнолітніх осіб, які досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, непрацездатних фізичних осіб і фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть захищати в суді їхні законні представники – батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом. Суд може залучити до участі у таких справах відповідно неповнолітніх осіб, непрацездатних фізичних осіб і фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена.

Суд з метою захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх осіб, які досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, непрацездатних фізичних осіб і фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, та які беруть участь у справі, може залучити до участі у справі їхніх законних представників.

У разі відсутності представника у сторони чи третьої особи, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності, а також у разі, якщо законний представник цих осіб не має права вести справу в суді з підстав, встановлених законом,

суд зупиняє провадження у справі та ініціює перед органами опіки й піклування чи іншими органами, визначеними законом, питання про призначення чи заміну законного представника.

Законний представник самостійно здійснює процесуальні права та обов'язки сторони чи третьої особи, яку він представляє, діючи в її інтересах.

Законні представники можуть доручати ведення справи в суді іншим особам, які відповідно до закону мають право здійснювати представництво в суді. Якщо дії законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, суд може залучити до участі у справі відповідний орган чи особу, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Інша група учасників судового процесу включає тих суб'єктів, які беруть участь у справі, але не є зацікавленими особами у її вирішенні.

До них віднесено:

- помічника судді,
- секретаря судового засідання,
- судового розпорядника,
- свідка, експерта,
- експерта з питань права,
- перекладача,
- спеціаліста.

Склад суду. Визначення судді, а в разі колегіального розгляду – судді-доповідача для розгляду конкретної справи здійснюється Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою під час реєстрації документів, зазначених в частині другій статті 18 КАС України, а також в інших випадках визначення складу суду на будь-якій стадії судового процесу, з урахуванням спеціалізації та рівномірного навантаження для кожного судді, за принципом випадковості та в хронологічному порядку надходження справ.

Справа, розгляд якої відповідно до КАС України здійснюється колегією суддів в обов'язковому порядку, розглядається постійною колегією суддів відповідного суду, до складу якої входить визначений Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою суддя-доповідач.

Результати автоматизованого розподілу (повторного розподілу) справи оформлюються протоколом. Протокол має містити такі відомості: 1) дата, час початку та закінчення автоматизованого розподілу; 2) номер судової справи, категорія та коефіцієнт її складності, ім'я (найменування) учасників справи; 3) інформація про визначення списку суддів для участі (підстави, за яких судді не беруть участі) в автоматизованому розподілі; інформація про визначення судді, судді-доповідача; 4) підстави здійснення автоматизованого розподілу (повторного автоматизованого розподілу); 5) прізвище, ініціали та посада уповноваженої особи апарату суду, відповідальної за здійснення автоматизованого розподілу судових справ.

Усі адміністративні справи щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки в суді першої інстанції, крім випадків, встановлених КАС України, розглядаються і вирішуються суддею одноособово.

Учасники справи. Учасниками справи є сторони, треті особи. У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Учасники справи мають рівні процесуальні права та обов'язки. (Стаття 44 КАС України).

Учасники справи щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки мають право:

- 1) ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень;
- 2) подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам;
- 3) подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб;
- 4) ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти;
- 5) оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках;
- 6) користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами.

Учасники справи щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки зобов'язані:

- 1) виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу;
- 2) сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи;
- 3) з'являтися в судове засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою;
- 4) подавати наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази;
- 5) надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні;
- 6) виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки;
- 7) виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом.

Сторони. Сторонами в адміністративному процесі щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки є позивач та відповідач.

Позивачем в адміністративній справі щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки можуть бути громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, у т.ч. ті, що перебувають (прийняті) на відповідну державну службу, підприємства, установи, організації (юридичні особи), суб'єкти владних повноважень.

Відповідачем в адміністративній справі є суб'єкт адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, якщо інше не встановлено КАС України.

Громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, громадські об'єднання, юридичні особи, які не є суб'єктами адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, можуть бути відповідачами лише за адміністративним позовом суб'єкта адміністративно-правового забезпечення державної безпеки:

- 1) про тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності громадського об'єднання;
- 2) про примусовий розпуск (ліквідацію) громадського об'єднання;

3) про затримання іноземця або особи без громадянства чи примусова депортація за межі території України;

4) про встановлення обмежень щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (збори, мітинги, походи, демонстрації тощо);

5) в інших випадках, коли право звернення до суду надано суб'єкту адміністративно-правового забезпечення державної безпеки законом.

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, звернувшись із позовом до однієї чи кількох сторін. Задоволення позову таких осіб має повністю або частково виключати задоволення вимог позивача до відповідача. У разі вступу третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, розгляд адміністративної справи за клопотанням учасника справи починається спочатку.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до закінчення підготовчого засідання або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, у разі коли рішення у справі може вплинути на їхні права, свободи, інтереси або обов'язки. Вони можуть бути залучені до участі у справі також за клопотанням учасників справи. Якщо адміністративний суд при вирішенні питання про відкриття провадження у справі або при підготовці справи до судового розгляду встановить, що судові рішення може вплинути на права та обов'язки осіб, які не є стороною у справі, суд залучає таких осіб до участі в справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Вступ третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, не має наслідком розгляд адміністративної справи спочатку.

Процесуальні права органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (Стаття 54 КАС України).

Органи та особи, які визначені у статті 53 КАС України і звертаються до адміністративного суду в інтересах інших осіб, мають процесуальні права й обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, за винятком права закінчувати справу примиренням.

3.5. Провадження в суді першої інстанції.

При розгляді справи щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки судом за правилами загального позовного провадження учасники справи викладають письмово свої вимоги, заперечення, аргументи, пояснення та міркування щодо предмета спору виключно у заявах по суті справи, визначених КАС України.

Підстави, час та черговість подання заяв по суті справи визначаються КАС України або судом у визначених КАС України випадках.

Заявами по суті справи є:

- **позовна заява** (Стаття 160 КАС України); До позовної заяви додаються її копії, а також копії доданих до позовної заяви документів відповідно до кількості учасників справи, крім випадків, визначених частиною другою статті 161 КАС України. До позовної заяви додається документ про сплату судового збору у встановлених

порядку і розмірі або документи, які підтверджують підстави звільнення від сплати судового збору відповідно до закону.

Позивач зобов'язаний додати до позовної заяви всі наявні в нього докази, що підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги (якщо подаються письмові чи електронні докази – позивач може додати до позовної заяви копії відповідних доказів).

У разі необхідності до позовної заяви додаються клопотання та заяви позивача про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження, участь у судовому засіданні щодо розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження, звільнення (відстрочення, розстрочення, зменшення) від сплати судового збору, про призначення експертизи, витребування доказів, про забезпечення надання безоплатної правничої допомоги, якщо відповідний орган відмовив у її наданні тощо.

У разі пропуску строку звернення до адміністративного суду позивач зобов'язаний додати до позову заяву про поновлення цього строку та докази поважності причин його пропуску.

• **відзив на позовну заяву (відзив)** (Стаття 162 КАС України). До відзиву додаються:

1) докази, які підтверджують обставини, на яких ґрунтуються заперечення відповідача, якщо такі докази не надані позивачем;

2) документи, що підтверджують надіслання (надання) відзиву і доданих до нього доказів іншим учасникам справи.

Відзив подається в строк, встановлений судом, який не може бути менш ніж **п'ятнадцять днів з дня вручення ухвали** про відкриття провадження у справі. Суд має встановити такий строк подання відзиву, який дасть змогу відповідачу підготувати його та відповідні докази, а іншим учасникам справи – отримати відзив до початку першого підготовчого засідання у справі.

У разі ненадання відповідачем відзиву у встановлений судом строк без поважних причин суд вирішує справу за наявними матеріалами.

• **відповідь на відзив** (Стаття 163 КАС України); позивач викладає свої пояснення, міркування та аргументи щодо наведених відповідачем у відзиві заперечень та мотиви їх визнання або відхилення – подається в строк, встановлений судом. Суд має встановити такий строк подання відповіді на відзив, який дасть змогу позивачу підготувати свої пояснення, міркування та аргументи та відповідні докази, іншим учасникам справи – отримати відповідь на відзив завчасно до початку розгляду справи по суті, а відповідачу – надати учасникам справи заперечення завчасно до початку розгляду справи по суті.

• **Заперечення** (Стаття 164 КАС України); відповідач викладає свої пояснення, міркування та аргументи щодо наведених позивачем у відповіді на відзив пояснень, міркувань та аргументів і мотиви їх визнання або відхилення.

• **пояснення третьої особи щодо позову або відзиву** (Стаття 165 КАС України).

Суд може дозволити учаснику справи подати додаткові пояснення щодо окремого питання, яке виникло при розгляді справи, якщо визнає це необхідним.

Подання заяв по суті справи є правом учасників справи. Неподання суб'єктом владних повноважень відзиву на позов без поважних причин може бути кваліфіковано судом як визнання позову.

Позов пред'являється шляхом подання позовної заяви в суд першої інстанції, де вона реєструється та не пізніше наступного дня передається судді.

Суддя після одержання позовної заяви з'ясовує, чи:

- 1) подана позовна заява особою, яка має адміністративну процесуальну дієздатність;
- 2) має представник належні повноваження (якщо позовну заяву подано представником);
- 3) відповідає позовна заява вимогам, встановленим статтями 160, 161, 172 КАС України;
- 4) належить позовну заяву розглядати за правилами адміністративного судочинства і чи подано позовну заяву з дотриманням правил підсудності;
- 5) позов подано у строк, установлений законом (якщо позов подано з пропущенням встановленого законом строку звернення до суду, то чи достатньо підстав для визнання причин пропуску строку звернення до суду поважними);
- 6) немає інших підстав для залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви або відмови у відкритті провадження в адміністративній справі, встановлених цим Кодексом.

Суддя відкриває провадження в адміністративній справі на підставі позовної заяви, якщо відсутні підстави для залишення позовної заяви без руху, її повернення чи відмови у відкритті провадження у справі.

Суддя, встановивши, що позовну заяву подано без додержання вимог, встановлених статтями 160, 161 КАС України, протягом п'яти днів з дня подання позовної заяви постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху.

Суддя відмовляє у відкритті провадження в адміністративній справі, якщо:

- 1) позов не належить розглядати за правилами адміністративного судочинства;
- 2) у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав є такі, що набрали законної сили, рішення або постанова суду, ухвала про закриття провадження в адміністративній справі;
- 3) настала смерть фізичної особи чи припинено юридичну особу, яка не є суб'єктом владних повноважень, які звернулися із позовною заявою або до яких пред'явлено позовну заяву, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва;
- 4) у провадженні цього або іншого суду є справа про спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Про відмову у відкритті провадження у справі суддя постановляє ухвалу не пізніше п'яти днів з дня надходження позовної заяви.

Про прийняття позовної заяви до розгляду та відкриття провадження у справі суд постановляє ухвалу, в якій зазначаються:

- 1) найменування адміністративного суду, прізвище та ініціали судді, який відкрив провадження в адміністративній справі, номер справи;
- 2) найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності для фізичних осіб) сторін, їх місцеперебування (для юридичних осіб) або місце проживання (для фізичних осіб);
- 3) предмет та підстави позову;
- 4) за якими правилами позовного провадження (загального чи спрощеного) буде розглядатися справа;

5) дата, час і місце підготовчого засідання, якщо справа буде розглядатися за правилами загального позовного провадження;

6) дата, час і місце проведення судового засідання для розгляду справи по суті, якщо справа буде розглядатися за правилами спрощеного позовного провадження з повідомленням (викликом) сторін;

7) результат вирішення заяв і клопотань позивача, що надійшли разом із позовною заявою, якщо їх вирішення не потребує виклику (повідомлення) сторін;

8) строк для подання відповідачем відзиву на позов;

9) строки для подання відповіді на відзив та заперечення, якщо справа буде розглядатися за правилами спрощеного позовного провадження;

10) строк подання пояснень третіми особами, яких було залучено при відкритті провадження у справі;

11) вебадреса сторінки на офіційному вебпорталі судової влади України в мережі Інтернет, за якою учасники справи можуть отримати інформацію по справі, що розглядається;

12) у разі розгляду справи за місцеперебуванням суб'єкта владних повноважень – повідомлення про наявні в суді матеріали, які підлягають врученню суб'єкту владних повноважень як стороні, та про можливість їх отримання лише безпосередньо у суді.

Підготовку справи до судового розгляду здійснює суддя адміністративного суду, який відкрив провадження в адміністративній справі.

Завданням підготовчого провадження є:

1) остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу;

2) з'ясування заперечень проти позовних вимог;

3) визначення обставин справи, які підлягають встановленню, та зібрання відповідних доказів;

4) вирішення відводів;

5) визначення порядку розгляду справи;

6) вчинення інших дій з метою забезпечення правильного, своєчасного і безпешкодного розгляду справи по суті.

Підготовче провадження починається **відкриттям провадження у справі** й закінчується **закриттям підготовчого засідання**. Має бути проведене протягом шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі. У виняткових випадках для належної підготовки справи для розгляду по суті цей строк може бути продовжений не більше ніж на тридцять днів за клопотанням однієї зі сторін або з ініціативи суду.

У підготовчому засіданні суд:

1) оголошує склад суду, а також прізвища секретаря судового засідання, перекладача, спеціаліста, з'ясовує наявність підстав для відводів;

2) з'ясовує, чи бажають сторони вирішити спір шляхом примирення, провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді;

3) у разі необхідності заслуховує уточнення позовних вимог та заперечень проти них та розглядає відповідні заяви;

4) вирішує питання про вступ у справу інших осіб, заміну неналежного відповідача, заміну позивача, залучення співвідповідача, об'єднання справ і роз'єднання

позовних вимог, прийняття зустрічного позову, якщо ці питання не були вирішені раніше;

5) роз'яснює учасникам справи, які обставини щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, які входять до предмета доказування та які докази мають бути подані тим чи іншим учасником справи;

6) з'ясовує, чи повідомили сторони про всі обставини справи, які їм відомі;

7) з'ясовує, чи надали сторони докази, на які вони посилаються у позові та відкликанні, а також докази, витребувані судом, чи причини їх неподання; пропонує учасникам справи надати суду додаткові докази або пояснення; вирішує питання про проведення огляду письмових, речових та електронних доказів за їх місцезнаходженням; вирішує питання про витребування додаткових доказів та визначає строки їх подання; вирішує питання про забезпечення доказів, якщо ці питання не були вирішені раніше;

8) вирішує питання про призначення експертизи, виклик у судове засідання експертів, свідків, залучення перекладача, спеціаліста;

9) за клопотанням учасників справи вирішує питання про забезпечення позову;

10) вирішує заяви та клопотання учасників справи;

11) направляє судові доручення;

12) встановлює строки для подання відповіді на відкликання та заперечення;

13) встановлює строк для подання пояснень третіми особами;

14) встановлює строки та порядок врегулювання спору за участю судді за наявності згоди сторін на його проведення;

15) призначає справу до розгляду по суті, визначає дату, час і місце проведення судового засідання (засідань) для розгляду справи по суті;

16) встановлює порядок з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та порядок дослідження доказів, якими вони обґрунтовуються, під час розгляду справи по суті, про що зазначається в протоколі судового засідання;

17) вирішує питання про колегіальний розгляд справи;

18) здійснює інші дії, необхідні для забезпечення правильного і своєчасного розгляду справи по суті.

За результатами підготовчого засідання суд постановляє ухвалу про:

1) залишення позовної заяви без розгляду;

2) закриття провадження у справі;

3) закриття підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду по суті.

Врегулювання спору за участю судді проводиться **за згодою сторін до початку розгляду справи по суті.**

Позивач може відмовитися від позову, а відповідач – визнати позов **на будь-якій стадії провадження у справі**, зазначивши про це в заяві по суті справи або в окремій письмовій заяві.

Сторони можуть повністю або частково врегулювати спір на підставі взаємних поступок.

Суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж через **шістдесят днів** з дня відкриття провадження у справі, а у випадку продовження строку підготовчого провадження – не пізніше наступного дня з дня закінчення такого строку.

Суд розглядає справу по суті протягом **тридцяти днів** з дня початку розгляду справи по суті.

Що головує у судовому засіданні відповідно до завдання адміністративного судочинства керує ходом судового засідання, забезпечує додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовує судовий розгляд на забезпечення повного, всебічного та об'єктивного з'ясування обставин у справі, усуваючи із судового розгляду все, що не має значення для вирішення справи.

Судовими рішеннями є:

- 1) ухвали;
- 2) рішення;
- 3) постанови.

Під час ухвалення рішення суд вирішує:

- 1) чи мали місце обставини (факти), якими обґрунтовувалися вимоги та заперечення, та якими доказами вони підтверджуються;
- 2) чи є інші фактичні дані, які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження;
- 3) яку правову норму належить застосувати до цих правовідносин;
- 4) чи слід позов задовольнити або в позові відмовити;
- 5) як розподілити між сторонами судові витрати;
- 6) чи є підстави допустити негайне виконання рішення;
- 7) чи є підстави для скасування заходів забезпечення позову.

У разі задоволення позову щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки суд може прийняти рішення про:

- 1) визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта адміністративно-правового забезпечення державної безпеки чи окремих його положень;
- 2) визнання протиправним та скасування індивідуального акта адміністративно-правового забезпечення державної безпеки чи окремих його положень;
- 3) визнання дій суб'єкта адміністративно-правового забезпечення державної безпеки протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;
- 4) визнання бездіяльності суб'єкта адміністративно-правового забезпечення державної безпеки протиправною та зобов'язання вчинити певні дії;
- 5) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта адміністративно-правового забезпечення державної безпеки;
- 6) прийняття судом одного з рішень, зазначених у пунктах 1–4, та стягнення з відповідача – суб'єкта адміністративно-правового забезпечення державної безпеки коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю;
- 7) тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності об'єднання громадян;
- 8) примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднання громадян;
- 9) заборону політичної партії та передачу майна, коштів та інших активів політичної партії, її обласних, міських, районних організацій, первинних осередків та інших структурних утворень у власність держави;

10) інший спосіб захисту прав, свобод, інтересів людини й громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин адміністративно-правового забезпечення державної безпеки від порушень з боку суб'єктів адміністративно-правового забезпечення державної безпеки, який не суперечить закону і забезпечує ефективний захист таких прав, свобод та інтересів;

11) затримання іноземця або особи без громадянства з метою ідентифікації та (або) забезпечення примусового випровадження за межі території України або про продовження строку такого затримання;

12) затримання іноземця або особи без громадянства до вирішення питання про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні;

13) затримання іноземця або особи без громадянства з метою забезпечення її передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію;

14) звільнення іноземця або особи без громадянства на поруки підприємства, установи чи організації;

15) зобов'язання іноземця або особи без громадянства внести заставу.

Тести для самоконтролю

1. Учасники справи викладають свої вимоги та заперечення у:

- a) усних поясненнях
- b) заявах по суті справи
- c) листах до суду
- d) будь-якій формі

2. Що з переліченого НЕ є заявою по суті справи?

- a) Позовна заява
- b) Відкликання на позовну заяву
- c) Заперечення
- d) Заява про видачу судового наказу

3. Який документ повинен додаватися до позовної заяви?

- a) Копія паспорта позивача
- b) Документ про сплату судового збору
- c) Характеристика з місця роботи позивача
- d) Довідка про доходи позивача

4. У який строк подається відкликання на позовну заяву?

- a) Не менше 5 днів
- b) Не менше 10 днів
- c) Не менше 15 днів
- d) Не менше 20 днів

5. Що може бути кваліфіковано судом як визнання позову?

- a) Неявка відповідача в судове засідання
- b) Неподання відповідачем відкликання без поважних причин
- c) Подання відповідачем неповного відкликання
- d) Пропуск відповідачем строку подання відкликання

6. Хто здійснює підготовку справи до судового розгляду?

- a) Суддя-доповідач
- b) Секретар судового засідання
- c) Сторони справи
- d) Голова суду

7. Яка максимальна тривалість підготовчого провадження?

- a) 30 днів
- b) 60 днів
- c) 90 днів
- d) 120 днів

8. Що з переліченого НЕ є завданням підготовчого провадження?

- a) Остаточне визначення предмета спору
- b) Вирішення питання про відводи
- c) Винесення рішення у справі
- d) З'ясування заперечень проти позовних вимог

9. У підготовчому засіданні суд може:

- a) Винести рішення у справі
- b) Призначити справу до розгляду по суті
- c) Відмовити у відкритті провадження у справі
- d) Залишити позовну заяву без руху

10. За результатами підготовчого засідання суд постановляє:

- a) Рішення
- b) Ухвалу
- c) Постанову
- d) Вирок

11. Який максимальний строк розгляду справи по суті?

- a) 15 днів
- b) 30 днів
- c) 60 днів
- d) 90 днів

12. Хто керує ходом судового засідання?

- a) Секретар судового засідання
- b) Що головує у судовому засіданні
- c) Представник позивача
- d) Представник відповідача

13. Що з переліченого НЕ є судовим рішенням?

- a) Ухвала
- b) Рішення
- c) Постанова

d) Висновок

14. У разі задоволення позову суд може:

- a) Визнати протиправним та нечинним нормативно-правовий акт
- b) Zobov'язати позивача сплатити штраф
- c) Притягнути відповідача до кримінальної відповідальності
- d) Винести рішення про арешт майна позивача

15. Що може бути підставою для негайного виконання рішення суду?

- a) Відсутність у відповідача коштів для сплати судового збору
- b) Необхідність захисту прав і свобод людини
- c) Складність виконання рішення у майбутньому
- d) Наявність у позивача великої кількості боргів

Додаткові питання для обговорення

1. Які підстави для залишення позовної заяви без руху?
2. Які підстави для повернення позовної заяви?
3. Які підстави для відмови у відкритті провадження у справі?

Задачі для підрозділу

Задача 1

Громадянка Сидоренко звернулась до адміністративного суду з позовом до Пенсійного фонду України про перерахунок пенсії. Вона вважає, що Пенсійний фонд неправильно обчислив її страховий стаж, через що розмір пенсії є заниженим. Однак, до позовної заяви вона не додала документів, які підтверджують її трудову діяльність.

Які дії повинен вчинити суддя в даній ситуації?

Який процесуальний документ має бути складений?

Який строк на усунення недоліків має бути наданий позивачу?

Які наслідки будуть, якщо позивач не усуне недоліки позовної заяви у встановлений строк?

Задача 2

Під час розгляду справи за позовом громадянина Петренка до міської ради про визнання протиправною та скасування постанови про відмову у наданні матеріальної допомоги відповідач заявив клопотання про відкладення розгляду справи. Він пояснив це тим, що його представник захворів і не може бути присутнім у судовому засіданні.

Чи підлягає задоволенню клопотання відповідача?

Які підстави для відкладення розгляду справи передбачені КАСУ?

Який процесуальний документ має бути складений судом за результатами розгляду клопотання?

Задача 3

У справі за позовом ТОВ «Будівельник» до Державної архітектурно-будівельної інспекції про скасування рішення про відмову у видачі дозволу на будівництво суд призначив експертизу.

Хто несе витрати на проведення експертизи?

Чи може суд залучити експерта за власною ініціативою?
Які права мають сторони у зв'язку з проведенням експертизи?

Задача 4

Громадянин Іваненко звернувся до адміністративного суду з позовом до податкової інспекції про визнання протиправним та скасування рішення про нарахування штрафу. Суд першої інстанції задовольнив позов. Податкова інспекція не згодна з рішенням суду і бажає його оскаржити.

В який строк можна подати апеляційну скаргу?
До якого суду слід звертатися з апеляційною скаргою?
Які наслідки пропуску строку на апеляційне оскарження?

Задача 5

Під час розгляду справи в суді першої інстанції позивач помер.
Які наслідки смерті позивача для провадження у справі?
Чи можливе правонаступництво у даній категорії справ?
Який процесуальний документ має бути складений судом у разі смерті позивача?

Рекомендована література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 2009. – 80 с.
2. Про Конституційний Суд України: Закон України (за станом на 1 березня 2011 р.): Офіційне видання. – К.: Парламентське вид-во, 2011. – 40 с.
3. Конвенція про захист прав людини і основних свобод: прийнята Радою України // Комп'ютерна База законодавства «Инфодиск».
4. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 р., № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України – 2005 р., № 5, (№№ 35–36, 37). – Ст. 446.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Введений в дію Постановою Верховної Ради Української РСР від 07 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР – 1984. – додаток до № 51. – Ст. 1122.
6. Про судовий збір: Закон України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI // Опубліковано: Голос України – № 142
7. Про практику застосування адміністративними судами окремих положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду адміністративних справ: Постанова Пленум Вищого адміністративного суду України від 6 бер. 2008 р. № 2
8. Адміністративне право України: тенденції трансформації в умовах реформування : навч. посіб. / Курінний Є. В. – Дніпропетровськ : Юридична академія МВС України, 2022. – 92 с.
9. Адміністративне судочинство: підручник / Т. О. Коломoeць (заг. ред.). – К.: Істина, 2019. – 344 с.
10. Адміністративне судочинство України: підручник / О. М. Пасенюк (кер. авт. кол.), О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов [та ін.]; за заг. ред. О. М. Пасенюка. – К.: Юрінком Інтер, 2019. – 672 с.
11. Кузьменко О. В. Теоретичні засади адміністративного процесу: Монографія. – К.: Атіка, 2021. – 352 с.

12. Кузьмишин В. Перспективи впровадження процедури медіації в адміністративному судочинстві України // Вісник Вищого адміністративного суду України. – 2022. – № 3. – С. 45–49.

Інформаційні ресурси

<http://zakon1.rada.gov.ua> – Законодавство України
<http://rada.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України
<http://www.president.gov.ua> – Президент України
<http://www.kmu.gov.ua> – Урядовий портал (Кабінет Міністрів України)
<http://www.mvs.gov.ua> – Міністерство внутрішніх справ України

3.6. Перегляд судових рішень в адміністративному судочинстві.

Судом апеляційної інстанції в адміністративних справах щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки є апеляційний адміністративний суд, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться місцевий адміністративний суд (місцевий загальний суд як адміністративний суд чи окружний адміністративний суд), що ухвалив рішення.

Верховний Суд переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних судів, ухвалені ними як судами першої інстанції.

Велика Палата Верховного Суду переглядає в апеляційному порядку судові рішення Верховного Суду, ухвалені ним як судом першої інстанції.

Апеляційна скарга на рішення суду подається протягом **тридцяти днів**, а на ухвалу суду – протягом **п'ятнадцяти днів** з дня його (її) проголошення.

Якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частину рішення (ухвали) суду, або розгляду справи в порядку письмового провадження, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення.

Учасник справи, якому повне рішення або ухвала суду не були вручені у день його (її) проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження:

1) на рішення суду – якщо апеляційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому повного рішення суду;

2) на ухвалу суду – якщо апеляційна скарга подана протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення йому відповідної ухвали суду.

Апеляційна скарга реєструється у день її надходження до суду апеляційної інстанції та **не пізніше наступного дня** передається судді-доповідачу, визначеному в порядку, встановленому статтею 31 КАС України.

За відсутності підстав для залишення апеляційної скарги без руху, повернення апеляційної скарги чи відмови у відкритті апеляційного провадження суд апеляційної інстанції постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження у справі.

Питання про відкриття апеляційного провадження у справі вирішується **не пізніше п'яти днів** з дня надходження апеляційної скарги або заяви про усунення недоліків, поданої у порядку, визначеному статтею 298 КАС України.

В ухвалі про відкриття апеляційного провадження зазначається строк для подання учасниками справи відкликання на апеляційну скаргу та вирішується

питання про витребування матеріалів справи, необхідних для розгляду скарги на судові рішення.

Учасники справи мають право подати до суду апеляційної інстанції **відклик на апеляційну скаргу** в письмовій формі протягом строку, встановленого судом апеляційної інстанції в ухвалі про відкриття апеляційного провадження.

Суддя-доповідач в порядку **підготовки справи до апеляційного розгляду**:

1) з'ясовує склад учасників судового процесу. У разі встановлення, що рішення суду першої інстанції може вплинути на права та обов'язки особи, яка не брала участі у справі, залучає таку особу до участі у справі як третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору;

2) з'ясовує обставини, на які посилаються учасники справи як на підставу своїх вимог і заперечень;

3) з'ясовує, які обставини визнаються та які заперечуються учасниками справи;

4) пропонує учасникам справи подати нові докази, на які вони посилаються, або витребує їх за клопотанням особи, яка подала апеляційну скаргу, або з власної ініціативи;

5) вирішує питання щодо поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції;

6) за клопотанням учасників справи вирішує питання про виклик свідків, призначення експертизи, судових доручень щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача; вирішує інші письмово заявлені клопотання учасників справи;

7) вирішує питання про можливість письмового провадження за наявними у справі матеріалами у суді апеляційної інстанції;

8) вирішує інші питання, необхідні для апеляційного розгляду справи.

Після проведення підготовчих дій суддя-доповідач доповідає про них колегії суддів, яка вирішує питання про проведення додаткових підготовчих дій у разі необхідності та призначення справи до розгляду. Про дату, час та місце розгляду справи повідомляються учасники справи, якщо справа відповідно до КАС України розглядається з їх повідомленням.

Апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції має бути розглянута протягом **шістдесяти днів** з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження, а апеляційна скарга на ухвалу суду першої інстанції – протягом **тридцяти днів** з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження.

Позивач може відмовитися від позову, а сторони можуть примиритися у будь-який час до закінчення апеляційного провадження.

Після закінчення апеляційного розгляду справа у **п'ятнадцятиденний строк** повертається до суду першої інстанції, який її розглядав.

Судом касаційної інстанції в адміністративних справах є Верховний Суд.

Підставами касаційного оскарження судових рішень, зазначених у частині першій статті 328 КАС України, є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права виключно в таких випадках:

1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку;

2) якщо скаржник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні;

3) якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах;

4) якщо судові рішення оскаржується з підстав, передбачених частинами другою і третьою статтею 353 КАС України.

Підставами касаційного оскарження судових рішень, зазначених у частинах другій і третій статті 328 КАС України, є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Касаційна скарга на судові рішення подається протягом **тридцяти днів з дня** його проголошення.

Касаційна скарга реєструється у день її надходження до суду касаційної інстанції та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу.

За відсутності підстав для залишення касаційної скарги без руху, повернення касаційної скарги чи відмови у відкритті касаційного провадження суд касаційної інстанції постановляє ухвалу про відкриття касаційного провадження у справі.

Учасники справи мають право подати до суду касаційної інстанції відклик на касаційну скаргу в письмовій формі протягом строку, встановленого судом касаційної інстанції в ухвалі про відкриття касаційного провадження.

Суд касаційної інстанції переглядає судові рішення в межах доводів та вимог касаційної скарги, які стали підставою для відкриття касаційного провадження, та на підставі встановлених фактичних обставин справи перевіряє правильність застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права.

Касаційна скарга на рішення та постанови, визначені частиною першою статті 328 КАС України, має бути розглянута протягом **шістдесяти днів**, а на ухвали, визначені частинами другою та третьою статтею 328 КАС України, – протягом **тридцяти днів** з дня постановлення ухвали про відкриття касаційного провадження у справі.

Суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги має право:

1) залишити судові рішення судів першої та (або) апеляційних інстанцій без змін, а скаргу без задоволення;

2) скасувати судові рішення судів першої та (або) апеляційних інстанцій повністю або частково і передати справу повністю або частково на новий розгляд, зокрема за встановленою підсудністю або для продовження розгляду;

3) скасувати судові рішення судів першої та (або) апеляційних інстанцій повністю або частково й ухвалити нове рішення у відповідній частині або змінити рішення, не передаючи справи на новий розгляд;

4) скасувати постанову суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишити в силі рішення суду першої інстанції у відповідній частині;

5) скасувати судові рішення судів першої та (або) апеляційних інстанцій повністю або частково і закрити провадження у справі чи залишити позов без розгляду у відповідній частині;

6) у визначених КАС України випадках визнати нечинними судові рішення судів першої та (або) апеляційних інстанцій повністю або частково і закрити провадження у справі у відповідній частині;

7) у визначених КАС України випадках скасувати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з рішень, визначених пунктами 1–6 частини першої статті 349 КАС України.

Судове рішення, яким закінчено розгляд справи щодо адміністративно-правового забезпечення державної безпеки і яке набрало законної сили, може бути переглянуто за нововиявленими або виключними обставинами.

Тести для самоконтролю

1. Який суд є апеляційною інстанцією у справах, розглянутих місцевим адміністративним судом?

- a) Верховний Суд
- b) Апеляційний адміністративний суд
- c) Окружний адміністративний суд
- d) Місцевий загальний суд

2. Який строк для подання апеляційної скарги на рішення суду?

- a) 15 днів
- b) 30 днів
- c) 60 днів
- d) 3 місяці

3. З якого моменту обчислюється строк на апеляційне оскарження, якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини рішення?

- a) 3 дня проголошення рішення
- b) 3 дня вручення повного рішення
- c) 3 дня складення повного рішення
- d) 3 дня набрання рішенням законної сили

4. Чи має право учасник справи на поновлення строку на апеляційне оскарження, якщо йому не було вручено повне рішення суду в день його проголошення?

- a) Так, має право
- b) Ні, не має права
- c) Має право тільки за наявності поважних причин
- d) Має право тільки за згодою суду

5. Який строк для подання відкликання на апеляційну скаргу?

- a) Визначається судом апеляційної інстанції
- b) 10 днів
- c) 15 днів
- d) 30 днів

6. Який суд є касаційною інстанцією в адміністративних справах?

- a) Верховний Суд
- b) Апеляційний адміністративний суд
- c) Окружний адміністративний суд
- d) Місцевий загальний суд

7. Які підстави касаційного оскарження судових рішень?

- a) Будь-які порушення норм матеріального чи процесуального права
- b) Тільки неправильне застосування норм матеріального права
- c) Неправильне застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права у визначених КАСУ випадках
- d) Тільки порушення норм процесуального права

8. Який строк для подання касаційної скарги на судові рішення?

- a) 15 днів
- b) 30 днів
- c) 60 днів
- d) 3 місяці

9. Чи може суд касаційної інстанції ухвалити нове рішення у справі?

- a) Так, може
- b) Ні, не може
- c) Може тільки за згодою сторін
- d) Може тільки у виняткових випадках

10. Яке судові рішення може бути переглянуто за нововиявленими обставинами?

- a) Будь-яке судові рішення
- b) Тільки рішення суду першої інстанції
- c) Тільки рішення суду апеляційної інстанції
- d) Рішення, яким закінчено розгляд справи і яке набрало законної сили

Додаткові питання для обговорення:

1. Які види судових рішень підлягають перегляду в адміністративному судочинстві?
2. Які існують види перегляду судових рішень в адміністративному процесі?
3. Які суди здійснюють перегляд судових рішень в адміністративних справах?
4. Які строки для оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку?
5. Які наслідки пропуску строку на апеляційне та касаційне оскарження?
6. Чи можливе поновлення пропущеного строку на оскарження? За яких умов?
7. Які вимоги до змісту апеляційної та касаційної скарги?
8. Які права мають учасники справи в апеляційному та касаційному провадженні?
9. Які повноваження суду апеляційної та касаційної інстанції?
10. Які можливі рішення суду апеляційної та касаційної інстанції?

11. Які судові рішення можна оскаржити в апеляційному порядку?
12. Який суд є судом апеляційної інстанції в адміністративних справах?
13. Які строки та порядок подання апеляційної скарги?
14. Які підстави для залишення апеляційної скарги без руху?
15. Які підстави для повернення апеляційної скарги?
16. Які підстави для відмови у відкритті апеляційного провадження?
17. Які особливості розгляду справи судом апеляційної інстанції?
18. Які судові рішення можна оскаржити в касаційному порядку?
19. Які підстави для касаційного оскарження судових рішень?
20. Які строки та порядок подання касаційної скарги?
21. Які особливості розгляду справи судом касаційної інстанції?
22. Яке значення мають висновки Верховного Суду щодо застосування норм права?
23. Які наслідки відступлення від висновків Верховного Суду?
24. Перегляд за нововиявленими або виключними обставинами:
25. Які судові рішення можуть бути переглянуті за нововиявленими або виключними обставинами?
26. Які підстави для перегляду рішення за нововиявленими обставинами?
27. Які підстави для перегляду рішення за виключними обставинами?
28. Який суд здійснює перегляд рішень за нововиявленими або виключними обставинами?
29. Які строки та порядок подання заяви про перегляд рішення?
30. Які особливості перегляду судових рішень у справах з участю іноземних осіб?
31. Які особливості перегляду судових рішень у справах про адміністративні проступки?
32. Які проблеми існують в Україні у сфері перегляду судових рішень в адміністративних справах?
33. Які шляхи вдосконалення законодавства про перегляд судових рішень в адміністративному судочинстві?

Задачі для підрозділу

Задача 1

Громадянин Петренко оскаржив в апеляційному порядку рішення районного суду про відмову у задоволенні його позову до Державної міграційної служби про визнання протиправною відмови у видачі біометричного паспорта. Апеляційний суд залишив рішення суду першої інстанції без змін. Петренко не згоден з таким рішенням.

Які можливості має Петренко для подальшого оскарження судового рішення?

Які підстави для касаційного оскарження в адміністративному судочинстві?

Який суд буде розглядати касаційну скаргу Петренка?

Задача 2

ТОВ «Соняшник» звернулося до адміністративного суду з позовом до Державної екологічної інспекції про скасування постанови про накладення штрафу за забруднення навколишнього середовища. Суд першої інстанції задовольнив позов. Державна екологічна інспекція подала апеляційну скаргу. Апеляційний суд

скасував рішення суду першої інстанції та прийняв нове рішення про відмову у задоволенні позову.

Чи може ТОВ «Соняшник» оскаржити постанову апеляційного суду в касаційному порядку?

Які аргументи може навести ТОВ «Соняшник» у касаційній скарзі?

Які можливі рішення суду касаційної інстанції у цій справі?

Задача 3

Громадянка Сидоренко пропустила строк на апеляційне оскарження рішення суду про стягнення з неї заборгованості за житлово-комунальні послуги.

Чи може Сидоренко поновити пропущений строк?

Які підстави для поновлення пропущеного строку передбачені КАСУ?

Які документи має подати Сидоренко до суду для поновлення строку?

Задача 4

Після набрання законної сили рішенням суду про визнання незаконним звільнення громадянина Коваленка з роботи з'ясувалося, що під час розгляду справи в суді першої інстанції було допущено підробку документів.

Яким чином можна переглянути рішення суду за нововиявленими обставинами?

Який суд буде розглядати заяву про перегляд рішення за нововиявленими обставинами?

Які докази необхідно надати для підтвердження нововиявлених обставин?

Задача 5

Верховний Суд ухвалив постанову про відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у попередній постанові Верховного Суду.

Яке значення має така постанова для перегляду судових рішень в адміністративних справах?

Чи може бути підставою для касаційного оскарження застосування судом апеляційної інстанції норми права без урахування нового висновку Верховного Суду?

Які наслідки ігнорування судами висновків Верховного Суду щодо застосування норм права?

Рекомендована література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 2009. – 80 с.

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

4. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

5. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>

6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

7. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень. К.: 2016. 226 с.

8. Посібник з написання судових рішень у цивільному і кримінальному судочинстві. К.: ВАІТЕ, 2016. 206 с.
9. Процесуальні документи у кримінальному провадженні. Зразки. Роз'яснення: наук.-практ. посібник / колектив авторів ; за заг. ред. М. А. Погорецького, О. П. Кучинської. К. : Юрінком Інтер, 2015. 560 с.
10. Прохоров П. А. Порядок ухвалення судових рішень у цивільному процесі України. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021. 234 с.
11. Денисенко Л., Сироїд О., Фадеєва І., Шаповалова О. БУТИ СУДДЕЮ. Київ, 2015. 216 с.
12. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві: Науково-методичний посібник для суддів. 3-те вид., допов. К.: ВАІТЕ, 2020. 276 с.
13. Кабиш О.О. Українська мова в судово-процесуальній сфері : навч.-практ. посіб. К.: Алерта, 2019. 110 с.
14. Зінченко О. В., Курій Н. М., Лічман Л. Г., Малеев А. Ю., Панченко О. О.,
15. Шамрай О. В., Кравчук О. В. Навчально-методичний посібник для кандидатів на посаду судді та суддів «Управління часом у суддівській діяльності». К.: ТОВ «Фарбований лист», 2016. – 53 с.
16. Джеремі Макбрайд. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. К.: «К.І.С.», 2010. 576 с.
17. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». К.: ВАІТЕ, 2017. 192 с.
18. Збірка навчальних матеріалів курсу для учасників тренінгу «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя» К.: ВАІТЕ, 2017. 92 с.
19. Збірка навчальних матеріалів курсу для учасників тренінгу «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя в адміністративному судочинстві» К.: ВАІТЕ, 2016. 68 с.
20. Березюк В.В. Співвідношення засад гласності та фіксування судового провадження. Питання боротьби зі злочинністю. Харків : Право, 2020. № 40. 156 с.
21. Берестова І. Конституційний суд України в системі юрисдикційних органів: загальні положення. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 9. С. 154–159.
22. Гуменний О. Правосуддя як основна функція судової влади. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2018. № 20. С. 30–33.
23. Костюк Л.М. Теоретико-правові засади нормативного тлумачення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Івано-Франківськ 2017. 221 с.
24. Косяк Н. В. Судове рішення та рішення суду: співвідношення понять. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2019 № 38. С. 32–35.
25. Мазниця А.А. Судове тлумачення законодавства України: проблеми теорії та практики. Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 3. С. 47–50.

26. Принципи судочинства в Україні та проблеми їх реалізації судами: колект. монограф; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. В. Кириченка. Дніпро: ЛІРА, 2022. 289 с.

27. Саміло Г.О. Проблеми тлумачення правових норм. Запоріжжя: ЗНТУ, 2017. 144 с.

28. Тихий В. Захист конституційних прав і свобод Конституційним Судом України за зверненнями фізичних та юридичних осіб. Вісник Конституційного Суду України. 2019. № 2. С. 67–71.

Інформаційні ресурси

1. Верховна Рада України – www.rada.gov.ua
2. Судова влада – <http://court.gov.ua>
3. Вищий адміністративний суд України – <http://www.vasu.gov.ua>
4. Єдиний державний реєстр судових рішень <http://www.reyestr.court.gov.ua>

Розділ 4. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОКРЕМИХ СФЕР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

4.1. Адміністративно-правове забезпечення національної (державної) безпеки.

Забезпечення національної (державної) безпеки – головне завдання державної політики забезпечення національної (державної) безпеки, яка на ранніх етапах розвитку держави розглядалася в основному як проблема забезпечення військової безпеки, то згодом вона отримала ширший зміст. Практичне значення зміни парадигми державної політики в цих сферах полягало в тому, що раніше вона була зорієнтована на забезпечення безпеки у якійсь сфері, коли вже реально виникли загроза чи небезпека національній безпеці. Суть сучасної парадигми цієї політики полягає в здатності держави захистити національні цінності й інтереси в конкретних внутрішніх і зовнішніх умовах.

Законодавчий підхід відображений в положеннях Конституції України, законах України, Указах Президента України та інших нормативно-правових актах. Такий підхід передбачає прийняття низки нормативно-правових актів з метою забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, внутрішньополітичної, економічної, соціальної, екологічної, інформаційної безпеки.

Виходячи з положень пункту 17 статті 92 Конституції України, основи національної безпеки мають визначатися виключно законами України.

Основними нормативно-правовими актами, які визначають засади зовнішньої та внутрішньої політики та повноваження державних органів України у сфері національної безпеки, є:

1. «Декларація про державний суверенітет України», прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року. З Декларації випливає, що Україна як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення, здійснює захист й охорону національної державності українського народу.

2. Постанова Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» 24 серпня 1991 року. З цієї постанови випливає, що Україна оголосила про свою незалежність, виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами.

3. Конституція України, яка визначає основні засади національної безпеки. Відповідно до ст. 1, 2, 3, 17, 18 і 92 Конституції України, визначаються основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі й основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству й кожному громадянину захист від загроз. Захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу. Зокрема, відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 92 Конституції України, держава за допомогою законів визначає основи національної безпеки, організації Збройних Сил України та забезпечення громадського порядку. У Конституції України, окрім фундаментальних понять: екологічна безпека (ст.ст. 16, 92), економічна та інформаційна, державна безпека (ст. 17), інтереси національної безпеки (ст.ст. 32, 34, 36, 39), забезпечення національної безпеки (ст. 44), основи національної безпеки (ст. 92), національна безпека, сфери національної безпеки, небезпека

(ст. 106), особиста безпека (ст. 126), громадська безпека (ст. 138), передбачено створення і функціонування координаційного органу з питань національної безпеки і оборони при Президентові України – Ради національної безпеки і оборони України (ст. 107). У Конституції в самій загальній формі юридично закріплюються мета, функції, компетенція, принципи взаємодії державних і недержавних суб'єктів забезпечення національної безпеки України.

4. «Заява про без'ядерний статус України» № 1697-ХІІ, прийнята Верховною Радою України 24 жовтня 1991 року, у якій підтверджуючи намір України, висловлений у Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, дотримуватися трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти та не набувати ядерної зброї.

5. Закон України «Про засади внутрішньої й зовнішньої політики» № 2411-VI, прийнятий Верховною Радою України 1 липня 2010 року, яким визначені засади внутрішньої політики України у сферах розбудови державності, розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів, формування інститутів громадянського суспільства, національної безпеки і оборони, в економічній, соціальній і гуманітарній сферах, в екологічній сфері та сфері техногенної безпеки, а також засади зовнішньої політики України. У цьому документі зазначено, що Україна будує демократичну правову державу, першочерговою метою якої є забезпечення прав і свобод людини.

6. Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018 року, відповідно до статей 1, 2, 17, 18 і 92 Конституції України, визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз.

7. Окрім вже згаданих законів, якими прямо чи опосередковано регулюються сфери національної безпеки, є Закони України: «Про Раду національної безпеки і оборони України» № 183/98-ВР від 05.03.1998 року, «Про Збройні Сили України» № 1934-ХІІ від 06.12. 1992 року, «Про оборону України» № 1932-ХІІ від 06.12. 1991 року, «Про основи національного спротиву» № 1702-ІХ від 16.07.2021 року, «Про контррозвідувальну діяльність» № 374-ІV від 26.12.2002 року, «Про розвідку» № 912-ІХ від 17.09. 2020 року, «Про державний кордон України» № 1777-ХІІ від 04.11.1991 року, «Про правовий режим надзвичайного стану» № 1550-ІІІ від 16.03.2000 року, «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015 року, «Про Національну поліцію» № 580-VIII від 02.07. 2016 року, «Про Службу безпеки України» № 2229-ХІІ від 25.03.1992 року, «Про державну прикордонну службу України» № 661-ІV від 03.04.2003 року, «Про Національну гвардію України» № 876-VII від 13.03.2014 року, «Про прокуратуру» № 1697-VII від 04.10.2014 року, «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 02.06. 2016 року, «Про боротьбу з тероризмом» № 638-ІV від 20.03.2003 року, «Про державну таємницю» № 3855-ХІІ від 21.01. 1994 року, «Про інформацію» № 2657-ХІІ від 02.10.1992 року) та інші.

Ухвалення цих нормативних актів слід розглядати як надзвичайно важливий крок на шляху створення нормативно-правових джерел у галузі національної безпеки та оборони. Ці закони встановлюють фундаментальні правові засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності держави та суспільства.

Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018 року, відповідно до статей 1, 2, 17, 18 і 92 Конституції України, визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Відповідно, цим Законом визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки й сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки й сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про національну безпеку України», правову основу державної політики у сферах національної безпеки і оборони становлять Конституція України, цей та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання Конституції та законів України інші нормативно-правові акти.

Статтею 3 Закону України «Про національну безпеку України», визначені принципи державної політики у сферах національної безпеки і оборони, якими є:

1. Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини й громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій.

2. Основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є:

1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;

2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

Функціями адміністративно-правового забезпечення національної (державної) безпеки є цілеспрямовані, організуючі, координуючі та регулюючі впливи суб'єктів державного управління національною безпекою, які спрямовані на реалізацію національних інтересів. Вони мають регулювати всі сфери життєдіяльності суспільства та держави. Їх головною метою є створення належних умов розвитку особи, прогресу суспільства і держави, а також нейтралізація загрози послаблення спроможності держави реалізувати інтереси національні на міжнародній арені. Слід зазначити, що специфічність визначених функцій полягає також в тому, що виявлення та нейтралізація загроз національним інтересам передбачає використання спеціально створюваних сил і засобів, зокрема збройних сил, розвідки,

правоохоронних органів та інших, тому їх реалізація може носити «силовий», примусовий характер.

Держава у процесі реалізації своїх функцій з адміністративно-правового забезпечення національної (державної) безпеки повинна:

- здійснювати моніторинг, об'єктивний та всебічний аналіз і прогнозування, спостереження та системну оцінку стану національної безпеки та загроз й небезпек національній безпеці України;

- організовувати ефективну роботу державної системи забезпечення національної безпеки щодо реалізації комплексу заходів, які повинні бути спрямовані на попередження, виявлення та нейтралізацію загроз і небезпек національній безпеці України;

- здійснювати контроль за розробленням, створенням, розвитком, використанням, експортом та імпортом сучасних технологій, засобів та систем національної безпеки через їх сертифікацію і ліцензійну діяльність;

- проводити необхідну протекціоністську політику щодо виробників технологій, засобів і систем безпеки на території України та за її межами і вживати заходів із захисту внутрішнього ринку від проникнення на нього неякісних продуктів у сфері безпеки;

- сприяти наданню суб'єктам державного управління належного доступу до світових ресурсів забезпечення безпеки;

- формулювати й реалізовувати державну політику у всіх сферах національної безпеки України;

- організовувати розроблення державних програм для забезпечення національної безпеки України, які покликані сприяти об'єднанню зусиль державних і недержавних організацій у цій сфері.

Зокрема, відповідно до згаданого Закону України «Про національну безпеку України», у встановленому порядку, розробляються і затверджуються документи стратегічного планування сфер національної безпеки України, доктрини, концепції, стратегії й програми, якими визначаються цільові настанови та керівні принципи воєнного будівництва, а також напрями діяльності органів державної влади з метою своєчасного виявлення, попередження, і нейтралізації загроз національним інтересам України.

Характеризуючи найбільш вагомні риси природи законів у сфері адміністративно-правового забезпечення національної (державної) безпеки, слід зазначити таке:

- ці закони з огляду на їх соціально-політичну значущість після Конституції посідають особливе місце й утворюють відносно самостійний нормативно-правовий масив взаємопов'язаних актів, якими регулюються суспільні відносини у сферах національної безпеки;

- закони у сферах національної безпеки і оборони мають пріоритет перед звичайними законами;

- закони забезпечення національної безпеки мають чітко окреслену сферу регулювання;

- за своїм змістом і функціональним призначенням закони забезпечення національної безпеки мають комплексний характер з доволі широкою сферою застосування;

- для них характерна підвищена стабільність і відповідні строки дії;

– їм притаманна конкретно регулятивна дія, тобто реалізація норм у правовідносинах у сфері національної безпеки і оборони.

Щодо інших джерел адміністративно-правового забезпечення національної (державної) безпеки слід зазначити, що на сьогодні прийнято низку законів і підзаконних нормативних актів, які прямо або опосередковано регулюють сферу національної безпеки.

Відповідно до статті 25 Закону України «Про національну безпеку України», Документами довгострокового планування є Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки України, Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України, Стратегія кібербезпеки України, Національна розвідувальна програма.

Стратегії за сферами національної безпеки – це сукупність офіційних поглядів на мету, функції, принципи та методи забезпечення національної безпеки України в конкретній сфері. Стратегії за сферами національної безпеки є документами довгострокового планування. Стратегія є основою для розроблення таких документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, які визначатимуть шляхи та інструменти її реалізації. Це означає, що відповідно до окреслених у Законі України «Про національну безпеку України» сфер формуються відповідні стратегії (доктрини), які конкретизують зміст діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки саме в цій сфері. Дані документи приймаються Радою національної безпеки і оборони та вводяться в дію відповідними Указами Президента України, оскільки Президент України – глава держави, гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини й громадянина. В якості предмета регулювання виступають основні напрями адміністративно-правового забезпечення національної (державної) безпеки. На сьогодні введені в дію наступні документи:

Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затверджена Указом Президента України № 392/2020 від 14.09. 2020 року, є документом, що визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки.

Стратегія національної безпеки України є основою для підготовки всіх інших документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони.

Реалізація Стратегії національної безпеки України здійснюється на основі національного оборонного, безпекового, економічного, інтелектуального потенціалу з використанням механізмів державно-приватного партнерства, а також із залученням міжнародної консультативної, фінансової, матеріально-технічної допомоги.

Показово, що вперше з часу застосування такого документа в регулюванні цієї важливої сфери функціонування нашої держави Стратегія отримала знакову назву: «Безпека людини – безпека країни». Це чітко вказує на відповідність документа визначальній zasadі ст. 3 Конституції України, за якої людина, її життя і безпека, в переліку інших складових, визнаються найвищою соціальною цінністю.

Аналізуючи зміст Стратегії національної безпеки України, слід звернути увагу на те, що питання воєнної безпеки конкретно розглядаються у таких положеннях і нормах, як:

1. Основні засади Стратегії, а саме стримування – розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України; стійкість – здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища.

2. При визначенні пріоритетів національних інтересів України та забезпечення національної безпеки – євроатлантичної інтеграції.

3. Щодо процесу реалізації цих пріоритетів, які забезпечуватимуться за такими конкретними напрямами у сфері воєнної безпеки: розвиток особливого партнерства з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття повноправного членства України в НАТО, посилення спроможностей Збройних сил України, інших органів сектору безпеки і оборони.

Стратегія забезпечення державної безпеки, введена в дію Указом Президента України № 56/2022 від 16.02.2022 року, визначає реальні й потенційні загрози державній безпеці України, напрями та завдання державної політики у сфері державної безпеки, є основою для планування і реалізації політики у сфері державної безпеки.

Стратегія забезпечення державної безпеки визначає реальні й потенційні загрози державній безпеці України, напрями та завдання державної політики у сфері державної безпеки, є основою для планування і реалізації політики у сфері державної безпеки.

Стратегією **забезпечення державної безпеки** визначені:

1. Напрями державної політики у сфері забезпечення державної безпеки;

2. Основним завданням державної політики у сфері забезпечення державної безпеки;

3. Заходи, необхідні для реалізації стратегії.

Напрямами державної політики у сфері забезпечення державної безпеки визначені:

1) формування й упровадження проактивного підходу на основі управління ризиками;

2) розмежування повноважень та завдань між суб'єктами сектору безпеки і оборони, удосконалення взаємодії, у тому числі інформаційного обміну, та координації дій між ними, а також з іншими державними органами;

3) удосконалення національного законодавства у сфері забезпечення державної безпеки та гармонізація із законодавством Європейського Союзу і документами НАТО;

4) розвиток державно-приватного партнерства з урахуванням пріоритетності інтересів держави в системі забезпечення державної безпеки;

5) удосконалення підходів до забезпечення безпеки державної таємниці та службової інформації з урахуванням стандартів безпеки НАТО та ЄС;

6) приєднання до міжнародних програм співробітництва, урахування міжнародного досвіду щодо функціонування системи державного управління, упровадження нових гнучких підходів до забезпечення державної безпеки стосовно охорони інформації з обмеженим доступом.

Стратегія є основою для розроблення відповідних програмних документів у сфері забезпечення державної безпеки та нормативно-правових актів щодо розвитку складових сил безпеки України, зокрема з питань: контррозвідувальної

діяльності; удосконалення механізмів та інституційної спроможності суб'єктів боротьби з тероризмом, транснаціональною та організованою злочинною діяльністю, що використовується іноземними спецслужбами, терористичними організаціями та незаконними збройними формуваннями; захисту об'єктів критичної інфраструктури; охорони державної таємниці та службової інформації; забезпечення кібербезпеки.

Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України – документ довгострокового планування, що розробляється на основі Стратегії національної безпеки України за результатами огляду громадської безпеки та цивільного захисту і визначає напрями державної політики щодо гарантування захищеності життєво важливих для держави, суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини й громадянина, цілі та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних загроз.

Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України розробляється Міністерством внутрішніх справ України за рішенням Міністра внутрішніх справ України після затвердження Стратегії національної безпеки України та вноситься на розгляд Кабінету Міністрів України.

Кабінет Міністрів України за результатами розгляду вносить Стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України до Ради національної безпеки і оборони України для схвалення та подальшого затвердження указом Президента України.

Для забезпечення підготовки проекту Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України залучаються державні органи, які входять до системи Міністерства внутрішніх справ України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, наукові, аналітичні та експертні установи України, інститути громадянського суспільства, а також можуть бути залучені іноземні експерти.

Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України визначає загрози національній безпеці у сферах громадської безпеки та цивільного захисту та шляхи досягнення цілей і реалізації пріоритетів державної політики у цих сферах, зокрема:

1) готовність сил та засобів виконувати завдання за призначенням, інфраструктуру, напрями розвитку, інші показники, необхідні для планування діяльності Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України, Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Державної міграційної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій;

2) потреби бюджетного фінансування, достатні для досягнення визначених цілей і виконання передбачених завдань, та основні напрями використання фінансових ресурсів;

3) державні програми, галузеві стратегії та програми, які мають бути спрямовані на реалізацію Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України, їхні цілі, відповідальних за розроблення документів, моніторинг їх виконання та оцінки.

Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України є основою для розроблення галузевих стратегій і концепцій, державних цільових програм у сферах громадської безпеки, захисту та охорони державного кордону України, цивільного захисту та міграційної політики, а також для розроблення оперативних планів та планів застосування сил і засобів у кризових ситуаціях.

Міністерство внутрішніх справ України готує щорічний звіт про стан виконання Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України, який підлягає оприлюдненню.

Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України схвалена рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року та затверджена Указом Президента України від 20 серпня 2021 року № 372/2021.

Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України – документ, що розробляється за результатами огляду оборонно-промислового комплексу України та визначає пріоритетні напрями державної військово-промислової політики, цілі реформи оборонно-промислового комплексу та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних воєнно-політичних загроз і викликів.

Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України розробляється за дорученням Кабінету Міністрів України центральним виконавчою влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику, після затвердження Стратегії національної безпеки України.

Кабінет Міністрів України за результатами розгляду вносить Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України до Ради національної безпеки і оборони України для її схвалення та подальшого затвердження указом Президента України.

Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України визначає:

- 1) цілі, основні напрями, завдання державної військово-промислової політики;
- 2) поточні та прогнозовані чинники, що впливають на розвиток оборонно-промислового комплексу, з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов;
- 3) пріоритети розвитку оборонно-промислового комплексу на довгостроковий період;
- 4) основні напрями діяльності державних органів щодо підтримки розвитку оборонно-промислового комплексу;
- 5) напрями та завдання реформування й розвитку оборонно-промислового комплексу.

Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України є основою для підготовки державних програм, що стосуються оборонно-промислового комплексу України.

Реалізація Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України здійснюється на основі національного економічного, інтелектуального потенціалу з використанням механізмів державно-приватного партнерства, а також із залученням міжнародної консультативної, фінансової, матеріально-технічної допомоги.

Стратегію кібербезпеки України схвалено рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року та затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021.

Стратегія кібербезпеки України – документ довгострокового планування, що визначає загрози кібербезпеці України, пріоритети та напрями забезпечення кібербезпеки України з метою створення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави.

Стратегія кібербезпеки України є документом довгострокового планування, в якому визначаються пріоритети національних інтересів України у сфері кібербезпеки, наявні та потенційно можливі кіберзагрози життєво важливим інтересам

людини й громадянина, суспільства та держави в кіберпросторі, пріоритетні напрями, концептуальні підходи до формування та реалізації державної політики щодо безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави, підвищення ефективності основних суб'єктів забезпечення кібербезпеки, насамперед суб'єктів сектору безпеки і оборони, щодо виконання завдань у кіберпросторі, а також потреби бюджетного фінансування, достатні для досягнення визначених цілей і виконання передбачених завдань, та основні напрями використання фінансових ресурсів.

Організація підготовки Стратегії кібербезпеки України здійснюється за дорученням Президента України Національним координаційним центром кібербезпеки після затвердження Стратегії національної безпеки України.

Стратегія кібербезпеки України схвалюється рішенням Ради національної безпеки і оборони України та затверджується указом Президента України.

Стратегія кібербезпеки України є основою для підготовки державних програм та нормативно-правових актів, що стосуються забезпечення кібербезпеки України.

Реалізація Стратегії кібербезпеки України здійснюється на основі національного оборонного, безпекового, економічного, інтелектуального потенціалу з використанням механізмів державно-приватного партнерства, а також із залученням міжнародної консультативної, фінансової, матеріально-технічної допомоги.

Національна розвідувальна програма на 2021–2025 роки є документом довгострокового планування, в якому визначаються основні напрями розвідувальної діяльності, пріоритети реформування та розвитку зовнішньої розвідки, комплекс завдань і заходів, спрямованих на підвищення ефективності розвідувальних органів та інших суб'єктів, що можуть залучатися до виконання окремих розвідувальних завдань, посилення розвідувальних спроможностей держави, а також потреби бюджетного фінансування, достатні для досягнення визначених цілей і виконання передбачених завдань, та основні напрями використання фінансових ресурсів.

Національна розвідувальна програма розробляється за дорученням Президента України визначеним ним координаційним органом з питань розвідувальної діяльності після затвердження Стратегії національної безпеки України.

Національна розвідувальна програма схвалюється рішенням Ради національної безпеки і оборони України та затверджується указом Президента України.

Національна розвідувальна програма є основою для розроблення державних програм та нормативно-правових актів з питань розвідувальної діяльності, визначення чисельності й структури сил та засобів розвідувальних органів відповідно до пріоритетних завдань, а також для визначення потреб щорічного фінансового та іншого ресурсного забезпечення розвідувальних органів.

Метою Стратегії воєнної безпеки України, затвердженої Указом Президента України № 121/2021 від 25.03.2021 року, є завчасно підготовлена та всебічно забезпечена оборона України на засадах стримування, стійкості та взаємодії, що забезпечує воєнну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність держави відповідно до Конституції України та в межах державного кордону України, сприяє інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО, передбачає активну участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки. Характеристика даному нормативному акту буде надана в наступному розділі даного посібника.

Окрім зазначених, стратегій, в Україні прийнята Стратегія морської безпеки України, затверджена Указом Президента України № 468/2024 від 17.07.2024 року, Стратегія інформаційної безпеки, затверджена Указом Президента України № 685/2021 від 28.12.2021 року, Стратегія людського розвитку, затверджена Указом Президента України № 225/2021 від 02.06. 2021 року, Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року, затверджена Указом Президента України № 347/2021 від 11.08.2021 року, Стратегія біобезпеки та біологічного захисту, затверджена Указом Президента України № 668/2021 від 17.12.2021 року, Стратегія зовнішньополітичної діяльності України, затверджена Указом Президента України № 448/2021 від 26.08.2021 року, Стратегія енергетичної безпеки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 907-р. від 04.08.2021 року, Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1363-р. від 20.10.2021 року, Стратегія інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 687-р. від 24.07.2021 року, Стратегія продовольчої безпеки України на період до 2027 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 684-р. від 23.07.2024 року.

Також, Указами Президента України схвалені та введені в дію Стратегічний оборонний бюлетень України (№ 473/2021 від 17.09 2021 року), а також запроваджено Національну систему стійкості (№ 479/2021 від 27.09.2021 року).

Таким чином, система нормативно-правового забезпечення національної безпеки становить сукупність норм Конституції, законів та підзаконних нормативних актів, які утворюють нормативно-правове поле для функціонування системи національної безпеки й виконання нею свого призначення. Слід зауважити, що серед зазначених законів важливе місце посідають Кримінальний, Кримінальний процесуальний, Цивільний, Цивільний процесуальний, Митний, Адміністративний, Бюджетний, Господарський кодекси України, якими врегульовуються окремі суспільні відносини у системі забезпечення національної безпеки держави.

Тести для самоконтролю

1. Сектор безпеки і оборони України складається з – ?:

- a) сили безпеки; сили оборони; сили протидії кіберзагрозам.
- b) сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс.
- c) сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки.
- d) Президент України; Генеральний штаб Збройних сил України; Рада національної безпеки і оборони України; військові цивільні адміністрації.

2. Раду Національної безпеки і оборони України очолює– ?:

- a) Президент України.
- b) Начальник Генерального штабу Збройних сил України.
- c) Секретар Ради Національної безпеки та оборони України.
- d) Міністр оборони України.

3. У мирний час Національна гвардія України – ?:

- a) входить до складу сил безпеки та виконує правоохоронні функції, а також розвиває спроможності, необхідні для виконання завдань у складі сил оборони.
- b) входить до сил оборони, виконує завдання та підпорядковується відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закону України «Про Національну гвардію України».
- c) входить до складу сил безпеки і оборони.
- d) має подвійне підпорядкування Міністру оборони України та Міністру внутрішніх справ України.

4. Не є документом довгострокового планування у сферах національної безпеки і оборони:

- a) Концепція боротьби з тероризмом в Україні.
- b) Стратегія державної безпеки України.
- c) Стратегія воєнної безпеки України.
- d) Комплексний огляд сектору безпеки і оборони.

5. Хто визначає концептуальні підходи, напрями, заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, схвалює проекти стратегій, концепцій, державних програм та інших стратегічних документів, якими визначаються основні напрями й завдання державної політики у сферах національної безпеки і оборони:

- a) Рада національної безпеки і оборони України.
- b) Президент України.
- c) Верховна Рада України.
- d) Міністерство оборони України спільно з Генеральним штабом Збройних сил України.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть сфери національної безпеки.
2. Визначте співвідношення національної та державної безпеки.
3. Схарактеризуйте національні інтереси, як об'єкти національної безпеки.
4. Назвіть принципи державної політики у сферах національної безпеки і оборони.
5. Схарактеризуйте фундаментальні національні інтереси України.
6. Проаналізуйте можливі походження загроз національній безпеці України.
7. Що є правовою основою державної політики у сферах національної безпеки і оборони.
8. Назвіть складові сектору безпеки і оборони.
9. Визначте суб'єктів, які належать до сил оборони.
10. Визначте суб'єктів, які належать до сил безпеки.
11. Хто здійснює керівництво у сферах національної безпеки і оборони та його повноваження з цих питань.
12. Назвіть функції органу, який здійснює координацію у сферах національної безпеки і оборони.
13. Як здійснюється планування у сферах національної безпеки і оборони.

14. Назвіть документи довгострокового планування у сферах національної безпеки і оборони.

15. Сутність системи цивільного контролю за діяльністю сектору безпеки і оборони України.

Рекомендована література:

1. Право національної безпеки та військово-правове: сучасні виклики. Навчальний посібник. П. П. Богуцький ; Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України». Київ; Одеса : Фенікс. 2023. 252 с.

2. Правові основи захисту України від зовнішньої та внутрішньої агресії: навчальний посібник. В.В. Середа, М.В. Ковалів, С.С. Єсімов, М.П. Гурковський. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх прав. 2015. 496 с.

3. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь. Ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2022. 552 с.

4. Лісовська Ю.П., Лісовський П.М. Національна безпека України. Видавництво: Університет «Україна». 2020. 292 с.

5. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник К.: НАДУ, 2012. 544 с.

6. Ліпкан В.А. Національна безпека України: Навчальний посібник. 2-ге вид. – К.: КНТ., 2009. – 576 с.

7. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник К.: НАДУ. 2012. 544 с.

8. Середа В.В., Ковалів М. В., Єсімов С.С., Гурковський М.П. Правові основи захисту України від зовнішньої та внутрішньої агресії: навчальний посібник. В. В. Середа, М. В. Ковалів, С. С. Єсімов, М. П. Гурковський. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2015. 518 с.

9. Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України: навчальний посібник: у 2-х ч.: Ч. I / В. А. Омельчук, М. П. Стрельбицький, С. Г. Гордієнко та ін.; за заг. ред. А. М. Кислого і М. П. Стрельбицького. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом. 2021. 304 с.

10. Глобальна та національна безпека: підручник. Авт. кол. :В.І. Абрамов, Г.П. Ситник, В.Ф. Смолянчук та ін. За заг. ред. Г.П.Ситника. Київ : НАДУ. 2016. 784 с.

11. Радецький В.Г. Основи стратегії національної безпеки та оборони держави: підручник. Національний ун-т оборони України. К.: НУОУ. 2009. 596 с.

4.2. Адміністративно-правове забезпечення воєнної безпеки

Головною законодавчою нормою у цьому розгляді є п. 2. ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», за якою **воєнна безпека** визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності й демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз. Ця визначальна для тлумачення категорії «воєнна безпека» норма зазначеного Закону, крім власне чіткого й однозначного визначення вказує на кілька значущих аспектів:

перший – воєнна безпека є законодавчо визначеною складовою національної безпеки України;

другий – законодавчо-правове регулювання воєнної безпеки, як зазначено в цьому Законі, ґрунтується на основі Конституції України, а саме її статті 1, 2, 17, 18, 92. Перша і друга статті вказують на загальні засади Конституції, норми яких у тій чи іншій сфері стосуються воєнної безпеки, як-то: що Україна є суверенною державою (стаття 1), що її територія в межах чинного кордону є цілісною (стаття 2).

Стаття 17 Основного Закону України є для змісту воєнної безпеки чи не найголовнішою, оскільки її нормами констатується:

– захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу;

– оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності покладаються на Збройні сили України;

– забезпечення державної безпеки й захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначається законом;

– Збройні сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності;

– на території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом;

– на території України не допускається розташування іноземних військових баз.

Стаття 18 Конституції вказує, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного міжнародного співробітництва.

Стаття 92 Конституції України, на яку в Законі України «Про національну безпеку України» також йде посилання, належать до розділу IV Верховна Рада України, і вказує на перелік питань, вирішення яких визначається виключно законами України. Серед них:

п. 17 – основи національної безпеки, організації Збройних сил України та забезпечення громадського порядку;

п. 18 – правовий режим державного кордону;

п. 19 – правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації.

А також, у переліку питань, які встановлюються виключно законами України:

п. 2 – порядок направлення підрозділів Збройних сил України до інших держав та порядок допуску й умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України.

Водночас у Конституції України є й інші посилання щодо національної безпеки й тим самим воєнної безпеки. Це стосується статей її розділу II, в яких йдеться про можливість обмеження окремих прав і свобод в інтересах національної безпеки й тим самим її складової воєнної безпеки. Це:

стаття 32 – щодо не допускання збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом і лише в інтересах національної безпеки...;

стаття 34 – щодо права вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в іншій формі з можливістю обмеження в інтересах національної безпеки;

стаття 36 – щодо права громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації та задоволення політичних, економічних, соціальних і культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених в інтересах національної безпеки;

стаття 37 – щодо утворення і діяльності політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або діяльність яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення влади, пропаганду війни..., діяльність яких забороняється;

стаття 39 – щодо права збиратись мирно, без зброї й проводити збори, мітинги, походи, демонстрації..., з можливістю обмеження цього права судом в інтересах національної безпеки;

стаття 41 – щодо можливості примусового відчуження об'єктів права приватної власності громадян на підставі й в порядку, встановлених законом, з наступним повним відшкодуванням їх вартості лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану;

стаття 44 – щодо здійснення права на страйк з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки.

Ба більше, в ч. 2 ст. 64 констатується, що в умовах воєнного і надзвичайного стану можуть встановлюватись окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. А далі перераховуються статті Конституції України, які передбачають права і свободи, що не можуть бути обмежені, а саме: стаття 24 (про рівність конституційних прав), стаття 25 (про неможливість позбавлення громадянина України громадянства і право зміни громадянства), стаття 27 (право на життя), стаття 28 (право кожного на повагу до його гідності), стаття 29 (право на свободу і особисту недоторканність), стаття 40 (право направляти індивідуальні чи колективні звернення до влади), стаття 47 (право на житло), стаття 51 (шлюбні права), стаття 52 (права дітей), стаття 55 (захист прав і свобод судом), стаття 56 (право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди), стаття 58 (про незворотність законів і нормативно-правових актів, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність), стаття 59 (право на правову допомогу), стаття 60 (про невиконання явно злочинних розпоряджень чи наказів), стаття 61 (про неможливість двічі бути притягнутим до юридичної відповідальності за одне правопорушення), стаття 62 (про невинуватість особи у вчиненні злочину і неможливості піддати її кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено і встановлено обвинувальним вироком суду), стаття 63 (про відсутність відповідальності давати показання чи пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів).

Важливою складовою конституційно-правового регулювання воєнної безпеки є також конкретні норми Основного Закону України із розділів V «Президент України», VI «Кабінет Міністрів України, інші органи виконавчої влади».

Так, Президент України згідно зі ст. 106 Конституції України за:

п. 17 – є Верховним Головнокомандувачем Збройних сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних сил України, інших

військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави;

п. 19 – вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань;

п. 20 – приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні, або в окремих її місцевостях надзвичайного стану.

Щодо ролі Кабінету Міністрів в нормативно-правовому регулюванні воєнної безпеки, то в Основному Законі України констатується:

за ч. 3 статті 114 – Міністр оборони України як член Кабінету Міністрів України призначається Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України;

за п. 7 статті 116 Кабінет Міністрів України здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України.

Таким є механізм законодавчого регулювання воєнної безпеки, який формує її зміст і створює поле для подальшого законодавчого і відомчого нормативно-правового регулювання.

Законодавча основа воєнної безпеки України, яка має ґрунтуватись виключно на основі конституційних положень, формується передусім на низці ключових законів. Першочерговий для розгляду з них є Закон України «Про національну безпеку України». Його увага, що приділена саме питанням законодавчого регулювання воєнної безпеки, зафіксована у розділі IV «Сектор безпеки і оборони».

Розглядаючи спочатку склад сектору безпеки і оборони (стаття 12), далі питання керівництва у сферах національної безпеки і оборони (стаття 13) та координації у сферах національної безпеки і оборони (стаття 14), законодавець у статті 15 визначає роль Міністерства оборони України у сфері національної безпеки й воєнній сфері, а також окремі положення статусу міністра Міністерства оборони та його першого заступника. Саме в цьому аспекті наголошується, що ці посадові особи призначаються з-поміж цивільних осіб.

У Законі України «Про Збройні сили України» № 1934-ХІІ від 06.12.1991 року, визначено їх як військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності, регламентує та забезпечує стримування та відсіч збройної агресії проти України, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом.

Беручи до уваги окремі завдання, що покладаються на Міністерство внутрішніх справ України, як центрального органу виконавчої влади, які констатуються Законом України «Про національну безпеку України», а саме:

– забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, підтримання громадської безпеки й правопорядку, а також надання поліцейних послуг;

– захист державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;

– та інші напрями діяльності, вказують на належність МВС, як законодавчо визначеного суб'єкта забезпечення національної безпеки, який забезпечує реалізацію і воєнної безпеки.

Підтвердженням цьому є і законодавчі положення, відповідно до яких Національна поліція України, як центральний орган виконавчої влади, забезпечує громадську безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, а також надає визначені законом послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

У статті 18 Закону України «Про національну безпеку України» зазначається, що важливими аргументами є також норми щодо функціонування таких структурних складових МВС, а саме:

Національної гвардії України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, призначеним для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з іншими органами із забезпечення державної безпеки й захисту державного кордону України, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, організованих злочинних груп та організацій; Національна гвардія України входить до складу сил безпеки та виконує правоохоронні функції, а також розвиває спроможності, необхідні для виконання завдань у складі сил оборони;

З введенням воєнного стану Національна гвардія України приводиться у готовність до виконання завдань за призначенням в умовах дії правового режиму воєнного стану, входить до сил оборони, виконує завдання та підпорядковується відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015 року та Закону України «Про Національну гвардію України» № 876-VII від 13.03.2014 року.

Отже, наведені норми Закону України «Про національну безпеку України» щодо цілей і напрямів функціонування Збройних сил України, МВС загалом і його окремих структурних складових, Служба Безпеки України й розвідувальних органів України є аргументом на підтвердження їх участі саме у забезпеченні воєнної безпеки, як таких, що спрямовані на захищеність життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз.

При розгляді інших законодавчих актів, що стосуються законодавчо правового регулювання воєнної безпеки, слід звернути увагу на Закон України «Про оборону України». Цей Закон нині відіграє значущу роль в організації оборони держави загалом і воєнної безпеки зокрема. Зазначеним Законом визначені засади оборони України, а також повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, обов'язки підприємств, установ, організацій, посадових осіб, права та обов'язки громадян України у сфері оборони.

Відповідно до статті 1 Закону «Про оборону України» № 1932-XII від 06.12.1991 року, оборона України – це система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних та інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної

агресії або збройного конфлікту. Система оборони держави безпосередньо залежить від досягнутого рівня розвитку матеріальних і духовних можливостей, їх реалізації, а також безпосередньо від її обороноздатності.

Норми статті 4 цього Закону «Відсіч збройній агресії проти України» визначають процедуру встановлення початку воєнного конфлікту. Так, зазначається, що у разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну Президент України приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію, введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, застосування Збройних сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, подає його Верховній Раді України на схвалення чи затвердження, а також вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни.

Обороноздатність уособлює, акумулює та виражає ступінь підготовки держави її суспільства до захисту від збройного конфлікту або агресії. Вона складається з матеріальних і духовних елементів і виступає сукупністю воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації. Обороздатність прямо залежить від рівня економічного, соціально-політичного і культурного розвитку держави та суспільства.

Визначаючи способи забезпечення власної безпеки у процесі підготовки держави до оборони та під час проведення воєнних дій, цим Законом передбачено, що Україна має додержуватися принципів і норм міжнародного права та враховувати законні інтереси безпеки інших держав.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015 року визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини й громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб. Саме статтею 8 цього Закону, визначено виключний перелік заходів, які можуть запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини й громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, заходи правового режиму воєнного стану.

Вихідними засадами формування та дії національного законодавства про військовий обов'язок виступає Конституція України, норми якої набули втілення в законах України «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про військовий обов'язок і військову службу», а також у ряді інших нормативно-правових актів. Серед конституційних норм, пов'язані з комплектуванням Збройних Сил України та проходження військової служби, особливе значення має стаття 65, зміст якої визначає, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язок її громадян, а також закріплює основну форму реалізації військового обов'язку – проходження військової служби.

Комплектування Збройних Сил України за контрактом здійснюється на підставі Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» № 2232-XII від 25.03.1992 року (статті 19, 20), який забезпечує правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності

України, а також визначає загальні засади проходження в Україні військової служби за контрактом.

Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» № 3543-ХІІ від 21.10.1993 року встановлює правові основи мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні, визначає засади організації цієї роботи, обов'язки та відповідальність органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, а також підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності (далі – підприємства, установи й організації), посадових осіб та громадян України щодо здійснення мобілізаційних заходів. Цей Закон визначає загальні положення мобілізаційної підготовки та мобілізації та розглядає її як складний комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових і спеціальних заходів, які здійснюються у мирний час з метою підготовки органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, галузей національної економіки, підприємств, установ і організацій для своєчасного й організованого проведення мобілізації та задоволення потреб оборони держави в особливий період.

Закон України «Про основи національного спротиву» № 1702-ІХ від 16.07.2021 року, визначає правові та організаційні засади національного спротиву, основи його підготовки та ведення, завдання і повноваження сил безпеки та сил оборони та інших визначених цим Законом суб'єктів з питань підготовки та ведення національного спротиву. Закон передбачає можливість створювати добровольчі формування територіальних громад, яким дозволено використовувати власну мисливську зброю. Він визначає, зокрема, такі поняття, як «національний спротив» та «територіальна оборона». Зокрема, згідно з текстом, територіальна оборона «складається з військової, цивільної та військово-цивільної складових». Законом також визначено: склад, мету і завдання національного спротиву; основи побудови, організації й ведення територіальної оборони та руху опору; порядок підготовки громадян України до національного спротиву; організацію системи керівництва національним спротивом; порядок формування та комплектування військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України, добровольчих формувань територіальних громад та руху опору; повноваження сил безпеки та сил оборони, державних органів, органів місцевого самоврядування з питань національного спротиву; порядок підготовки, розгортання та ведення територіальної оборони України; фінансування та матеріально-технічне забезпечення національного спротиву; соціальний і правовий захист осіб, які беруть участь у національному спротиві; відповідальність за порушення законодавства та інших нормативно-правових актів з питань національного спротиву.

Стратегія воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеосяжна оборона», схвалена рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 р., та затверджена Указом Президента України № 121/2021 від 25 березня 2021 р.

Стратегія воєнної безпеки України – документ, у якому викладається система поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи й шляхи запобігання їх виникненню, підготовку держави до можливого воєнного конфлікту, а також на застосування воєнної сили для захисту

державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів.

Стратегія національної безпеки України розробляється Міністерством оборони України відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України, введеного в дію указом Президента України, після затвердження Стратегії національної безпеки України та за результатами оборонного огляду.

Міністр оборони України вносить узгоджену в установленому порядку Стратегію національної безпеки України на розгляд Кабінету Міністрів України.

Кабінет Міністрів України за результатами розгляду вносить Стратегію національної безпеки України до Ради національної безпеки і оборони України для схвалення та подальшого затвердження указом Президента України.

Зміни до Стратегії національної безпеки України розробляються Міністерством оборони України відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України, введеного в дію указом Президента України, після затвердження змін до Стратегії національної безпеки України.

Стратегія національної безпеки України визначає шляхи досягнення цілей і реалізації пріоритетів державної політики у військовій сфері, сферах оборони й військового будівництва, зокрема:

1) безпекове середовище (глобальні, регіональні та національні аспекти) у контексті національної безпеки;

2) цілі, пріоритети та завдання державної політики у військовій сфері, сферах оборони й військового будівництва;

3) соціально-політичні, економічні та інші умови реалізації державної політики у військовій сфері, сферах оборони й військового будівництва, а також воєнно-політичні та воєнно-стратегічні обмеження;

4) шляхи досягнення цілей державної політики у військовій сфері, сферах оборони й військового будівництва;

5) ресурсне забезпечення потреб оборони;

6) перспективну модель організації оборони, Збройних Сил України та інших складових сил оборони в частині визначених завдань з оборони держави, стратегію та критерії досягнення спільних оборонних спроможностей;

7) імовірні сценарії застосування сил безпеки й сил оборони до виконання завдань з оборони держави із розподілом відповідальності складових сектору безпеки і оборони за організацію оборони України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності;

8) управління ризиками у військовій сфері.

Стратегія національної безпеки України є основою для розроблення Стратегічного оборонного бюлетеня України, програмних документів з питань оборони та розвитку сил оборони, розвитку озброєння та військової техніки, оперативних планів і планів застосування сил та засобів оборони.

Тести для самоконтролю

1. Головним органом військового управління з планування оборони держави в Україні є –?:

а) Міністерство оборони України.

б) Рада Національної безпеки та оборони України.

- c) Генеральний штаб Збройних сил України.
- d) Ставка Верховного головнокомандувача України.

2. До складу Збройних Сил України входять – ?:

- a) види та окремі роди військ (сил), Національна гвардія України.
- b) види та окремі роди військ (сил).
- c) всі військові формування, утворені відповідно до Конституції та законів України.
- d) види та роди військ, підрозділи територіальної оборони та національного спротиву.

3. Стратегія воєнної безпеки України визначає:

- a) модель сектору безпеки і оборони;
- b) розвиток озброєння та військової техніки, оперативних планів і планів застосування сил та засобів оборони;
- c) шляхи досягнення цілей і реалізації пріоритетів державної політики у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва;
- d) шляхи досягнення стратегічних цілей держави у воєнній сфері.

4. Основою для розроблення Стратегічного оборонного бюлетеня України, програмних документів з питань оборони та розвитку сил оборони, розвитку озброєння та військової техніки, оперативних планів і планів застосування сил та засобів оборони:

- a) Стратегія воєнної безпеки України;
- b) огляд оборонно-промислового комплексу України;
- c) оборонний огляд;
- d) комплексний огляд сектору безпеки і оборони.

5. Система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту – це:

- a) особливий період;
- b) воєнний стан;
- c) оборона України;
- d) не має вірної відповіді.

Питання для самоконтролю

1. Що включає поняття воєнної безпеки?
2. Воєнна безпека, як складова національної безпеки.
3. Як впливає військова безпека на стан суспільства?
4. Основні об'єкти воєнної безпеки.
5. Суб'єкти забезпечення воєнної безпеки.
6. Особливі ознаки обороноздатності держави серед об'єктів національної безпеки.
7. Національні інтереси України у воєнній сфері.

8. Наведіть приклади загроз національним інтересам у війсьній сфері.
9. Перерахуйте заходи з підготовки держави до оборони.
10. Кого відносять до військового командування.
11. Які правові наслідки ведення правового режиму воєнного стану?
12. Назвіть основні обмеження прав і свобод людини в умовах правового режиму воєнного стану.
13. Схарактеризуйте особливості дії нормативно-правових актів в умовах воєнного стану.
14. Гарантії законності в умовах воєнного стану.
15. Завдання стратегії воєнної безпеки України.

Рекомендована література:

1. Право національної безпеки та військове право: сучасні виклики. Навчальний посібник. П. П. Богуцький ; Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України». Київ; Одеса : Фенікс. 2023. 252 с.
2. Військове право : підручник. за ред. І. М. Коропатніка, І. М. Шопіної. Київ : Алерта. 2019. 648 с.
3. Режим воєнного стану: правове регулювання. М. Г. Коротюк, О. В. Коротюк. К.: ОВК. 2024. – 50 с.
4. Основи стратегії національної безпеки та оборони держави (підручник). К.: НУОУ, 2022. – 444 с.
5. Основи воєнної безпеки України (підручник). К.: НУОУ. 2021. 204 с.
6. Основи зовнішньої політики України (підручник). К.: НУОУ. 2018. 240 с.
7. Ліпкан В.А. Національна безпека України: Навчальний посібник. 2-ге вид. К.: КНТ. 2009. 576 с.
8. Правові основи захисту України від зовнішньої та внутрішньої агресії: навчальний посібник. В.В. Серета, М.В. Ковалів, С.С. Єсімов, М.П. Гурковський. Львів: Львівський державний університет внутрішніх прав. 2015. 496 с.
9. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник К.: НАДУ. 2012. 544 с.
10. Стрельцов Є.Л., Полторак С.Т., Аллеров Ю.В., Кривенко О.В., Богуцький П.П. Правові основи воєнної безпеки: монографія. Є.Л. Стрельцов, С.Т. Полторак, Ю.В. Аллеров, О.В. Кривенко, П.П. Богуцький: Відп. ред. Є.Л. Стрельцов. Львів: НАСВ, 2016. 188 с.

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року – www.rada.gov.ua. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 року № 2469-VIII.
2. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 року № 2469-VIII.
3. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України» від 01.07. 2010 року № 2411-VI.
4. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 05.03. 1998 року № 183/ Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 року № 1932-XII.
5. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 року № 3543-XII.

6. Закон України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 року № 1702-IX.
7. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16.03.2000 року № 1550-III.
8. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 року № 389-VIII.
9. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 року № 1207-VII.
10. Закон України «Про оборону України» від 06.12. 1991 року № 1932-XII.
11. Закон України «Про Збройні Сили України» від 06.12. 1991 року № 1934-XII.
12. Про Стратегію національної безпеки: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 р., затверджено Указом Президента України № 392/2020 від 14.09.2020 року.
13. Про Стратегію воєнної безпеки: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25.03.2021 року, затверджено Указом Президента України № 121/2021 від 25.03.2021 року.
14. Про Стратегічний оборонний бюлетень України. Указ Президента України від 17.09.2021 року № 473/2021.
15. Про Стратегію морської безпеки: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17.07.2024 року, затверджено Указом Президента України від 17.07. 2024 року № 468/2024.

4.3. Адміністративно-правове забезпечення громадської безпеки та цивільного захисту.

Загальні положення адміністративного права у сфері громадської безпеки та цивільного захисту.

Поняття і зміст громадської безпеки та цивільного захисту.

Громадська безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства, конституційних прав і свобод людини та громадянина, матеріальних і духовних цінностей держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, за якого забезпечується сталий розвиток суспільства.

Цивільний захист – це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період.

Основними принципами цивільного захисту є:

- пріоритетність завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я людей;
- централізація управління, єдиноначальність, підпорядкованість і взаємодія органів управління;
- плановість і безперервність здійснення заходів з цивільного захисту;
- максимально можливе залучення наявних сил і засобів до рятувальних та інших невідкладних робіт;
- обов'язковість дій щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації.

Нормативно-правове регулювання у сфері громадської безпеки та цивільного захисту

Основні нормативно-правові акти, які регулюють відносини у сфері громадської безпеки та цивільного захисту:

- Конституція України;
- Закон України «Про національну безпеку України»;
- Кодекс цивільного захисту України;
- Закон України «Про пожежну безпеку»;
- Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»;
- Постанови Кабінету Міністрів України.

Суб'єкти забезпечення громадської безпеки та цивільного захисту

Основні суб'єкти забезпечення громадської безпеки та цивільного захисту:

- Кабінет Міністрів України;
- Міністерство внутрішніх справ України;
- Національна поліція України;
- Державна служба України з надзвичайних ситуацій;
- Органи місцевого самоврядування;
- Громадські організації.

Адміністративно-правове забезпечення громадської безпеки

Поняття та система забезпечення громадської безпеки

Громадська безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства, конституційних прав і свобод людини та громадянина, матеріальних і духовних цінностей держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, за якого забезпечується сталий розвиток суспільства.

Система забезпечення громадської безпеки містить в собі:

1) Законодавче забезпечення громадської безпеки (Конституція України, Закон України «Про національну безпеку України», Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення тощо).

2) Спеціально уповноважені органи державної влади, відповідальні за забезпечення громадської безпеки (Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України, Служба безпеки України, Державна служба з надзвичайних ситуацій України тощо).

3) Заходи й механізми забезпечення громадської безпеки (попередження, профілактика, охорона громадського порядку, реагування на надзвичайні ситуації тощо).

4) Взаємодія органів державної влади, місцевого самоврядування та громадськості у сфері забезпечення громадської безпеки.

Основними принципами забезпечення громадської безпеки є законність, пріоритет прав і свобод людини та громадянина, взаємодія органів державної влади, місцевого самоврядування та громадськості, прозорість і підзвітність.

Повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері забезпечення громадської безпеки

Кабінет Міністрів України:

- забезпечує реалізацію державної політики у сфері громадської безпеки;
- формує та затверджує державні цільові програми у сфері громадської безпеки;
- здійснює координацію діяльності центральних органів виконавчої влади у цій сфері.

Міністерство внутрішніх справ України:

- здійснює управління у сфері громадської безпеки;
- забезпечує охорону громадського порядку та громадської безпеки;
- організовує профілактику правопорушень.

Національна поліція України:

- забезпечує публічну безпеку і порядок;
- здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень;
- вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень.

Органи місцевого самоврядування:

- організовують діяльність муніципальної варти, громадських формувань з охорони громадського порядку;
- здійснюють заходи щодо запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій;
- організовують евакуаційні заходи у разі виникнення надзвичайних ситуацій.

Особливості адміністративної відповідальності у сфері громадської безпеки

Види адміністративних правопорушень у сфері громадської безпеки:

- порушення встановлених правил щодо забезпечення громадського порядку та безпеки;
- невиконання законних вимог поліціанта;
- незаконне зберігання, носіння або збут зброї чи бойових припасів;
- незаконне виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин.

Основні види стягнень, що застосовуються за адміністративні правопорушення у сфері громадської безпеки:

- попередження;
- штраф;
- позбавлення спеціального права, наданого громадянину;
- громадські роботи.

Адміністративно-правове забезпечення цивільного захисту

Поняття та принципи цивільного захисту

Цивільний захист – це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період.

Основні принципи цивільного захисту:

- пріоритетність завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я людей;
- централізація управління, єдиноначальність, підпорядкованість і взаємодія органів управління;
- плановість і безперервність здійснення заходів з цивільного захисту;
- максимально можливе залучення наявних сил і засобів до рятувальних та інших невідкладних робіт;
- обов'язковість дій щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації.

Система органів управління та сил цивільного захисту

Єдина державна система цивільного захисту включає:

- органи управління цивільного захисту;
- сили цивільного захисту;
- системи зв'язку, оповіщення, інформаційного забезпечення.

До основних органів управління цивільним захистом належать:

- Кабінет Міністрів України;
- Державна служба України з надзвичайних ситуацій;
- органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Основні сили цивільного захисту:

- аварійно-рятувальні служби;
- формування цивільного захисту;
- пожежно-рятувальні підрозділи.

Заходи з цивільного захисту та порядок їх реалізації

Основні заходи з цивільного захисту:

- планування дій у надзвичайних ситуаціях;
- створення та утримання матеріальних резервів для ліквідації надзвичайних ситуацій;

- організація оповіщення та інформування населення;
- проведення евакуаційних заходів;
- організація та забезпечення заходів медичного захисту;
- навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях.

Порядок реалізації заходів з цивільного захисту визначається нормативно-правовими актами, зокрема Кодексом цивільного захисту України та відповідними підзаконними актами.

Особливості адміністративно-правового регулювання окремих аспектів громадської безпеки та цивільного захисту

Забезпечення пожежної та техногенної безпеки

Основні вимоги до забезпечення пожежної безпеки встановлюються Законом України «Про пожежну безпеку». Цей Закон визначає правові, економічні та соціальні основи забезпечення пожежної безпеки на території України, регулює відносини державних органів, юридичних і фізичних осіб у цій сфері.

Основні повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері забезпечення пожежної безпеки:

- затвердження та організація виконання загальнодержавних і регіональних програм і планів забезпечення пожежної безпеки;
- здійснення державного пожежного нагляду;
- організація навчання населення з питань пожежної безпеки.

Техногенна безпека забезпечується шляхом дотримання вимог законодавства щодо промислової, ядерної, радіаційної та хімічної безпеки. Основним нормативно-правовим актом у цій сфері є Кодекс цивільного захисту України.

Організація евакуаційних заходів у надзвичайних ситуаціях

Евакуаційні заходи є одним з основних напрямків цивільного захисту. Порядок організації евакуації населення у разі загрози або виникнення надзвичайних ситуацій визначається Кодексом цивільного захисту України та відповідними підзаконними актами.

Основні завдання у сфері організації евакуаційних заходів:

- планування евакуації;
- створення та утримання матеріальних резервів для забезпечення евакуйованого населення;
- забезпечення транспортом, засобами зв'язку та оповіщення;
- підготовка пунктів тимчасового розміщення.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень організовують і забезпечують проведення евакуаційних заходів.

Адміністративно-правове регулювання у сфері цивільної оборони

Цивільна оборона є складовою частиною цивільного захисту та становить систему організаційно-правових, інженерно-технічних, санітарно-гігієнічних, протиепідемічних та інших заходів, які здійснюються центральними й місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності та спрямовані на захист населення і території від наслідків надзвичайних ситуацій у мирний час та особливий період.

Основні напрямки адміністративно-правового регулювання у сфері цивільної оборони:

- визначення повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування;
- порядок створення, підготовки та забезпечення функціонування формувань цивільного захисту;
- організація навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях.

Тести для самоконтролю

1. Яка з наступних функцій не входить до повноважень органів державної влади у сфері пожежної безпеки?

- a) Затвердження загальнодержавних програм
- b) Здійснення державного пожежного нагляду
- c) Організація навчання населення
- d) Проведення виборів

2. Яка з наведених дій не є адміністративним правопорушенням?

- a) Невиконання законних вимог поліцейського
- b) Незаконне зберігання зброї
- c) Порушення правил дорожнього руху
- d) Виконання законних вимог

3. Яка з наведених функцій не входить до обов'язків органів місцевого самоврядування?

- a) Організація муніципальної варти
- b) Запобігання надзвичайним ситуаціям
- c) Забезпечення охорони здоров'я
- d) Організація громадських формувань

4. Яка з наведених ситуацій вважається надзвичайною?

- a) Звичайний дощ
- b) Пожежа
- c) Сонячна погода
- d) Вітряна погода

5. Яка з наведених дій є частиною заходів з цивільного захисту?

- a) Ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій
- b) Організація спортивних змагань
- c) Проведення культурних заходів
- d) Забезпечення комунальних послуг

6. Які органи належать до основних органів управління цивільним захистом?

- a) Кабінет Міністрів України
- b) Міністерство освіти
- c) Міністерство охорони здоров'я
- d) Міністерство культури

7. Яка служба відповідає за надзвичайні ситуації в Україні?

- a) Державна служба України з надзвичайних ситуацій
- b) Служба безпеки України
- c) Національна поліція України
- d) Державна фіскальна служба

8. Які з наступних заходів є основними для цивільного захисту?

- a) Планування дій у надзвичайних ситуаціях
- b) Проведення культурних заходів
- c) Організація спортивних змагань
- d) Забезпечення комунальних послуг

9. Який закон регулює питання пожежної безпеки в Україні?

- a) Закон України «Про освіту»
- b) Закон України «Про пожежну безпеку»
- c) Закон України «Про охорону навколишнього середовища»
- d) Закон України «Про соціальний захист»

10. Яка з наступних служб є частиною основних сил цивільного захисту?

- a) Медичні установи
- b) Служба безпеки України
- c) Аварійно-рятувальні служби
- d) Служба охорони здоров'я

11. Які з наступних заходів не є частиною заходів з цивільного захисту?

- a) Проведення евакуаційних заходів
- b) Забезпечення культурних заходів

- c) Організація оповіщення населення
- d) Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях

12. Який документ визначає порядок реалізації заходів з цивільного захисту?

- a) Кодекс кримінального права
- b) Кодекс адміністративного права
- c) Кодекс цивільного захисту України
- d) Кодекс законів про працю

13. Які з наступних аспектів є частиною техногенної безпеки?

- a) Дотримання вимог законодавства щодо промислової безпеки
- b) Організація спортивних заходів
- c) Забезпечення культурних цінностей
- d) Забезпечення медичних послуг

14. Яка організація відповідає за організацію евакуаційних заходів?

- a) Служба безпеки
- b) Міністерство оборони
- c) Місцеве самоврядування
- d) Державна податкова служба

15. Яка з наступних служб не є формуванням цивільного захисту?

- a) Служба охорони здоров'я
- b) Пожежно-рятувальні підрозділи
- c) Аварійно-рятувальні служби
- d) Формування цивільного захисту

16. Яке основне завдання організації евакуаційних заходів?

- a) Планування евакуації
- b) Забезпечення охорони
- c) Проведення навчань
- d) Створення резервів

17. Хто відповідає за організацію евакуаційних заходів?

- a) Тільки місцеві органи самоврядування
- b) Органи виконавчої влади та місцевого самоврядування
- c) Тільки центральні органи влади
- d) Недержавні організації

18. Який документ визначає порядок організації евакуації населення?

- a) Кодекс цивільного захисту України
- b) Конституція України
- c) Закон України про освіту
- d) Кодекс адміністративного судочинства

19. Які заходи входять до складу цивільної оборони?

- a) Всі вищезазначені
- b) Тільки санітарно-гігієнічні
- c) Тільки інженерно-технічні
- d) Тільки протиепідемічні

20. Яка мета адміністративно-правового регулювання у сфері цивільної оборони?

- a) Проведення міжнародних навчань
- b) Захист населення і територій
- c) Забезпечення фінансування
- d) Створення нових законів

21. Які ресурси необхідно створити для забезпечення евакуйованого населення?

- a) Транспортні засоби
- b) Матеріальні резерви
- c) Засоби зв'язку
- d) Всі вищезазначені

22. Який з наступних пунктів не є завданням організації евакуаційних заходів?

- a) Підготовка пунктів тимчасового розміщення
- b) Забезпечення транспортом
- c) Проведення культурних заходів
- d) Створення матеріальних резервів

23. Яка роль органів місцевого самоврядування у цивільному захисті?

- a) Вони організують і забезпечують проведення заходів
- b) Вони лише контролюють
- c) Вони не мають жодної ролі
- d) Вони відповідають за фінансування

24. Який з наступних аспектів не є частиною цивільного захисту?

- a) Санітарно-гігієнічні заходи
- b) Фінансова підтримка бізнесу
- c) Протиепідемічні заходи
- d) Інженерно-технічні заходи

25. Який з наступних етапів є першим у плануванні евакуації?

- a) Оцінка загрози
- b) Підготовка пунктів розміщення
- c) Створення резервів
- d) Забезпечення транспортом

26. Яка з цих установ не є спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері громадської безпеки?

- a) Міністерство внутрішніх справ України
- b) Національна поліція України
- c) Державна служба з надзвичайних ситуацій України
- d) Міністерство освіти України

27. Який з наступних документів регулює відносини у сфері громадської безпеки?

- a) Кодекс цивільного захисту України
- b) Закон України «Про охорону здоров'я»
- c) Закон України «Про освіту»
- d) Закон України «Про інформацію»

28. Який принцип цивільного захисту є пріоритетним?

- a) Централізація управління
- b) Збереження здоров'я людей
- c) Плановість заходів
- d) Залучення сил і засобів

29. Яка функція держави визначається як цивільний захист?

- a) Захист населення від надзвичайних ситуацій
- b) Регулювання економіки
- c) Забезпечення правосуддя
- d) Забезпечення національної безпеки

30. Який орган є основним суб'єктом забезпечення громадської безпеки?

- a) Міністерство освіти України
- b) Державна служба статистики України
- c) Національна поліція України
- d) Міністерство культури України

Додаткові питання для обговорення:

1. Як класифікуються надзвичайні ситуації за характером виникнення та наслідками?

2. Природні, техногенні, соціальні, воєнні.

3. Які органи державної влади та місцевого самоврядування беруть участь у забезпеченні цивільного захисту?

4. Що таке громадська безпека? Які основні загрози для громадської безпеки існують у сучасному світі?

5. Що таке цивільний захист? Які основні завдання стоять перед системою цивільного захисту України?

6. Які основні заходи профілактики надзвичайних ситуацій ви знаєте?

Задачі для підрозділу

Задача 1

Внаслідок загроз вибуху в громадському транспорті на місце події залучені: поліція для евакуації людей, служба безпеки для аналізу загрози та місцева адміністрація для організації альтернативного руху транспорту. Які кроки має здійснити кожен із суб'єктів і як їхня взаємодія регулюється Законом «Про національну безпеку України»?

Задача 2

Під час масового заходу виявлено особу, яка поводить підозріло, має при собі невідомий предмет та вигукує заклики, що можуть спровокувати масові заворушення.

Які положення Закону України «Про національну безпеку» можуть бути застосовані в даній ситуації?

Які заходи безпеки необхідно вжити?

Які правові наслідки можуть настати для цієї особи?

Задача 3

У соціальних мережах поширюється інформація про нібито підготовку терористичного акту в одному з міст України. Ця інформація викликає паніку серед населення.

Які положення Закону України «Про національну безпеку» регулюють питання протидії дезінформації?

Задача 4

Сталася масштабна пожежа на нафтобазі, що призвела до забруднення довкілля та загрози життю і здоров'ю людей.

Як класифікувати цю надзвичайну ситуацію згідно з Кодексу цивільного захисту України?

Задача 5

З метою підвищення готовності до надзвичайних ситуацій в одному з районів планується проведення навчань з евакуації та ліквідації умовної катастрофи.

Які адміністративно-правові акти повинні бути розроблені для організації навчань? Як це сприяє забезпеченню національної безпеки?

Рекомендована література

1. Кодекс цивільного захисту України
2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#top>
3. Закон України «Про національну безпеку України»
4. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
5. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»
6. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>
7. Закон України «Про Національну поліцію»
8. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій»
10. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-п#Text>
11. Закон України «Про охорону праці»
12. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>

13. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки»
14. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-14#Text>
15. Закон України «Про пожежну безпеку»
16. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3745-12#Text>

4.4. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної та кібербезпеки безпеки.

Правову основу забезпечення кібербезпеки України становлять Конституція України, закони України щодо основ національної безпеки, засад внутрішньої і зовнішньої політики, електронних комунікацій, захисту державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, закони України, Конвенція про кіберзлочинність, інші міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, укази Президента України, акти Кабінету Міністрів України, а також інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України. Правові та організаційні основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини й громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки, повноваження державних органів, підприємств, установ, організацій, осіб та громадян у цій сфері, основні засади координації їхньої діяльності із забезпечення кібербезпеки визначає Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 р. № 2163-VIII.

Важливим нормативно-правовим актом у сфері забезпечення кібербезпеки є Стратегія кібербезпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021, яка ґрунтується на положеннях Конституції України, законів України «Про національну безпеку України» та «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, Конвенції про кіберзлочинність, Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392, Концепції боротьби з тероризмом в Україні, затвердженої Указом Президента України від 5 березня 2019 р. № 53, інших нормативно-правових актів.

В Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» вперше в законодавстві України наведено нормативне визначення таких нових юридичних термінів, як «кібербезпека», «кіберзагроза», «кібератака», «кіберзахист», «кіберзлочин» («комп'ютерний злочин»), «кіберзлочинність», «кібероборона», «кіберпростір». Так, **кіберзагрози** – це наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України у кіберпросторі, справляють негативний вплив на стан кібербезпеки держави, кібербезпеку та кіберзахист її об'єктів. Кіберпростором є середовище (віртуальний простір), яке дає можливість здійснювати комунікації та/або реалізацію суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій із використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних. Таким чином, **кібербезпека** визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини й громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового

комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі.

До об'єктів кібербезпеки належать конституційні права і свободи людини й громадянина; суспільство, сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища; держава, її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність; національні інтереси в усіх сферах життєдіяльності особи, суспільства та держави; об'єкти критичної інфраструктури. Відповідно, до об'єктів кіберзахисту належать комунікаційні системи всіх форм власності, в яких обробляються національні інформаційні ресурси та/або які використовуються в інтересах органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів та військових формувань, утворених відповідно до закону; об'єкти критичної інформаційної інфраструктури; комунікаційні системи, які використовуються для задоволення суспільних потреб та/або реалізації правовідносин у сферах електронного урядування, електронних державних послуг, електронної комерції, електронного документообігу.

Координація діяльності у сфері кібербезпеки як складової частини національної безпеки України здійснюється Президентом України через очолювану ним Раду національної безпеки і оборони України. Національний координаційний центр кібербезпеки як робочий орган Ради національної безпеки і оборони України здійснює координацію та контроль за діяльністю суб'єктів сектору безпеки і оборони, які забезпечують кібербезпеку, вносить Президентові України пропозиції щодо формування та уточнення Стратегії кібербезпеки України. Кабінет Міністрів України забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері кібербезпеки, захист прав і свобод людини й громадянина, національних інтересів України у кіберпросторі, боротьбу з кіберзлочинністю; організовує та забезпечує необхідними силами, засобами й ресурсами функціонування національної системи кібербезпеки; формує вимоги та забезпечує функціонування системи аудиту інформаційної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури (крім об'єктів критичної інфраструктури у банківській системі України). Суб'єктами, які безпосередньо вживають у межах своєї компетенції заходів із забезпечення кібербезпеки, є міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування; правоохоронні, розвідувальні й контррозвідувальні органи, суб'єкти оперативно-розшукової діяльності.

Збройні Сили України, інші військові формування, утворені відповідно до закону; Національний банк України; підприємства, установи та організації, віднесені до об'єктів критичної інфраструктури; суб'єкти господарювання, громадяни України та об'єднання громадян, інші особи, які провадять діяльність та/або надають послуги, пов'язані з національними інформаційними ресурсами, інформаційними електронними послугами, здійсненням електронних правочинів, електронними комунікаціями, захистом інформації та кіберзахистом. Суб'єкти забезпечення кібербезпеки у межах своєї компетенції вживають заходів щодо запобігання використанню кіберпростору у воєнних, розвідувально-підривних, терористичних та інших протиправних і злочинних цілях; здійснюють виявлення і реагування на кіберінциденти та кібератаки, усунення їх наслідків; здійснюють інформаційний обмін щодо реалізованих та потенційних кіберзагроз; розробляють і реалізують запобіжні, організаційні, освітні та інші заходи у сфері кібербезпеки, кібероборони

та кіберзахисту; забезпечують проведення аудиту інформаційної безпеки, у тому числі на підпорядкованих об'єктах та об'єктах, що належать до сфери їх управління; вживають інших заходів із забезпечення розвитку та безпеки кіберпростору. Сукупність суб'єктів забезпечення кібербезпеки та взаємопов'язаних заходів політичного, науково-технічного, інформаційного, освітнього характеру, організаційних, правових, оперативно-розшукових, розвідувальних, контррозвідувальних, оборонних, інженерно-технічних заходів, а також заходів криптографічного і технічного захисту національних інформаційних ресурсів, кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури являє собою Національну систему кібербезпеки. Основними суб'єктами національної системи кібербезпеки є Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національна поліція України, Служба безпеки України, Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України, розвідувальні органи, Національний банк України. Відповідно до Конституції й законів України, зазначені суб'єкти виконують такі основні завдання:

1) Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України забезпечує формування та реалізацію державної політики щодо захисту у кіберпросторі державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, здійснює державний контроль у цих сферах; координує діяльність інших суб'єктів забезпечення кібербезпеки щодо кіберзахисту; забезпечує створення та функціонування Національної телекомунікаційної мережі, впровадження організаційно-технічної моделі кіберзахисту; вживає організаційно-технічних заходів із запобігання, виявлення та реагування на кіберінциденти і кібератаки та усунення їх наслідків; інформує про кіберзагрози та відповідні методи захисту від них; забезпечує впровадження аудиту інформаційної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури, встановлює вимоги до аудиторів інформаційної безпеки, визначає порядок їх атестації (переатестації); координує, організовує та проводить аудит захищеності комунікаційних і технологічних систем об'єктів критичної інфраструктури на вразливість; забезпечує функціонування Державного центру кіберзахисту, урядової команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події України CERT-UA.

2) Національна поліція України забезпечує захист прав і свобод людини й громадянина, інтересів суспільства і держави від кримінально протиправних посягань у кіберпросторі; вживає заходів із запобігання, виявлення, припинення та розкриття кіберзлочинів, підвищення поінформованості громадян про безпеку в кіберпросторі.

3) Служба безпеки України здійснює запобігання, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, які вчиняються у кіберпросторі; здійснює контррозвідувальні та оперативно-розшукові заходи, спрямовані на боротьбу з кібертероризмом та кібершпигунством, негласно перевіряє готовність об'єктів критичної інфраструктури до можливих кібератак та кіберінцидентів; протидіє кіберзлочинності, наслідки якої можуть створити загрозу життєво важливим інтересам держави; розслідує кіберінциденти та кібератаки щодо державних електронних інформаційних ресурсів, інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, критичної інформаційної інфраструктури; забезпечує реагування на кіберінциденти у сфері державної безпеки.

4) Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, відповідно до компетенції, вживають заходів із підготовки держави до відбиття воєнної агресії у кіберпросторі (кібероборони); здійснюють військову співпрацю з НАТО та іншими суб'єктами оборонної сфери щодо забезпечення безпеки кіберпростору та спільного захисту від кіберзагроз; впроваджують заходи із забезпечення кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури в умовах надзвичайного і воєнного стану.

5) Розвідувальні органи України здійснюють розвідувальну діяльність щодо загроз національній безпеці України у кіберпросторі, інших подій та обставин, що стосуються сфери кібербезпеки.

6) Національний банк України визначає порядок, вимоги та заходи із забезпечення кіберзахисту та інформаційної безпеки банками, іншими особами, що здійснюють діяльність на ринках фінансових послуг. Крім зазначених, до суб'єктів забезпечення кібербезпеки слід віднести Урядову команду реагування на комп'ютерні надзвичайні події України CERT-UA, завданнями якої є накопичення та проведення аналізу даних про кіберінциденти, ведення державного реєстру кіберінцидентів; надання власникам об'єктів кіберзахисту практичної допомоги з питань запобігання, виявлення та усунення наслідків кіберінцидентів щодо цих об'єктів; організація та проведення практичних семінарів з питань кіберзахисту для суб'єктів національної системи кібербезпеки та власників об'єктів кіберзахисту; підготовка та розміщення на своєму офіційному вебсайті рекомендацій щодо протидії сучасним видам кібератак та кіберзагроз; взаємодія з правоохоронними органами, забезпечення їх своєчасного інформування про кібератаки; взаємодія з іноземними та міжнародними організаціями з питань реагування на кіберінциденти, зокрема в рамках участі у Форумі команд реагування на інциденти безпеки FIRST; взаємодія з українськими командами реагування на комп'ютерні надзвичайні події, а також іншими підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, які провадять діяльність, пов'язану із забезпеченням безпеки кіберпростору; опрацювання отриманої від громадян інформації про кіберінциденти щодо об'єктів кіберзахисту; сприяння державним органам, органам місцевого самоврядування, військовим формуванням, утвореним відповідно до закону, підприємствам, установам та організаціям незалежно від форми власності, а також громадянам України у вирішенні питань кіберзахисту та протидії кіберзагрозам. Забезпечення функціонування CERT-UA здійснює Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. Однією з форм забезпечення кібернетичної безпеки є державно-приватна взаємодія, яка застосовується з урахуванням установлених законодавством особливостей правового режиму щодо окремих об'єктів та окремих видів діяльності.

Тести для самоконтролю

1. Визначити об'єкти інформаційної небезпеки.
2. Встановити та обґрунтувати взаємозв'язок інформаційної діяльності та інформаційної безпеки.
3. Окреслити основу правової бази забезпечення інформаційної безпеки.
4. Визначити спрямованість складових правової бази забезпечення інформаційної безпеки.

5. Визначити основні об'єктивні чинники, які впливають на рівень забезпечення інформаційної безпеки.

6. Окреслити проблеми та шляхи вирішення адміністративно-правового захисту інформації.

7. Окреслити проблемні питання правового забезпечення інформаційної безпеки.

Додаткові питання для обговорення

1. Обґрунтувати твердження, що кібернетика є об'єктом безпеки.

2. Окреслити та обґрунтувати тотожності та відмінності понять «інформаційна безпека» та «кібернетична безпека» (кібербезпека)

3. Здійснення, за вказівкою викладача, оцінки, з точки зору інформаційної безпеки, реальних законопроектів, статей, повідомлень, висловлень та дій.

4. Здійснення, за вказівкою викладача, пошуку законодавчих актів у сфері забезпечення інформаційної безпеки по визначеним критеріям, завданням, висловленням.

5. Моделювання, за вказівкою викладача, тестових завдань з різних дисциплін, які потребують оцінки можливих наслідків з точки зору забезпечення інформаційної безпеки.

Рекомендована література:

1. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання : монографія / В.П. Горбулін, О.Г. Додонов, Д.В. Ланде. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 164 с.

2. Правові основи захисту інформації з обмеженим доступом: курс лекцій / Марущак А.І.– К.: Вид-во КНТ, 2007.

3. Безпека глобальних інформаційних систем та мереж: консп. лекцій /Зубок В.Ю., Корнейко О.В., Ланде Д.В., Мохор В.В. / Під заг. ред. О.В. Корнейка. -К.: Вид-во ІСЗІ НТУУ «КПІ», 2010. -162 с.

4. Інформаційне право (основи теорії і практики): монографія / В.С. Цимбалюк – К.: «Освіта України», 2010. – 388 с.

5. Правові проблеми протидії новітнім викликам, загрозам і правопорушенням в інформаційній сфері / Савінова Н.А., Стрельбицький М.П. // Правова доктрина України. – 2 том: Публічно-правова доктрина України. – Харків: «Право», 2013. – С. 832 – 861.

6. Проблеми захисту національних інтересів України у сфері державної безпеки в умовах геополітичних трансформацій ХХІ сторіччя: монографія / О.П. Дзьобань, В.Я. Настюк, В.В. Белевцева. – Х.: Право. – 2013. – 296 с.

7. Правові засади протидії загрозам інформаційній безпеці та розвитку інформаційного законодавства України: Аналіт. Доповідь. / Пилипчук В.Г., Брижко В.М., Дзьобань О.П., Фурашев В.М. – К.: НДІП НАПрН України, 2012. – 25 с.

8. Законодавчі основи забезпечення інформаційної безпеки України: наукова доповідь / Пилипчук В.Г., Корж І.Ф., Петришин О.В., Савінова Н.А., Фурашев В.М. (За заг. ред. Пилипчука В.Г.) – К: НДІП НАПрН України, 2014. – 60 с.

4.5. Адміністративно-правове забезпечення діяльності із запобігання корупції.

Згідно з даними міжнародної організації «Transparency International», Україна отримала 36 балів зі 100 можливих в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) за 2023 рік, унаслідок чого наша країна посіла 104 місце поміж 180 країн.

Зростання України на 3 бали – один із найкращих результатів за минулий рік у світі (рис. 1). Також Україна стала однією з 17 країн в CPI у 2023 році, що продемонстрували свій найкращий показник за увесь час.

Рисунок 1 Результати досліджень за індексом сприйняття корупції в Україні протягом 2013–2023 років

Міжнародною організацією «Transparency International» відмічено, що зростання антикорупційних результатів України навіть під час повномасштабної війни в Індексі сприйняття корупції – 2023 стало можливе завдяки активній роботі антикорупційних та інших державних органів.

14 грудня 2023 року Європейська Рада ухвалила історичне рішення про початок перемовин про вступ України до ЄС. Водночас Європа та західні партнери очікують від України наступних кроків, які перш за все полягають у нарощуванні спроможностей антикорупційної діяльності щодо запобігання корупції.

Водночас проблема корупції залишається актуальною в Україні. Так, результати соціологічних досліджень свідчать, що корупція продовжує залишатися в трійці найбільш серйозних проблем в нашій країні. Так вважають понад 64% українців. На першому місці серед проблем залишається збройна агресія Росії, на другому – висока вартість життя та низькі доходи. Понад 55% представників бізнесу назвали проблему корупції другою за масштабом після збройної агресії.

Отже, актуальність цього питання підтверджується тим, що рекомендації наших партнерів відображають не тільки міжнародний запит до української влади,

а й потреби українського суспільства також. Таким чином можна стверджувати, що запобігання корупції є одним з першочергових завдань, яке потребує вжиття дієвих заходів вже зараз.

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» Національне агентство з питань запобігання корупції є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику.

Так, до повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції належать такі як:

- проведення аналізу стану запобігання та протидії корупції в Україні, діяльності державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у сфері запобігання та протидії корупції; статистичних даних, результатів досліджень та іншої інформації стосовно ситуації щодо корупції;
- розроблення проєктів Антикорупційної стратегії та державної антикорупційної програми з виконання Антикорупційної стратегії;
- формування та реалізація антикорупційної політики, розроблення проєктів нормативно-правових актів з цих питань;
- організація проведення досліджень з питань вивчення ситуації щодо корупції;
- координація в межах компетенції, методичне забезпечення та здійснення аналізу ефективності діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції;
- погодження антикорупційних програм державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, розробка типової антикорупційної програми юридичної особи тощо.

Антикорупційною стратегією на 2021–2025 роки за результатами аналізу стану корупції в Україні, ефективності антикорупційної політики попередніх періодів, міжнародних стандартів та найкращих світових практик у сфері запобігання та протидії корупції сформульовано такі основні принципи антикорупційної політики на 2021–2025 роки:

- 1) оптимізація функцій держави та місцевого самоврядування, реалізація чого передусім передбачає: усунення дублювання повноважень різними органами; тимчасове припинення реалізації малоефективних повноважень, що супроводжуються високим рівнем корупції, до запровадження належних процедур, які мінімізуватимуть відповідні корупційні ризики; усунення випадків реалізації одним і тим самим органом повноважень, поєднання яких створює додаткові корупційні ризики;
- 2) цифрова трансформація реалізації повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, прозорість діяльності та відкриття даних як основа для мінімізації корупційних ризиків у їх діяльності;
- 3) створення на протигагу наявним корупційним практикам більш зручних та законних способів задоволення потреб фізичних і юридичних осіб;
- 4) забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, що створює додатковий стримувальний ефект для всіх суб'єктів правовідносин;
- 5) формування суспільної нетерпимості до корупції, утвердження культури доброчесності та поваги до верховенства права.

Встановлено, що зазначені принципи мають враховуватися:

- під час розроблення та впровадження програмних документів Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади з метою забезпечення ефективного запобігання корупції в усіх сферах державної політики;
- під час розроблення та впровадження антикорупційних програм публічних інституцій, зазначених у частині першій статті 19 Закону України «Про запобігання корупції», а також у діяльності органів місцевого самоврядування, під час розгляду і прийняття законів Верховною Радою України.

Законодавцем визначено механізм реалізації Антикорупційної стратегії. Так, Антикорупційна стратегія реалізується шляхом виконання відповідної державної антикорупційної програми з виконання Антикорупційної стратегії, яку розробляє Національне агентство з питань запобігання корупції з урахуванням особливостей, встановлених Законом, та затверджує Кабінет Міністрів України на термін дії цієї Антикорупційної стратегії.

На виконання зазначених вимог постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 року № 220 затверджено Державну антикорупційну програму на 2023–2025 роки.

Метою Державної антикорупційної програми є досягнення значного прогресу в запобіганні та протидії корупції, забезпечення злагодженості та системності антикорупційної діяльності всіх державних органів та органів місцевого самоврядування, а також належного процесу післявоєнного відновлення України. Також зазначено, що її виконання сприятиме подальшій роботі щодо набуття Україною членства в ЄС, Північноатлантичному Альянсі (НАТО), Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

Завданням Державної антикорупційної програми є розв'язання проблем, визначених в Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки, зокрема:

1. Підвищення ефективності системи запобігання і протидії корупції шляхом:
 - формування та реалізація державної антикорупційної політики;
 - формування негативного ставлення до корупції;
 - врегулювання конфлікту інтересів, дотримання загальних обмежень та заборон, правил етичної поведінки;
 - здійснення заходів фінансового контролю;
 - забезпечення доброчесності політичних партій та виборчих кампаній;
 - захисту викривачів корупції;
2. Запобігання корупції у пріоритетних сферах, а саме:
 - справедливий суд, прокуратура та органи правопорядку;
 - державне регулювання економіки;
 - митна справа та оподаткування;
 - державний та приватний сектори економіки;
 - будівництво, земельні відносини та інфраструктура
 - сектор оборони;
 - охорона здоров'я, освіта і наука та соціальний захист.
3. Забезпечення невідворотності відповідальності за корупцію:
 - дисциплінарна відповідальність;
 - адміністративна відповідальність;
 - кримінальна відповідальність.

Окремо слід зупинитись на суб'єктах у сфері реалізації антикорупційної політики держави. Відповідно до статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції належать органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції.

Як вже було зазначено, Національне агентство з питань запобігання корупції є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику. Широкий спектр його повноважень нами розглянуто вище.

Слід зазначити, що у випадках виявлення порушення вимог антикорупційного законодавства щодо етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та притягнених до них осіб або іншого корупційного порушення Національне агентство вносить керівнику відповідного органу, підприємства, установи, організації припис щодо усунення порушень законодавства, проведення службового розслідування, притягнення винної особи до встановленої законом відповідальності.

Припис Національного агентства є обов'язковим для виконання. Про результати виконання припису Національного агентства посадова особа, якій його адресовано, інформує Національне агентство упродовж десяти робочих днів з дня одержання припису. Невиконання посадовою особою законного припису Національного агентства тягне відповідальність, передбачену адміністративну відповідальність.

У разі виявлення ознак адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, уповноважені особи Національного агентства складають протокол про таке правопорушення, який направляється до суду згідно з рішенням Національного агентства.

У разі виявлення ознак іншого корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, Національне агентство затверджує обґрунтований висновок та надсилає його іншим спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції.

Висновок Національного агентства є обов'язковим для розгляду, про результати якого воно повідомляється не пізніше п'яти днів після отримання повідомлення про вчинене правопорушення.

Однією з вимог Міжнародного валютного фонду та Європейської комісії для лібералізації візового режиму України з Європейським Союзом було створення та запуск Національного антикорупційного бюро України.

Національне антикорупційне бюро України є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

Завданням Національного бюро є протидія корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також життю інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції.

Органи прокуратури згідно з статтею 2 Закону України «Про прокуратуру» здійснюють функції, які пов'язані з: 1) підтриманням державного обвинувачення в суді; 2) представництвом інтересів громадянина або держави в суді у визначених випадках; 3) наглядом за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) наглядом за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

У системі прокуратури України утворено Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру, на яку покладаються такі функції:

1) здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України;

2) підтримання державного обвинувачення в суді у відповідних провадженнях;

3) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених Законом і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями, а також представництво у межах компетенції інтересів держави у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

Органи Національної поліції здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності.

З метою організації та здійснення заходів із запобігання та виявлення корупції, передбачених Законом, утворюються (визначаються) уповноважені підрозділи (уповноважені особи) з питань запобігання та виявлення корупції.

Уповноважені підрозділи (уповноважені особи) з питань запобігання та виявлення корупції утворюються (визначаються) в:

Офісі Президента України, Апараті Верховної Ради України, Секретаріаті Кабінету Міністрів України, Секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;

- апаратах Ради національної безпеки і оборони України, Рахункової палати, Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, Конституційного Суду України, Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; секретаріатах Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

- апаратах та територіальних органах міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, юрисдикція яких поширюється на всю територію України (крім Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства);

- апараті Ради міністрів Автономної Республіки Крим, апаратах органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим;

- обласних, Київській та Севастопольській міських, районних, районних у місті Києві державних адміністраціях;

- апаратах Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських рад, Севастопольської міської ради, секретаріаті Київської міської ради;

- на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери управління державного органу (крім юридичних осіб, у яких відповідно до цього Закону затверджуються антикорупційні програми);

- у державних цільових фондах.

Основними завданнями уповноваженого підрозділу є:

- розроблення, організація та контроль за проведенням заходів щодо запобігання корупційним правопорушенням та правопорушенням, пов'язаним з корупцією;
- організація роботи з оцінки корупційних ризиків у діяльності відповідного органу, підготовки заходів щодо їх усунення, внесення керівнику такого органу відповідних пропозицій;
- надання методичної та консультаційної допомоги з питань додержання законодавства щодо запобігання корупції;
- здійснення заходів з виявлення конфлікту інтересів, сприяння його врегулюванню, інформування керівника відповідного органу та Національного агентства про виявлення конфлікту інтересів та заходи, вжиті для його врегулювання;
- перевірка факту подання суб'єктами декларування декларацій та повідомлення Національного агентства про випадки неподання чи несвоєчасного подання таких декларацій у визначеному відповідно до цього Закону порядку;
- здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства, у тому числі розгляд повідомлень про порушення вимог цього Закону, у тому числі на підвідомчих підприємствах, в установах та організаціях;
- забезпечення захисту працівників, які повідомили про порушення вимог цього Закону, від застосування негативних заходів впливу з боку керівника або роботодавця відповідно до законодавства щодо захисту викривачів;
- інформування керівника відповідного органу, Національного агентства або інших спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції про факти порушення законодавства у сфері запобігання і протидії корупції.

Слід зазначити, що основні завдання, функції та права уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції визначає Типове положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції, затверджене наказом Національного агентства з питань запобігання корупції 27 травня 2021 року № 277/21.

Підвищення ефективності системи запобігання корупції є запорукою для створення міцного підґрунтя для покращення рівня довіри до нашої держави як з боку міжнародних партнерів, так і наших громадян.

З цією метою необхідно ужиття комплексу заходів, спрямованих на:

- формування та реалізацію антикорупційної політики, забезпечення високої якості антикорупційного законодавства та зменшення кількості корупціогенних факторів у нормативно-правових актах; підвищення ефективності функціонування інституту уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання та виявлення корупції; усунення корупційних ризиків у процедурах надання публічних послуг для громадян;
- формування негативного ставлення до корупції, зниження загального рівня толерування корупції в Україні; підвищення рівня обізнаності громадян, які усвідомлюють важливість стандартів доброчесної та етичної поведінки публічних службовців; підвищення рівня взаємодії громадян з антикорупційними інституціями;
- врегулювання конфлікту інтересів, дотримання загальних обмежень та заборон, правил етичної поведінки;
- здійснення заходів фінансового контролю;
- захист викривачів корупції.

Тести для самоконтролю

1. Яка організація відзначила зростання антикорупційних результатів України?

- a) ООН
- b) Transparency International
- c) Європейська Рада
- d) НАТО

2. Яку проблему українці вважають найсерйознішою, згідно з соціологічними дослідженнями?

- a) Корупцію
- b) Збройну агресію Росії
- c) Високу вартість життя
- d) Низькі доходи

3. Який орган є центральним у сфері формування та реалізації державної антикорупційної політики в Україні?

- a) Національне антикорупційне бюро України (НАБУ)
- b) Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК)
- c) Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП)
- d) Офіс Генерального прокурора

4. Який документ визначає основні принципи антикорупційної політики на 2021–2025 роки?

- a) Закон України «Про запобігання корупції»
- b) Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки
- c) Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки
- d) Типове положення про уповноважений підрозділ з питань запобігання та виявлення корупції

5. Яка мета Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки?

- a) Зниження рівня корупції до нуля
- b) Досягнення значного прогресу в запобіганні та протидії корупції
- c) Підвищення обізнаності громадян про корупцію
- d) Створення нових антикорупційних органів

6. Яке з перелічених НЕ належить до повноважень НАЗК?

- a) Розроблення проєктів антикорупційних програм
- b) Проведення оперативно-розшукової діяльності
- c) Аналіз стану запобігання та протидії корупції
- d) Координація діяльності уповноважених підрозділів з питань запобігання корупції

7. Який орган здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування НАБУ?

- a) НАЗК

- b) САП
- c) Національна поліція
- d) Офіс Генерального прокурора

8. Який документ визначає основні завдання, функції та права уповноважених підрозділів з питань запобігання та виявлення корупції?

- a) Закон України «Про запобігання корупції»
- b) Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки
- c) Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки
- d) Типове положення про уповноважений підрозділ з питань запобігання та виявлення корупції

9. Що є обов'язковим для виконання керівником органу, якому його адресовано?

- a) Висновок НАЗК
- b) Припис НАЗК
- c) Протокол про адміністративне правопорушення
- d) Рішення суду

10. Хто з перелічених НЕ належить до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції?

- a) НАБУ
- b) НАЗК
- c) Органи прокуратури
- d) Служба безпеки України

Додаткові питання для обговорення:

1. Які проблеми існують в Україні у сфері запобігання корупції?
2. Які заходи можуть бути вжиті для підвищення ефективності антикорупційної діяльності?
3. Яка роль громадянського суспільства у боротьбі з корупцією?

Розв'язання задач потребує аналізу норм Закону України «Про запобігання корупції» та інших нормативно-правових актів. Зверніть увагу на такі аспекти:

- визначення суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення;
- види корупційних правопорушень (хабарництво, конфлікт інтересів, незаконне збагачення тощо);
- порядок декларування майна та доходів;
- повноваження органів у сфері запобігання корупції;
- види відповідальності за корупційні правопорушення.

Задачі для підрозділу

Задача 1

Державний службовець отримав у подарунок від підлеглого пляшку дорогого коньяку з нагоди свого дня народження. Вартість подарунка перевищує 5 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Чи є в діях державного службовця

порушення антикорупційного законодавства? Якщо так, то яке саме та яка відповідальність може бути застосована?

Задача 2

Директор департаменту міської ради під час розгляду питання про виділення земельної ділянки під забудову дізнався, що одним із претендентів є його рідний брат. Чи повинен директор департаменту повідомити про наявність конфлікту інтересів? Яким чином він повинен діяти в цій ситуації згідно із законодавством?

Задача 3

Під час проведення перевірки декларації голови районної державної адміністрації НАЗК виявило невідповідність між задекларованими доходами та майном. Голова РДА пояснив це тим, що отримав велику суму грошей у спадок від бабусі, яка проживала за кордоном. Які дії повинно вжити НАЗК у цій ситуації?

Задача 4

Громадянин звернувся до уповноваженого підрозділу з питань запобігання корупції в органі місцевого самоврядування із заявою про те, що начальник відділу вимагає хабар за видачу довідки. Які дії повинен вжити уповноважений підрозділ за цією заявою?

Задача 5

Поліціант зупинив водія за порушення правил дорожнього руху. Водій запропонував поліціанту гроші, щоб уникнути штрафу. Чи є в діях водія ознаки корупційного правопорушення? Яка відповідальність може бути застосована до водія та поліціанта у разі доведення їх вини?

Рекомендована література

1. Кримінальна конвенція РЄ про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р. Ратифікована із заявою Законом № 252-V від 18.10.2006 р.
2. Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією від 15 травня 2003 р. Ратифікований Законом № 253-V від 18.10.2006 р.
3. Цивільна конвенція РЄ про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 р. Ратифікована Законом № 2476-IV від 16.03.2005 р.
4. Конвенція ООН проти корупції від 11 грудня 2003 р. Ратифікована із заявами Законом № 251-У від 18.10.2006 р.
5. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб (Додаток до Резолюції 51/59 Генеральної Асамблеї ООН від 12 грудня 1996 р.).
6. Декларація ООН про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях від 16 грудня 1996 р.
7. Конституція України від 28 черв. 1996 р. Відомості Верховної Ради (ВВР) України. – 1996. – № 30.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року // Голос України. – 2012. – № 90–91 від 19.05.2012.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Тертишник В. М. Вид. 20-те, доповн. і перероб. Київ : Алерта, 2023. – 1120 с.
10. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40–41.
11. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 р. Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27.

12. Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 2–3.
13. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49.
14. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 47.
15. Закон України «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 44.
16. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» від 14 жовтня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 46.
17. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 р. Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35.
18. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31.
19. Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 р. Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 38.
20. Закон України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р. Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52.
21. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 31.
22. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 р. Відомості Верховної Ради України. – 2019. – № 25.
23. Закон України «Про службу органів місцевого самоврядування» від 07 червня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 33.
24. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р. Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 11.
25. Закон України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2016 р. Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 9.
26. Закон України «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 р. Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 6.
27. Закон України «Про Національну гвардію України» від 13 березня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 17.
28. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2021–2025 роки» від 20 червня 2022 року. Відомості Верховної Ради України. – 2022. – № 2322-ІХ.
29. Указ Президента України «Про Національну раду з питань антикорупційної політики» від 14 жовтня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 808/2014.
30. Указ Президента України «Про Національну програму боротьби з корупцією» від 10 квітня 1997 р. Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 319/97.

31. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро» від 14 жовтня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 47.

32. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Національного агентства з питань запобігання корупції» від 18 березня 2015 р. Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 118.

Інформаційні ресурси

www.president.gov.ua Офіційне інтернет-представництво Президента України
<http://portal.rada.gov.ua/> Офіційний веб-сайт Верховної Ради України
www.kmu.gov.ua/ Урядовий портал (Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України)

<http://www.nads.gov.ua/> Офіційний веб-сайт Національного агентства України з питань державної служби

<https://minjust.gov.ua/ua> Офіційний сайт Міністерства юстиції України

court.gov.ua/dsa/ Офіційний веб-портал Державної судової адміністрації України

www.ccu.gov.ua/ www.ccu.gov.ua/ Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua/> Інформаційний сервер Верховного Суду України

4.6. Адміністративно-правове забезпечення екологічної безпеки, біобезпеки та біологічного захисту.

Забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків військових дій, збереження генофонду українського народу є обов'язком держави.

Сучасні екологічні проблеми України, що визначають стратегію державної екологічної політики, набули особливої гостроти у зв'язку з повномасштабною війною, розпочатою у 2022 році. Ця війна не лише має трагічні гуманітарні наслідки, але й спричинила глибоку екологічну кризу, яка охоплює всі сфери довкілля. Воєнні дії призвели до масштабних руйнувань інфраструктури, промислових об'єктів, енергетичних споруд, житлових будинків та транспортних мереж. Знищення таких об'єктів супроводжується викидами великої кількості токсичних речовин у навколишнє середовище, що спричиняє забруднення повітря, води та ґрунтів. Порушення екологічного балансу країни стає все більш відчутним, впливаючи на здоров'я населення, стійкість екосистем та економічний розвиток.

Забруднення атмосферного повітря стало однією з найгостріших проблем. Масові вибухи, пожежі на об'єктах інфраструктури, промислових підприємствах та нафтобазах, а також інтенсивне використання важкої військової техніки сприяють викиду в повітря значних обсягів токсичних речовин. Серед них оксиди азоту, сірки, вуглецю, бензопірен, діоксини та дрібнодисперсний пил, який легко проникає в легені людини. Ці забруднювачі мають серйозний вплив на здоров'я населення, зумовлюючи зростання кількості випадків респіраторних захворювань, астми, алергічних реакцій, а також серцево-судинних та онкологічних хвороб. Крім того, забруднення повітря негативно впливає на стан екосистем, призводячи до кислотних дощів, що пошкоджують рослинність, знижують врожайність сільськогосподарських культур та порушують біологічне різноманіття. Забруднення повітря також впливає на кліматичні умови, сприяючи глобальному потеплінню та зміні клімату.

Руйнування Каховської гідроелектростанції у червні 2023 року стало однією з найсерйозніших екологічних катастроф в історії незалежної України. Підрив дамби призвів до стрімкого зниження рівня води в Каховському водосховищі та затоплення значних територій Херсонської області. Внаслідок цього було знищено тисячі гектарів сільськогосподарських угідь, зруйновано житлові будинки, дороги, мости та іншу критичну інфраструктуру. Порушення гідрологічного режиму Дніпра спричинило зниження рівня води в нижній течії річки, що негативно вплинуло на водопостачання населених пунктів, зрошення сільськогосподарських земель та роботу Запорізької АЕС, яка залежить від охолодження водами Дніпра.

Забруднення води нафтою, хімічними речовинами, які були змиті з затоплених промислових об'єктів та сільськогосподарських полів, а також побутовими відходами, спричинило масову загибель риби, птахів та інших водних організмів. Втрата біорізноманіття та порушення екологічного балансу водних екосистем може мати довготривалі наслідки, впливаючи на рибальство, якість води та загальний екологічний стан регіону. Ця катастрофа підкреслила необхідність посилення заходів з охорони гідротехнічних споруд, розробки систем раннього попередження та реагування на надзвичайні ситуації, а також відновлення та захисту водних екосистем.

Деградація земельних ресурсів стала критичною проблемою. Бойові дії призвели до масового замінування територій, забруднення ґрунтів вибухонебезпечними залишками, важкими металами та токсичними речовинами. Використання важкої військової техніки спричинило ущільнення ґрунтів та ерозійні процеси, що знижує родючість земель і впливає на продовольчу безпеку країни. Відновлення цих територій вимагатиме значних ресурсів та часу. Необхідно проводити розмінування, очищення територій від військових залишків, детоксикацію ґрунтів та відновлення їх родючості шляхом внесення органічних та мінеральних добрив, застосування агротехнічних заходів. Також важливо забезпечити безпеку населення, яке проживає в цих районах, та надати підтримку фермерам і аграрним підприємствам у відновленні їх діяльності.

Забруднення водних ресурсів набуло особливої гостроти через пошкодження систем водопостачання та каналізації, а також затоплення шахт на Донбасі та інших регіонах. Токсичні шахтні води, що містять високі концентрації сульфатів, важких металів та радіонуклідів, загрожують забрудненням підземних та поверхневих водних об'єктів, зокрема річок Сіверський Донець та Дніпро. Це становить серйозну загрозу для здоров'я населення та екосистем. Потрапляння таких вод у річки може призвести до масової загибелі риби та інших водних організмів, забруднення питної води та порушення функціонування водних екосистем. Відновлення водних ресурсів вимагатиме значних інвестицій у реконструкцію водопровідних та каналізаційних мереж, очисних споруд, а також впровадження сучасних технологій очищення води.

Промислове забруднення посилюється внаслідок руйнування підприємств хімічної, металургійної та нафтової промисловості. Викиди шкідливих речовин в атмосферу та скиди у водні об'єкти призводять до погіршення якості повітря та води, накопичення токсичних речовин у ґрунтах. Відсутність належного контролю та можливостей для ліквідації аварійних ситуацій ускладнює ситуацію. Необхідно розробити спеціальні плани дій для запобігання та ліквідації наслідків

промислових аварій в умовах військового конфлікту, залучити міжнародну допомогу та експертів, а також впроваджувати сучасні екологічно безпечні технології у промисловості.

Деградація лісових екосистем та зниження біорізноманіття є наслідками пожеж, викликаних обстрілами та вибухами. Знищення лісів призводить до втрати середовищ існування для багатьох видів флори та фауни, посилює ерозійні процеси та впливає на кліматичний баланс регіонів. Ліси виконують важливу роль у регуляції клімату, поглинаючи вуглекислий газ та виділяючи кисень. Зменшення лісистості територій призводить до збільшення концентрації парникових газів в атмосфері, що посилює ефекти глобального потепління. Відновлення лісів потребує значного часу та ресурсів, включаючи проведення лісовідновлювальних робіт, висаджування нових дерев та контроль за станом лісових масивів.

Управління відходами стає все більш складним завданням. Воєнні дії призводять до утворення значних обсягів будівельних та небезпечних відходів, включаючи уламки зруйнованих будівель, військову техніку та боеприпаси. Відсутність інфраструктури для їх збирання, переробки та утилізації призводить до накопичення відходів на відкритих територіях, що спричиняє додаткове забруднення довкілля. Небезпечні відходи можуть забруднювати ґрунти та водні ресурси, виділяти токсичні гази в атмосферу та стати джерелом займання або вибухів. Для вирішення цієї проблеми необхідно розробити та впровадити комплексну стратегію управління відходами в умовах післявоєнного відновлення, створити спеціалізовані підприємства з переробки та утилізації відходів, а також проводити інформаційні кампанії серед населення щодо правил поводження з небезпечними предметами.

Проблеми біологічної безпеки посилюються через ризики поширення збудників небезпечних хвороб, пов'язаних із погіршенням санітарно-епідеміологічної ситуації, руйнуванням систем водопостачання та водовідведення, міграцією населення та тварин. Відсутність доступу до чистої питної води та належних санітарних умов підвищує ризики спалахів епідемій серед населення. Масова міграція внутрішньо переміщених осіб та біженців сприяє поширенню інфекційних захворювань. Це вимагає посилення системи біологічного захисту та моніторингу, відновлення санітарно-епідеміологічної служби, забезпечення населення доступом до медичної допомоги та проведення профілактичних заходів, зокрема вакцинації та освітніх програм з гігієни.

Зміна клімату та її наслідки стають більш відчутними. Війна посилює негативний вплив на кліматичну систему через збільшення викидів парникових газів від пожеж та руйнувань, зменшення лісистості територій. Масштабні пожежі, викликані бойовими діями, призводять до викидів значної кількості вуглекислого газу та метану, що сприяє глобальному потеплінню. Знищення лісів зменшує здатність екосистем поглинати вуглець, що підсилює парниковий ефект. Це вимагає інтеграції кліматичних аспектів у державну екологічну політику та розробки адаптаційних заходів, таких як відновлення лісів, розвиток відновлюваної енергетики, підвищення енергоефективності та зменшення викидів парникових газів у промисловості та транспорті.

Зазначені проблеми є предметом дослідження в галузі екологічної безпеки, яка покликана виявляти, аналізувати та мінімізувати негативні впливи на довкілля

та здоров'я людини. В умовах повномасштабної війни, розпочатої у 2022 році, ці дослідження набувають особливого значення. Екологічна безпека стає ключовим компонентом національної безпеки, оскільки від неї залежить стійкість екосистем, економічний розвиток та якість життя населення.

Під **сферою екологічної безпеки** розуміється стан захищеності навколишнього природного середовища та життєдіяльності людини від потенційних і реальних загроз, пов'язаних з антропогенними та природними чинниками. Це комплексна система заходів, спрямованих на запобігання деградації екосистем, забезпечення раціонального використання природних ресурсів та підтримання екологічної рівноваги.

Екологічна безпека характеризується такими основними ознаками:

1. стійкість екосистем, проявляється у забезпеченні здатності природних систем протистояти зовнішнім впливам та відновлюватися після порушень. Це включає збереження біорізноманіття, підтримання природних циклів та процесів;

2. раціональне природокористування, що виражається в оптимальному використанні природних ресурсів з урахуванням їх відновлюваності та можливості задоволення потреб майбутніх поколінь. Це передбачає впровадження ресурсозощаджувальних технологій та перехід до сталого розвитку;

3. низький рівень екологічних ризиків, що відображає мінімізацію ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій екологічного характеру, таких як техногенні аварії, природні катастрофи чи епідемії. Це досягається шляхом впровадження системи моніторингу, прогнозування та швидкого реагування на потенційні загрози;

4. ефективне нормативно-правове регулювання, що характеризується у наявності законодавчої бази, яка визначає права та обов'язки суб'єктів екологічних правовідносин, встановлює стандарти якості довкілля та передбачає відповідальність за порушення екологічного законодавства;

5. міжвідомча та міжнародна співпраця, проявляється у координації дій між різними органами влади, науковими установами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами з метою вирішення глобальних та регіональних екологічних проблем;

6. екологічна свідомість та освіта, що характеризується підвищенням рівня екологічної культури населення, формування відповідального ставлення до природи, впровадження екологічної освіти на всіх рівнях навчання.

Екологічна безпека є інтегральною складовою національної безпеки, оскільки стан довкілля безпосередньо впливає на здоров'я населення, економічний розвиток та соціальну стабільність. Вона передбачає не лише захист від наявних екологічних загроз, але й попередження нових, що можуть виникнути внаслідок технологічного прогресу, урбанізації чи змін клімату.

В умовах сучасних викликів, таких як повномасштабна війна, екологічна безпека набуває особливого значення. Військові дії значно підвищують ризики екологічних катастроф, забруднення довкілля та виснаження природних ресурсів. Тому важливо розвивати теоретичні та практичні аспекти екологічної безпеки, впроваджувати інноваційні підходи до управління екологічними ризиками та забезпечувати стале функціонування природних систем навіть в умовах кризи.

На стратегічному рівні пріоритети екологічної політики визначені у Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України

на період до 2030 року», в якому закріплено основні напрями та цілі державної екологічної політики. Цей закон встановлює принципи сталого розвитку, спрямовані на забезпечення екологічної безпеки, збереження та відтворення природних екосистем, раціональне використання природних ресурсів та інтеграцію екологічних вимог у всі сфери суспільного життя.

Закон визначає п'ять стратегічних цілей, кожна з яких є комплексною та охоплює широкий спектр завдань. Перша стратегічна ціль полягає у формуванні ефективної системи управління у сфері охорони навколишнього природного середовища. Це передбачає удосконалення нормативно-правової бази, приведення законодавства у відповідність до європейських стандартів, ратифікацію міжнародних екологічних конвенцій та розробку нових законодавчих актів, які регулюють сучасні екологічні виклики. Посилення інституційної спроможності органів державної влади включає підвищення кваліфікації державних службовців, впровадження сучасних методів управління та забезпечення належного фінансування і ресурсів для екологічних органів. Важливим аспектом є забезпечення прозорості та участі громадськості шляхом створення механізмів для активної участі громадян у прийнятті екологічно значущих рішень, забезпечення доступу до екологічної інформації, проведення громадських слухань та консультацій.

Друга стратегічна ціль спрямована на стабілізацію та покращення екологічної ситуації. Це включає зменшення рівня забруднення довкілля через впровадження технологій зниження викидів забруднювальних речовин у повітря, воду та ґрунти, контроль за джерелами забруднення та підвищення екологічних стандартів для підприємств. Мінімізація негативного впливу господарської діяльності передбачає екологізацію виробництва, впровадження найкращих доступних технологій та розвиток «зеленої» економіки. Відновлення природних екосистем реалізується через програми з рекультиватії порушених земель, відновлення водних об'єктів, заліснення територій, збереження та відтворення біорізноманіття.

Третя стратегічна ціль полягає у забезпеченні екологічно збалансованого природокористування. Основні напрями включають раціональне використання природних ресурсів шляхом впровадження принципів сталого лісокористування, водокористування, земельного та надрокористування, а також оптимізацію структури землекористування. Впровадження ресурсозаощаджувальних та енергоефективних технологій стимулює підприємства до зменшення споживання ресурсів та підтримує інновації у сфері енергоефективності. Розвиток відновлюваних джерел енергії спрямований на створення сприятливих умов для розвитку сонячної, вітрової, гідро- та біоенергетики, що зменшує залежність від викопних видів палива.

Четверта стратегічна ціль передбачає інтеграцію екологічної політики в процес прийняття управлінських рішень. Це означає врахування екологічних аспектів при плануванні соціально-економічного розвитку, територіальному плануванні та галузевих програмах, включення екологічних критеріїв у стратегії розвитку. Проведення оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки забезпечує якісний аналіз потенційних екологічних наслідків від впровадження проектів чи програм та залучення громадськості до обговорення. Міжсекторна координація встановлює ефективну взаємодію між різними міністерствами та відомствами для узгодження екологічних пріоритетів з іншими сферами політики.

П'ята стратегічна ціль спрямована на розвиток екологічної свідомості та підвищення рівня екологічної освіти. Вона передбачає формування екологічної культури населення через проведення інформаційно-просвітницьких кампаній та популяризацію екологічно відповідальної поведінки. Підтримка екологічної освіти та науки включає інтеграцію екологічних тем в освітні програми всіх рівнів та стимулювання наукових досліджень у сфері екології. Поширення екологічної інформації забезпечується через доступ громадян до правдивих даних про стан довкілля та використання сучасних інформаційних технологій для комунікації.

У контексті сучасних викликів, пов'язаних з повномасштабною війною та екологічними катастрофами, реалізація цих стратегічних цілей є надзвичайно актуальною. Військові дії призводять до значних екологічних збитків: забруднення земель та водних ресурсів, знищення природних екосистем, підвищення ризику екологічних катастроф. Тому держава повинна посилити зусилля для ліквідації наслідків екологічних пошкоджень, проведення робіт з очищення територій від забруднень та відновлення інфраструктури екологічного моніторингу. Посилення контролю за дотриманням екологічного законодавства забезпечує невідворотність відповідальності за екологічні правопорушення, зокрема пов'язані з військовими діями. Залучення міжнародної підтримки є важливим для співпраці з міжнародними організаціями та партнерами з метою отримання технічної та фінансової допомоги у сфері охорони довкілля. Відновлення та зміцнення екологічного потенціалу країни досягається через інвестування в розвиток екологічних технологій та підтримку «зеленої» економіки як основи післявоєнного відновлення.

На реалізацію даної стратегії було прийнято наступні нормативні акти, спрямовані на вирішення актуальних екологічних проблем України та забезпечення екологічної безпеки.

Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази на період до 2030 року» затверджує програму розвитку мінерально-сировинної бази України до 2030 року, метою якої є раціональне та ефективне використання надр, впровадження сучасних технологій видобутку та перероблюванню корисних копалин, а також зменшення негативного впливу гірничодобувної діяльності на довкілля. Програма передбачає заходи щодо екологічної реабілітації порушених територій, моніторингу стану довкілля в районах видобутку та посилення контролю за дотриманням екологічних норм у сфері надкористування.

Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року» затверджує програму, спрямовану на поліпшення стану водних ресурсів басейну річки Дніпро, забезпечення якісного водопостачання населення та підприємств, запобігання забрудненню водних об'єктів та екологічне оздоровлення річки. Програма включає заходи з модернізації очисних споруд, впровадження сучасних технологій водопідготовки, відновлення природних екосистем річки та її приток, а також контроль за скидами забруднювальних речовин у водні об'єкти.

Указ Президента України №111/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх

нейтралізації», затверджено рішення Ради національної безпеки і оборони України щодо актуальних екологічних викликів та загроз для національної безпеки. Указ визначає першочергові заходи з нейтралізації цих загроз, зокрема посилення контролю за екологічно небезпечними об'єктами, удосконалення екологічного законодавства, впровадження сучасних технологій моніторингу довкілля та підвищення інституційної спроможності органів виконавчої влади у сфері екологічної безпеки.

Указ Президента України №104/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 березня 2021 року «Про заходи щодо підвищення рівня хімічної безпеки на території України» спрямований на підвищення рівня хімічної безпеки в Україні. Він передбачає заходи щодо посилення контролю за обігом небезпечних хімічних речовин, впровадження сучасних технологій їх зберігання та утилізації, а також створення системи оперативного реагування на надзвичайні ситуації хімічного характеру. Указ також наголошує на необхідності міжнародної співпраці у сфері хімічної безпеки.

Указ Президента України №511/2019 «Про деякі заходи щодо збереження лісів та раціонального використання лісових ресурсів» спрямований на збереження та відновлення лісів України, запобігання незаконній вирубці та раціональне використання лісових ресурсів. Він передбачає розробку та впровадження національної стратегії управління лісами, посилення контролю за лісокористуванням, розвиток лісового господарства на засадах сталого розвитку, а також впровадження сучасних технологій моніторингу лісових екосистем.

Указ Президента України №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» затверджує національні Цілі сталого розвитку до 2030 року, адаптовані до глобальних Цілей сталого розвитку ООН. Серед них особлива увага приділяється екологічним аспектам, таким як боротьба зі зміною клімату, збереження морських та наземних екосистем, забезпечення доступу до чистої води та санітарії, впровадження відповідальних моделей споживання та виробництва.

Указ Президента України №512/2019 «Про деякі питання розвитку територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», визначає заходи щодо розвитку та реабілітації територій, постраждалих від Чорнобильської катастрофи. Він передбачає створення умов для безпечного проживання населення, реабілітацію забруднених земель, розвиток наукових досліджень у сфері радіаційної безпеки, а також стимулювання економічної діяльності з урахуванням екологічних обмежень.

Окрім зазначених нормативних актів, для вирішення сучасних екологічних проблем та забезпечення екологічної безпеки було прийнято інші важливі закони та підзаконні акти:

Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», прийнятий у 2017 році, встановлює правові та організаційні засади проведення оцінки впливу на довкілля планованої діяльності, яка може мати значний вплив на навколишнє середовище. Він сприяє забезпеченню екологічної безпеки шляхом запобігання та зменшення негативного впливу на довкілля, а також забезпечує участь громадськості у прийнятті екологічно значущих рішень.

Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку». Прийнятий у 2018 році, цей закон визначає процедуру стратегічної екологічної оцінки документів

державного планування з метою врахування екологічних міркувань при їх розробці та затвердженні. Закон сприяє інтеграції екологічної політики в різні галузі економіки та забезпечує сталий розвиток держави.

Закон України «Про управління відходами». Зазначений закон, прийнятий у 2022 році, встановлює правові засади управління відходами в Україні відповідно до європейських стандартів. Він спрямований на зменшення утворення відходів, їх повторне використання, перероблювання та безпечну утилізацію, що сприяє зниженню негативного впливу відходів на довкілля та здоров'я людини.

Таким чином, прийняті нормативні акти створюють правову основу для реалізації державної екологічної політики, спрямованої на вирішення актуальних екологічних проблем України, забезпечення екологічної безпеки та сталого розвитку суспільства.

Біобезпека та біологічний захист займають важливе місце в системі екологічної безпеки та національної безпеки України. Вони є критично важливими для захисту населення, тваринного і рослинного світу від біологічних загроз, які можуть виникнути внаслідок природних процесів або антропогенних факторів, таких як технологічна діяльність людини. У сучасному світі, де глобалізація сприяє швидкому переміщенню людей, товарів та інформації, ризики виникнення та поширення біологічних загроз значно зростають. Це обумовлює необхідність посилення системи біобезпеки та біологічного захисту, яка здатна ефективно протидіяти новим викликам та забезпечувати стійкість суспільства до потенційних біологічних ризиків.

Біобезпека – це стан захищеності людей, тварин, рослин і навколишнього середовища від негативного впливу біологічних агентів. До таких агентів належать патогенні мікроорганізми, віруси, бактерії, гриби, паразити, токсини, а також генетично модифіковані організми, які можуть спричинити захворювання, мутації або негативно вплинути на екосистеми. Біобезпека охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на попередження, виявлення та контроль біологічних ризиків. Це забезпечує безпечне використання біотехнологій та біологічних матеріалів, включаючи лабораторні дослідження, виробництво біопрепаратів, сільськогосподарську діяльність та медичну практику. Особлива увага приділяється контролю за роботою з особливо небезпечними патогеннами, які можуть спричинити серйозні інфекційні захворювання або навіть пандемії.

Загрози біологічного походження, які на сьогодні існують в Україні, можна поділити на ненавмисні та навмисні.

До ненавмисних загроз належать:

- інфекційні захворювання населення, неналежне утримання мікроорганізмів, поява особливо небезпечних інфекцій;
- інфекційні захворювання сільськогосподарських тварин, поширення шкідників сільськогосподарських рослин;
- масові отруєння та захворювання, зумовлені чинниками, які негативно впливають на здоров'я (неповноцінні чи фальсифіковані продукти харчування, неякісні ліки тощо);
- природні та генетично модифіковані збудники інфекційних захворювань, насамперед, природно-осередкових, „виникаючих» і „знову виникаючих»;

- неконтрольоване транскордонне перенесення й інтродукція чужорідних видів, включаючи генетично модифіковані організми й корми, отримані на їх основі;
- відсутність чітких кодексів поведінки при генно-інженерній та біотехнологічній діяльності.

До навмисних загроз, або свідомого створення та використання біозагроз проти людей, тварин чи рослин, належать:

- створення та використання біологічних агентів як біологічної зброї з метою масового ураження солдат та мирного населення під час воєнних дій;
- ураження людей та психологічний тиск на населення.

Наявна в Україні система біологічного захисту не в змозі прогнозувати розвиток ситуації, яку характеризує санітарно-епідеміологічне й екологічне нещастя.

Джерелами біологічної загрози також можна визначити:

- природні та генетично модифіковані збудники інфекційних захворювань, перш за все, природно-осередкових, «виникаючих» і «повторно виникаючих»;
- неконтрольоване транскордонне перенесення та інтродукція чужорідних видів, включаючи генетично модифіковані організми й корми, отримані на їх основі;
- неконтрольована генно-інженерна діяльність і генотерапія;
- використання біологічних агентів з метою проведення актів біотероризму.

31 травня 2007 року був прийнятий Закон України №1103-У «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів». Він регулює відносини між органами виконавчої влади, виробниками, продавцями (постачальниками), розробниками, дослідниками, науковцями та споживачами генетично модифікованих організмів та продукції, виробленої за технологіями, що передбачають їх розроблення, створення, випробування, дослідження, транспортування, імпорт, експорт, розміщення на ринку, вивільнення в навколишнє середовище та використання в Україні із забезпеченням біологічної й генетичної безпеки. Закон містить визначення біологічної безпеки, яка є одним зі складників генетичної безпеки, зокрема: а) біологічна безпека – це стан середовища життєдіяльності людини, коли немає негативного впливу його чинників (біологічних, хімічних, фізичних) на біологічну структуру і функції людської особи в сучасному й майбутніх поколіннях, а також незворотного негативного впливу на біологічні об'єкти природного середовища (біосферу) та сільськогосподарські рослини й тварин; б) генетична безпека – це стан середовища життєдіяльності людини, коли немає будь-якого неприродного впливу на людський геном, на геном об'єктів біосфери, а також неконтрольованого впливу на геном сільськогосподарських рослин і тварин, промислових мікроорганізмів, який призводить до появи в них негативних та/або небажаних властивостей (Ст. 1).

Біологічний захист – це система комплексних заходів, спрямованих на запобігання виникненню та поширенню біологічних загроз, а також на ліквідацію їх наслідків. Він включає організаційні, правові, наукові та технічні заходи, які забезпечують захист населення та довкілля від біологічних небезпек. До таких небезпек належать епідемії інфекційних хвороб, біотерористичні акти, випадкові або навмисні викиди небезпечних біологічних агентів. Біологічний захист передбачає створення системи епідеміологічного нагляду, готовності медичних установ до масового приймання пацієнтів, розробку та зберігання необхідних запасів медикаментів та вакцин. Також важливою складовою є підготовка персоналу, проведення

навчань та тренувань, спрямованих на відпрацювання дій у разі виникнення біологічних надзвичайних ситуацій.

До таких небезпек належать:

По-перше, епідемії та пандемії інфекційних хвороб, що призводять до масового поширення захворювань серед населення. Це може викликати значні втрати людських життів, перевантаження системи охорони здоров'я та соціально-економічні потрясіння. Прикладами є спалахи грипу, COVID-19, туберкульозу та інших небезпечних інфекцій.

По-друге, біотерористичні акти, які полягають у навмисному використанні біологічних агентів злочинними групами або окремими особами з метою залякування, завдання шкоди або дестабілізації суспільства. Такі дії можуть включати розповсюдження патогенів, токсинів або інших біологічних матеріалів у місцях масового скупчення людей, що спричиняє паніку та може призвести до масових захворювань або смертей.

По-третє, випадкові або навмисні викиди небезпечних біологічних агентів, що можуть статися внаслідок аварій на підприємствах, лабораторіях або під час транспортування біологічних матеріалів. Такі інциденти призводять до неконтрольованого поширення патогенів у довкіллі, що загрожує здоров'ю населення, тваринному світу та екосистемам.

Біологічний захист передбачає реалізацію наступних ключових заходів:

По-перше, створення та підтримка системи епідеміологічного нагляду, яка включає моніторинг захворюваності, виявлення та реєстрацію випадків інфекційних хвороб, аналіз епідеміологічної ситуації та прогнозування можливих спалахів. Це дозволяє своєчасно виявляти загрози та вживати необхідних заходів для їх нейтралізації, запобігаючи масовому поширенню інфекцій.

По-друге, підготовка медичних установ до масового приймання пацієнтів, що вимагає наявності достатньої кількості ліжок, медичного обладнання, засобів індивідуального захисту для персоналу та ефективної системи управління ресурсами. Це забезпечує готовність медичних закладів до збільшення навантаження під час спалахів інфекційних захворювань, що мінімізує ризик колапсу системи охорони здоров'я.

По-третє, розробка та зберігання запасів медикаментів та вакцин, що передбачає забезпечення наявності необхідних лікарських засобів, антибіотиків, антивірусних препаратів та вакцин. Оперативне постачання медикаментів дозволяє швидко розпочати лікування та профілактику серед населення, зменшуючи розповсюдження захворювань і кількість ускладнень.

По-четверте, підготовка та навчання персоналу, де медичний персонал, працівники екстрених служб, лабораторій та інші фахівці повинні мати відповідні знання та навички для дій у разі біологічних надзвичайних ситуацій. Регулярні тренування, семінари та симуляційні навчання сприяють відпрацюванню алгоритмів реагування та підвищують готовність до швидкого та ефективного реагування на загрози.

По-п'яте, розробка нормативно-правової бази, яка забезпечує ефективний біологічний захист через наявність чітких законодавчих актів. Вони регулюють діяльність у сфері біобезпеки, встановлюють стандарти та вимоги до роботи з небезпечними біологічними агентами, визначають повноваження та відповідальність різних органів та суб'єктів, а також передбачають санкції за порушення.

По-шосте, міжвідомча та міжнародна співпраця, що полягає в координації дій між різними міністерствами та відомствами, такими як охорона здоров'я, оборона, внутрішні справи, надзвичайні ситуації. Це забезпечує узгодженість та оперативність заходів. Співпраця з міжнародними організаціями, такими як Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), дозволяє обмінюватися інформацією, досвідом та отримувати підтримку у разі необхідності.

По-сьоме, впровадження сучасних технологій та наукових досягнень, що включає використання новітніх методів діагностики, таких як ПЛР-тести, секвенування геномів патогенів. Це сприяє швидкому виявленню та ідентифікації збудників захворювань, розробці нових вакцин та лікувальних препаратів, що підвищує ефективність боротьби з інфекціями.

По-восьме, інформаційно-просвітницька робота з населенням, яка спрямована на підвищення обізнаності громадян щодо правил поведінки в умовах біологічних загроз, профілактичних заходів, розпізнавання симптомів захворювань. Це сприяє зменшенню паніки, формує свідоме ставлення до власного здоров'я та здоров'я навколишніх, а також підвищує ефективність профілактичних заходів.

По-дев'яте, забезпечення біобезпеки в лабораторіях та медичних установах, що передбачає дотримання протоколів безпеки при роботі з патогенами, використання засобів індивідуального захисту, належну утилізацію відходів. Це запобігає випадковому або навмисному поширенню небезпечних агентів та захищає персонал від інфікування.

По-десяте, розробка планів дій у надзвичайних ситуаціях, які включають створення чітких алгоритмів та процедур реагування на різні сценарії біологічних загроз. Регулярне оновлення та відпрацювання цих планів дозволяє бути готовими до непередбачуваних подій, швидко мобілізувати ресурси та мінімізувати наслідки надзвичайних ситуацій.

Ознаки біобезпеки та біологічного захисту:

1. Превентивність. Основною метою біобезпеки та біологічного захисту є запобігання виникненню біологічних загроз. Це досягається через жорсткий контроль за використанням біологічних агентів у лабораторіях, промисловості, сільському господарстві та інших сферах. Моніторинг епідеміологічної ситуації дозволяє своєчасно виявляти спалахи інфекційних захворювань та вживати необхідних заходів. Дотримання санітарно-гігієнічних норм, вакцинація населення, контроль за імпортом тварин та рослинних продуктів є ключовими елементами превентивної стратегії.

2. Комплексність. Біобезпека та біологічний захист охоплюють широкий спектр заходів, які включають правове регулювання, державний нагляд, наукові дослідження, навчання персоналу та впровадження технологічних інновацій. Наприклад, розробка нових діагностичних методів дозволяє швидко ідентифікувати збудників захворювань, а сучасні біотехнології сприяють створенню ефективних вакцин та ліків. Правове регулювання встановлює стандарти та норми, які обов'язкові для виконання всіма суб'єктами, що працюють з біологічними агентами.

3. Інтегрованість. Ефективний біологічний захист вимагає координації дій між різними секторами та відомствами. Це включає співпрацю між органами охорони здоров'я, сільського господарства, екології, оборони, надзвичайних ситуацій та іншими. Така інтеграція дозволяє оперативно обмінюватися інформацією, спільно

планувати та реалізовувати заходи з протидії біологічним загрозам. Наприклад, у разі спалаху інфекційного захворювання ветеринарні служби можуть вчасно повідомити про загрозу органи охорони здоров'я, що дозволить запобігти передачі хвороби від тварин до людей.

4. Оперативність. Здатність швидко виявляти біологічні загрози та оперативно реагувати на них є критично важливою. Це передбачає наявність сучасних лабораторій, оснащених необхідним обладнанням, підготовленого персоналу та відпрацьованих алгоритмів дій. Швидка ідентифікація збудника, встановлення джерела інфекції та вжиття протиепідемічних заходів мінімізують час від виникнення загрози до її нейтралізації, зменшуючи масштаб можливих наслідків.

5. Міжнародна співпраця. Біологічні загрози часто не знають кордонів, тому участь у глобальних ініціативах та міжнародних договорах є важливою складовою біобезпеки. Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Всесвітня організація охорони здоров'я тварин (МЕВ), Організація Об'єднаних Націй. Обмін інформацією та досвідом з міжнародними партнерами підвищує ефективність біозахисту, сприяє впровадженню передових практик та технологій.

6. Науково-технічне забезпечення. Використання сучасних технологій є невід'ємною частиною біобезпеки та біологічного захисту. Це включає розробку нових методів діагностики, моніторингу, створення ефективних вакцин та лікувальних засобів. Наукові дослідження дозволяють краще розуміти механізми поширення інфекцій, виявляти нові патогени та розробляти стратегії протидії. Інноваційні технології, такі як геномне секвенування, біоінформатика, дозволяють швидко і точно визначати особливості збудників хвороб.

7. Правове регулювання. Наявність чіткої законодавчої бази є основою для ефективного функціонування системи біобезпеки та біологічного захисту. Закони та нормативно-правові акти визначають права та обов'язки суб'єктів, встановлюють стандарти та норми безпечної роботи з біологічними агентами, передбачають відповідальність за порушення. Це забезпечує контроль за використанням біологічних матеріалів, попереджає незаконний обіг небезпечних патогенів та сприяє дотриманню міжнародних зобов'язань.

Адміністративно-паровими засобами, що забезпечують підвищення рівня біобезпеки та біологічного захисту, є комплекс управлінських та реєстраційно-дозвільно-сертифікаційних заходів, саме вони спрямовані на створення ефективної системи контролю та регулювання діяльності, пов'язаної з біологічними агентами та технологіями, забезпечуючи дотримання вимог безпеки та запобігаючи потенційним загрозам.

Розробка та вдосконалення законодавчої бази є фундаментом для ефективного **управління біобезпекою**. Прийняття спеціалізованих законів та нормативно-правових актів створює чіткі правові норми, які регулюють роботу з біологічними агентами, встановлюють стандарти безпеки та передбачають відповідальність за порушення. Гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, такими як Конвенція про заборону біологічної та токсичної зброї, забезпечує відповідність глобальним вимогам.

Створення та зміцнення інституційної спроможності органів державної влади, відповідальних за біобезпеку та біологічний захист, дозволяє ефективно

координувати дії в цій сфері. Забезпечення належного фінансування та ресурсів сприяє підвищенню ефективності цих органів. Міжвідомча координація та співпраця між різними міністерствами та відомствами, такими як охорона здоров'я, аграрна політика, оборона та внутрішні справи, дозволяє узгоджувати дії, розробляти спільні плани та швидко реагувати на біологічні загрози.

Участь у міжнародних організаціях, таких як Всесвітня організація охорони здоров'я, та укладання двосторонніх і багатосторонніх угод дозволяє обмінюватися досвідом, отримувати технічну та фінансову допомогу, а також координувати зусилля в боротьбі з глобальними біологічними загрозами. Створення державних реєстрів та баз даних про суб'єкти та об'єкти, пов'язані з біологічними агентами, сприяє прозорості та доступності інформації, підвищує довіру до державних інституцій.

Обов'язкове навчання персоналу, залученого до роботи з біологічними агентами, гарантує їх обізнаність щодо правил та процедур біобезпеки, що знижує ризики помилок та інцидентів. Регулярні перевірки та аудити підприємств і установ забезпечують постійний контроль за дотриманням вимог біобезпеки, а застосування відповідних санкцій у разі виявлення порушень стимулює суб'єктів до суворого дотримання норм.

Підвищення кваліфікації державних службовців через навчання та тренінги забезпечує їхню готовність ефективно реагувати на біологічні загрози. Створення кадрового резерву дозволяє швидко заповнювати ключові позиції в разі необхідності. Офіційна реєстрація підприємств та установ, які працюють з біологічними агентами, дозволяє державі вести облік та контроль за їх діяльністю. Реєстрація біологічних агентів у державних реєстрах сприяє моніторингу їх обігу та використання.

Запровадження системи **ліцензування та сертифікації** дозволяє контролювати діяльність підприємств, що працюють з біологічними агентами. Проведення інспекцій та аудитів забезпечує дотримання встановлених вимог та стандартів біобезпеки. Створення національних програм біобезпеки та планів реагування на надзвичайні ситуації визначає пріоритети та завдання держави у цій сфері, сприяючи системному підходу до забезпечення біологічного захисту.

Видача ліцензій та дозволів на діяльність, пов'язану з небезпечними біологічними агентами, забезпечує перевірку відповідності суб'єктів господарювання встановленим вимогам. Контроль за дотриманням умов дозволів гарантує постійну відповідність діяльності нормам біобезпеки. Сертифікація біологічних препаратів, вакцин та обладнання підтверджує їх безпечність та якість, запобігаючи потраплянню на ринок неякісної або небезпечної продукції та забезпечуючи захист споживачів.

Акредитація лабораторій та атестація персоналу підтверджують їх компетентність та відповідність стандартам, що важливо для забезпечення надійності досліджень та безпечної роботи з біологічними агентами. Проведення експертизи проєктів та оцінка впливу на довкілля дозволяють виявити та мінімізувати потенційні ризики від діяльності з біологічними агентами, запобігаючи негативним наслідкам для здоров'я населення та навколишнього середовища.

Контроль за міжнародним обігом біологічних агентів, включаючи видачу дозволів на імпорт та експорт, а також митний контроль та карантинні заходи на кордонах, запобігає незаконному переміщенню небезпечних біологічних матеріалів

та поширенню патогенів. Розробка національних стандартів біобезпеки та впровадження систем менеджменту якості забезпечують єдині вимоги до діяльності у сфері біобезпеки та підвищують загальний рівень безпеки.

Контроль за використанням генетично модифікованих організмів, включаючи реєстрацію та маркування продукції з ГМО, а також дозвільні процедури для їх використання, запобігають неконтрольованому впровадженню ГМО та можливим негативним наслідкам для екосистем та здоров'я людей. Забезпечення доступу громадськості до інформації про діяльність у сфері біобезпеки та механізми подання скарг або пропозицій підвищують прозорість та підзвітність державних органів і суб'єктів господарювання.

Узгодження національних процедур з міжнародними вимогами та участь у міжнародних системах сертифікації сприяють довірі до національної системи біобезпеки та полегшують міжнародну співпрацю.

Поєднання управлінських та реєстраційно-дозвільно-сертифікаційних засобів створює цілісну систему забезпечення біобезпеки та біологічного захисту, що дозволяє ефективно контролювати діяльність, пов'язану з біологічними агентами, запобігати потенційним загрозам та оперативно реагувати на них, забезпечуючи захист здоров'я населення, збереження довкілля та національну безпеку в умовах сучасних викликів.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що адміністративно-правове забезпечення екологічної безпеки, біобезпеки та біологічного захисту є фундаментом ефективної державної політики в зазначеній сфері. Сучасні виклики, зокрема пов'язані з військовими діями, глобалізацією та зміною клімату, вимагають від держави розробки та впровадження комплексних правових механізмів, які регулюють питання охорони довкілля та захисту населення від біологічних загроз. Саме тому посилення інституційної спроможності відповідних органів влади, налагодження міжвідомчої координації та забезпечення контролю за дотриманням екологічного законодавства, а також активна співпраця на міжнародному рівні, інтеграція до глобальних екологічних програм та обмін досвідом сприятимуть підвищенню рівня екологічної безпеки. Інвестування в наукові дослідження, технологічний розвиток та екологічну освіту населення є ключовими факторами для підвищення готовності країни реагувати на біологічні надзвичайні ситуації. Це забезпечить не лише захист здоров'я та життя громадян, але й створить умови для сталого розвитку та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Тести для самоконтролю

1. Що є основною метою екологічної безпеки?

- a) Забезпечення раціонального використання природних ресурсів.
- b) Захист довкілля та життєдіяльності людини від потенційних загроз.
- c) Створення нових екосистем.
- d) Розробка біотехнологій.

2. Яка з перелічених речовин є основним забруднювачем повітря внаслідок військових дій?

- a) Озон.
- b) Оксиди азоту.

- c) Метан.
- d) Хлорофлуорокарбони.

3. Яка катастрофа стала найбільш серйозною екологічною проблемою в Україні у 2023 році?

- a) Пожежі в лісах Карпат.
- b) Руйнування Каховської гідроелектростанції.
- c) Забруднення шахт Донбасу.
- d) Руйнування об'єктів хімічної промисловості.

4. Що означає біобезпека?

- a) Відсутність біологічного впливу на природні екосистеми.
- b) Стан захищеності людей, тварин і рослин від біологічних загроз.
- c) Забезпечення генетичного вдосконалення організмів.
- d) Контроль над зміною клімату.

5. Які органи є ключовими у забезпеченні екологічної безпеки в Україні?

- a) Міністерство внутрішніх справ.
- b) Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів.
- c) Державна податкова служба.
- d) Міністерство юстиції.

6. Що є основним джерелом забруднення вод в Україні внаслідок війни?

- a) Розлив нафти у Чорному морі.
- b) Викиди промислових підприємств.
- c) Затоплення шахт і руйнування інфраструктури.
- d) Використання важкої військової техніки.

7. Що є ознакою стійкості екосистем?

- a) Здатність протистояти зовнішнім впливам та відновлюватися.
- b) Збільшення кількості парникових газів в атмосфері.
- c) Погіршення біорізноманіття.
- d) Ріст урбанізації.

8. Які заходи є складовими біологічного захисту?

- a) Створення нових видів рослин.
- b) Моніторинг захворюваності та запас медикаментів.
- c) Використання токсичних речовин для боротьби з хворобами.
- d) Виключно пропаганда гігієни серед населення.

9. Що є основною причиною деградації ґрунтів в Україні?

- a) Ерозійні процеси через бойові дії.
- b) Забруднення повітря.
- c) Порушення роботи водних екосистем.
- d) Підвищення рівня кислотності через парникові гази.

10. Яка мета Закону України «Про оцінку впливу на довкілля»?

- a) Забезпечення якісного водопостачання.
- b) Забезпечення екологічної безпеки шляхом попередження негативних впливів.
- c) Регулювання використання природних ресурсів.
- d) Стимулювання лісокористування.

Завдання для самоконтролю

1. Дослідить положення Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» та підготуйте аналітичний висновок щодо відповідності його цілей сучасним викликам екологічної безпеки, спричиненим військовими діями.

2. Проаналізуйте Указ Президента України №111/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері». Визначте ключові першочергові заходи, передбачені документом, та їх потенційний вплив на подолання екологічних наслідків військових дій.

3. Розробіть план дій для місцевого органу влади з відновлення забруднених територій, що постраждали внаслідок бойових дій. У плані врахуйте заходи з очищення ґрунтів, реабілітації водних об'єктів та моніторингу стану довкілля.

4. Порівняйте положення Закону України «Про управління відходами» (2022 р.) з відповідними положеннями Директиви Європейського Союзу 2008/98/ЄС про відходи. Визначте основні відмінності та запропонуйте, які з положень ЄС доцільно імплементувати в українське законодавство.

5. Проведіть моделювання сценарію ліквідації наслідків хімічної катастрофи на підприємстві, яке постраждало від військових дій. Розробіть план взаємодії місцевих органів влади, рятувальних служб та екологічних організацій для мінімізації негативних наслідків.

6. Розробіть план оцінки екологічного ризику для підприємства, що використовує біологічно активні речовини. Врахуйте вимоги чинного законодавства та міжнародні стандарти.

Нормативно правові акти

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ. Відомості Верховної Ради України, 1991, № 41, ст. 546.

2. Закон України «Про екологічну мережу України» від 24 червня 2004 року № 1864-ІV. Відомості Верховної Ради України, 2004, № 45, ст. 502.

3. Закон України «Про Червону книгу України» від 7 лютого 2002 року № 3055-ІІІ. Відомості Верховної Ради України, 2002, № 30, ст. 201.

4. Закон України «Про екологічну експертизу». Відомості Верховної Ради України, 1995, № 8, ст. 54.

5. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року 'Про Стратегію біобезпеки та біологічного захисту'» від 17 грудня 2021 року № 668/2021. Офіційний вісник Президента України, 2021, № 29, ст. 1234.

6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії біобезпеки та біологічного захисту на 2022–2025 роки» від 7 липня 2022 року № 573-р. Офіційний вісник України, 2022, № 54, ст. 3125.

7. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2020 році. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Київ, 2021.

8. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2027 року. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року № 695. Офіційний вісник України, 2020, № 64, ст. 2075.

9. Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 року № 932-р. Офіційний вісник України, 2016, № 99, ст. 3212.

10. Про затвердження Положенням про державну систему моніторингу довкілля: постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391. Офіційний вісник України. 1998. № 13. код акту 5112/1998.

Додаткова література:

1. Адаменко Я.О. Оцінка впливів техногенно небезпечних об'єктів на навколишнє середовище: науково-теоретичні основи, практична реалізація. Івано-Франківськ, 2006. 425 с.

2. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. Київ: Знання-Прес, 2002. 332 с.

3. Балюк Г.І. Право екологічної безпеки. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. Друге видання / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: ТОВ «Видавництво Юридична думка», 2008. С. 119–165.

4. Барбашова Н.В. Правове забезпечення екологічної безпеки в процесі господарської діяльності: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.06. НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. 20 с.

5. Гетьман А.П., Шульга М.В. Екологічне право України: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.]. Харків: Право, 2009. 328 с.

6. Краснова М.В. Інтеграційний та диференційний підходи в теорії екологічного права: проблеми методології науки. Екологічне право України: Науково-практичний журнал. 2014. № 1 (1). С. 33–39.

7. Застосування Європейської конвенції з прав людини для захисту екологічних прав та довкілля (посібник) / Є. Алексеева, О. Мелень-Забрамна, Д. Скрильников. Львів: Видавництво «Компанія Манускрипт», 2016. 240 с.

8. Костицький В.В. Екологічне право України: Підручник. Дрогобич: Коло, 2012. 360 с.

9. Екологічна безпека і контроль: навч. посіб. / С.В. Станкевич, Л.В. Головань, М.Ю. Станкевич; Харків. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2022. 133 с.

10. Хилько М. І. Екологічна безпека України: навчальний. К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2017. 267 с.

11. Краснова Ю.А. Право екологічної безпеки: навчальний посібник. К.: ЦП «Компринт», 2019. 238 с.

4.7. Адміністративно-правове забезпечення боротьби з тероризмом.

Тероризм – це явище, яке постійно змінюється та швидко пристосовується до змін у світовому соціально-політичному середовищі. Деякі з цих змін сприяють спроможності терористів діяти, залучати фінансування та розвивати нові можливості.

Тероризм – це глобальне явище, яке легко розпізнати, але важко дати єдине визначення. Явище тероризму привертає увагу багатьох науковців, політиків та широку громадськість через численні трагедії, які призводять до значних втрат та становлять загрозу людству, яке незалежно від релігійної віри та приналежності засуджує тероризм.

Організація Об'єднаних Націй визнає тероризм однією з найбільш серйозних загроз міжнародному миру і безпеці людства. Поширення терористичної загрози обумовлюється процесами світової глобалізації, інтернаціоналізації, що тривають, а також підвищенням рівня міжнародної злочинності.

Адміністративно-правову основу протидії тероризмові становлять Конституція України, Закон України «Про боротьбу з тероризмом», інші закони України та міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, укази й розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, а також інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України. Головним правовим джерелом є Конституція України як Основний Закон держави.

У системі положень Конституції можна відзначити такі норми, що стосуються протидії тероризмові:

основи конституційного ладу, у тому числі проголошення людини, її життя і здоров'я, честі, гідності, недоторканності й безпеки вищою соціальною цінністю, а їхнє визнання, дотримання, забезпечення і захист – обов'язком держави (ст. 3);

проголошення права на життя невідчужуваним і приналежним кожному (ч. 1 ст. 27);

державний захист прав і свобод людини й громадянина (ст. 55);

заборона створення і діяльності будь-яких збройних формувань, розпалювання соціальної, расової, національної та релігійної ворожнечі (ч. 5 ст. 17).

Закон України «Про боротьбу з тероризмом» існує у системі правових джерел, що становлять основу протидії терористичній діяльності, як спеціалізований нормативний акт, що регламентує порядок реалізації державної політики у даній сфері. Цей Закон прийнято 20 березня 2003 року з метою захисту особи, держави й суспільства від тероризму, виявлення та усунення причин і умов, які його породжують, визначає правові та організаційні основи боротьби з цим небезпечним явищем, повноваження й обов'язки органів виконавчої влади, об'єднань громадян і організацій, посадових осіб та окремих громадян у цій сфері, порядок координації їх діяльності, гарантії правового і соціального захисту громадян у зв'язку з участю у боротьбі з тероризмом.

Цим законом визначені основні терміни, зокрема, надано законодавче визначення поняттям: тероризм, терористичний акт, терорист, терористична група, терористична організація, боротьба з тероризмом.

Зокрема, тероризм визначено як суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення

заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей.

Терористична діяльність – діяльність, яка охоплює:

- планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів;
- підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях;
- організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах;
- вербування, озброєння, підготовку та використання терористів;
- пропаганду і поширення ідеології тероризму;
- пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України;
- проходження навчання тероризму;
- перетинання державного кордону України з терористичною метою;
- фінансування та інше сприяння тероризму.

Основні принципи боротьби з тероризмом

Боротьба з тероризмом ґрунтується на принципах:

- законності та неухильного додержання прав і свобод людини й громадянина;
- комплексного використання з цією метою правових, політичних, соціально-економічних, інформаційно-пропагандистських та інших можливостей; пріоритетності попереджувальних заходів;
- невідворотності покарання за участь у терористичній діяльності;
- пріоритетності захисту життя і прав осіб, які наражаються на небезпеку внаслідок терористичної діяльності;
- поєднання гласних і негласних методів боротьби з тероризмом;
- нерозголошення відомостей про технічні прийоми й тактику проведення антитерористичних операцій, а також про склад їх учасників;
- єдиначальності в керівництві силами й засобами, що залучаються для проведення антитерористичних операцій;
- співробітництва у сфері боротьби з тероризмом з іноземними державами, їх правоохоронними органами й спеціальними службами, а також з міжнародними організаціями, які здійснюють боротьбу з тероризмом;
- антитерористична операція може здійснюватися одночасно із відсічю збройної агресії в порядку статті 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй та/або в умовах запровадження воєнного чи надзвичайного стану відповідно до Конституції України та законодавства України.

Також, Законом України «Про боротьбу з тероризмом» встановлено перелік суб'єктів боротьби з тероризмом. До першої групи таких суб'єктів віднесені ті, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції: Служба безпеки України, яка є головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю; Міністерство внутрішніх справ України; Національна поліція; Міністерство оборони України; центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну

політику у сфері захисту державного кордону; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань; Управління державної охорони України; Збройні Сили України; Національна гвардія України.

До другої групи віднесені суб'єкти, які залучаються до участі у здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності, за погодженням з керівниками відповідних державних органів у разі необхідності, а саме: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; Служба зовнішньої розвідки України; Міністерство закордонних справ України; Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України; центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони здоров'я; центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику в електроенергетичному, вугільно-промисловому та нафтогазовому комплексах; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління об'єктами державної власності; центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сферах транспорту; центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну фінансову політику; центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища; центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну аграрну політику; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну митну політику; Державне бюро розслідувань; Національне антикорупційне бюро України; Бюро економічної безпеки України; Служба судової охорони.

Вищевказані державні органи беруть участь у боротьбі з тероризмом у межах своєї компетенції, визначеної законами та виданими на їх основі іншими нормативно-правовими актами.

Концепція боротьби з тероризмом в Україні, затверджена Указом президента України від 5 березня 2019 року № 53/2019, визначає мету, завдання, основні принципи та напрями вдосконалення загальнодержавної системи боротьби з тероризмом з огляду на сучасні терористичні загрози національній безпеці України та прогноз їх розвитку. Даною концепцією доповнені терміни, які відсутні у Законі України «Про боротьбу з тероризмом», зокрема: антитерористична безпека держави, терористична загроза, терористичний ризик.

Постановою КМУ від 18 лютого 2016 р. № 92 «Про затвердження Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків», якою визначено механізм функціонування єдиної державної системи запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків (далі – єдина державна система), рівні терористичних загроз та заходи реагування суб'єктів боротьби з тероризмом на загрозу вчинення або вчинення терористичного акту.

Залежно від наявної інформації про загрозу вчинення або вчинення терористичного акту встановлюються такі рівні терористичних загроз:

«**сірий (можлива загроза)**» – за наявності факторів (умов), що сприяють вчиненню терористичного акту;

«**синій (потенційна загроза)**» – за наявності інформації, що потребує підтвердження, про підготовку до вчинення терористичного акту;

«**жовтий (імовірна загроза)**» – за наявності достовірної (підтверженої) інформації про підготовку до вчинення терористичного акту;

«**червоний (реальна загроза)**» – у разі вчинення терористичного акту.

Рівень терористичної загрози тимчасово встановлюється для усіх або окремих суб'єктів боротьби з тероризмом та діє на всій території України, в окремих її місцевостях або на об'єктах можливих терористичних посягань.

До інших актів, так чи інакше пов'язаних з антитерористичною діяльністю, слід віднести Закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», а також Загальну декларацію прав людини.

Поряд з адміністративно-правовими засобами забезпечення протидії тероризму, доцільно звернути увагу і на кримінально-правові засоби, в основі яких є Кримінальний кодекс України.

У чинному Кримінальному кодексі України передбачені норми про відповідальність за терористичний акт, втягнення у терористичну діяльність, публічний заклик до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації, сприяння вчиненню терористичного акту (ст.ст. 258, 258–1, 258–2, 258–3, 258–4) і злочини «терористичного характеру», які не підлягають кваліфікації за вказаними ознаками, однак можуть розглядатись як прояви тероризму (ст.ст. 109, 112, 113, 109, 257, 260, 266, 277, 278, 279, 280, 292, 294, 295, 341, 392, 443).

Тероризм, а також більшість злочинів терористичного характеру, включені у розділ 9 «Про злочини проти громадської безпеки». Злочини, передбачені ст. 109 – дії, спрямовані на насильницьку зміну або повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади; ст. 112 – посягання на життя державного або громадського діяча; ст. 113 – диверсія, належать до злочинів проти основ національної безпеки України, а ст. 341 – «Захоплення державних або громадських будівель чи споруд» – до розділу про злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування й об'єднань громадян; ст. 443 «Посягання на життя представника іноземної держави» – до розділу 20 «Про злочини проти миру, безпеки людства і міжнародного порядку».

Міжнародно-правові засоби протидії тероризму. Основні напрями боротьби з тероризмом визначено у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 49/60 від 9 грудня 1994 р. «Декларація про заходи для ліквідації міжнародного тероризму». Держави повинні виконувати свої зобов'язання за Статутом ООН відповідно до інших положень міжнародного права, що стосуються боротьби з міжнародним тероризмом, і їм настійно пропонується вживати ефективних й рішучих заходів згідно з відповідними положеннями міжнародного права і міжнародних стандартів прав людини для якнайшвидшої й остаточної ліквідації міжнародного тероризму.

У Міжнародній конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом від 15 грудня 1997 р., посилаючись на додаток до Резолюції 49/60 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1994 р., а також на Резолюцію 51/210 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1996 р., відзначено, що терористичні напади із застосуванням вибухових або інших смертоносних пристроїв набувають усе ширших масштабів, що в наявних багатосторонніх додатках міжнародного права ці напади не розглядаються належним чином, і підкреслено нагальну потребу зміцнення міжнародного співробітництва між державами в розробці й вжитті ефективних практичних заходів для попередження таких актів тероризму і для кримінального переслідування і покарання винних.

У Міжнародній конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 р. підкреслено, що фінансування тероризму є предметом серйозної стурбованості міжнародного співтовариства загалом. У цьому документі зазначено, що кількість і тяжкість актів міжнародного тероризму залежать від фінансування, до якого терористи можуть одержати доступ, а також що в існуючих багатосторонніх правових документах таке фінансування конкретно не розглядається. Держави – учасники цієї Конвенції переконані у нагальній потребі зміцнити міжнародне співробітництво в справі розробки і вжиття ефективних заходів із запобігання фінансування тероризму, а також у боротьбі з ним шляхом переслідування і покарання здійснюючих його осіб.

Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму від 14.09.2005 р. визначає поняття, що тлумачаться в цьому документі, а саме: «радіоактивний матеріал», «ядерний матеріал», «ядерний об'єкт» «пристрій», «державний або урядовий об'єкт», «Збройні сили держави».

Україна поділяє стурбованість світової спільноти щодо таких глобальних загроз людству, як поширення тероризму, у тому числі, пропаганда терористичної ідеології, застосування терористичних методів для досягнення злочинної мети. У зв'язку з цим, у Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» поширення тероризму визначається як один з чинників, що загрожує глобальній міжнародній стабільності та негативно позначається на безпековому середовищі держави.

З метою дотримання основних принципів, визначених національним законодавством, проблему боротьби з тероризмом на території України передбачається розв'язувати шляхом зосередження зусиль на:

- запобіганні терористичній діяльності;
- виявленню та припиненню терористичної діяльності;
- усуненні та мінімізації наслідків терористичної діяльності;
- інформаційному, науковому та іншому забезпеченні боротьби з тероризмом;

– міжнародному співробітництві з питань боротьби з тероризмом.

Таким чином, сукупність нормативно-правових актів, які тією чи іншою мірою спрямовані на запобігання та протидію тероризму, визначення функцій та завдань суб'єктів боротьби з тероризмом та їх компетенції, встановлення відповідальності за вчинення терористичних діянь сприяння ним, а також нормативно-правове регулювання інших сфер, яке своєю чергою впливає на заходи та засоби боротьби з тероризмом, створює систему антитерористичного законодавства.

Тести для самоконтролю

1. Відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом», терорист – це:

- a) особа, що вчинила злочин, визначений кримінальним кодексом України як терористичний акт.
- b) особа, яка здійснює підготовку до вчинення терористичного акту.
- c) особа, яка бере участь у терористичній діяльності.
- d) особа, яка вчинила, або здійснює підготовку до вчинення терористичного акту.

2. Група з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою здійснення терористичних актів – це:

- a) терористична група.
- b) терористична партія.
- c) терористична організація.
- d) терористичне злочинне утворення.

3. Боротьба з тероризмом – це:

- a) діяльність суб'єктів національних та міжнародних суб'єктів, спрямована на боротьбу можливим терористичними проявам;
- b) дії уповноважених суб'єктів, спрямовані на протидію можливим проявам терористичної діяльності;
- c) діяльність щодо запобігання, виявлення, припинення, мінімізації наслідків терористичної діяльності.
- d) діяльність суб'єктів боротьби з тероризмом метою якою є недопущення вчинення терористичних актів.

4. Координацію діяльності суб'єктів, які залучаються до боротьби з тероризмом, здійснює:

- a) Національна поліція України.
- b) Служба безпеки України.
- c) Служба зовнішньої розвідки України.
- d) Антитерористичний центр при Службі безпеки України.

5. У разі вчинення терористичного акту встановлюється:

- a) «червоний» рівень терористичної загрози.
- b) «помаранчевий» рівень терористичної загрози.
- c) «чорний» рівень терористичної загрози.
- d) «зелений» рівень терористичної загрози.

Питання для самоконтролю

1. Тероризм в Україні як фактор загрози національній безпеці.
2. Поняття терористичного акту.
3. Правові основи боротьби з тероризмом.
4. Терорист, терористична група, терористична організація – сутність понять.
5. Суб'єкти боротьби з тероризмом в Україні.
6. Основні принципи боротьби з тероризмом.
7. Функції та завдання Національна гвардія України, як суб'єкта боротьби з тероризмом.

8. Що таке антитерористична операція?
9. Яким документом визначено мету, завдання, основні принципи та напрями вдосконалення загальнодержавної системи боротьби з тероризмом?
10. Мета Концепції боротьби з тероризмом в Україні.
11. Основні пріоритети боротьби з тероризмом.
12. Що таке терористична загроза.
13. Що охоплює поняття «антитерористична безпека держави».
14. Як реалізується принцип невідворотності покарання за участь у терористичній діяльності?
15. Сили, що можуть бути залучені для проведення антитерористичної операції.

Рекомендована література

1. Організаційно-правові основи запобігання тероризму: підручник / Лісичина Ю. О., Серкевич І. Р., Яремко З. Г. та ін. Львів: ЛДУВС, 2020. 432 с.
2. Основи терорології: навч. посіб. С. Кудінов, І. Рижов, М. Романов. Острого: Вид-во НаУОА. 2020. 200 с.
3. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти: навчальний посібник. Львів. ЛДУВС. 2011. 328 с.
4. Гуцало М. Г. Організація протидії сучасному тероризму: навчальний посібник для студентів, аспірантів, викладачів вузів. Київ: ТОВ «Видавництво АРАТТА», 2009. 263 с.
5. Тероризм: сучасний стан та міжнародний досвід боротьби: посібник / Журавльов В. П., Коваленко В. В., Колосков В. В., Романюк Б. В. та ін. Київ: Вид-во НАВСУ. 2003. 452 с.
6. Ємельянов В. П. Злочини терористичної спрямованості: навчальний посібник. Харків: 1997. 160 с.
7. Зеленецький В. С., Ємельянов В. П., Настюк В. Я. Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України: навчальний посібник. Харків: Право, 2008.

Навчальне видання

Олександр Геннадійович КОМІСАРОВ
Олександр Федорович КОБЗАР
Тетяна Іванівна КОВАЛЬОВА
Наталія Олександрівна КОМІССАРОВА
Віталій Вікторович МАЛЬЦЕВ
Сергій Олександрович ОСТРОВСЬКИЙ
Олександр Вікторович ТКАЧЕНКО
Анатолій Вікторович ДАШКОВСЬКИЙ

Адміністративно-правове забезпечення державної безпеки

Навчальний посібник

Оформлення обкладинки
С. О. Островський

Підписано до друку 23.12.2024 р.
Формат 70×100/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 21,12. Наклад 34 прим.
Зам. №

Видавець: Київський інститут Національної гвардії України.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції Серія ДК № 7696 від 8.11.2022 р.
Виготовлювач: ФОП Андрієвська А.П.
Київ, вул. Бориспільська, 9а.
Свідоцтво Серія ВОЗ № 548018 від 10.09.2003 р.